

Institutt for forsvarsstudier (IFS)

Tollbugt. 10, 0152 Oslo, Norge

Institutt for forsvarsstudier er en faglig uavhengig institusjon som forvaltningsmessig er underlagt Forsvarets skolesenter (FSS), og som står under tilsyn av Rådet for forsvarsstudier med representasjon fra Forsvarets Overkommando, Forsvarsdepartementet, Forsvarets høyskole og Universitetet i Oslo. Instituttet driver forskning innenfor tre områder: Militærteori og strategiske studier, norsk sikkerhetspolitikk, forsvarpolitikk og forsvarskonsept, og internasjonale konflikt- og samarbeidsmønstre.

Direktør: Professor Rolf Tammes

Forsvarsstudier tar sikte på å være et forum for forskningsarbeider innenfor institusjonens arbeidsområder. De synspunkt som kommer til uttrykk i publikasjonen, står for forfatterens egen regning. Hel eller delvis gjengivelse av innholdet kan bare skje med samtykke fra forfatteren.

Redaktør: Knut Amund Surlien

Norwegian Institute for Defence Studies (IFS)

Tollbugt. 10, N-0152 Oslo, Norway

Institutt for forsvarsstudier - Norwegian Institute for Defence Studies is an independent institute administratively attached to the Norwegian Defence Education Centre. Its activities are supervised by the Council for Defence Studies, composed of representatives from the Defence Command, the Ministry of Defence, the National Defence College, and the University of Oslo. The Institute conducts independent research on military theory and strategic studies, on Norwegian defence and security issues, and on international patterns of conflict and cooperation.

Director: Professor Rolf Tammes

Forsvarsstudier - Defence Studies - aims to provide a forum for research papers within the field of activities of the Norwegian Institute for Defence Studies. The viewpoints expressed are those of the authors. The author's permission is required for any reproduction, wholly or in part, of the contents.

Editor: Knut Amund Surlien

Trykk: Hamtrykk A/S

ISSN 0333-3981

“Nyttige idioter”?

Fredsfronten i Norge, 1949–1956

Lars Rowe

Forsvarsstudier 1/2002

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	3
Forkortelser	5
Introduksjon	7
Om kildene	14
Den kommunistiske fredsmytologien	17
De progressive organisasjonene	23
Fredsmytologiens budbringere –	
den internasjonale Fredsfronten	25
The fellow-travellers, medløperne eller poputsjiki	35
Statsautoriserte i øst – opposisjonelle i vest	38
Et nytt FN, et sovjetisk propaganda-	
apparat eller et revolusjonært instrument?	41
Den norske Fredsfronten 1949–1952	46
Bakgrunn for den norske Fredsfronten	46
Stockholms-appellen i Norge	56
Politisk isolasjon, samarbeidsforsøk og ytre press	66
Avradikalisering og nedgang	87
En ny politisk og organisatorisk profil	87
Valget mellom DNA og Fredsfronten	92
Haakon Lies frontalangrep	101
Pastor Ragnar Forbech, pastor Aleksandr Karev og	
den sovjetiske fredsprisen	104
Wien-appellen og Helsinki-konferansen	108

NKP og Fredsfronten	114
Kommunistene i føringen i fredskomiteene	116
NKP og Stockholms-appellen	120
NKP versus DNA	124
Lippes organisatoriske og politiske omstilling	127
NKP og Orientering	133
NKP og den sviktende Fredsfronten	137
Furubotn og Fredsfronten	142
Sovjet-ambassaden og Fredsfronten	151
Store forhåpninger - skuffende realiteter	159
MIDs virkelighet og ambassadens virkelighet	162
Ny ambassadør - nye muligheter	166
Zloty og rubler	171
Fredsbevegelsen som overvåkingsobjekt	182
NKP: Fiende nr. 1	182
Den rettslige begrunnelsen for overvåking av fredsbevegelsen	185
IKFF: Truet av kommunistisk infiltrasjon	188
FMK: En fare for forsvarsmorale?	191
Fredsfronten kartlegges og vurderes	193
Propagandakonferanser og industrispionasje	201
Overvåking og legalitet	205
Epilog: 1956	208
Fredsfronten, NKP, den 20. partikongress og Ungarn-krisen	209
Den siste dråpen for en allerede svekket bevegelse	217
Konklusjon	219
Kommunistenes rolle og opinionen	219
Fredsfronten: et overvurdert spenningsprodukt	223
Kilder	227
Arkivalia	227
Muntlige kilder	227
Aviser og periodika	228
Litteratur	229
English Summary	236

Forkortelser

AAB	Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, Oslo
AEN	Adam Egede Nissen jr. (i noter)
AVPRF	Arkiv Vnesnej Politiki Rossijskoj Federatsii (Den russiske føderasjons utenrikspolitiske arkiv)
b.	boks
d.	delo (russisk arkivenhet, tilsvarende mappe)
DNA	Det Norske Arbeiderparti
ed.khr.	edinitisa khranenija (rus. Arkivenhet, tilsv. delo)
f.	fond (rus. arkivenhet som omfatter en admin- istrativ enhet (fredsorganisasjon, instans e.l.))
FFiN	Fredens Forkjempere i Norge
FMK	Folkereisning Mot Krig
GARF	Gosudarstvennyj Arkiv Rossijskoj Federatsii (Den russiske føderasjons statsarkiv)
HCUAA	House Committee on Un-American Activities
IA	Internasjonal avdeling (i SUKP)
IKFF	Internasjonal Kvinneliga for Fred og Frihet
KDV	Kvinnenes Demokratiske Verdensforbund
KGB	Komitet Gosudarstvennoj Bezopasnosti (Komiteen for statlig sikkerhet)
Kominform	Det kommunistiske informasjonsbyrået
l.	list (russisk side)
m.	mappe
MID	Ministerstvo Inostrannykh Del (Det sovjetiske utenriksministerium)
MSL	Mimi Sverdrup Lunden (i noter)
MSZ	Ministerstwo Spraw Zagranicznych (Det polske utenriksministerium)
NDK	Norges Demokratiske Kvinneforbund
NGU	Norges Godtemplar Ungdomsforbund

NKP	Norges Kommunistiske Parti
NKU	Norges Kommunistiske Ungdomsforbund
o.	omslag
op.	opis (russisk arkivenhet som omfatter et antall delo eller ed.khr.)
OVS	Overvåkingssentralen
p.	papka (rus. arkivmessig lagringsenhet)
PAX	Kornhaugstiftelsens arkiv
per.	peretsjen (rus. Arkivenhet, tilsv. delo)
POT	Politiets overvåkingstjeneste
SKZM	Sovetskij Komitet Zasjtsjity Mira (Den sovjetiske fredskomite)
SUKP	Sovjetunionens kommunistiske parti (slik benevnelsen var etter 1952)
UNG	Uavhengig Norsk Gruppe
VKP(b)	Vsesojuznaja Kommunistitsjeskaja Partija (bol-sjevikov) (Det allunionelle kommunistiske parti (slik benevnelsen var i perioden 1925-1952))
VLKSM	Vsesojuznyj Leninskij Kommunistitsjeskij Sojuz Molodjozji (Den allunionelle leninistiske kommunist iske ungdomsunionen, også kjent som Komsomol)
VOKS	Vsesojuznoje Obsjtsjestvo Kulturnoj Svjazi s zagranitsej (Det allunionelle sambandet for kulturell kontakt med utlandet)
WPC	World Peace Council

Nyttige idioter, uttrykk tillagt V.I. Lenin (1870–1924), men ikke påvist i hans skrifter, brukt om ikke-marxister i andre land som uten å vite det fremmer marxismens og Sovjetunionens interesser. (Evensberget og Gundersen (red.), *Bevingede ord*, Oslo 1995, s. 666).

Introduksjon

I 1985 kom den svenske skribenten Peppe Engberg ut med boken *Sovjet och fredsrörelsen – myt och verklighet*.¹ Engberg presenterer en rekke påstander om nære forbindelser mellom Internasjonal Avdeling (IA) i Sovjetunionens kommunistiske parti (SUKP) og fredsbevegelsen i vestlige land. Sovjetunionens interesse for fredsbevegelsen var ifølge Engberg knyttet til sovjetiske utenrikspolitiske mål. Gjennom bevegelsen søkte Sovjetunionen angivelig å påvirke den vestlige opinionen, og skape en sterk opposisjon mot det vestlige sikkerhetspolitiske etablissement.

Engberg var ikke alene om slike påstander.² Den utbredte oppfatningen om fredsbevegelsens bånd til Sovjetunionen manglet imidlertid dokumentasjon. Situasjonen har endret seg i og med åpningen av sovjetiske arkiver. Vi har nå tilgang til et omfattende materiale som bekrefter at deler av fredsbevegelsen var en sentral brikke i sovjetiske forsøk på å påvirke internasjonal politikk. Dette gjorde seg særlig gjeldende i perioder med høyt spenningsnivå.

Slutten av 1970-tallet og første halvdel av 1980-tallet var preget av en rekke uoverensstemmelser mellom USA og Sovjetunionen. Perioden har gått under navnet "den andre kalde krigen".³ I denne situasjonen fant SUKPs sentralkomite det hen-

¹ Peppe Engberg, *Sovjet och fredsrörelsen – myt och verklighet*, Södertälje 1985.

² Se for eksempel Roy Skoglund, "Fra fredsbevegelsen til KGBs aktive tiltak", *Farmand*, nr. 18 1985, ss. 26–28.

³ Da Sovjetunionen i 1979 invaderte Afghanistan og Reagan-administrasjonen noe senere innførte benevnelsen "The Evil Empire på sin motpart, nådde spenningen et høydepunkt.

siktsmessig å iverksette tiltak for å styrke fredsarbeidet. I et omfattende vedtak ga sentralkomiteen detaljerte retningslinjer til forskjellige organisasjoner i Sovjetunionen om hvordan dette skulle skje. Det ble lagt særlig vekt på å bekjempe NATOs omstridte utplassering av mellomdistanseraketter. De sovjetiske organisasjonene skulle søke gjennomslag for SUKPs linje i samarbeidende organisasjoner i vestlige og andre sosialistiske land.⁴

En vanlig aktivitet var gjennomføring av større kongresser med bred internasjonal deltakelse, slik at budskapet kunne nå flest mulig land. I januar 1981 ble et møte i det såkalte Verdensforumet for ungdom og studenter for fred, avspenning og nedrustning i Helsinki planlagt av Den allunionelle leninistiske kommunistiske ungdomsunionen (VLKSM, også kalt Komso-mol). Det fremgår av dokumenter fra denne planleggingen hvordan VLKSMs ledelse, i nær forståelse med sentralkomiteen i SUKP, tok sikte på at møtet skulle få et innhold som tjente sovjetiske hensikter. Sammensetningen av deltakerorganisasjoner var slik at man sikret et pro-sovjetisk flertall. Likevel måtte man, antakelig for å gi møtet en viss troverdighet, invitere ungdomsorganisasjoner som stilte seg kritiske til blant annet Sovjetunionens menneskerettspraksis og den sovjetiske invasjonen i Afghanistan. Forsøk på å ta opp slike spørsmål hadde imidlertid sekretæren i VLKSMs sentralkomité, B. Pastukhov, "nøytralisert".⁵ Sentralkomiteen i SUKP velsignet planene og vedtok å finansiere reisen for omkring 100 personer, samt avse 15

Striden omkring de sovjetiske SS 20-rakettene, amerikanske Pershing 2-rakettene og NATOs dobbeltvedtak ser ut til å ha dannet bakgrunnen for en ny kommunistisk stor-satsing på fredsaktivismen. For en antydning av forholdene i Norge, se *Kommunistforbundets magasin*, nr. 4, 1981, leder med tittelen "Fredsbevegelsen", ss. 3-4 og omtale av AKP (m-l)s atomdemonstrasjon, 15. november 1981, s. 30. Fredssakens rolle i kommunistiske lands, og da særlig Sovjetunionens, utenrikspolitikk i denne perioden utgjør et interessant forskningsfelt.

⁴ Fond 89, per. 46, d. 65, ll. 1-5, sekretariatsvedtak i SUKPs sentralkomité, 18.11.1980. Fond 89 er en samling dokumenter fremskaffet som ledd i prosessen som førte frem til president Boris Jeltsins beslutning om å forby SUKP i november 1992. Dokumentene er utgitt på mikrofilm av Chadwyck-Healey under tittelen *Fond 89. The Soviet Communist Party on Trial*. Et eksemplar av samlingen er tilgjengelig på biblioteket til Det norske nobel-institutt i Oslo. Referanser til dokumenter herfra vil i det følgende føres under betegnelsen "Fond 89".

⁵ Fond 89, per. 43, d. 43, ll. 7-10, B. Pastukhov til SUKPs sentralkomité, 16.12. 1980.

simultantolker til arrangementet.⁶ Pastukhov rapporterte senere om møtets resultater. Han la vekt på at forsamlingen var bredt sammensatt, med representanter av ulike politiske og religiøse avskygninger. Man hadde lyktes i å holde en del uønskede elementer borte, gjennom å ha "nøytralisert høyrekreftenes forsøk på å oppnå deltakelse av kinesiske ungdomsorganisasjoner og reaksjonære sammenslutninger fra USA, Israel og andre land". Møtet stilte seg sterkt kritisk til NATOs planer om utplassering av mellomdistanseraketter i en rekke vest-europeiske land, som jo var et av hovedmålene i SUKPs satsing på fredsaktivismen i denne perioden. Til tross for at den sovjetiske delegasjonen hadde vært nødt til å "isolere" elementer som stilte seg kritisk til blant annet Sovjetunionens innmarsj i Afghanistan, konkluderte Pastukhov med at møtet viste at en overveiende del av den internasjonale ungdomsbevegelsen hadde "en riktig forståelse av årsakene til den forverrede internasjonale situasjonen og hvem som er de virkelig skyldige bak denne ut-viklingen, noe som er særs viktig i lys av de forsterkede anti-sovjetiske tendensene i det amerikanske ledersjiktet".⁷

* * *

Verken den sovjetiske satsingen på såkalte "progressive krefter" i vestlige land, eller påstandene om at dette foregikk, var av ny dato. Allerede tidlig i den kalde krigen var fredsbevegelsen gjenstand for stor skepsis. Fredsbevegelsen var gjenstand for for stor skepsis. Spørsmål som har blitt stilt omkring bevegelsens rolle i sovjetisk utenrikspolitikk danner utgangspunkt for problemstillingene som vil bli reist i denne studien. Tidsmessig avgrenses studien av to viktige begivenheter i internasjonal politikk etter krigen: Atlanterhavspaktens tilblivelse i 1949 og Sovjetunionens invasjon i Ungarn i 1956.

Brosjyren "Fred som kommunistisk våpen" fra 1953 illustrerer skepsisen til fredsbevegelsen. I brosjyren hevdes det at sovjet-

⁶ Fond 89, per. 43, d. 43, ll 1-6, vedtak i SUKPs sentralkomité, 6.1.1981 m/vedlegg, 30.12.1980., hvor det presiseres at utgiftene til reiser formelt skulle dekkes av VLKSM.

⁷ Fond 89, per. 43, d. 43, ll. 11-16, B. Pastukhovs rapport "om resultatene av Verdensforumet for ungdom og studenter for fred, avspenning og nedrustning" i Helsinki 19.-23. januar 1981.

kommunismen allerede i mellomkrigstiden søkte å dra nytte av de anti-militaristiske strømningene i Vest-Europa. Formålet med brosjyren oppgis å ha vært å "vise at ordet fred har mange meninger, og at en fredskampanje kan ha tallrike hensikter utenom akkurat det en fredsvenn av hjertet legger i uttrykket". Videre heter det:

Sovjet-Unionen og kommunistene har til fulle bevist at ordet fred og propaganda for fred kan utnyttes kynisk både på det innenriks- og utenrikspolitiske område. Deres kampanjer og aksjoner for "fred" har også vist hvor lett de ofte har hatt for å utnytte intetanende og velmenende fredselskere, slik at disse uten selv å være klar over det, har vært med på å fremme kommunistenes skruppelløse hensikter. Det har aldri vært freden for fredens skyld som Sovjet og kommunistene har ønsket å fremme når de har drevet sin virksomhet for pasifisme, defaultisme, nedrustning, sabotasje av forsvarstiltak og militærproduksjon.⁸

Året etter, i 1954, ga Arbeiderpartiets partisekretær Haakon Lie ut de to heftene *Kaderpartiet* og *De kommunistiske dekkorganisasjonene*. Heftene var bygget på Philip Selznicks bok *The Organizational Weapon* som omhandlet bolsjevikenes lange tradisjoner for å søke kontroll over organisasjoner. Lie søkte blant annet å advare potensielle "kommunistiske medløpere" i fredsbevegelsen mot å la seg overtale til å gå sammen med kommunistiske krefter i fredskampen. Han anførte det han mente kjennetegnet de kommunistiske dekkorganisasjonene: "Hovedoppgaven for disse organisasjonene var å nytte ut personer som en ikke kunne få inn i partiet [kommunistpartiet] direkte, eller som kunne gjøre bedre nytte for seg ved å stå utenfor." Lie fortsatte:

Etter hvert som dekkorganisasjonene utviklet seg, ble kommunistene klar over den store nytten de kunne ha av organer de ledet, men som i navnet var upolitiske. Om og om igjen viste det seg at bare den kommunistiske ledelsen ble tilstrekkelig kamuflert, kun-

⁸ Brosjyren "Fred som kommunistisk våpen", Oslo (Brosjyreforlaget Skansen) 1953, s. 46. I brosjyren identifiseres ikke forfatteren eller utgiveren. Jeg har etter en rekke undersøkelser på Universitetsbiblioteket, Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, hos organisasjonen Folk og Forsvar (som innholdet peker i retning av) og en rekke antikvariater fremdeles ikke vært i stand til å bestemme opphavet. Årsaken til anonymiteten virker uklar, men man kan anta at den var motivert av et ønske om at brosjyrens innhold skulle fremstå som en uhildet vurdering av sovjetisk utenrikspolitikk.

ne partiet øve innflytelse i mange retninger, også blant mennesker som sto helt fjernt, ja kanskje fiendtlig til kommunismen.⁹

Lie identifiserte følgende sammenslutninger som kommunistiske dekkorganisasjoner: Kvinnenes Demokratiske Verdensforbund (KDV), Verdenssambandet for Demokratisk Ungdom (WFDY), Den Internasjonale Studentunionen (ISU), Den Internasjonale Føderasjon av Demokratiske Journalister (IOJ) og Verdensfredsrådet (WPC). Det er disse organisasjonene, og da i første rekke KDV og WPC og deres norske seksjoner, som vil stå sentralt i denne studien.¹⁰

Den utbredte antakelsen om kommunikasjonslinjer mellom Moskva og fredsaktivismen i vestlige land fikk konsekvenser for arbeidsoppgavene i vestlige overvåkingstjenester. For Norges vedkommende ble dette dokumentert i Lund-kommisjonens rapport, deretter i Trond Bergh og Knut Einar Eriksens bok om den norske overvåkingstjenestens historie.¹¹ I Lund-rapporten står det å lese:

Grunnlaget for at overvåkingstjenesten fulgte med på organisasjonenes virksomhet, varierte. Dels la overvåkingstjenesten til grunn at organisasjonene selv drev med subversiv virksomhet. [...] Dels mente overvåkingstjenesten at organisasjonene ble utnyttet av kommunister. Dette var aktuelt for flere av fredsorganisasjonene.¹²

Som Lund-kommisjonen her antyder, var det flere kategorier innen fredsbevegelsen, og i POTs øyne to hovedkategorier: Den

⁹ Haakon Lie, *Kaderpartiet. Kommunistisk strategi og taktikk*, Oslo 1954, s. 43. Lies andre hefte *De kommunistiske dekkorganisasjonene – Dagbladet og Kaderpartiet*, Oslo 1954, kom ut kort tid etter *Kaderpartiet* som et svar på *Dagbladets* kritikk av sistnevnte. Begge heftene skal behandles inngående senere i denne studien. For opphavet til begrepet "medløpere", på russisk "poputsjiki" og på engelsk "fellow-travellers", og for en introduksjon til slike personers rolle i sovjetisk utenrikspolitikk, se David Cate, *The Fellow-travellers. Intellectual Friends of The Soviet Union*, London 1988, ss. 1–16.

¹⁰ Forestillingen om at fredsbevegelsen var "kommunistisk inspirert" har ikke begrenset seg til disse organisasjonene. Alene det faktum at en organisasjon arbeidet for fred var tidvis nok til å diskreditere organisasjoner som pro-sovjetiske. Dette gikk også utover organisasjoner som ikke hadde sitt politiske tyngdepunkt på venstresiden, som for eksempel Internasjonal Kvinneliga for Fred og Frihet (IKFF). Se for eksempel *Aftenposten*, 18.2.1950 og *Nordlandsposten* (leder), 8.5.1950. Artikkelen herfra er gjengitt med svar fra IKFFs for-mann Ingeborg Lyche i *Fred og Frihet*, nr. 2, mars 1950, s. 16 og nr. 3, juni 1950, s. 42.

¹¹ Trond Bergh og Knut Einar Eriksen, *Den hemmelige krigen. Overvåking i Norge 1914–1997*, Oslo 1998. Fredsorganisasjoner behandles blant annet i bind 1, *Overvåkings-systemet bygges opp 1914–1955*, ss. 230–234.

¹² Lund-rapporten, s. 243.

rent kommunistiske og dermed "subversive" delen, og den delen som var utsatt for kommunistisk infiltrasjon. Selv om denne studien i første rekke vil konsentreres om den åpenbart kommunistisk influerte delen, vil også andre deler av fredsbevegelsen behandles i den utstrekning det er naturlig og nødvendig. Dette gjelder blant annet i omtalen av den kommunistisk influerte fredsbevegelsens forsøk på å samarbeide med (eller infiltrere) den ikke-kommunistiske, og i omtalen av POTs overvåking av fredsbevegelsen.

Det er imidlertid slik at uttrykket "fredsbevegelse" rommer et mangfold strømninger.¹³ Samlebegrepet er lite egnet om man ønsker å beskrive de forskjellige organisasjonenes særtrekk mer inngående. Begrepet vil i denne fremstillingen bare benyttes der det er fruktbart å behandle alle fredsorganisasjonene samlet. Om den delen av fredsbevegelsen som av samtidige observatører i sterkeste grad ble assosiert med Sovjetunionen, vil begrepene Verdensfredsbevegelse, Fredsoffensiv og Fredsfront brukes om hverandre, i tillegg til de offisielle benevnelser som bevegelsen hadde. "Fredsfront" kan tidvis være ment å omfatte flere organisasjoner enn bare WPC og Verdensfredsrådets norske seksjon Fredens Forkjempere i Norge (FFiN). Særlig kvinneorganisasjonen KDV bidro i Fredsoffensiven, og vil derfor i enkelte tilfeller omfattes av det. Bruken av disse begrepene er innarbeidet gjennom flere historiske arbeider.¹⁴ Både Fredsoffensiv og Fredsfront kan antas å være uproblematisk begreper, idet de

¹³ Litteraturen om fredsbevegelsen er omfangsrik. Historiske fremstillinger har blitt gjort i Rainer Santi, *100 years of Peace making*, Jyväskylä 1991; Matthias Finger, *Paix - Les dix bornes raisons d'adhérer au nouveau mouvement pour la paix*, avhandling ved universitetet i Genève 1988; April Carter, *Peace Movements - International Protest and World Politics since 1945*, London 1992. Comparative fremstillinger av det filosofiske innholdet i de forskjellige retningene er foretatt av Martin Ceadel, *Thinking about Peace and War*, Oxford University Press 1987; Raimo Väyrynen, Dieter Senghaas og Chr. Schmidt (red.), *The Quest for Peace*, London 1987. En kort fremstilling av fredsbevegelsens mange retninger og historie finnes i Lars Erik Rowe, "Forsvaret av freden og kampen mot krigsbrannstifterne". Fred som politisk våpen i den kalde krigen 1949-1956", Hovedoppgave i historie, UiO 1999, ss. 8-11 og 12-14.

¹⁴ Se f.eks. William Curt Wohlforth, *The Elusive Balance*, Cornell University Press 1993; Miroslav Fic, *The Moscow Peace Offensive and its Revolutionary Potential*, Chicago 1956.

ble brukt av dem som deltok i fredskampen.¹⁵ En av grunnene til at dette bør presiseres, er at det foreliggende kildematerialet og deler av litteraturen som omtaler den østlig orienterte fredsaktivismen, byr på eksempler på at ordet fredsbevegelse nyttes ukritisk. En av dem som har skrevet om den kommunistiske Fredsfronten, Marshall D. Shulman, benevner den konsekvent med det lite spesifikke uttrykket "The Peace Movement".¹⁶ Dette har den uheldige sideeffekt at fredsbevegelsen som helhet kan oppfattes som kommunistisk dominert, noe som ikke var tilfellet.

* * *

Fredsfronten hadde sin internasjonale dimensjon og sin nasjonale dimensjon. For den internasjonale Fredsfrontens del, vil dens startfase og utvikling de første årene etter 1949 beskrives i denne studien. Denne beskrivelsen danner bakgrunnen for det som skjedde i Norge, som vil omhandles inngående for hele perioden 1949-1956. Jeg vil forsøke å klarlegge hvilke mål som lå til grunn for fredskampen. For å bringe klarhet i dette vil Fredsfrontens faktiske virksomhet beskrives. Fredsforkjempernes selvoppfattelse vil stå sentralt.

Innenfor dette rammeverket vil enkelte aspekter undersøkes nærmere. For det første vil jeg se på den norske Fredsfrontens forhold til Norges Kommunistiske Parti (NKP). NKPs engasjement i, og betydning for, fredskampen vil undersøkes.

For det andre vil den sovjetiske oppfattelsen av fredsaktivismen i vest og Fredsfrontens plass i Sovjetunionens utenrikspolitikk diskuteres. Jeg vil forsøke å bestemme i hvilken grad den norske fredsbevegelsen generelt, og Fredsfronten spesielt, var et instrument for sovjetiske eller kommunistiske interesser. Hvilke forventninger sovjetiske interesser hadde til Fredsfronten, vil søkes klarlagt. Jeg vil forsøke å finne hvilke konkrete mål Sovjetunionen og NKP hadde med ulike tilnærmelser til freds-

¹⁵ For eksempel AAB 1110 (NKP), D - 012, 4.31, "Fredsoffensiven - Hvert partimedlem en soldat i kampen for freden!", 12.8.1949; "Fredsfront" er bl.a. brukt i Verdensfredskomiteens utgivelse *Informasjonsbulletin*, nr. 2 og 3, juli 1949.

¹⁶ Marshall D. Shulman, *Stalin's Foreign Policy Reappraised*, Harvard University Press 1963.

aktivister, og om noen av disse ble nådd. Videre vil jeg se på hvordan sovjetiske aktører søkte innflytelse, og hvilke kanaler som sto åpne for dem for utøvelse av en slik innflytelse.

For det tredje vil jeg se på mottakelsen Fredsfronten fikk i den vestlige, og først og fremst norske, opinion. I sammenheng med dette vil jeg se spesielt på hvordan Fredsfrontens forhold til NKP og Sovjetunionen virket på bevegelsens gjennomslagskraft.

Fredsbevegelsen som helhet ble underlagt undersøkelser fra overvåkingspolitiets side. Dette utgjør studiens fjerde hovedtema. Jeg vil undersøke hva slags overvåking det dreide seg om, og på hvilket grunnlag den ble foretatt. Herunder vil jeg behandle trusselbildet som motiverte overvåkingen. Jeg vil vurdere i hvilken grad POTs trusselbilde var i rimelig overensstemmelse med aktiviteten Fredsfronten og de andre fredsorganisasjonene sto for.

Om kildene

I arbeidet med den internasjonale siden av Fredsfronten har jeg i første rekke benyttet meg av materiale fra *Gosudar-stvennyj Arkhiv Rossijskoj Federatsii* (GARF – Den russiske føderasjons statsarkiv i Moskva). Dette arkivets fond r-9539 var det mest interessante. Foruten å gi en rekke opplysninger om Verdensfredsrådets forskjellige møter og kongresser, inneholdt det også norske fredsforkjemperes korrespondanse med Den sovjetiske fredskomiteé. I beskrivelsen av den norske siden av Fredsfronten har Kornhaugstiftelsens arkivsamling (PAX) i Gausdal stått sentralt. Kornhaugstiftelsens arkiv inneholder en mengde dokumenter fra den norske fredsbevegelsens mange organisasjoner, og er en stor kilde til kunnskap, ikke bare om fredsaktivismen selv, men også om norsk etterkrigshistorie i sin alminnelighet. Sovjetunionens holdning til den norske Fredsfronten har hovedsakelig blitt undersøkt i dokumenter fra *Arkhiv Vnesnej Politiki Rossijskoj Federatsii* (AVPRF - Den russiske føderasjons utenriksarkiv i Moskva). En del av disse dokumentene er publisert i oversatt form i Sven Holtmarks dokument-samling fra

AVPRF,¹⁷ men brorparten av de kildene jeg har benyttet meg av er upubliserte og foreligger bare på originalspråket.

På Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek (AAB) har jeg hovedsakelig konsentrert meg om to arkivenheter. Den ene, Mimi Sverdrup Lundens arkiv, er viktig på grunn av Sverdrup Lundens fyldige korrespondanse. Sverdrup Lunden var både viseformann i FFiNs Hovedkomité og formann i KDV. Hun førte en utstrakt korrespondanse med meningsfeller, der hun, og de korresponderende, gir uttrykk for sin mening om utviklinger i Fredsfronten. I enkelte tilfeller har Sverdrup Lundens brev vært en av få kilder til viten om episoder i Fredsfronten. Etter velvillig behandling av min søknad ga også Norges Kommunistiske Parti meg innsyn i sitt partiarkiv. Dette har jeg undersøkt grundig for perioden 1949-1956.

Etter søknad til Politiets overvåkingstjeneste (POT – nå Politiets sikkerhetstjeneste) ble jeg gitt adgang til deler av tjenestens arkivmateriale om fredsbevegelsen. Unntatt fra innsyn er gradert materiale fra samarbeidende tjenester, som POT ikke har anledning til å avgradere. POTs materiale, som i notene figurerer under betegnelsen OVS (Overvåkingssentralen), har først og fremst vært interessant på to måter. For det første gir det en god del realhistoriske opplysninger. Arkivene inneholder mange rene saksopplysninger, og dessuten et stort antall avisutklipp. For det andre gir arkivene et innblikk i overvåkingstjenestens vurderinger av fredsbevegelsen. Disse kan tidvis ha figurert og stått uttrykt som kjensgjerninger i OVS-arkivene. Det har vært viktig å fremstille dem som nettopp vurderinger og ikke som kjensgjerninger.

I forbindelse med denne studien har også en rekke personer blitt intervjuet. Berge Furre har vært en særlig nyttig kilde. Som fredsaktivist har han naturligvis stor kjennskap til studiens tema. Hans utstrakte viten om norsk politisk historie kom også til uttrykk og nytte i vår samtale. I egenskap av historiker var han i særlig grad i stand til å sette seg inn i min situasjon. Om FFiNs interne forhold, og særlig om den siste perioden i bevegelsens liv, har Solveig Sudmann bidratt med viktig informasjon. Jurij

¹⁷ Sven G. Holtmark (red), *Norge og Sovjetunionen 1917-1955*, Oslo 1995.

Derjabins svar har vært nødvendige for å gi fremstillingen av sovjetiske vurderinger perspektiv. Nils Petter Gleditsch ved Fredsforskningsinstituttet (PRIO) har også gitt mange nyttige bidrag og innsikter. Felles for alle intervjuene og telefonsamtalene er at de har gitt utfyllende opplysninger til det skriftlige materialet, og enkelte har også resultert i tips om kildesteder.

Kapittel 1

Den kommunistiske fredsmytologien

Fundamentet for det som her skal kalles den kommunistiske fredsmytologi kan oppfattes som tredelt. De to første delene utgjøres av en historisk og en ideologisk begrunnelse. En rekke uttalelser fra høytstående sovjetiske aktører kompletterte bildet, og ga fredsmytologien dens tredje støttepilar, det retoriske grunnlag.

Den ideologiske begrunnelsen var bygget opp, i likhet med store deler av sovjetisk utenrikspolitikk for øvrig, omkring Vladimir Lenins imperialismeteorier.¹ Lenins beskrivelse av det kapitalistiske, etter hvert kolonialistiske og senere imperialistiske system, som forutbestemt til undergang gitt dets ekspansjonistiske natur, beredte grunnen for en forståelse av kapitalismen som et krigsskapende system. Lenin fastslo i sin imperialismeteorier at "imperialistiske kriger er absolutt uundgåelige [...] så lenge privateiendomsretten til produksjonsmidlene vedblir å bestå."² Lenins imperialismeteorier medførte for hans etterfølgere en forestilling om at bare kapitalismens motpol, det sosialistiske samfunnssystem, var i stand til å skape den freden menneskene ønsket å oppnå.

Lenins arvtakere kunne dermed tolke begivenheter på 1900-tallet som følger:

¹ Om imperialismeteorien for sovjetisk utenrikspolitisk tenkning, se f. eks. Adam B. Ulam, *Expansion and Coexistence*, London 1969, ss. 27–30; William Curti Wohlforth, *The Elusive Balance*, Cornell University Press 1993, ss. 34–35; Neil Harding, *Leninism*, Macmillan Press Ltd. 1996, s. 136. For en nærmere gjennomgang av de aspekter ved imperialismeteorien som ble brukt til å underbygge den kommunistiske fredsmytologien, se Lars Erik Rowe "Forsvaret av freden og kampen mot krigsbrannstifterne". Fred som politisk våpen i den kalde krigen 1949–1956", hovedfagsoppgave i historie, UiO 1999, ss. 18–20.

² Vladimir I. Lenin, *Imperialismen og den imperialistiske krig*, bind 5 i *Verker i utvalg*, Leningrad 1934, s. 6. Imperialismeteorien sto på trykk for første gang i 1914.

Imperialismens aggressive og ekspansjonistiske natur og dens streben etter verdensherredømme har vært hovedkilden til krigene i det 20. århundre. Ambisjonen om å oppnå verdenshegemoni hos hver av stormaktenes monopolkapitalister møtte motstand hos konkurrentene, som hadde de samme ambisjonene. I dette lå kilden til den første verdenskrig. Utbruddet av den annen verdenskrig var også forbundet med de imperialistiske staters streben etter verdensherredømme.³

Dette budskapet, som fremhevet monopolkapitalismens eller imperialismens aggressivitet, utgjorde en viktig del av fredsmytologien. Like viktig var budskapet om sosialismens fredsskapende kvaliteter:

Fordi alle utbytterklasser i landet selv er avskaffet, fins det heller ingen utbytting, eller grupper eller enkeltpersoner som er interessert i eller har mulighet for å utbytte andre. [...] Det [er] ingen mulighet for at Sovjetunionen kan ville underlegge seg og utbytte andre folk. *Det ville bety sovjetstatens og sovjetmaktens oppløsning og overgang til kapitalismen.* [...] I Sovjetunionen fins det heller ikke grupper eller enkeltpersoner som kan ha interesse av krig eller som kan tjene på krig. Ingen eier privat eller kan eie produksjonsmidler i industrien eller de avgjørende produksjonsmidler i jordbruket, og ingen enkeltpersoner kan tjene noe mer på produksjon utenom det som alle er med å fastsette gjennom staten. *For Sovjetunionen er derfor all forsvarsproduksjon en belastning som de har interesse av å bli kvitt så fort som mulig.*⁴

Slik ble det gjort klart at motsetningsparet krig–fred korresponderte med motsetningsparet kapitalisme–sosialisme.

På samme måte som Lenins imperialismeteorier hadde åpnet for taktiske allianser med klassefiender i kampen mot monopolkapitalismen, understreket fredsmytologien at tverrpolitiske allianser omkring fredsspørsmål, mot den monopol-kapitalistiske rustningspolitikk, var en nødvendighet:

En viktig faktor for å forhindre verdenskrigen er *folkemassenes brede fredsbevegelse.* [...] Den forener de bredeste lag av befolkningen uavhengig av deres sosiale, politiske, nasjonale eller religiøse tilhørighet. [...] Det er i dag nødvendig å ikke overse at det også i borgerskapet viser seg stadig flere forkjempere for fredelige løsninger på stridsspørsmål.⁵

³ P. N. Fedosejev m. fl. (red.), *Nautsijnij kommunizm*, Politizdat (Moskva) 1979, s. 126.

⁴ AAB 1110 (NKP), D - 030, 6. 21, forelesning 1955, "Grunnlaget for kampen for freden", s. 2. Der hvor understrekinger forekommer i kildene, er dette gjennomgående gjort om til kursiv i denne studien.

⁵ Fedosejev m. fl. (red.), *Nautsijnij kommunizm*, 1979, s. 131.

Til tross for denne anerkjennelsen av ikke-sosialistiske elementers progressivitet, presiseres det i samme åndedrag at kommunistene måtte gå i spissen for den antiimperialistiske fredskampen. En eventuell tverrpolitisk allianse skulle altså være under reell ledelse av dem som ble oppfattet som de virkelig progressive kreftene, kommunistene.

Lenin la i sin imperialismeteorier vekt på internasjonaliseringen av klassekampen, i og med den imperialistiske eksportering av kapitalismens interne motsetningsforhold: Koloniens frigjøringskamp var klassekamp mot de imperialistiske utbytterne. Den globale fredsaktivismen var, som vi har sett, å betrakte som et uttrykk for den allmenne kamp mot de imperialistiske kreftene, og var dermed også klassekamp. I en NKP-forelesning fra 1955 ble dette kommentert slik: *"arbeiderklassens kamp, og seier for de nasjonale frigjøringsbevegelser [er] en forutsetning for det fredelige samliv og for å knuse de krefter som driver til krig."*⁶ Freden ble sett som uløselig knyttet til sosialismen, det eneste politiske system som kunne gi verden endelig fred:

Bare sosialismen kan til fulle løse fredens problem og for alltid stenge krigen ute fra samfunnslivet. Nettopp derfor er krigens og fredens problem udelelig fra den grunnleggende utvikling som har dominert, og dominerer, vår epoke – overgangen fra kapitalisme til sosialisme.⁷

Slik ble den ideologiske begrunnelsen for den kommunistiske fredsmytologien utlagt av NKP og sovjetteoretikere. Begrunnelsen inneholdt som vi har sett fire hovedelementer: For det første en oppfattelse av det kapitalistiske og imperialistiske system som krigsskapende. For det andre en oppfattelse av sosialismen som det eneste fredsskapende politiske system. For det tredje en overbevisning om at kommunistiske krefter måtte søke samarbeid med ikke-kommunister for å nå frem til et fredelig samfunn, og ta ledelsen i en slik allianse. For det fjerde at fredskampen måtte ha et globalt perspektiv.

Påstandene om Sovjetunionens og sosialismens ideologisk betingede fredsstreben måtte funderes og påvises i den praktiske

⁶ AAB 1110 (NKP), D-030, 6.21, forelesning 1955, "Grunnlaget for kampen for freden", s. 13.

⁷ Fedosejev m. fl. (red.), *Nautsijnij kommunizm*, 1979, s. 135.

politikken. I det sovjetiske standardverket *Nautsjnyj kommunizm* (Vitenskapelig kommunisme) står det å lese:

Lenin utarbeidet utenrikspolitikken til den sovjetiske stat. Dette er en politikk for en trygg fred og forhindring av krig, det er en politikk for fredelig sameksistens med de kapitalistiske statene, konsolidering av internasjonal solidaritet mellom det arbeidende folk i alle land, for solidaritet med de undertrykte kolonifolkene, det er en politikk for samling av alle revolusjonære og demokratiske krefter i kampen mot imperialismen og militarismen.⁸

Forestillingen om at det lå et fredsønske til grunn for utformingen av den sovjetiske utenrikspolitikk skulle fremheves. Dette nødvendiggjorde en fortolkning av sovjetisk utenrikspolitisk historie som var i tråd med fredsmytologiens ideologiske begrunnelse. Denne fortolkningen utgjorde det vi kan kalle fredsmytologiens historiske begrunnelse. Den viktigste enkeltbegivenheten i den historiske begrunnelsen, som blir betegnet som Sovjetunionens første utenrikspolitiske handling, var Lenins fredsdekret av 8. november 1917. Der oppfordret sovjetlederen de krigførende partene i den første verdenskrig til å slutte en umiddelbar våpenhvile.⁹ Den sovjetiske politikken ble hevdet å være fredsfremmende. NKPs forelesning under tittelen "Grunnlaget for kampen for freden" fra 1955 innledet med det retoriske spørsmålet "Hvorfor er Sovjet-Unionens politikk en konsekvent fredspolitik?". Forelesningen, som var et ledd i norske partikameraters politiske skolering, ga en rekke svar som illustrerer den historiske begrunnelsen for fredsmytologien.

Den unge sovjetstaten fulgte i følge NKP opp Lenins fredsdekret med en konsekvent linje i sin utenrikspolitikk. Eksempler på dette var gjentatte nedrustningsforslag i Folkeforbundet, Sovjetunionens ønske om å opprette normale forbindelser med andre land og den sovjetiske politikken som gikk under navnet "kollektiv sikkerhet".

En rekke problematiske tildragelser i sovjetisk utenrikspolitisk historie ble definert som fredspolitisk motiverte. Vinterkrigen mot Finland, som i NKPs øyne ikke var å regne som en angreps handling fra Sovjetunionens side, ble fremstilt som et forsvars-

⁸ *Ibid.*, s. 128.

⁹ Se Robert C. Tucker (ed.), *The Lenin Anthology*, New York og London 1975, ss. 540-541.

tiltak mot en "imperialistisk enhetsfront mot Sovjetunionen" som hadde "forvandlingen av krigen mot Hitler til en krig mot Sovjetunionen i forbund med Hitler" som mål. All den tid denne angivelige enhetsfronten var imperialistisk, og i dette tilfellet også fascistisk, var enhver motstand mot den å betrakte som gagnlig for freden. På samme måte ble sovjetiske aktørers innsats i den spanske borgerkrigen vurdert: Kamp mot fascisme var kamp for freden.

Det var nødvendig å forklare hvorfor Stalin den 24. august 1939 hadde inngått en ikke-angrepspakt med sin fremste motstander, Hitler. Dette hadde han ifølge NKPs foredrag vært tvunget til av vestmaktenes såkalte "München-politikk". Denne politikken ble fremstilt som en i realiteten aggressiv politikk rettet mot Sovjetunionen: "Det var [...] helt klart at vestmaktene bare ønsket å foregi for folkene i sine land forhandlinger med Sovjetunionen, mens de i virkeligheten oppmuntret Hitler til angrep østover og mot Sovjetunionen." Sovjetunionens innmarsj i Polen den 17. september 1939 ble forklart som et defensivt mottrekk fremprovosert av appeasement-politikken: "Men Sovjetunionen ventet ikke til Hitler var kommet frem til dets grenser og Polen brutt sammen, [...]. De rykket derfor langt inn i Polen og tok på seg vernet av Vest-Ukraina og Vest-Bjelorussland."¹⁰

Det ble, som vi ser, understreket at det langsiktige målet med all sovjetisk utenrikspolitikk var "fred mellom folkene", selv om de kortsiktige tiltakene for å nå dette målet kunne innebære nødvendigheten av fredsbrudd. Gitt at Sovjetunionen var å betrakte som et sosialistisk samfunn, som hadde eliminert årsakene til krig i sin egen stat, måtte all utadrettet militær virksomhet fra denne staten ses som et utslag av ønsket om å bekjempe kapitalismen. Ved å gjøre dette konfronterte Sovjetunionen årsaken til krig, og drev derfor i realiteten en fredskampanje. Denne logikken kan kort sammenfattes som følger: For å vinne krigen for freden, må man bekjempe fredens motstandere.

Fredsmytologiens to første deler, den ideologiske og den historiske, var det man kan kalle et retrospektivt puslespill der målet var å passe de forskjellige bitene sammen til et bilde av Sovjet-

¹⁰ AAB 1110 (NKP) D-030, 6.21, forelesning 1955, "Grunnlaget for kampen for freden", ss. 3-7.

unionens utenrikspolitikk som konsekvent fredsfremmende. De delene av historien og teorien som ikke stemte overens med dette bildet, ble utelatt, om de ikke lot seg omfortolke.¹¹ Man kan etter denne beskrivelsen av den kommunistiske fredsmytologiens ideologiske og historiske begrunnelse, utlede følgende påstand: Oppnåelsen av verdensfred er avhengig av at kampen for en sosialistisk verdensordning lykkes. Samtidig er kampen for fred en avgjørende del av den klassekamp som må vinnes, både internasjonalt og nasjonalt, for at det sosialistiske samfunn skal kunne etableres. Fredsmytologien etablerte slik fredskampen og klassekampen som gjensidig avhengige størrelser, og veien mot det endelige mål var bestemt av en dobbel kausalitet: For å oppnå sosialisme, måtte man oppnå fred, for å oppnå fred, måtte man oppnå sosialisme.¹²

Fredsmytologiens tredje støttepilar, som her vil kalles det retoriske grunnlaget, kan beskrives som en oppfølging av det bildet eller puslespillet som ble skapt av den kommunistiske bevegelsen og Sovjetunionen. Det retoriske grunnlaget hvilte på en rekke uttalelser av prominente sovjetiske ledere der de ga uttrykk for sin støtte til "fredskreftene" i verden, og derigjennom presenterte seg selv og sitt system som avant-gardistiske elementer i en global kamp for fred. Foruten å understøtte fredsmytologien, hadde ledernes uttalelser den funksjon at de virket som startskudd for oppbyggingen av en internasjonal fredsfrent.

Josef Stalin uttalte seg ved enkelte anledninger i de første etterkrigsårene om hvilke krefter som i hans øyne fremmet fred-

¹¹ Et eksempel som illustrerer dette er følgende påstand om forholdet mellom kapitalistiske og sosialistiske stater i NKP-foredraget "Grunnlaget for kampen for freden": "Lenin og Stalin har alltid hevdet at fredelig samliv er mulig, og Sovjetunionens utenrikspolitikk har alltid tatt sikte på å realisere denne muligheten." Se AAB 1110 (NKP) D - 030, 6. 21, forelesning 1955, "Grunnlaget for kampen for freden", s. 11. Dette utsagnet står i skarp kontrast til følgende uttalelse fra Lenin i hans hemmelige tale til RKP(b)s 7. partikongress i november 1918, her i engelsk oversettelse: "International imperialism, [...] could not under any circumstances, on any condition, live side by side with the Soviet Republic." Se Tucker (ed.), *The Lenin Anthology*, s. 542. Disse indre uoverensstemmelsene i fredsmytologiens oppbygging gjøres ikke til tema i foreliggende fremstilling, da det primære målet er å beskrive mytologien slik den fremsto, og ikke å vurdere dens argumentative holdbarhet.

¹² For en nærmere diskusjon av forholdet mellom fred og sosialisme, som kan sammenholdes med en diskusjon om forholdet mellom høyresiden og venstresiden i sovjetisk utenrikspolitisk tenkning, se Shulman, *Stalin's Foreign Policy Reappraised*. Dessuten Fedosejev m. fl. (red.), *Nautsjryj kommunizm*, s. 136-139 og Lars Erik Rowe "Forsvaret av freden...", ss. 23-24.

en og hvilke krefter som utgjorde en fare for et nytt krigsutbrudd.¹³ Omkvedet var statslederens ønske om å avsløre de imperialistiske krigsbrannstifternes virksomhet, og kalle fredskreftene til kamp mot imperialistisk aggresjon.

En annen, og svært viktig begivenhet, var utenriksminister Andrej Zjdanovs tale på Kominforms stiftelseskonferanse i Szlarska Poreba i Polen i september 1947. I talen opererte Zjdanov med en todeling av verden i en krigshissende leir og en fredselkende leir. Ikke overraskende oppfattet Zjdanov de vestlige regimer som en fare for verdensfreden, samtidig som han fremhevet den sosialistiske delen av verden som en garantist for freden.¹⁴ Ytterligere en av Stalins nærmeste medarbeidere, utenriksminister Vjatsjeslav M. Molotov, satte i sin tale på 31-årsjubileet for oktoberrevolusjonen fredskampen øverst på listen over prioriterte mål for sovjetisk utenriks-politikk.¹⁵

Det er liten tvil om at disse uttalelsene til sammen hadde både som intensjon og effekt at fredskampen kom i sentrum for den internasjonale kommunistiske bevegelsen. Historikeren Marshall D. Shulman har lagt vekt på Stalins og Molotovs utsagn som grunnleggende for utviklingen av en verdensomspennende fredsfrent: "Stalin's interview [i *Pravda* for 28. oktober 1948], reinforced and made explicit by Molotov in his speech [...], became a basic directive to the Communist movement, calling for political action based on a broad coalition of antiwar social forces."¹⁶

De progressive organisasjonene

Den kommunistiske fredsmytologien ville ha liten propagandamessig verdi om den utelukkende ble formidlet av talsmenn for den sovjetiske stat og av representanter for vestlige kommunistpartier. Ikke-kommunistiske aktører måtte engasjeres som budbringere. Fra oktober 1945 til slutten av 1946 ble det dannet en

¹³ Se *Pravda*, 23. mars 1946 og 28. oktober 1948, samt AAB 1110 (NKP) D - 030, 6. 21, forelesning 1955, "Grunnlaget for kampen for freden", s. 15, der to uttalelser fra statslederen, fra henholdsvis 1948 og 1951, er referert.

¹⁴ Zjdanovs tale kan i sin helhet leses i Giuliano Procacci (red.), *The Com-inform, Minutes of the Three Conferences 1947/1948/1949*, Milano 1994, ss. 216-251.

¹⁵ Molotovs tale i anledning oktoberrevolusjonens 31-årsjubileum, 6. november 1948.

¹⁶ Shulman, *Stalin's Foreign Policy Reappraised*, s. 89.

rekke organisasjoner: Den faglige verdensføderasjon (WFTU), Kvinnes Demokratisk Verdensforbund (KDV), Verdenssambandet for Demokratisk Ungdom (WFDY) og Den Internasjonale Studentunion (IUS). Bare KDV og WFDY hadde norske avdelinger.¹⁷

Alle disse organisasjonene ble av det politiske etablissement i Vest sett på som svært suspekte. Organisasjonene var ikke formelt knyttet sammen. Likevel var deres representanter faste deltakere på hverandres kongresser og nære medarbeidere under forskjellige aksjoner, kampanjer og liknende. En fellesnevner for organisasjonene var en sterk østorientering. Til tross for at de alle var sammenslutninger som hevdet sin nøytralitet i øst-vest-konflikten, tydet organisasjonenes budskap på sterke sympatier østover. Haakon Lie, som representant for det anti-sovjetiske Norge, nølte ikke med å kalle dem kommunistiske dekkorganisasjoner. Han definerte deres virksomhet slik:

De kommunistiske dekkorganisasjonene er organisasjoner som tjener som instrument for kommunistisk politikk, men som skjuler seg bak upolitiske formål og idealer. Effektiviteten av dekkorganisasjonene er avhengig av deres evne til å trekke til seg ikke-kommunister som tror de er med og fremmer de formål og idealer som organisasjonene *sier seg* å representere.¹⁸

En av Lies mange begrunnelser for denne påstanden var alle de nevnte organisasjonenes respons på bruddet mellom Tito og Stalin i 1948. Samtlige sammenslutninger avviste videre samarbeid med sine tidligere jugoslaviske meningsfeller, og fordømte i sterke ordelag den jugoslaviske statslederen.¹⁹

At konglomeratet av "demokratiske organisasjoner" ble sett på som en viktig ressurs for å oppnå sovjetiske utenrikspolitiske mål, blir ikke lagt skjul på i sovjetisk litteratur. Det blir her gang på gang understreket hvordan organisasjonene arbeidet for progressive prinsipper. Dette knyttet, om ikke direkte, til sovjetiske mål. En sovjetisk studie av "de internasjonale demokratiske

¹⁷ Lie, *De kommunistiske dekkorganisasjonene*, s. 7; For KDV, WFTU og WFDYs statutter som ble vedtatt på stiftelseskonferansene, se N. N. Uljanova, *Mezjdunarodnye demokratisjeskije organi-zatsii*, Kiev 1956, ss. 167-209.

¹⁸ Lie, *De kommunistiske dekkorganisasjonene*, s. 6.

¹⁹ Se f. eks. AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 6, omslag f, "Jugoslavia, KDV og Verdensfredskomiteen".

organisasjonene" fra 1956,²⁰ som konsentrerer seg om de tre sammenslutningene KDV, WFTU og WFDY, søker å vise hvordan disse organisasjonene arbeidet for et bredt program: "Enhet og internasjonal solidaritet i arbeiderklassen", "forsvaret av freden", "økt levestandard for folkemassene", "demokratiske rettigheter og friheter" og "grunnleggende folkerettsprinsipper".

Det slås videre fast at "dannelsen av de internasjonale demokratiske organisasjonene har vist seg å være starten på en ny etappe i det arbeidende folks kamp for fred og sine livsvilkår". En av årsakene til dette var ifølge forfatteren at organisasjonene gjennom sin aktivitet viste det arbeidende folk "sannheten":

De mange oppropene og appellene til de internasjonale demokratiske organisasjonene er rettet mot det arbeidende folk, uavhengig av hvilken internasjonal organisasjon de måtte være medlem av. I disse oppropene og appellene [...] avslører de internasjonale demokratiske organisasjonene, i påsyn av det arbeidende folk, de forskjellige teorier som blir forkynt av det kapitalistiske monopols forsvarere, teorier som er konstruert for å svekke folkemassenes kamp, og for å splitte det arbeidende folks rekker.²¹

Det påpekes videre at "monopolistene" ønsket "å svekke de internasjonale organisasjonenes stemme": "I sin kamp mot den stadig sterkere enheten i folkemassenes virksomhet, støtter reaksjonære krefter seg ikke bare til de forskjellige maktorganer som den kapitalistiske stat har til disposisjon, men også til reaksjonære ledere i arbeiderbevegelsen." Det er liten tvil om at forfatteren her sikter til størrelser som Haakon Lie og andre som delte hans oppfatninger. Slik virksomhet ble oppfattet som et klasse-svik. Kontrasten til klassesviket ble ifølge forfatteren demonstrert av de sovjetiske statslederne.²²

Fredsmytologiens budbringere – den internasjonale Fredsfronten

Det var imidlertid ikke disse progressive organisasjonene som skulle være den fremste organisatoriske enheten i Fredsfronten

²⁰ Uljanova, *Mezjdunarodnye demokratisjeskije organizatsii*.

²¹ *Ibid.*, s. 25 og s. 6

²² *Ibid.*, s. 157. Boken er for øvrig forsynt med en rekke henvisninger til sovjetiske politiske mål som var sammenfallende med "de demokratiske organisasjonene" sine kampsaker.

eller Fredsoffensiven. Deres viktigste funksjon i Fredsoffensiven var å være legitimerende støttespillere for den fremste formidleren av mytologien: Verdensfredsrådet og dets underliggende organisasjonsenheter.

Forløperen for det som senere skulle utvikle seg til Verdensfredsrådet var den såkalte Verdensfredskomiteen. Denne komiteen hadde sitt utgangspunkt i Sambandsbyrået for intellektuelle som ble dannet på "Verdenskongressen for intellektuelle" i den polske byen Wroclaw i august 1948. Kongressens politiske innhold var sterkt preget av en pro-sovjetisk tilnærming til spørsmål om krig og fred. Kongressens fremste profil, den sovjetiske forfatterunionens formann Aleksandr Fadejev, markerte dette tydelig i sitt toneangivende avslutningsforedrag. Kongressens dominerende budskap var at vestlige regimer utgjorde en konstant fare for nye krigsutbrudd, mens den sosialistiske del av verden var å betrakte som en progressiv kraft i kampen for freden.²³

Sambandsbyrået som utgikk fra Wroclaw-kongressen innkalte i fellesskap med Kvinnenes Demokratiske Verdensforbund (KDV) til en verdensomspennende fredskongress. Ambisjonen var nå å samle "alle verdens folk" bak fredssymbolet. Den 25. februar 1949 sendte man ut et opprop "for sammenkallelse til Verdenskongressen for fredsforkjempere".²⁴ Begivenheten fant sted i Paris fra 20. til 25. april 1949, og samlet ifølge Fredsfrontens egne opplysninger i underkant av 2200 deltakere fra 72 land.²⁵ Arrangementet møtte vanskeligheter på veien. Den franske regjeringen nektet delegerte fra Japan og Kina innreisetilatelset, og begrenset antallet visa til delegerte fra østblokkland.²⁶ Den sovjetiske delegasjonen ble spesielt hardt rammet. Den hadde opprinnelig 52 medlemmer, men hele 44 av disse ble nektet innreise.²⁷ De avviste delegerte avholdt derfor en parallell kon-

²³ Wroclaw-kongressens innhold, betydning for Fredsfronten og organisatoriske resultater er inngående beskrevet i Lars Erik Rowe "Forsvaret av freden...", ss. 31-38.

²⁴ GARF, f. r-9539, op. 1, ed. khr. 2, l. 2, Materiale om Verdensfredsbevegelsen utarbeidet av SKZM.

²⁵ OVS, P-50: 0731, Sirkulære fra Den Midlertidige Norske Fredskomite til "alle forsvarere av freden", 20. 7. 1949.

²⁶ AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 5, omslag d, "Folkekongressen i Paris".

²⁷ Shulman, *Stalin's Foreign Policy Reappraised*, s. 97.

gress i parlamentsbygningen i Praha. Denne talte til sammen 281 representanter.²⁸

Paris-kongressen vedtok en rekke resolusjoner og et manifest som trakk hovedlinjene for den videre fredskampen. Forsamlingen hadde i en løftet stemning vurdert sin representativitet til å omfatte "600 millioner kvinner og menn".²⁹ Denne veldige menneskemengden var innbyggerne i de 72 land som hadde delegerte ved kongressen, og man mente å være en forsamling som stilte seg nøytral til religion, politisk overbevisning, nasjonalitet, hudfarge og så videre. Det var svært viktig for kongressen å understreke nødvendigheten av en bred allianse for fred, slik det kom til uttrykk i fredsmytologien. Manifestet ga ellers sterkt uttrykk for motstand mot atombomben og militære blokkdannelser. Dette siste ble generelt formulert, men må ses som et innlegg i den aktuelle debatten omkring Atlanterhavspakten og USAs videreutvikling av kjernefysiske våpen. Videre fordømte Paris-kongressen kolonisystemet, og tok sterk avstand fra tanker om remilitarisering av Vest-Tyskland og Japan.

Ifølge den norske delegaten Mimi Sverdrup Lunden var den sovjetiske delegasjonens tilstedeværelse mindre merkbar i Paris enn den hadde vært i Wroclaw: "[J]eg synes Sovjet hele tiden var meget varsom både i uttrykk og opptreden. Fadejev holdt en klok, rolig tale, Ilja Ehrenburg også." Også delegasjonene fra andre østblokkland synes ifølge Sverdrup Lunden å ha holdt seg i bakgrunnen.³⁰

Miroslav Fic peker i den sammenheng på "the great adaptability of the Communist leadership to local conditions and the sensitivity of their propagandists to the general psychological disposition of the European masses".³¹ Til tross for sin polemiske linje, har Fic et poeng. Man må gå ut fra at Sovjetunionen og Folkedemokratiene hadde et bevisst siktemål med en mer tilbaketrukket linje. Tilpasningsdyktighet og følsomhet var nød-

²⁸ GARF, f. r-9539, op. 1, ed. khr. 2, l. 3, Materiale om Verdensfredsbevegelsen utarbeidet av SKZM.

²⁹ OVS, P-50: 0730a, "Manifestasjon fra Verdenskongressen av Fredens Forkjempere", utsendt av Den Midlertidige Norske Fredskomite, juli 1949.

³⁰ AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 1, omslag d, brev fra MSL til Andrea Andreen (KDV Sverige) og Agnete Olsen (KDV Danmark), 6. mai 1949.

³¹ Fic, *The Moscow Peace Offensive and its Revolutionary Potential*, s. 28; Se også Shulman, *Stalin's Foreign Policy Reappraised*, ss. 98-99.

vendig for ikke å skyve fra seg de gruppene som i forbindelse med Paris-kongressen hadde utvidet Fredsoffensiven. Det var dessuten viktig å ikke spille opp til de mange observatørene som ivret etter å brennemerke Paris-kongressen som et sovjetisk propagandatiltak. Budskapet ville stå langt sterkere om talerøret verken var sovjetborger eller kommunist. En forutsetning for at ikke-kommunister eller vestlige kommunister skulle ta plass som de fremste formidlerne av kongressens budskap, var at de holdt seg til de ovenfor skisserte momentene i den kommunistiske fredsmytologi. Sverdrup Lunden etterlot liten tvil om hvilke krefter kongressen identifiserte som sin hovedmotstander og i hvilken leir hun, som partiløs ikke-kommunist, søkte sine meningsfeller:

Men at "imperialismen" ble angrepet, kan ingen nekte. Men det synes jo jeg er riktig — det er den som er fienden... og det samfunnssystem som Sovjet representerer, er jo det vi ser fram mot, om vi [min uth.] enn ønsker en del endret. Et land i en kamp-situasjon både innad og utad, kan jo ikke være annerledes.³²

Dette utsagnet kan naturligvis tolkes utelukkende som et uttrykk for Sverdrup Lundens private anskuelser. Det kollegiale "vi" peker dog i en annen retning. Når man sammenholder dette med den grunntone som gjorde seg gjeldende ved arrangementer i Fredsfrontens regi, kan man snakke om en stor grad av konsensus om den vurderingen av både Sovjetunionen og vestlige lands utenrikspolitikk ("imperialismen") som Sverdrup Lunden her ga uttrykk for.

Paris-kongressens viktigste mål var å organisere Fredsoffensiven i internasjonal målestokk. Den "Permanente Verdensfredskomiteen" ble dannet som den nye Fredsfrontens øverste organ, og fikk sitt hovedsete i Paris.³³ Med utgangspunkt i kongressens "Resolusjon om organisasjons- og arbeidslinjer fra Verdenskomiteen av fredens forkjempere" var nå oppgaven å danne regionale og lokale fredskomiteer der det var mulig.³⁴

³² AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 1, omslag d, brev fra MSL til Andrea Andreen (KDV Sverige) og Agnete Olsen (KDV Danmark), 6. mai 1949.

³³ GARF, f. r-9539, op. 1, ed. khr. 2, l. 3, materiale om Verdensfredsbevegelsen utarbeidet av SKZM. Denne komiteen ble senere utvidet og tok navnet Verdensfredsrådet.

³⁴ OVS, P-50: 0730a, Omslag om Paris-kongressen i 1949. "Verdenskomiteen av fredens forkjempere" er, som leseren vil ha gjetnet seg til, identisk med den "permanente Verdens-

I de forskjellige land ble det våren og sommeren 1949 dannet nasjonale hovedkomiteer. Disse skulle fungere som mellomledd mellom Verdensfredskomiteen og de lokale komiteene. Etter retningslinjer mottatt fra Paris skulle de nasjonale hovedkomiteene organisere virksomheten i nasjonal målestokk, blant annet gjennom å oppmuntre til dannelsen av lokale komiteer. Her var ment hver eneste lille enhet der organisert virksomhet kunne tenkes å fungere. Siri Sverdrup Lunden, datter av tidligere omtalte Mimi, gikk langt i å beskrive dette da hun på et fredsmøte appellerte til tilhørerne om å starte fredsgrupper "i trappeoppganger og melkeforretninger".³⁵ Målet var med andre ord et mangefasettert organisasjonsapparat som engasjerte mennesker på alle nivåer i samfunnet – man skulle skape en folkebevegelse.

Antallet fredskomiteer på verdensbasis vokste raskt, og i desember 1949 hadde Fredsfronten registrert 46 nasjonale komiteer, med tilhørende lokale enheter.³⁶ I Frankrike var grobunnen for Fredsfronten tilsynelatende svært god. Den franske nasjonale fredskomiteen rapporterte i juli 1949 at landet allerede hadde 3 000 lokale komiteer.³⁷ Gjennom disse og andre meldinger om at Fredsfronten gjorde fremskritt, skulle fredsforkjempere verden rundt bli oppmuntret til å yte sitt beste for å oppnå liknende resultater.

Fredsfrontens viktigste aksjonsform de første årene var under-skriftskampanjer. Den første av disse, Stockholms-appellen, kom allerede i mars 1950, og skulle markere et foreløpig klimaks for Fredsoffensiven. Pierre Cot, fremtredende fransk aktivist i bevegelsen, sa om appellen: "Den understreker kongressens [Paris-kongressens] grunnleggende idé – ønsket om å spre vår bevegelse til de brede folkemasser."³⁸ Appellen var utformet

fredskomité". Forskjellene i betegnelsene er oftest et produkt av forskjellige oversettelser av navnet. Jeg vil i fortsettelsen betegne den Verdensfredskomiteen.

³⁵ OVS, P-50: 0740 - I, notat av 8. februar 1950 ang. fredsmøte arrangert av KDV i Norge den 7. desember 1949. En nærmere beskrivelse av den regionale og lokale organiseringen følger i senere kapitler der utviklingen i Norge omhandles spesielt.

³⁶ GARF, f. r-9539, op. 1, ed. khr. 23, l. 2, informasjonsmateriale om Verdensfredsbevegelsen 1949–1954, utarbeidet av SKZM.

³⁷ Informasjonsbulletin, nr. 2 og 3, juli 1949.

³⁸ GARF, f. r-9539, op. 1, ed. khr. 80, l. 283, materiale fra den tredje sesjonen til Verdensfredskomiteen i Stockholm, 15.–19. mars 1950.

i svært generelle vendinger. Den vendte seg mot atomvåpen og de makter som hadde inkorporert disse i sin militære strategi:

Vi krever absolutt forbud mot atombomben, dette fryktelige våpenet til masseutrydding av mennesker. Vi krever opprettet streng internasjonal kontroll for å sikre at dette forbudet blir overholdt. Vi mener at den regjering som først bruker atomvåpenet mot hvilket som helst land, begår ikke bare en krigsforbrytelse, men en forbrytelse mot hele menneskeheten, og blir å behandle som en krigsforbryter. Vi appellerer til alle rettenkende mennesker i verden om å underskrive denne appellen.³⁹

Denne teksten er isolert sett ikke partisk. Den retter seg ikke spesielt mot noen av leirene i øst-vest-konflikten, og kan i like stor grad tolkes som et angrep på den sovjetiske utviklingen av kjernefysiske våpen, som på dette tidspunkt var en kjent realitet, som rettet mot USA. Verdensfredskomiteens oppfatning av stormaktenes posisjoner i den internasjonale debatten omkring nedrustning og kontroll av atomenergien,⁴⁰ presentert i brosjyren "Jeg vil ha greie på atomspørsmålet"⁴¹ som ledsaget appellen, var imidlertid langt mindre balansert. I denne brosjyren fulgte Verdensfredskomiteen konsekvent den linjen som de sovjetiske aktørene i FN hadde valgt, og den må dermed betraktes som et innlegg til støtte for sovjetiske standpunkt. Innholdet var snarere enn direkte pro-sovjetisk, klart anti-amerikansk.⁴² Den polariserte debatten som Verdensfredskomiteen la opp til, la til grunn at et standpunkt *mot* den ene siden var et standpunkt *for* den andre siden. Det er utvilsomt mulig på et nøytralt grunnlag å forsvare en del av de påstandene som fremføres i "Jeg vil ha greie på atomspørsmålet". Men Verdensfredskomiteens ensidige

³⁹ AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 5, omslag b. I Norge ble appellen trykt i oversatt form og utgitt av Hovedkomiteen for Fredens Forkjempere i Norge. Skrivet som inneholder appellen bærer tittelen "Forby atombomben".

⁴⁰ Denne debatten ble hovedsakelig ført i FN, og var preget av symbolpolitikk fra både amerikansk og sovjetisk side. Debattens innhold og enkelte historikers tolkninger av dette er behandlet i Rowe "Forsvaret av freden...", ss. 48–50.

⁴¹ AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 5, omslag b. Brosjyren foreligger her i oversatt form som utgitt av Fredens Forkjempere i Norge. Originaltittelen var "Je veux connaître la question atomique". Brosjyren var utarbeidet av "en gruppe atomvitenskapsmenn" med Verdensfredskomiteens formann Frédéric Joliot-Curie i spissen. Stockholmsappellen sto trykt på første side i brosjyren.

⁴² Brosjyrens innhold, som det gis en rekke eksempler på, drøftes i sammenheng med den internasjonale debatten om atomkontroll i Rowe "Forsvaret av freden...", UiO 1999, ss. 50–51.

vektlegging av amerikansk aggresjon kontrastert mot den positive beskrivelsen av sovjetiske synspunkter, dannet ikke grunnlag for en tilnærming mellom partene. Formålet med brosjyren var ikke å bidra til en fredelig utvikling av øst-vest-forholdet, men å styrke Sovjetunionens posisjon i leserens øyne.

Dermed går det klarere frem hvorfor Moskva var opptatt av å støtte en bevegelse som krevde forbud mot den viktigste militære virksomheten i Sovjetunionen: utvikling av kjernefysiske våpen. Den tidligere Sovjet-diplomaten Jurij Derjabin har tegnet et bilde av sovjetisk taktikk på dette området som følger: Sovjetunionens offisielle linje var å følge en konsekvent nedrustningspolitikk. Man la frem forslag om atomnedrustning og prøvestandsavtaler i alle fora det var naturlig. Man søkte slik å styrke atommotstanden. Dette var vurdert som fordelaktig, fordi motstanden i første rekke rettet seg mot USA, som nektet å støtte Sovjetunionens nedrustningsforslag. Resultatet i opinionen ville da bli, håpet den sovjetiske ledelsen, at Sovjetunionen ble oppfattet som en fredselskende makt som ønsket en atomvåpenfri verden, mens USA bremsset nedrustningen. I tillegg, bemerket Derjabin, var Sovjetunionens konvensjonelle styrker i den grad overlegne, at hvis et forbud mot atomvåpen mot formodning skulle få gjennomslag, ville Sovjetunionen bli stående igjen som den mektigste militærmakt i verden.⁴³

Verdensfredskomiteen viste seg altså å være godt fundert på Sovjetunionens side i atomspørsmålet og i den sovjetiske kritikken av vestlig sikkerhetspolitikk. I motsetning til den nøytralt utformede Stockholms-appellen, som man kan kalle Fredsfrontens kortfattede og populistiske plan for atomenergi-kontroll, var den ledsagende brosjyren sterkt ladet. Stockholmsappellens tekst ble presentert for seg selv for potensielle underskrivere under underskriftskampanjen. Det er altså ikke slik å forstå at underskrivere tok stilling til Verdensfredskomiteens politiske ståsted. De ble simpelthen stilt det ganske lett besvarte spørsmålet om de ønsket atomkrig eller ikke.

Appellen samlet et stort antall underskrifter. På verdensbasis oppgis antallet å være omkring 500 millioner. Den reelle støtten

⁴³ Samtale med Jurij Derjabin, 30. 11. 1998.

som ligger bak dette tallet er vanskelig å vurdere. Den folkerike kommunistiske delen av verden bidro vesentlig til det endelige resultatet. Den massive begeistringen appellen angivelig ble motatt med i Sovjetunionen er i så måte betegnende. Fra Sovjetunionen, som talte omkring 200 millioner innbyggere, ble det innrapportert 115 336 330 underskrifter.⁴⁴ En mulig feilkilde i denne forbindelse er at praksis med hensyn til aldersgrense o.l. synes å ha vært varierende. Fra Sovjetunionen fortelles det at ivrige ungdommer i 14-årsalderen (Komsomol-alder) og i visse tilfeller helt ned til 13 år (Pioneralder) "fikk lov til" å skrive under.⁴⁵ Den sovjetiske fredskomiteé disponerte et voldsomt propagandaapparat i sin kampanje, samtidig som meningsdisiplinen i sovjetsamfunnet var sterk. Det er nærliggende å tolke antallet sovjetiske underskrifter som et uttrykk for dette. Ikke desto mindre må man gå ut fra at store deler av den sovjetiske befolkningen opplevde en ektefølt begeistring for fredskampanjen. I Vest-Europa utmerket Frankrike og Italia seg med høye tall, henholdsvis 15 og 17 millioner underskrifter.⁴⁶ Bakgrunnen for dette må antas å være den sterke posisjonen disse landenes kommunistiske partier hadde.

Nettopp de vestlige kommunistpartiene spilte en nøkkelrolle i markedsføringen av appellen. Fredsfronten hadde lenge vært prioritert i Kominforms direktiver, og vestlige kommunistpartier mottok retningslinjer som sa at de skulle støtte Fredsfrontens bestrebelser. Dette hadde særlig blitt understreket på Kominforms tredje konferanse i november 1949. Etter å ha hørt VKP(b)s partisekretær Mikhail Suslovs foredrag "Forsvaret av freden og kampen mot krigsbrannstifterne", lovpriste de delegerte kommunistene Fredsfrontens tilblivelse og foreløpige aktivitet. Mot slutten av konferansen vedtok Kominform en omfattende resolusjon til støtte for Fredsfronten, som blant annet uttrykte:

While tirelessly fighting for peace, the Communist and Worker's Parties must expose the right-wing Socialist leaders as the worst enemies of peace. It is necessary to develop and consolidate in

⁴⁴ GARF, f. r-9539, op. 1, ed. khr. 112, l. 49, SKZMs korrespondanse med Verdensfredskomiteen, januar-juli 1951.

⁴⁵ GARF, f. r-9539, op. 1, ed. khr. 48, l. 24, Informasjon og redegjørelser for underskriftskampanjen for Stockholms-appellen, 30.6.-15.8. 1950.

⁴⁶ Shulman, *Stalin's Foreign Policy Reappraised*, s. 133.

every way cooperation and united action with the lower organizations and the rank-and-file members of the Socialist Parties, explaining to them the disastrous nature of the policy being pursued by the reactionary right-wing leaders.

Og avslutningsvis:

For the first time in history of mankind an organised peace front has arisen, headed by the Soviet Union, the bastion and standard-bearer of peace throughout the world. Reaching to ever wider masses of the people in the capitalist countries goes the courageous call of the Communist Parties, proclaiming that the peoples will never fight against the first socialist country in the world, against the Soviet Union. During the war against fascism the Communist Parties were in the vanguard of the popular resistance to the invaders. In the post-war years the Communist and Worker's Parties are front rank fighters for the vital interests of their peoples, against a new war. Rallied under the leadership of the working class, all opponents of a new war – people of labour, science and culture – are forming a powerful peace front capable of frustrating the criminal designs of the imperialists.⁴⁷

Denne oppfordringen fra det sovjetiske kommunistpartiet, via Suslov og Kominform, lot seg ikke misforstå. De vestlige kommunistpartiene, hvorav bare det franske og italienske var medlemmer av Kominform, stilte seg til disposisjon for Fredsfronten.⁴⁸ Man må gå ut fra at dette var av svært stor betydning for antallet underskrifter på Stockholms-appellen.

Stockholms-appellen hadde den effekt at Fredsfronten ble et påaktet fenomen i vestlig media og hos vestlige styresmakter. Den hadde fra første stund blitt møtt med stor skepsis, som blant annet viste seg i forbindelse med franske myndigheters omtalte visumnekt i april 1949, men da den andre Verdensfredskongressen skulle tre sammen, ble presset mot Verdensfredskomiteen ytterligere øket. Kongressen skulle avholdes i Sheffield i England. Britiske myndigheter var svært tilbakeholdne med visumtildelingen. Omkring 200 deltakere ble nektet innreise, de fleste av disse fra østblokkland.⁴⁹ Verdensfredsbevegelsen mente at dette i den grad amputerte kongressen at det var best å utsette den for så å legge arrangementet til Warszawa. Denne beslut-

⁴⁷ Procacci (red.), *The Cominform*, ss. 886–895 (engelsk og russisk tekst).

⁴⁸ Hvordan dette artet seg for NKP, vil vi se nærmere på i kapittelet som omhandler NKP og Fredsfronten i Norge.

⁴⁹ Shulman, *Stalin's Foreign Policy Reappraised*, s. 155.

ningen avfødte sterke reaksjoner i deler av vestlig presse. *Aftenposten* tolket utsettelsen som et tegn på at "kommunistene [...] var engstelige for å få for liten innflytelse på kongressens forløp". Avisen fant det videre "høyst bemerkelsesverdig" at beslutningen ble tatt i Praha og ikke i Paris, hvor den sentrale ledelsen i Fredsfronten hadde sete. Dette mente avisen var en klar indikasjon på at verdensfredsbevegelsen var underlagt en kommandolinje som gikk fra Moskva til "Kominforms fremskutte base i Europa [Praha]", og tolket dette i samsvar med det man mente var organisasjonens oppbygging:

Den permanente fredskomiteé i Paris tar sine instruksjoner fra "fredskomiteéen" i Moskva, som igjen står under kontroll av utenrikssekretariatet i Politbyrået. Dette sekretariatet har igjen selve viseutenriksminister Gromyko som "kontaktmann" i det sovjet-russiske utenriksdepartement. "Fredskomiteéen" i Moskva synes i enkelte tilfeller å være likestillet Kominform.⁵⁰

I Moskva var den sovjetiske fredskomiteé (Sovetskij Komitet Zasjtsjity Mira - SKZM) opptatt av å fordømme den britiske regjeringen. SKZM holdt en pressekonferanse om innreisenekten til England, og etterlot ingen tvil om sitt syn på situasjonen: "Vi anser denne handlingen fra den engelske regjerings side som en vrangvillig, uvennskapelig, og til alt overmål fiendtlig akt rettet mot hele det sovjetiske folk." Og videre:

Den engelske regjeringens handling bærer de amerikanske krigshissernes stempel av hat mot det sovjetiske folk som selvopprende kjemper for fred. Men denne handlingen bærer ikke bare hatets stempel, men også et rådløshetens stempel fra de amerikanske militæres side idet de stilles overfor den mektige veksten i fredsforkjempernes bevegelse.⁵¹

De sovjetiske fredskomiteémedlemmene forklarte de manglende innreisetilattelsene med amerikansk innflytelse på britiske myndigheter, og ikke som et uttrykk for selvstendig britisk politikk. Man la åpenbart mer vekt på å diskreditere USA fremfor andre kapitalistiske stater.

⁵⁰ *Aftenposten*, 13.11.1950. Bortsett fra enkelte detaljer var *Aftenpostens* beskrivelse riktig.

⁵¹ GARF, f. r-9539, op. 1, ed. Khr. 54, ll. 1-3, Stenogram fra SKZMs pressekonferanse med representanter for sovjetisk og utenlandsk presse, 10. november 1950.

Til tross for motstanden gikk den andre verdensfredskongressen av stabelen i dagene mellom 16. og 22. november 1950 i Warszawa. Kongressens viktigste resultat for Fredsfronten var av organisatorisk art. Verdensfredskomiteéen ble utvidet fra 138 til 208 medlemmer og tok navnet Verdensfredsrådet (WPC).⁵² Allerede under Paris-kongressen hadde man utarbeidet visse prinsipper for organiseringen av fredsarbeidet. Dette arbeidet ble fullført i Warszawa, og resultatet ble formulert i en rekke statutter. Disse statuttene synes å ha vært temmelig konstante, idet de ble enstemmig stadfestet både ved ti- og tjuårsjubileene.⁵³

The fellow-travellers, "medløperne" eller poputsjiki

Den organisatoriske oppbyggingen av den internasjonale Fredsfronten konsentrerte den utøvende makten hovedsakelig i to av bevegelsens instanser: Verdensfredsrådets Presidium og Verdensfredsrådets Generalsekretariat.⁵⁴ Det var maktpåliggende at de fremste talsmenn for Fredsfronten hadde troverdighet i den vestlige befolkningen. Samtidig var det viktig at de angjeldende personene var i takt med, og lojale overfor, hovedlinjene i den kommunistiske fredsmytologi. Man kan finne en rekke fellestrekk ved de mest fremtredende fredsforkjemperne som forklarer hvorfor nettopp disse fikk høye posisjoner i bevegelsen. Alle sammen var enten medlemmer av eller sto i nær tilknytning til den kommunistiske bevegelse. Alle hadde offentlig gitt uttrykk for en dyp beundring for, også enkelte lojalitet til, Sovjetunionen. Samtlige hadde markert seg som absolutte anti-fascister, hovedsakelig i forbindelse med den spanske borgerkrigen og den andre verdenskrigen. De aller fleste kan karakteriseres som betydelige skikkelser i den vestlige radikale intelligentsia.

David Caute har i sin bok *The Fellow-Travellers* redegjort for den rolle personer i denne gruppen har spilt, blant annet som frontfigurer i Fredsfronten. Uttrykket "fellow-traveller", på

⁵² Shulman, *Stalin's Foreign Policy Reappraised*, s. 156.

⁵³ Verdensfredsrådets statutter, s. 1.

⁵⁴ Statuttens organisatoriske innhold og den systematiseringen av Fredsfronten de innebar er utførlig behandlet i Lars Erik Rowe "Forsvaret av freden...", UiO 1999, ss. 55-63.

norsk "medløper" og på russisk "poputsjik", har en negativ klang. Det er derfor nødvendig å gjøre oppmerksom på at begrepet her vil brukes som en betegnelse på personer, uten at denne betegnelsen impliserer de negative assosiasjonene begrepet måtte ha fremkalt i 1950-tallets samfunnsdebatt. Begrepet beskriver i foreliggende fremstilling ganske enkelt personer, oftest intellektuelle, som nærte en beundring for Sovjetunionen, og som var villige til å stille opp som forgrunnsfigurer i Fredsfronten, uten at de nødvendigvis var kommunister. David Cauter beskriver rollen til medløperne slik: "They are confined, in fact, to three main avenues of useful activity: political journalism, membership of communist front-organizations, and, where appropriate, the loan of their prestige, their lustre, the respect in which they are widely held."⁵⁵

Valget av intellektuelle personligheter som utgangspunkt for Fredsfronten var, som antydnet, ikke tilfeldig. Det fantes en rekke årsaker til at man fra sovjetiske side anså radikale intellektuelle kretser som velegnet til å øve innflytelse på den vestlige opinionen. For det første var venstreintellektuelle miljøer i seg selv erfaringsmessig blant de gruppene i den vestlige opinionen som var mest mottakelige for impulser fra Sovjetunionen. Dette ble gjerne kombinert med en opposisjonell holdning til sine egne regimer. I Paul Hollanders bok om vestlige intellektuelles tilbøyelighet til å beundre Sovjetunionen, står det å lese: "[M]ost of these intellectuals tended to be rather harsh on their own societies, and surprisingly indulgent of as well as uninformed about others, unless the defects of these societies were somehow linked to their own."⁵⁶ Beundringen for Sovjetunionen hang altså sammen med, og var til dels betinget av, en kritisk holdning til vestlige regimer. I den kalde krigens debatt om internasjonale forhold var polariseringen sterk. Grovt sett kan man hevde at en

⁵⁵ Cauter, *The Fellow-Travelers*, s. 8. Også i interne sovjetiske dokumenter ble begrepet "medløper", eller på russisk "poputsjik", brukt. Se for eksempel Fond 89, per. 45, d. 30, ll. 8-9, brev fra Ilja Ehrenburg til Nikita S. Khrusjtsjov, 30.10.1956.

⁵⁶ Paul Hollander, *Political Pilgrims - Western Intellectuals in Search of the Good Society*, London 1998, s. 3. Som leseren vil forstå, behandler Hollander i stor grad samme tema som Cauter i *The Fellow-Travelers*. Hovedforskjellen er at Hollanders bok er innrettet på forståelse av vestlige intellektuelles motiver for støtte til Sovjetunionen, mens Cauter i større grad fokuserer på sovjetisk eller kommunistisk motivasjon for å motta støtte.

positiv holdning til Sovjetunionen hadde sterk sammenheng med et kritisk blikk på vestlige kapitalistiske regimer, og *vice versa*.

For det andre hadde mange vestlige intellektuelle vært engasjert i sine lands motstandsbevegelser under krigen. Denne tilknytningen var utvilsomt verdifull for en Fredsfront som ønsket å fremstå som garantist mot fornyet fascistisk aggresjon. Særlig den franske venstreradikalismen med sin sterke anti-fascistiske valør var sentral. Fredskampen ble fremstilt som en slags fortsettelse av den motstandsvirksomhet som ble drevet under krigen. Forskjellen var nå at fienden ikke lenger bare var fascistiske regimer, men ble definert som hele den kapitalistiske (og imperialistiske) verden. Marshall D. Shulman har kommentert: "The synthetic nature of the Soviet use of the genuine sentiment for peace among intellectuals was unconcealed [...]: Once the United States is equated with Hitler, what is there to do but fight?"⁵⁷

Det var av største viktighet at man klarte å samle personer som innehadde de ovennevnte kvaliteter *uten* å være for sterkt assosiert med den kommunistiske bevegelsen. Den ideelle "progressive" personen for Sovjetunionens interesser var radikal nok til å akseptere det sosialistiske systemet som det eneste fredsskapende samfunnssystemet, men samtidig politisk uavhengig nok til å bli akseptert som en relativt nøytral aktør i den vestlige opinion. Den første målgruppen for Fredsfrontens rekruttering var dermed definert. Det var mennesker av denne kategorien som skulle markedsføre Fredsfrontens tiltak internasjonalt og i sine respektive hjemland, og gjennom sin støtte virke til å gi den nye bevegelsen troverdighet i den vestlige befolkningen. Samtidig skal det bemerkes at disse personene vanskelig kan vurderes som viljeløse instrumenter i Moskvas hender; deres troverdighet og tyngde i den vestlige opinion var ikke bygget på servilitet. Derfor må man tolke det dithen at de selv var motivert for oppgaven, snarere enn at de ble motivert utenfra.

Verdensfredsrådets ledelse var således preget av personligheter som var influerte av sovjetisk tankegods. Enkelte hadde endog gitt uttrykk for en nesegrus beundring for Stalin. Vi kan derfor fastslå at den reflekterte bare en liten del av det politiske

⁵⁷ Shulman, *Stalin's Foreign Policy Reappraised*, s. 87.

spektrum i Vest-Europa. Med tanke på dette, og med henvisning til at bare elleve land var representert i Verdensfredsrådets Presidium, danner følgende setning i bevegelsens statutter en kontrast: "Presidiet skal i sin helhet gjenspeile Verdensfredsrådets brede politiske og geografiske sammensetning."⁵⁸ Det er sannsynlig at Verdensfredsrådet på 208 medlemmer ikke representerte andre politiske retninger enn den ytterst på venstre fløy, og hvis dette var tilfellet, blir uttrykket "brede politiske sammensetning" lite dekkende.

Statsautoriserte i øst – opposisjonelle i vest

Den polske regjeringen hadde representanter både på Wrocław-kongressen og på nasjonale fredsmøter i etterkant av Paris-kongressen. På samme måte ble Fredsfronten understøttet av regimene i andre østblokkland. Eksempelvis var den ungarske statsministeren Geza Losonczy til stede på den nasjonale fredskongressen og lovpriste den fordi den viste "hvorledes det ungarske folks kamp for freden skal føres".⁵⁹ I Sovjetunionen var det likeledes en offisiell begivenhet da den første allunionelle fredskonferansen ble avholdt den 25. august 1949. Møtelederen Nikolaj A. Rossijskij avsluttet sin tale med følgende utsagn: "Vi hilser det sovjetiske folks geniale høvding og hele den progressive menneskehets kjære kamerat Stalin."⁶⁰ Denne typen uttalelser ble av forståelige grunner ikke gjengitt i det materialet som ble sendt ut til de vesteuropeiske komiteene.

I den vestlige verden derimot, støtte Fredsfronten stadig på problemer. I Costa Rica måtte man operere med fordekte møter og hemmelige flyvesedler for å få budskapet fra Paris-kongressen ut. Den argentinske fredskomiteen skal ha opplevd både arrestasjoner og møteforbud.⁶¹ Disse to eksemplene er hent-et fra særlige autoritære regimer. Det var imidlertid slik at mens den sovjetiske fredskomite hyllet sin statsleder, utgjorde de vest-lige fredskomiteene et opposisjonelt element. Gjennom-

⁵⁸ Verdensfredsrådets statutter, s. 5.

⁵⁹ *Informasjonsbulletin*, nr. 2 og 3, juli 1949.

⁶⁰ GARF, f. r-9539, op. 1, ed. Khr. 3, stenogram fra den første allunionelle fredskonferansen, 25. august 1949.

⁶¹ *Informasjonsbulletin*, nr. 2 og 3, juli 1949.

gående var Fredsoffensiven rettet mot den kapitalistiske verdens sikkerhetspolitikk, noe som avfødte reaksjoner. Blant annet gikk vestlige lands overvåkingstjenester straks i gang med kartlegging av aktivistene.⁶²

Disse diametralt forskjellige reaksjonsmønstrene var ikke tilfeldige. Den sovjetiske fredskomite var blitt til under statsledelsens velsignelse og kontroll. Fredskomiteene i øst ble instrumenter i statens tjeneste, og Fredsoffensiven ble ført med energi også innenfor Sovjetunionens grenser. Den sovjetiske fredskomite (SKZM) med lokale underkomiteer hadde et betydelig propagandaapparat til disposisjon. Dette illustrerer et viktig poeng som kan være lett å glemme når man studerer utviklinger innad i Sovjetunionen: At parti- og statsadministrasjonen også overfor egen befolkning hadde et sterkt behov for å markedsføre sovjetstaten som en moralsk høyverdig organisering av progressive krefter. Sovjetbefolkningen måtte stadig overbevises om bolsjevikenes fortreffelighet for å kunne stå helhertet bak sine ledere. Propagandaen i Sovjetunionen var svært omfattende, synlig og allesteds nærværende. Høytalere fylte parkanlegg med statsledelsens budskap.⁶³

I samme ånd ble Fredsoffensiven gjennomført. Forgrunnsfigurer for SKZM holdt foredrag i radio og skrev artikler i pressen om fredssaken.⁶⁴ Artikkene var ifølge historikeren Aleksandr Kan ment å forsikre den sovjetiske befolkningen om at Fredsfronten, både hjemme og ute, var sterk og i stand til å utføre store ting: "Det stalinistiske lederskapet satte sitt håp til freds-

⁶² Politiets sikkerhetstjeneste i Norge er i besittelse av fyldige arkiver om Fredsfronten og fredsbevegelsen for øvrig. I kartleggingen ble det også utvekslet opplysninger mellom de forskjellige lands tjenester. Senere i denne studien vil POTs holdning til fredsbevegelsen diskuteres med utgangspunkt i mine egne arkivundersøkelser i Overvåkingssentralen.

⁶³ Det sovjetiske propagandaapparatet er beskrevet av en rekke tilreisende observatører, deriblant av Hedrick Smith i *Russerne*, Oslo 1977. Se spesielt ss. 275–369. Den sovjetiske tradisjonen for propagandakampanjer er omfattende. Et klassisk eksempel er Stakhanov-bevegelsen som var virksom hovedsakelig på 1930-tallet for å øke produksjonsytelsen blant arbeiderne. Aleksej Stakhanov ble i 1935 hyllet for ekstraordinær produktivitet som gruvearbeider. Han ble deretter fremhevet som ideal for sovjetarbeideren.

⁶⁴ GARF, f. r-9539, op. 1, ed. Khr. 58, ll. 16–24, informasjon om underskriftskampanjen for Stockholms-appellen i 1950; Se dessuten Tom Hetland, "Sovjetunionen og norsk tryggingpolitikk 1948–1950", Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen 1983, ss. 79–80. Hetland viser her blant annet til *Trud* for 22. 4. 1950 og *Pravda* for 13. 3. 1950, og hevder at den "vanlegaste påstanden vart at desse landa [vesteuropeiske land] var etla til å produsere 'kanonføde' for USA".

bevegelsen, derfor burde den først og fremst fortelle de sovjetiske leserne om hvilke strålende fremtidsutsikter denne bevegelsen hadde og hvilke bragder den alt hadde utført i Norge og andre land.⁶⁵

Bildet som ble presentert for den menige sovjetborger var to-delt: På den ene siden ble man fortalt at USA var en aggressiv makt som var villig til å angripe Sovjetunionen når som helst. Motsetningen var det stalinistiske lederskapet, som i allianse med "progressive" mennesker i vest kjempet mot krigen og dens vesen. Dette bildet hadde en nesten total gjennomslagskraft.⁶⁶

Det er nærliggende å identifisere to hovedformål med den indre Fredsoffensiven i Sovjetunionen. For det første søkte lederskapet å oppnå en indre konsolidering av Stalinadministrasjonens stilling. Gjennom en massiv og målrettet agitasjon søkte man å oppnå entusiasme rundt et lederskap som ellers i stor grad brukte negative sanksjoner for å holde på sine posisjoner. Sovjetiske beretninger om fredskampanjer innad i landet er fulle av entusiasme, og det ser ut til at man lyktes i å reise en allmenn begeistring omkring fredssaken.⁶⁷ Stalin-dyrkelse og patriotisme ser ut til å ha vært svært viktige elementer i de forskjellige kampanjene. Nettopp disse elementene gjør det fruktbart å se Fredsoffensiven innad i Sovjetunionen også som et ledd i en større virksomhet som tok sikte på å konsolidere sovjetmakten. Støtteerklæringene til fredsarbeidet var stort sett ledsaget av høylydte hyldester til lederskapet, først og fremst til "folkehøvdingen – den store Stalin".⁶⁸ Patriotismen og fredsviljen var nært forbundet med folkets hengivenhet overfor Stalin. Sovjetunionens innen-

⁶⁵ Aleksandr Kan, "Naboskap under kald krig og perestrojka", i serien *Forsvarsstudier* 6/1998, s. 20.

⁶⁶ Denne karakteristikken av folkemeningen i 1950-tallets Sovjetunionen ble bekreftet i en samtale med Jurij Derjabin, 30. 11. 1998. Derjabin var fra høsten 1954 ansatt som tolk og presseattaché ved den sovjetiske ambassaden i Oslo.

⁶⁷ Et aspekt som kan medvirke til å forklare fredsentusiasmen i Sovjetunionen, er de erfaringene befolkningen gjorde under den andre verdenskrigen. Tapene på sovjetisk side var enorme. Store deler av den mannlige befolkningen ble utsløttet. Om den andre verdenskrig, eller "den store fedrelandskrig" i sovjetisk terminologi, som et sentralt element i sovjetisk statlig propaganda, se Smith, *Russerne*, ss. 342–369.

⁶⁸ For eksempel GARF, f. r-9539, op. 1, ed. Khr. 58, ll. 16–24, informasjon om underskriftskampanjen for Stockholms-appellen, 1950, der en rekke troskapserklæringer fra befolkningen til Stalin og fedrelandet er knyttet sammen med entusiastiske bifall til Fredsfrontens arbeid.

og utenrikspolitik ble oppfattet som et produkt av Stalins kloke lederskap.⁶⁹

Foruten å konsolidere sovjetledernes maktposisjoner, hadde den indre Fredsoffensiven et annet, og kanskje vel så viktig, siktemål: Den legitimerende effekten utad.⁷⁰ Troverdighet var et nøkkelord i denne forbindelsen. For at sovjetiske representanter med tyngde skulle kunne hevde den kommunistiske fredsmytologi i internasjonale fora, måtte den kunne vise til en sterk fredsaktivisme i sitt eget land. Sovjetiske fredsforkjempere kunne da også peke på en massiv støtte i den multietniske staten. En befolkningsmasse på vel 200 millioner mennesker ga fredsforkjemperne anledning til å hevde at Fredsfrontens appeller og opprop fortonet seg som folkekrav i Sovjetunionen. Den massive tilslutningen til Fredsfronten i Sovjetunionen og andre sosialistiske land styrket forestillingen om at fredstrangen i den sosialistiske leir var spesielt sterk, særlig for dem som ønsket å se det slik. Dette gjaldt ikke minst mange av de delegasjonsreisende som ble presentert et bilde av sovjetfolket som uvanlig fredselskende.⁷¹

Et nytt FN, et sovjetisk propaganda-apparat eller et revolusjonært instrument?

Det har blitt hevdet at organiseringen av Verdensfredsrådet var ment å utfordre FNs posisjon: "The Movement, which claimed more than seventy-five national peace committees and a hundred and fifty thousand local committees, seemed to be emerging as an organization paralleling the Cominform and potentially rivalling the United Nations."⁷² Dette perspektivet kan være fruktbart med henblikk på et høyaktuelt spørsmål i internasjonal politikk i begynnelsen av 1950-årene. I tiden etter at Kina ble folkerepublikk hadde FN, under press fra USA, holdt fast på sin

⁶⁹ Vladislav Zubok og Constantine Pleshakov, *Inside the Kremlin's Cold War*, Harvard University Press 1996, s. 36.

⁷⁰ Jurij Derjabin var også enig i min vurdering av den indre Fredsoffensivens hovedformål i Sovjetunionen på 1950-tallet. Samtale med Derjabin, 30. 11. 1998.

⁷¹ Se f. eks. Hollanders interessante beskrivelser av en rekke delegasjonsreiser til Sovjetunionen i *Political Pilgrims*, ss. 102–176.

⁷² Shulman, *Stalin's Foreign Policy Reappraised*, s. 156.

anerkjennelse av Formosa-regjeringen, noe den kommunistiske bevegelsen oppfattet som høyst urimelig. Sovjetunionens representant i Sikkerhetsrådet var trukket ut i boikott. At det kapitalistiske verdenssamfunn, med FNs velsignelse, førte krig mot Nord-Korea, ble muliggjort av at Sovjetunionen dermed var ute av stand til å nedlegge veto.

Det var derfor nødvendig for sovjetiske interesser å bygge opp et apparat som handlet i tråd med den kommunistiske leirens ønsker. Man måtte utkonkurrere verdenssamfunnet: "As in other cases the line of attack followed the well-tried technique of setting up a rival organization that would gradually take over the functions of the hostile agency, functioning for a while as a dual power and finally taking over complete monopoly of the field." Dette skulle gjøres ved at den nye organisasjonen ble utstyrt med en bred maktbase, og dermed en legitimitet som overgikk FNs:

The most important implication of the Warszawa Congress [...] was that it proclaimed the World Peace Council to be an international organization with wider representation and consequently greater competence than the United Nations, since it embraced many nations not represented therein, as well as colonial and dependent countries. To provide the World Peace Council with the status of an international body which is capable of dealing with governments, and to win for it international recognition, the Warszawa Congress called upon parliaments all over the world to adopt legislation for the protection of peace and instructed the National Peace Councils of each country to press their governments to comply with that demand.⁷³

Det var ikke bare den organisatoriske omformingen av Fredsfronten under Warszawa-kongressen som signaliserte kamp mot FN og verdenssamfunnet. Kongressens sentrale budskap var at FN hadde feilet. Verdensfredsrådets første møte, som ble avholdt i etterkant av kongressen, vedtok en henvendelse til FN, der det blant annet sto:

Hvis ikke De forente nasjoners organisasjon innfrir det viktigste av de håp som ble satt til den av alle verdens folk som ved sine regjeringer er representert i organisasjonen, og av de som ennå ikke er representert der, hvis De forente nasjoners organisasjon ikke sikrer menneskeheten ro og fred, så er det fordi den har vist seg å stå

⁷³ Fic, *The Moscow Peace Offensive*, ss. 46–47.

under innflytelse av krefter som avslår den eneste mulige vei til å oppnå almen fred — å søke å komme til alminnelig enighet.⁷⁴

Henvendelsen konkretiserte kravene til FN: "[Vi] insisterer på at [...] alle tropper trekkes ut av Korea og på en fredelig løsning av den indre konflikt mellom de to parter i Korea, med deltakelse av representanter for det koreanske folket. Vi insisterer på at dette spørsmål blir løst av Sikkerhetsrådet i dets fulle sammensetning, inklusive representanter for Kinas folke-republikk."⁷⁵ Verdensfredsrådet mente med andre ord å sitte inne med en autoritet som tillot det å stille strenge krav til verdenssamfunnet.

Et av utslagene av Verdensfredsrådets pretensjoner om å fremstå som en uavhengig og potent instans på den verdenspolitiske arena kom da propagandakrigen i forbindelse med Korea-konflikten raste som verst. Verdensfredsrådet fungerte da som formidler av nordkoreanske, kinesiske og sovjetiske beskyldninger om amerikansk bakteriologisk krigføring i Korea.⁷⁶ Verdensfredsrådets "bevisførsel" var imidlertid svært svak, og bidro til å styrke oppfatningen om at bevegelsen var et ledd i sovjetisk utenrikspolitisk taktikk. Beskyldningene om amerikansk bakteriologisk krigføring i Korea har gjennom historiske studier vist seg å være ubegrunnede.⁷⁷

Det er likevel ikke opplagt at Verdensfredsrådet med tilhørende organisasjonsapparat skal tolkes utelukkende som produkt av sovjetisk virksomhet for å organisere den sikkerhetspolitiske opposisjonen i Vest. Det ville være en grov undervurdering av de venstreorienterte kreftene i Vest-Europa å gå ut fra at de ikke var i stand til, og ikke hadde et sterkt ønske om, å selv organisere sin kritikk mot egne regimer i en samlet front. At sovjetiske aktører la forholdene til rette for at Fredsfronten skulle få gode vekstvilkår, er imidlertid hevet over tvil. Hvilke overordnede motiver var det så som lå bak denne sovjetiske satsingen?⁷⁸

⁷⁴ *Fram For Fred*, nr. 19, 20. desember 1950, ss. 1–2.

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ Se Rowe "Forsvaret av freden...", *UiO* 1999, ss. 65–67.

⁷⁷ Kathryn Weathersby, "Deceiving the deceivers: Moscow, Beijing, Pyongyang, and the Allegations of Bacteriological Weapons Use in Korea" og Milton Leitenberg, "New Russian Evidence on the Korean War Biological Warfare Allegations: Background and Analysis", begge i *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 11, Winter 1998, ss. 176–199.

⁷⁸ For en mer inngående diskusjon av dette temaet, med en gjennomgang av ulike historikers syn på spørsmålet, se Rowe "Forsvaret av freden...", *UiO* 1999, ss. 63–74.

Det kan, i tilknytning til dette, være fruktbart å dele den sovjetiske fredspropaganda overfor den vestlige opinionen i to: På den ene siden fantes en offensiv propaganda. Den var rettet mot vestlig sikkerhetspolitikk. I denne propagandaen var det sentrale temaet at Vest-Europa gjennom blant annet Atlanterhavspakten lot seg omforme til et militært oppmarsjområde for amerikanske styrker. Med andre ord var den offensive propagandaen rettet inn på å forsterke den folkelige krigsfrykten i Vest, såvel som i den sosialistiske del av verden. På den andre siden fantes den defensive propagandaen: Den gikk i hovedtrekk ut på å dempe anti-sovjetiske tendenser i Vest. Man skulle så langt som mulig avkrefte det bildet av Sovjetunionen som en aggressiv og ekspansiv stat som var fremherskende i Vest.

Sovjet-ledelsen spilte med Fredsoffensiven på en allerede eksisterende krigsfrykt. Man søkte å forsterke denne, og dessuten å tillegge den kapitalistiske verdens påståtte aggressivitet "skylden" for at krigsfrykten hadde rot i virkeligheten. Det blir i denne sammenheng ikke interessant om Sovjet-ledelsen faktisk trodde på sin egen propaganda, noe den antakelig for en stor del gjorde. Hovedpoenget er, at om den oppnådde bred aksept for sin fredsmytologi i den vestlige opinionen, kunne den også forvente at opinionen ville legge press på sine regjeringers sikkerhetspolitiske beslutningstakere. Fredsoffensiven må derfor i sum karakteriseres, som betegnelsen angir, som en offensiv del av sovjetisk utenrikspolitikk rettet mot å oppnå en svekkelse av det vestlige psykologiske og fysiske forsvars(angreps)verk.

Denne tolkningen kan virke tilforlatelig i ettertiden. Det var imidlertid ikke uvanlig at personer som stilte seg kritisk til kommunismen tolket de progressive organisasjonenes virksomhet som et ledd i en sovjetisk utenrikspolitikk som hadde mål som rakk videre enn en ambisjon om å svekke den kapitalistiske verdens posisjon. Eksiltsjekkeren og samfunnsviteren Miroslav Fic kan tjene som eksempel på dette:

In reality, the Peace Offensive has been the most completely coordinated operation of world communism since the end of the Second World War, and its aim has been to bring about conditions conclusive to Moscow's seizure of power in the East as well as in the West. [...] In essence, the Peace Offensive is a complete strategic pattern of political warfare conducted on a global

scale and which is founded on the well known dictum that an idea becomes a material force as soon as it captures the masses. Accordingly, the whole operation has been planned [...] in the West, to establish People's Democratic regimes; in the East, to provide the main driving force for colonial revolutionary wars; and, on the international level, to isolate and eventually destroy the United States.⁷⁹

Fic ga med denne tolkningen neppe uttrykk for en korrekt forståelse av det reelle målet for den sovjetiske fredsoffensiven. Svært lite tyder på at Moskva med sin satsing på Fredsfronten hadde vekket til live sine mellomkrigstidsambisjoner om verdensrevolusjon, som Fic her mer enn antyder. Fic ga imidlertid uttrykk for en vurdering som ikke var uvanlig i vestlige miljøer, noe som for eksempel viste seg i den amerikanske *House Committee on Un-American Activities*.⁸⁰ Hvordan dette stilte seg i Norge, for eksempel i den norske overvåkingstjenesten og i det sikkerhetspolitiske etablissement for øvrig, er et av de spørsmålene som vil bli forsøkt besvart i de følgende kapitlene.

⁷⁹ Fic, *The Moscow Peace Offensive and its Revolutionary Potential*, s. 1.

⁸⁰ Se f. eks. Walter Goodman, *The extraordinary career of the House Committee on Un-American Activities*, London 1969, s. 335, der det beskrives hvordan underskrifter på Stockholms-appellen ble brukt som innkallelsesgrunnlag til komitéhøring, og s. 440, der fredsforkjempernes høringer er omtalt, og dessuten ss. 483-487, der HCUAAs interesse for freds demonstrasjoner på slutten av 1960-tallet diskuteres.

Kapittel 2

Den norske Fredsfronten 1949–1952

I likhet med den internasjonale Fredsfronten ble den norske Fredsfronten bygget omkring opposisjonen mot Atlanterhavspakten. Denne sammenhengen ble understreket på bevegelsens første landskonferanse i 1950: "Den norske fredskomite sprang spontant ut av den folkebevegelsen som oppsto i forbindelse med Norges planlagte tilslutning til A-pakten."¹

Graden av spontanitet som lå til grunn for opprettelsen av Den norske fredskomite kan diskuteres. Det samme gjelder bruken av betegnelsen "folkebevegelse" om motstanden mot Norges tilslutning til Atlanterhavspakten. Som vi skal se i det nærmeste, var Den norske fredskomite en relativt ubetydelig, men muligens den mest standhaftige, del av opposisjonen mot norsk sikkerhetspolitikk.

Bakgrunn for den norske Fredsfronten

Motstanden mot Norges tilslutning til Atlanterhavspakten gjorde seg gjeldende i alle politiske partier, og på varierende grunnlag.² Det eneste partiet som i sin helhet stilte seg i opposisjon til regjeringens intensjoner om tilslutning til atlantehavssamarbeidet, var NKP. Atlanterhavsskeptikerne i andre partier, og da særlig innenfor Arbeiderpartiet, var en gruppe NKP ønsket å alliere seg med. Et av virkemidlene for å oppnå samarbeid var å igangsette tverrpolitiske aksjoner som ikke var

¹ PAX 0008, b. 01, m. 01, o. 01, rapport til landskonferansen 24.–26. mars 1950, s. 1.

² Johan Kr. Meyer har i sin hovedoppgave "NATO, Opposisjonen og den sikkerhetspolitiske debatt i Norge 1949–1953", Universitetet i Bergen våren 1987 og senere i artikkelen "NATOs kritikere. Den sikkerhetspolitiske opposisjon 1949–1961" i serien Forsvarsstudier 3/1989 behandlet hele spekteret av politiske miljøer som stilte seg negativt til norsk tilslutning til Atlanterhavspakten.

åpenlyst knyttet til kommunistene, og som dermed kunne ha mulighet til å oppnå støtte fra ikke-kommunister.

Dette ble gjort våren 1949. En underskriftskampanje mot Atlanterhavspakten ble markedsført i den norske seksjonen av Kvinnenes Demokratiske Verdensforbund (KDV) sitt navn. At KDV sto i nær sammenheng med NKP, kommer tydelig frem i et brev fra organisasjonens formann, Mimi Sverdrup Lunden, til NKPs partileder, Emil Løvlien: "Forutsetningen var hele tiden at NKP skulle ha kontakt med oss [KDV], og vite – også godkjenne hva vi foretok oss."³ Det fremgår av Sverdrup Lundens brev at NKP-ledelsen disponerte en slags vetorett i sitt forhold til KDV.⁴ Det er derfor rimelig å anta at underskriftskampanjen mot Atlanterhavspakten hadde fått sin godkjenning i NKP før den ble gjennomført av KDV's norske seksjon. Dette gjør betegnelsen "spontan" til en lite passende beskrivelse av KDV's kampanje.

Betegnelsen "folkebevegelse" er heller ikke nærliggende. Til tross for at NKP-avisen *Friheten* beskrev et KDV-møte foran Stortinget den 26. februar 1949 som en "[m]ektig manifestasjon mot A-pakten",⁵ fikk aksjonen aldri et omfang som kunne rettferdiggjøre bruken av begrepet. Målet var å samle 250 000 underskrifter, noe som aldri ble en realitet. Det endelige antallet var ifølge KDV i overkant av 63 000, mens historikeren Johan Kr. Meyer hevder at aksjonen oppnådde 43 000 underskrifter.⁶ Uansett var KDV's aksjon langt unna målet, og ikke i nærheten av å kunne betraktes som en "folkebevegelse". Allerede 1. mars 1949 betegnet Mimi Sverdrup Lunden kampanjen som en fiasko.⁷

Likevel var det, som antydnet, en ganske utbredt motstand mot Atlanterhavspakten i det norske samfunnet. Denne motstanden

³ AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 1, omslag e, brev fra MSL til Løvlien, 26. oktober 1949.

⁴ NKPs innflytelse over organisasjonen KDV kan dessuten eksemplifiseres ved at partiet fjernet organisasjonsssekretær Jette Danielsen etter beslutning i NKPs sentralstyre. Se AAB 1110 (NKP), D-025, 6. 51, brev fra Jette Danielsen til NKPs sentralstyre, 19. 12. 1952.

⁵ *Friheten*, 26. februar 1949.

⁶ KDV's tall fremgår av PAX 0008, b. 01, m. 01, o. 01, rapport til Landskonferansen 24.–26. mars 1950, s. 1. Meyers tall fremkommer i hans hovedoppgave "NATO, Opposisjonen og den sikkerhetspolitiske debatt i Norge 1949–1953", s. 35.

⁷ AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 1, omslag c, brev fra MSL til Agnete Olsen (KDV Danmark) og Andrea Andreen (KDV Sverige), 27. 3. 1949.

fikk imidlertid sine uttrykk i mange former, hvorav KDV's aksjon og senere Den norske fredskomite bare var to, og dertil blant de mest marginale. KDV og komiteen ble av store deler av det norske samfunn fra første stund betraktet som en del av NKPs innsats mot Atlanterhavspakten, og var dermed i stor grad diskreditert. Den norske fredskomite var på ingen måte et organ for norske atlanterhavsskeptikere i sin alminnelighet.

Striden om Atlanterhavspakten skapte en ny skillelinje i norsk politikk. Mange mente at det norske sikkerhetspolitiske samarbeidet med de vestlige stormaktene var et kursvalg som ville innebære en stor belastning på forholdet til Sovjetunionen og andre sosialistiske land. Denne oppfatningen hadde sin tyngde blant kommunistene, men også en rekke tilhengere på venstrefløyen i DNA. Det venstreradikale segment av opposisjonen mot DNA-ledelsens sikkerhetspolitikk opprettholdt i hovedsak sine standpunkt også etter at Norge hadde underskrevet Atlanterhavspakten. Dette skapte en rekke uoverensstemmelser innad i Arbeiderpartiet. Kommunistene fikk dermed en mulighet til å fiske i rørt vann, og nærte et håp om å danne en slagkraftig tverrpolitisk allianse mot den rådende sikkerhetspolitiske linjen.

Da oppropet som sammenkalte Paris-kongressen ble offentliggjort 25. februar, var det KDV's oppgave å informere om arrangementet. Verdensforbundet sto som en av de internasjonale innbyderne, og i Norge sto den norske seksjonen sentralt i forberedelsene. Det hele ble ledet av formannen Mimi Sverdrup Lunden. NKPs holdning ble uttrykt gjennom artikler i *Friheten*, der den spirende Fredsfronten ble beskrevet i begeistrede vendinger.⁸ Den norske delegasjonen til Paris-kongressen ble utpekt av et arbeidsutvalg som hadde utgått fra KDV, NKP og enkelte fagforeninger og bedriftsklubber. Blant de delegerte var Mimi Sverdrup Lunden. Oslo Stein-, jord- og sementarbeider-forening vedtok å sende NKP-formannen og stortingsrepresentanten Emil Løvlien, samt å bekoste hans reise og opphold.⁹ *Friheten* offentliggjorde den 9. april et støtteopprop for kongressen.

⁸ En gjennomgang av *Friheten* fra våren 1949 viser at fredskampen sto svært sentralt. Nesten daglig ble det trykket stoff om den nye Fredsfronten, både i Norge og internasjonalt. Omtale av Frihetens ensomme posisjon som støttespiller for Fredsfronten kommer frem flere ganger i kildene.

⁹ PAX 0008, b.01, m.01, o.01, rapport til landskonferansen 24.–26. mars 1950.

Valget av jubileet for den tyske invasjonen i Norge var neppe tilfeldig. Også i Norge var fredskampens antifascistiske tilsnitt viktig å understreke. Blant støtteappellens 26 underskrivere var 14 NKP-medlemmer, fire DNA-medlemmer, to partiløse og seks mindre politisk markerte personer.¹⁰

Paris-kongressens "Resolusjon om organisasjons- og arbeidslinjer fra Verdenskomiteen av Fredens Forkjempere" satte som mål å skape en bredt anlagt Fredsfront i alle land.¹¹ I Norge ble Den Midlertidige Norske Fredskomite med åtte medlemmer og et tilhørende Råd med 15 medlemmer dannet den 18. mai 1949 av personer fra fagbevegelsen, NKP, KDV samt enkelte DNA-medlemmer.¹² Komiteen var å ligne med et arbeidsutvalg, mens rådet skulle fungere som en mer representativ instans, der de tyngre vedtakene skulle fattes. De to instansene skulle stimulere til dannelsen av fredskomiteer "overalt: på større bedrifter og i boligstrøk, på landsbygda og ute i fiskeværene". Man skulle slik skape en "samlet fredsbevegelse, en forent slagkraft".¹³ På et senere tidspunkt skulle man arrangere en samling for representanter for de inntil da opprettede fredskomiteene og velge en permanent og sentral fredskomite.

Den midlertidige fredskomiteen brukte kontaktnettet som var bygget opp i forbindelse med KDV's kampanje mot Atlanterhavspakten for å danne lokale komiteer. Dette arbeidet ble ført frem mot den første landskonferansen i mars 1950 og resulterte i 30 komiteer fordelt på syv kategorier: 17 lokale komiteer, syv bedriftskomiteer og fem fagforeningskomiteer. Utover dette var det opprettet en Kunstnernes Fredskomite. I tillegg sto to organisasjoner kollektivt tilsluttet: KDV's norske seksjon og en nyopprettet, liten organisasjon med det ambisiøse navnet Norsk Freds-

¹⁰ *Friheten* for 9. april 1949. For nærmere opplysninger om personalia, se Rowe "Forsvaret av freden..." ss. 78 ff.

¹¹ OVS, P-50: 0730a, omslag om Paris-kongressen i 1949.

¹² PAX 0008, b. 01, m. 01, o. 01, rapport til landskonferansen 24.–26. mars 1950. De åtte i komiteen var Peder Vestad, Mimi Sverdrup Lunden, Johan Odda, Ellen Gleditsch, Ove Varrang, Ole Nilsen, Frithjof Tiedemand-Johannessen og August Lange. Rådet hadde følgende sammensetning: Carsten Boysen, Karl Frimann Dahl, Anton Dalen, Kirsten Hansteen, Hans Heiberg, Sigrid Helliesen Lund, Jonathan Larsen, Siri Sverdrup Lunden, Hans Nilsen, Sverre Rotnes, Eva Rønnow, Liv Schjødt, Oskar Stav, Lars Strømsvåg og Andreas Søvik.

¹³ OVS, P-50: 0730a, sirkulære fra Den Midlertidige Norske Fredskomite til "alle forsvarene av freden", datert 20. juli 1949.

bevegelse.¹⁴ Sistnevnte organisasjon fikk imidlertid et kort liv, og satte aldri spor etter seg. I januar 1951, knappe to år etter dannelsen, ble foreningen oppløst grunnet "manglende interesse og tilslutning fra medlemmenes side".¹⁵ I sin rapport til landskonferansen ga Den midlertidige fredskomiteen uttrykk for misnøye med den beskjedne utbredelsen bevegelsen hadde fått, men gjorde samtidig oppmerksom på at "det lille antall komiteer ikke gir noe korrekt inntrykk for vår bevegelses forankring på arbeidsplassene – idet flere bedrifter har valgt representanter i lokale fredskomiteer eller står direkte i forbindelse med fredskomiteen [i Oslo] gjennom en representant".¹⁶

Det var viktig for Fredsfronten å begrense antallet kommunister i ledende posisjoner. Dette skulle imidlertid vise seg vanskelig. Fredsfronten i Norge oppnådde aldri noen stor medlemsmasse, og rekrutteringsgrunnlaget til de viktigste postene var dermed begrenset. Haakon Lie har skrevet om den norske fredskomiteens sammensetning slik den var i 1950: "Allerede fra stiftelsen ble det klart at vi her sto overfor en kommunistisk dekkorganisasjon. Da [...] hovedkomiteen som skulle lede organisasjonen var valt [sic], viste det seg at 7 av komiteens 9 medlemmer, var velkjente medlemmer av Norges Kommunistiske Parti."¹⁷ Lie ga her uttrykk for en oppfatning som ble delt av store deler av det norske politiske miljø.

Fredsfronten forsøkte å nedtone inntrykket av at bevegelsen var kommuniststyrt. Det var viktig å finne ikke-kommunister til tillitsvervene. En politisk "mellomgruppe" mellom kommunistpartiet og DNA ble utgjort av veteraner fra arbeiderbevegelsen. Forhenværende statsminister Christopher Hornsrud, som tre år senere var blant stifterne av andelslaget Orientering, var en typisk representant for denne gruppen. Han ble skjøvet frem ved større kampanjer. Karl Frimann Dahl, pensjonert høyesterettsdommer og redaktør av alle Fredsfrontens blader til sin død i 1953, hadde hatt en fremtredende rolle i forvaltning og samfunnsniv i mellomkrigstiden. Han hadde spesielt utmerket seg i

¹⁴ PAX 0008, b. 01, m. 01, o. 01, rapport til landskonferansen 24.–26. mars 1950, s. 2.

¹⁵ PAX 0008, b. 02, m. 07, o. 27, notat datert 4. januar 1951.

¹⁶ PAX 0008, b. 01, m. 01, o. 01, rapport til landskonferansen 24.–26. mars 1950, s. 3.

¹⁷ Lie, *De kommunistiske dekkorganisasjonene*, s. 12.

kampen for leieboerrettigheter.¹⁸ Som tidligere høyesterettsdommer, bystyremedlem i Oslo og Bergen for Arbeiderpartiet og dessuten innehaver av en rekke andre offentlige tillitsverv, hadde han et godt og representativt navn. Han var dog ikke et passivt medlem som Christopher Hornsrud, men engasjerte seg aktivt i Fredsfrontens virksomhet.

Fredskomiteens formann frem til den første landskonferansen i 1950 var Peder Vestad. Det kommer frem at han i kraft av sitt navn ble den første formannen i komiteen: "Avtalen ble at Vestad gav oss sitt navn og sa vi kunne bruke det, men han er gammel og måtte bebyrdes minst mulig."¹⁹ Dette synes noe merkelig, i og med at Vestad var medlem av NKP, og dermed ikke attraktiv som ikke-kommunist. Antakeligvis var det hans bakgrunn som fagforeningsmann som ga ham et godt navn i arbeiderkretser. Det hører med til historien at han meldte seg ut av kommunistpartiet noe senere.²⁰

Det synes som om et ståsted på høyresiden i politikken var uforenlig med et engasjement i Fredsfronten. Så vidt vites, hadde bevegelsen ingen tilknytning til personer som hørte til der. De som sognet til Arbeiderpartiet kom fra venstreopposisjonen innen partiet. Hornsrud og Dahl er nevnt. Felles for dem begge er at de tilhørte en generasjon arbeiderpartipolitikere som var med i Arbeiderpartiet også før partisplittelsen i 1923. Dette er sannsynligvis en del av forklaringen på deres opposisjonelle holdning til det vi kan kalle det moderne DNAs høyredreining. En annen representant for denne gruppen var Jakob Friis. To yngre venstreopposisjonelle innen DNA, Knut Løfsnes og Gunnar Brøvig, skulle sammen med Friis komme til bevegelsen på et senere tidspunkt.

Blant Fredsfrontens mest aktive deltakere finner vi flest fremtredende personligheter fra NKP. Kirsten Hansteen, som hadde vært Norges første kvinnelige statsråd i Gerhardsens samlingsregjering i 1945, var med fra starten. Etter hvert ble Adam Egede Nissen jr. tatt inn som sekretær i komiteen. Han var sønn

¹⁸ *Svart på Hvitt*, nr. 3, oktober 1953, s. 2.

¹⁹ AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 1, omslag e, brev fra MSL til Emil Løvlien, datert 26.10. 1949.

²⁰ Lie, *De kommunistiske dekkorganisasjonene*, s. 12.

av den tidligere NKP-formannen med samme navn, og hadde studert medisin i Moskva i mellomkrigstiden. Han var Fredsfrontens viktigste kontaktperson overfor NKP og den sovjetiske ambassaden i Oslo. Den partiløse, men politisk radikale Mimi Sverdrup Lunden var nestformann i Hovedkomiteen, samtidig som hun var formann i KDV i Norge. Videre kan nevnes Ellen Gleditsch, Ove Varreng, Sigrid Helliesen Lund, Birgit Schiøtz, Eva Rønnow, Frithjof Tidemand-Johannessen, Erling Brekke og Carsten Boysen. Fellesnevneren for disse var en sterk venstreorientering i politikken, enten som medlemmer av NKP eller som partiløse radikaler.

Nettopp denne sammensetningen var et av Fredsfrontens største problemer. Til tross for det klart uttalte ønsket om å engasjere personer fra alle politiske miljøer, maktet man aldri å overvinne den skepsis som gjorde seg gjeldende overfor bevegelsen. Dermed forble Fredsfrontens ledelse og dens tilhengere i all hovedsak begrenset til å omfatte personer fra venstresiden, og hovedsakelig NKP-medlemmer.

Etter en turbulent start, med betydelige konflikter mellom enkeltmedlemmer i komiteen og dessuten involvering av NKP-ledelsen og Sovjetambassaden,²¹ oppnådde Fredsfronten en viss arbeidsro. En rekke tiltak ble satt i gang for å styrke Fredsfrontens sak. Blant annet iverksatte Fredskomiteen en abonnementskampanje for å øke opplaget til medlemsbladet *Informasjon*.²² Dessuten sendte fredskomiteen ut et opprop mot utbygging av Haslemoen til militære formål.²³

Et av de viktigste målene for Fredsfronten var å alliere seg med landets andre fredsorganisasjoner i en felles front mot DNA-regjeringens sikkerhetspolitikk. De fleste andre organisasjonene sto tilsluttet paraplyorganisasjonen Norges Fredsråd. Fredskomiteen kalte inn til et fellesmøte i slutten av januar 1950, som skulle falle sammen med den konstituerende forsam-

²¹ Se Rowe "Forsvaret av freden...", ss. 82-86.

²² *Informasjon*, nr. 10, 1. desember 1949, s. 2. Fredsfrontens forskjellige blader vil ikke behandles som eget tema i denne fremstillingen. For nærmere opplysninger om bladene, som gikk under navnene *Informasjonsbulletin*, *Informasjon*, *Fram For Fred* og *Svart på Hvitt om Krig og Fred*, se Rowe "Forsvaret av freden...", ss. 90-92.

²³ *Informasjon*, nr. 11-12, 17. desember 1949, s. 9.

lingen av landets lokale fredskomiteer.²⁴ Meningen var å danne en samlet front av de norske fredsorganisasjonene. Dette skulle vise seg vanskelig å gjennomføre. De andre organisasjonene stilte seg i beste fall avventende til Fredsfrontens samarbeidsinvtitt. De fleste viste til at de var medlemmer av Norges Fredsråd og derfor ikke så behov for ytterligere organisering.²⁵ Det finnes ingen dokumentasjon på at et fellesmøte fant sted. Løsningen ser ut til å ha blitt at Norges Fredsråd og enkelte andre organisasjoner sendte observatører til Fredsfrontens landskonferanse i mars.²⁶ En av organisasjonene, Norgeslaget for fredsarbeid (Også kalt Norgeslaget for folkefred) avviste eksplisitt fredskomiteens samarbeidsinvtitt. Begrunnelsen var at Fredsfrontens "basis" var for "uklar", og at et eventuelt samarbeid ville svekke deres egen bevegelse.²⁷ Denne avvisningen, og de andre organisasjonenes lunkne holdning, var nok motivert av at man anså Fredsfronten å være for nært knyttet til kommunistene.

Dermed ble landskonferansen en samling av norske fredskomiteer, og ikke en samling av fredskreftene i sin alminnelighet. Som hovedsak ønsket Fredsfronten å fremme kampen mot Forsvarskommisjonens innstilling. Innstillingen var omstridt i kraft av sine omfattende forsvarsplaner og et dertil hørende budsjettoverslag som ble mottatt med forskrekkelse av fredsorganisasjonene og andre opposisjonelle miljøer. Særlig Internasjonal Kvinnelig for Fred og Frihet (IKFF) hadde reagert kraftig, og fått i stand et protestmøte i Norges Fredsråds regi den 26. januar 1950.²⁸ Dette arrangementet lå utenfor den norske Fredsfrontens virksomhet, i og med at den ikke var opp-tatt som medlemsorganisasjon i Norges Fredsråd. Den negative holdningen til de økte forsvarsbevilgningene var det dog bred enighet om i de forskjellige organisasjonene.

²⁴ PAX 0008, b. 01, m. 07, o. 01, rundskriv til norske fredsorganisasjoner, 4. 2. 1950.

²⁵ Se f. eks. PAX 0008, b. 02, m. 06, o. 24, brev fra NGU til Den norske fredskomiteé, 24. 2. 1950.

²⁶ PAX 0008, b. 02, m. 06, o. 24, Norges Fredsråd til Den norske fredskomiteé, 18. 3. 1950; Fredvenners hjelpetjeneste og Vennenes samfunn til Den norske fredskomiteé, 20. 3. 1950.

²⁷ PAX 0008, b. 02, m. 06, o. 24, brev fra Norgeslaget for fredsarbeid (folkefred) til Den norske fredskomiteé, 20. 3. 1950.

²⁸ *Fred og Frihet*, nr. 1, februar 1950, s. 1.

Etter å ha definert den organisatoriske strukturen som innebar en inndeling av bevegelsen i fem nivåer med den riksdekkende ledelsen på toppen, og den celleliknende "fredsgruppen" i bunnen,²⁹ proklamerte fredskomiteen, eller Fredens Forkjempere i Norge (FFiN) som den nå kalte seg, at bevegelsen skulle følge de retningslinjer som ble trukket opp i det såkalte "manifestet" fra Paris-kongressen.³⁰ I sin erklæring trakk landsmøtet frem en rekke hovedpunkter fra Paris-manifestet. Man erklærte seg som tilhengere av FN og motstandere av alle militære allianser, som man mente var i strid med FNs charter. Videre fastslo man: "Vi nekter å spille deres spill som ønsker å sette en blokk opp mot en annen."³¹ Paris-kongressen mente at Atlanterhavspakten hadde et aggressivt siktemål. Dette synet delte FFiN: "Pakten er i våre øyne det stikk motsatte av et fredsinstrument. Vi anser den snarere som en under fredens maske dekket forberedelse av *krigen*."³²

FFiN fastslo at militærutgifter var "årsaken til folkenes fattigdom". I sammenheng med dette tok bevegelsen til orde for en reduksjon av stormaktenes våpenarsenaler. Dessuten ønsket FFiN "forbud mot atomvåpen og andre midler til masseutrydding av menneskeliv".³³ Atomenergien skulle utelukkende brukes til fredelige formål. Nasjonal uavhengighet og fred mellom folkene, basert på alles rett til nasjonalt selvstyre, ble også trukket frem blant kampsakene. FFiN så det nasjonale selvstyre som en grunnleggende betingelse for fred og frihet. I tråd med dette var det viktig å ta vare på de "demokratiske friheter", idet begrensning av disse ble vurdert som forberedelse til krig.³⁴

Som Paris-manifestet var FFiNs programerklæring preget av runde formuleringer som mer var rettet mot ikke å avskjære bevegelsen fra deler av opinionen enn å gi den konkrete mål og

²⁹ For nærmere beskrivelse av organisering, se Rowe "Forsvaret av freden...", ss. 87-89.

³⁰ PAX 0008, b. 01, m. 01, o. 01, Program for FFiN vedtatt på den første landskonferansen 24.-26. mars 1950. Se også *Fram For Fred*, nr. 7, 15. april 1950, s. 2. At den norske Fredsfronten knyttet seg til Paris-kongressen var ingen nyhet, men det ble formelt proklamert første gang på landskonferansen i 1950.

³¹ OVS, P-50: 0730a, omslag "Fredskongressen i Paris 20.-24.4. 49."

³² *Fram For Fred*, nr. 4, 1. mars 1950, s. 1.

³³ PAX 0008, b. 01, m. 01, o. 01, Program for FFiN vedtatt på landskonferansen 24.-26. mars 1950; *Fram For Fred*, nr. 7, 15. april 1950, s. 2.

³⁴ *Ibid.*

retningslinjer. Mange ville for eksempel på et generelt grunnlag være enige i at forbud mot atomvåpen var et mål vel verdt å kjempe for. Med henvisning til Paris-manifestet avsluttet FFiN sin programerklæring med følgende formulering:

Vi er verdensfronten til forsvar av sannhet og fornuft, for å gjøre maktesløs den propaganda som forbereder sinnene på krig. Vi fordømmer krigshysteriet og oppfostringen til rasehat og fiendskap mellom folkene. Vi går inn for å avsløre og boykotte presse, litteratur, filmer, enkeltpersoner og organisasjoner som driver propaganda for en ny krig.³⁵

FFiN definerte ikke nærmere de midler som skulle tas i bruk i fredskampen. De ville være "forskjellige og avhenge av den enkelte situasjon".³⁶ Senere praksis viste at kampanjene som ble igangsatt av den internasjonale Fredsfronten var retningsgivende. Jevnlig ble underskriftskampanjer ført på grunnlag av appeller utformet av bevegelsens internasjonale ledelse. Således preget Stockholms-appellen i 1950, Berlin-appellen i 1951 og Wien-appellen i 1955 størstedelen av virksomheten til Verdensfredsrådet og de underliggende nasjonale og lokale forgreninger. Dette gjaldt også FFiN. De enkelte kampanjenes innhold preget aktiviteten, mens de overordnede målene til bevegelsen var definert, om enn noe vagt, i Paris-kongressens manifest.

* * *

Det første året i den norske Fredsfrontens liv ga en pekepinn om FFiNs videre skjebne. Organisasjonsapparatet var bygget opp omkring venstreradikale krefter og var i stor grad dominert av NKP-medlemmer. Den første tiden var Fredsfronten preget av organisatorisk oppbygging som høsten 1949 ble hemmet av indre stridigheter. Man hadde gjennom utgivelsen av eget blad etablert en informasjonskanal til sine tilhengere, men opplagstallene var lave. Den viktigste utadrettede aksjonen man hadde begynt å gjennomføre, var kampanjen mot Forsvarskommissjonens innstilling. Denne skulle imidlertid raskt bli stilt i bakgrunnen til fordel for Stockholms-appellen.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ *Ibid.*

Stockholms-appellen i Norge

Etter å ha hatt vanskeligheter med å oppnå troverdighet som en partipolitisk nøytral bevegelse, skulle FFiN igangsette sin første store kampanje i Norge. Stockholms-appellen markerte det første høydepunktet i den internasjonale Fredsfrontens historie. Appellen skulle ikke gjøre like stor lykke i Norge som den gjorde i andre deler av verden. Den norske befolkningens skepsis viste seg vanskelig å overvinne. Likevel var kampanjen det største prosjektet som ble gjennomført av FFiN.

I et brev til FFiN fremstilte Generalsekretariatet i Verdensfredskomiteen bakgrunnen for kampanjen og dens fremste siktemål:

[T]he World Committee deliberated on the means by which to draw into action for peace ever broader popular forces, other political organizations and outstanding personalities, in order to make the overall activity more effective still. That is why the method of mass petition for the interdiction of atomic weapons was decided as being the most suitable for the purpose. The demand is the one that most closely touches the peoples and is the weakest point of the war mongers.³⁷

Utvidelse og legitimering av bevegelsen sto sentralt, både internasjonalt og i Norge. FFiN fremhevet følgelig sin samarbeidsvilje da appellen ble lansert i medlemsbladet *Fram For Fred*. Bevegelsen erklærte at den søkte sammen med "alle som vil fred og som er villige til å arbeide for freden". På grunnlag av Stockholms-appellens tekst mente FFiN at "alle, uansett religion eller politisk oppfatning kan være med på forsvaret av freden".³⁸

Denne optimistiske holdningen skulle raskt få et tilbakeslag. Pressens reaksjon var overveiende negativ, noe som ble påpekt fra Fredsfrontens side:

En kunne [...] ventet at protesten fra Fredens Forkjempere mot denne umenneskelige, morderiske og selvmorderiske krigsførsel skulle ha funnet almen tilslutning fra alle rett-tenkende mennesker. Men ikke desto mindre har en så godt som ensrettet presse motarbeidet vår bevegelse med alle midler, gjennom forsøk på å

³⁷ PAX 0008, b. 03, m. 04, o. 01, brev fra generalsekretariatet i WPC til FFiN, 28.3. 1950.

³⁸ *Fram For Fred*, nr. 7, 15. april 1950, s. 8.

tie den ihjel, ved mistenkeliggjørelse av våre hensikter og ved forvrengning og forfalskning av våre mål og metoder.³⁹

Vi har tidligere sett at *Aftenposten* satte likhetstegn mellom Verdensfredsrådet og SUKP i forbindelse med den planlagte Sheffield-kongressen. A-pressen var også svært kritisk. Den sentralt plasserte DNA-mannen og Arbeiderblad-journalisten Paul Engstad jr. har sagt om Stockholms-appellen at den var "identisk med sovjetiske partiskrifter" og at *Arbeiderbladet* behandlet den deretter. Engstad motiverte dette blant annet i at arbeiderbevegelsen, i hans øyne representert ved LO-ledelsen og DNA-ledelsen, så det som en svært viktig oppgave å fungere som motvekt mot det den oppfattet som kommunistiske dekkorganisasjoners virksomhet på arbeidsplassene.⁴⁰ Unntaket i pressen var *Friheten*. Dette var imidlertid ikke tilstrekkelig. NKP's partiavis hadde en altfor snever lesermasse, og dessuten en politisk profil som virket kompromitterende på kampanjen.

I mai 1950 hevdet *Arbeiderbladet* i to artikler at FFiN var underordnet Kominform.⁴¹ FFiNs Hovedkomité rykket ut og forsvarte seg gjennom medlemsbladet *Fram For Fred*. Hovedkomiteen fremhevet Stockholmsappellens allmenngyldige innhold.⁴² *Fram For Freds* redaksjon var oppgitt over den mottakelsen som hadde blitt Stockholms-appellen til del i norsk presse: "En noe nær ensrettet norsk presse med 'Aftenposten', 'Morgenbladet' og 'Arbeiderbladet' i spissen har angrepet vår kampanje." Redaksjonen avfeide påstander om at Fredsfronten sto i et avhengighetsforhold til kommunistiske kretser. Igjen la man vekt på at Stockholms-appellens tekst ikke hadde spor av kommunisme i seg, og at den derfor var egnet til å samle, snarere enn splitte: "[E]ndog fanatiske motstandere av kommunismen [burde] bare være glade for at her i all fall er en sak av den mest skjebnesvangre betydning for hele menneskehetens framtid hvor både kommunister og antikommunister kan samles og forene sine krefter om *et felles mål*."⁴³

³⁹ *Ibid.*, s. 9.

⁴⁰ Samtale med Paul Engstad jr., 13.12. 1996.

⁴¹ *Arbeiderbladet* for 24.5. og 26.5. 1950.

⁴² *Fram For Fred*, nr. 11, 15. juni 1950, ss. 1-2.

⁴³ *Ibid.*, s. 3.

Det var ifølge *Fram For Fred* særlig *Arbeiderbladet* som motarbeidet kampanjen slik at samarbeid ikke kunne realiseres. Til tider var redaksjonens stil krass: "Den norske arbeiderklassen er sikkert for opplyst til å bite på 'Arbeiderbladets' altfor plumpe og bedrageriske agn."⁴⁴ Man håpet at *Arbeiderbladet* hadde undervurdert sin leserkrets. Stockholms-appellens tekst ble igjen fremhevet som ubestridelig sann og logisk, og man fant derfor kritikken mot kampanjen uforståelig:

Det synes nesten utrolig at noen som har sitt eget og andres liv kjært og ikke ønsker å være delaktig i masse mord, kan være uenig i denne appell. Hvordan det er mulig at noen oppriktig fredsvenn kan nekte å skrive under en appell som ikke har noe annet formål enn å redde menneskeheten fra atombombens totale ødeleggelse. Likevel har vi opplevet at regjeringene og en stor del av pressen i de vestlige demokratier har lagt alle mulige vansker i veien for den over hele verden pågående underskriftskampanje.⁴⁵

I Brasil, Argentina og India hadde det angivelig blitt iverksatt repressive tiltak som møteforbud og fysisk vold mot bevegelsens medlemmer.⁴⁶ Om det ikke gikk så langt i Norge, var regjeringkretser mer enn skeptisk til hva Fredsfrontens virksomhet hadde som siktemål. Statsminister Einar Gerhardsen var bekymret for den rollen han mente at Stockholms-appellen spilte i kommunistisk taktikk. Han så appellen i sammenheng med Koreakrigen som startet i juni 1950. På denne tiden var agitasjonen for Stockholms-appellen på sitt ivrigste i Europa:

Jeg synes disse "fredsaksjonene" fra kommunistenes side får en langt mer alvorlig bakgrunn når en må være oppmerksom på at det går inn som det første skritt i den aksjonen som nå har gitt seg utslag i Korea. Jeg kan ikke se det annerledes enn at de må ha lagt en plan der nr. 1 er Fredskongressen i Paris, nr. 2 er Fredskongressen i Stockholm og nr. 3 den åpne krigen i Korea.⁴⁷

Gerhardsen mente at det var viktig "å møte kommunistene i den propagandakrigen de fører". Norges delegasjoner til FN og

⁴⁴ *Fram For Fred*, nr. 12-13, juli 1950, s. 4.

⁴⁵ *Ibid.*, s. 4.

⁴⁶ I Brasil og Argentina hadde myndighetene angivelig nektet fredsforkjemperne å tre sammen til sin første konferanse. Fra India ble det rapportert om fysiske overgrep mot fredsforkjemperne. Se *Informasjon*, nr. 4, 2. september 1949 og *Informasjon*, nr. 10, 1. desember 1949, ss. 1-2.

⁴⁷ Lund-rapporten, s. 97. Sitatet er hentet fra Einar Gerhardsens innlegg i den utvidede utenrikskomité, 28. juli 1950.

Atlantehavspakten skulle derfor fremheve at også deres arbeid var fredsfremmende og, som statsministeren uttrykte det:

Fremholde nødvendigheten av at en på den demokratiske siden ikke bare skal være opptatt av rustninger, men at en må ta sikte på å passe det inn i en større sammenheng, at det bør gå klart frem at demokratiens kamp er en kamp for freden, og når en vil gå inn for å øke rustningene, er det for å tvinge de aggressive maktene til å møte ved forhandlingsbordet, for gjennom forhandlinger å løse problemer.⁴⁸

Gerhardsen ønsket å svare Fredsfrontens propaganda med en "motfredspropaganda". I hans terminologi hadde uttrykket "den demokratiske siden" et helt annet innhold enn det hadde i FFiNs uttalelser. Gerhardsen definerte den kommunistiske siden som den aggressive i Koreakonflikten. Verdensfredskomiteen og FFiN hadde en annen oppfatning. I deres øyne var USA den aggressive part, mens den norske regjering var en viljeløs marionett: "Etterat amerikanerne hadde begynt sin krig i Korea for å gjenopprette Syngman Rhees av det koreanske folket forhatte terrorstyre, har de gitt A-paktens medlemsstater en rekke nye direktiver, og vår regjering har villig lystret 'herrefolkets' ordrer."⁴⁹

Skillet mellom FFiNs og den norske regjering og de viktigste avisenes virkelighetsoppfatning var markert.⁵⁰ I dagspressen sto bare *Friheten* igjen som en velvillig kanal ut til den lesende befolkning. I og med at FFiN utad ønsket å holde en viss distanse til NKP, var effekten av god omtale i NKPs partiavis begrenset. At *Friheten* var positiv til FFiN, bidro bare til å forsterke inntrykket av at bevegelsen var tilknyttet kommunistene. Dermed gjensto *Fram For Fred* som det beste alternativet. Opplaget til medlemsbladet var for lite til å ha noen større effekt på opinion-

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ *Fram For Fred*, nr. 18, 20. oktober 1950. Se også *Fram For Fred*, nr. 14, 15. august 1950. Store deler av dette nummeret var viet Fredsfrontens synspunkter på konflikten i Korea.

⁵⁰ Det finnes en rekke illustrerende eksempler på dette, blant annet i *Fram For Fred*, nr. 12-13, juli 1950, ss. 9-10, der bladets redaksjon gir en utlegning om hvilke krefter de mente sto bak den amerikanske utviklingen av kjernefysiske våpen og, i tilknytning til dette, hvordan den norske regjeringen i sin ytterste konsekvens var med på å støtte "de største truster og finansyrster i USA i deres forsøk på å kontrollere verdens økonomi og politikk". Se også *Fram For Fred*, nr. 16, 15. september 1950, s. 3, der man finner en følelsesladet og sterkt polemisk artikkel som svar på et angrep utenriksminister Halvard Lange skal ha kommet med på et møte i Grünerløkka Folkets Hus.

en. På vårparten 1950 hadde *Fram For Fred* et opplag på rundt 6000 eksemplarer. Dette var imidlertid et høydepunkt, og i løpet av sommeren sank antallet distribuerte eksemplarer drastisk. På sensommeren 1950 ble det endog slått alarm om at "Fram For Fred' er i fare!"⁵¹ I oktober måtte redaksjonen be om et lån hos KDV for å betale 2500 kroner som *Fram For Fred* skyldte trykkeriet.⁵² I tillegg til disse problemene kom at det i denne perioden var et svært anstrengt forhold mellom Hovedkomiteen og redaksjonen i *Fram For Fred*.⁵³

Den svake oppslutningen om Stockholms-appellen i Norge gikk ikke upåaktet hen i Verdensfredskomiteen. Den sovjetiske forfatteren Ilja Ehrenburg, som var en fremtredende skikkelse i den internasjonale Fredsfronten, kom til Norge for å avhjelpe vanskelighetene i arbeidet. Ehrenburg vurderte FFiNs innsats som svært mangelfull. For å gi bevegelsen større bredde, ga han de norske fredsforkjemperne retningslinjer som han mente ville føre dem ut av den isolasjonen de befant seg i. Ehrenburgs plan var at Hovedkomiteen skulle tre i bakgrunnen til fordel for en del personer som tilhørte venstresiden i DNA. Disse skulle være Fredsfrontens ansikter utad. Dette var i og for seg ikke noe nytt. Man hadde lenge forsøkt å oppnå et samarbeid med ikke-kommunister og skyve dem foran seg. Ifølge Mimi Sverdrup Lunden innebar imidlertid Ehrenburgs linje at man vektla dette punktet i langt større grad: "Vi skal jo prøve å arbeide etter de retningslinjer han [Ehrenburg] skisserte for oss – og det så jo ganske bra ut. Imidlertid setter det den opprinnelige fredskomite ganske meget til side – og om det er klokt, få vise seg."⁵⁴

Sverdrup Lunden var skeptisk til den nye taktikken. Ehrenburg hadde samtalt med en rekke egnede forgrunnsfigurer, hovedsakelig DNA-medlemmer, og øyensynlig oppnådd løfte om samarbeid fra deres side. Trolig var det DNA-politikerne Ja-

⁵¹ *Fram For Fred*, nr. 16, 15. september 1950, s. 8.

⁵² PAX 0008, b. 01, m. 03, o. 02, møterefertat fra Presseutvalget, 10.10. 1950.

⁵³ For nærmere beskrivelse av motsetningene, se Rowe "Forsvaret av freden...", ss. 121-124.

⁵⁴ AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 2, omslag b, brev fra MSL til Agnete Olsen (KDV i Danmark), 21. 10. 1950.

kob Friis og Karl Evang, samt den partiløse Gutorm Gjessing⁵⁵ som ble kontaktet av Ehrenburg. De sto alle på en liste hos Verdensfredskomiteen over personer som kunne "tjene folkefredskongressens sak".⁵⁶ Sverdrup Lunden var bekymret for at "de nye" snart ville skremmes vekk fra bevegelsen, og at Hovedkomiteen igjen ville stå alene:

Ilja E. Er jo storartet, men med all respekt for ham, så kjenner han ikke menneskene her, og han aner ikke de han snakket med, kjenner slett ikke deres unnfalighet og redsel for det parti (Arbeiderpartiet) som de tilhører. Kan han virkelig få dem til å gjøre noe, er det storartet. Men litt bør en høre på dem som kjenner forholdene.⁵⁷

Sverdrup Lunden reagerte særlig på at Ehrenburgs taktikk gikk på bekostning av bevegelsens etablerte deltakere. I forbindelse med den planlagte verdenskongressen i Sheffield hadde hovedkomitemedlemmene blitt redusert til et "støtteapparat" for de nye forgrunnsfigurene:

Vi [Hovedkomiteens medlemmer] kan også trenge hjelp til å komme til Sheffield. Men det var altså slett ikke nødvendig, etter E.s [Ehrenburgs] mening. Bare de andre kom, var det viktigst. [...] Disse "andre" skal imidlertid ikke ha noe å gjøre med oss, vi skal bare være til stede og svare på spørsmål når de har møter om saka. Vi må ikke skrive under sammen med dem, vi må ikke vise oss offentlig i det hele tatt. [...] Det er bl. a. det jeg er i slett humør over – trass i at det er E.s ordre.⁵⁸

Denne uttalelsen bærer nok preg av Sverdrup Lundens frustrasjon over at Ehrenburg anså Hovedkomiteens medlemmer som lite egnede til å skape entusiasme for Fredsfronten i større deler av befolkningen.

Det skulle imidlertid vise seg vanskelig også for "de nye" å få gjennomslag for Fredsfrontens initiativer. Et eksempel på dette er en debatt i Studentersamfundet i Oslo, som på 1950-tallet var

⁵⁵ Gjessing var professor i etnografi. I 1961 skulle han sammen med forfatteren Sigbjørn Hølmebakk og historikeren Per Maurseth stå som innbyder til SFs stiftelsesmøte. I 1965 ga han ut boken *Sosialisme og fred*, Pax forlag.

⁵⁶ GARF, r-9539, op. 1, ed. Khr. 191, l. 32, arbeidsmateriale for Verdensfredsrådets sekretariat 1952.

⁵⁷ AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 2, omslag b, brev fra MSL til Agnete Olsen (KDV i Dk.), 21. 10. 1950.

⁵⁸ AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 2, omslag b, brev fra MSL til Agnete Olsen (KDV i Dk.), 26. 10. 1950.

et viktig forum for samfunnsdebatt. Der ble deltakelse i den andre Verdensfredskongressen i Sheffield diskutert. Gutorm Gjessing, dosent i økonomi Johan Vogt, filosofene Arne Næss og Herman Tønnessen og sosiologene Harald Of-stad og Sverre Holm hadde akseptert en invitasjon til kongressen og ønsket at Studentersamfundet som forsamling skulle følge deres eksempel. Vogt fremla et forslag om at Studentersamfundet, under visse betingelser, skulle akseptere invitasjonen fra Verdensfredskomiteen:

Vi er oppmerksomme på at enkelte medlemmer av organisasjonen "Fredens Forkjempere" har betegnet den norske statsminister og den norske utenriksminister som "krigshissere". Vi tar på det bestemteste avstand fra en slik karakteristikk, som vi – uansett den oppfatning vi enn måtte ha om norsk utenrikspolitikk – finner grunnløs. Hvis flertallet av den norske representasjon til kongressen i Sheffield skulle holde fast på en slik karakteristikk, vil vi trekke vår representasjon tilbake.⁵⁹

Disse forbeholdene rokket ikke ved Samfundets styrebeslutning om å trekke seg hvis forsamlingen vedtok å sende en delegasjon til Sheffield. Styremedlemmet Kjell Hollier begrunnet dette med følgende uttalelse:

Nettopp fordi fredsproblemet opptar alle mennesker så sterkt, er det grunn til å reagere øyeblikkelig mot ethvert forsøk på å misbruke denne fredstrangen for å skaffe seg et effektivt angrepsvåpen i den kalde krigen. Det er ingen tvil om organisasjonen Fredens Forkjempers sanne karakter. Den er fullstendig kommunistisk og østlig dominert. Jugoslavia's fredskomite er til og med ekskludert. En må i sannhetens navn få si at det er en underlig fredsorganisasjon som ikke en gang er i stand til å heve seg over de forskjellige kommunistiske sektene. [...] Poenget for Fredens Forkjempere er naturligvis å få flest mulig deltakere og flest mulig velklingende navn.⁶⁰

Det var dette synet som vant frem. Studentersamfundet sendte ingen delegasjon til Sheffield. Ifølge den konservative studentavisen *Minerva* skyldtes dette særlig studenten Kjell Eides innlegg. Eide hadde i henhold til avisens referat sagt: "[D]et er et punkt hvor godvilje går over til godfjottethet, og det punkt er

⁵⁹ *Det Norske Studentersamfund gjennom 150 år*, Oslo 1963, ss. 456–457.

⁶⁰ *Ibid.*, s. 457.

nådd. Studentersamfundet må ikke yte moralsk støtte til Stockholmsappell-linjen."⁶¹

Ehrenburgs kontakter hadde ifølge Sverdrup Lunden vist seg upålitelige for FFiN: "[De] 'nye' har trukket seg her, alle de E. Snakket med. Det er bare de vi [Hovedkomiteen] har arbeidd med, som reiser. Så min linje var den riktige lell."⁶² Ehrenburgs "ordre" var dårlig tilpasset den norske virkeligheten. Den norske delegasjonen til den andre Verdensfredskongressen, som etter hvert ble avholdt i Warszawa, betød ikke noen utvidelse av den norske Fredsfronten.

En god målestokk for Fredsfrontens oppslutning i Norge var antallet innsamlede underskrifter på Stockholms-appellen. I slutten av september 1950 hadde FFiN klart å samle inn omkring 50 000 underskrifter.⁶³ Dette var langt under det enkelte i bevegelsen mente var realistisk å håpe på,⁶⁴ og Fredsfronten satte som mål å samle inn 150 000 underskrifter før den andre Verdensfredskongressen skulle avholdes i november 1950.⁶⁵ Det vil med andre ord si at man håpet å samle inn dobbelt så mange underskrifter de to siste månedene av kampanjen som man hadde klart de fem første.

FFiN lyktes bare delvis med dette. Det endelige antallet underskrifter på Stockholms-appellen i Norge fremkommer i en rapport skrevet på den sovjetiske ambassaden. Rapporten var relativt grundig, og tok for seg oppslutningen slik den fordelte seg på de forskjellige landsdelene. Den ble skrevet på grunnlag av Hovedkomiteens egne tall fra februar 1951, da man hadde oppsummert hele kampanjen.⁶⁶ Det oppgitte antallet underskrifter var 102 469. Oslo og Akershus var helt klart det sterkeste området. Man hadde samlet inn 36 563 underskrifter her, og i overkant av 30 000 bare i Oslo. Til sammenlikning hadde

⁶¹ Sitert etter *ibid.*, s. 458.

⁶² AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 2, omslag b, brev fra MSL til Agnete Olsen (KDV Dk.), 12.11. 1950.

⁶³ PAX 0008, b. 01, m. 02, o. 01, møtereferat fra Landsrådet, 30.9. 1950.

⁶⁴ For eksempel *Fram For Freds* redaksjonssekretær Kai Ekanger, som mente at potensialet lå på mellom 400 000 og 500 000 underskrifter. Se PAX 0008, b. 01, m. 03, o. 02, Kai Ekangers forslag. Bilag til møteprotokoll for 22.9. 1950.

⁶⁵ *Fram For Fred*, nr. 18, 20. oktober 1950, s. 2.

⁶⁶ AVPRF, f. 0116, op. 40, p. 161, d. 17, l. 7, Aljokhins redegjørelse om fredsbevegelsen, 29. 5. 1951.

man bare oppnådd 3 314 underskrifter i Bergen, av et samlet antall på 5 232 i hele Hordaland. Nordland og Finnmark sto svært sterkt i forhold til folketallet. Disse to fylkene hadde det høyeste antallet underskrifter etter Akershus. Særlig for Finnmarks del, men også for Nordland, er det naturlig å se dette i sammenheng med NKPs tradisjonelt sett sterke stilling i Nord-Norge.⁶⁷

Det var imidlertid ikke slik at NKP-styrke var synonymt med en sterk Fredsfront. FFiN hadde hatt som minstemål at Stockholms-appellen skulle oppnå et like stort antall underskrifter som NKP hadde oppnådd stemmer under stortingsvalget i 1949. En sentral tanke bak Fredsfronten var tross alt ambisjonen om å finne støtte i andre politiske miljøer enn hos kommunistene. Skuffelsen var derfor stor da det viste seg at det samlede antall underskrifter på appellen var lavere enn det samlede antall NKP-stemmer ved 1949-valget.⁶⁸ At ambisjonsnivået ble fastsatt i forhold til NKPs oppslutning viser at det var en nær sammenheng mellom de forhåpninger man nærte til hva Fredsfronten kunne oppnå og den støtten NKP hadde.

Også i sammenlikning med Stockholms-appellens støtte i andre land, kom FFiN og Norge dårlig ut.⁶⁹ Appellen oppnådde dessuten langt svakere oppslutning enn enkelte andre underskriftsaksjoner som ble gjennomført i Norge omkring 1950. Til sammenlikning fikk en kampanje mot salg av preventiver i Tysklandsbrigadens kantiner i 1947 rundt 400 000 underskrifter. Like mange fikk "Foreldreaksjonen mot samnorsk". Den aksjonen som samlet flest underskrifter, riktignok så sent som i 1965, var en kampanje for fortsatt kristendomsundervisning i grunnskolen. Antallet her var hele 700 000 underskrifter.⁷⁰

Det dårlige resultatet for Stockholms-appellen i Norge virket nok temmelig desillusjonerende på FFiN. I januar 1951 uttalte

⁶⁷ Se. f. eks. Per Selle, *NKP – Norges Kommunistiske Parti 1945-1950*, Universitetsforlaget 1983, s. 101 (tabell 5 over NKP-styrke på fylkesnivå).

⁶⁸ AVPRF, f. 0116, op. 40, p. 161, d. 17, l. 7-8, Aljokhins redegjørelse om fredsbevegelsen, 29.5. 1951.

⁶⁹ F. eks. i forhold til Finland, der man i mai 1950 hadde samlet inn 971 000 underskrifter. Se GARF, f. r-9539, op. 1, ed. Khr. 23, l. 157, informasjonsmateriale om Verdensfredsbevegelsen, utarbeidet av SKZM, 1949-1954.

⁷⁰ De tre underskriftsaksjonene omtales hos Berge Furre i *Norsk historie 1905-1990*, Oslo 1993, ss. 276-278.

en besøkende representant fra Verdensfredsrådet, Chaintron, på et Hovedkomitemøte at aksjonen "burde dø stille og rolig ut."⁷¹

Hovedkomiteen mente at den viktigste årsaken til kampanjens manglende suksess i Norge var den kritiske mottakelsen appellen fikk i pressen og i det politiske miljøet: "Ledende politikere, støttet av en ansvarsløs presse, har skapt en slik atmosfære at mange mennesker av frykt ikke har tort å underskrive appellen." Man uttrykte videre skuffelse over at Fredsfronten ikke hadde maktet å "bryte den propaganda som er satt i gang mot oss".⁷² Hovedkomiteen så dette som et produkt av flere sammenfallende faktorer: For det første disponerte man ikke selv en effektiv presse der man kunne svare på angrepene. For det andre slapp man ikke til i pressen man ble angrepet av. For det tredje manglet FFiN økonomisk grunnlag for å drive sin motpropaganda. For det fjerde hadde man ikke møtt forståelse, åpenhet og tillitt fra andre fredsorganisasjoner. FFiN mente dessuten at mye av feilen lå i den svake organiseringen av lokale komiteer, særlig på Vestlandet og Sørlandet.⁷³ På dette punktet samtykket Sovjetambassaden. Også derfra ble det påpekt som et problem at appellen bare hadde nådd frem til halvparten av landets kommuner. Ambassaden uttrykte sterk misnøye med FFiNs svake lokale organisering.⁷⁴

Det er to aspekter ved NKPs og dets ungdomspartis, NKUs, innsats for Stockholms-appellen som bør trekkes frem. På den ene siden ser det ut til at kommunistene, og særlig ungdomskommunistene, bidro sterkt til at det samlede antall underskrifter ikke ble enda lavere. Sovjetambassaden mente at NKU alene hadde samlet inn 42 000 underskrifter.⁷⁵ Det utgjør i overkant av 40 prosent av resultatet. Samtidig som dette bidraget var viktig, er det rimelig å anta at NKPs engasjement også virket i motsatt retning. Et eksempel som illustrerer dette, var kommunisten Lizzi Langes vanskeligheter med å samle underskrifter i en bydel

⁷¹ PAX 0008, b. 01, m. 03, o. 04, møtereferat fra Hovedkomiteen, 12. 1. 1951.

⁷² AAB 1110 (NKP), D-012, 5. 30, rundskriv fra FFiN før den andre verdensfredskongress (feilaktig datert til 1949).

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ AVPRF, f.0116, op. 40, p. 161, d. 17, l. 8, Aljokhins redegjørelse om fredsbevegelsen, 29.5. 1951.

⁷⁵ *Ibid.*, l. 7.

i Oslo. Da hun ble spurt om hun var medlem av kommunistpartiet, og svarte ja, avsto mange fra å skrive under.⁷⁶ Den negative effekten av at appellen ble oppfattet som NKP-initiert var sannsynligvis enda sterkere i distriktene. I mindre samfunn er gjennomsiktigheten større enn i byene, og de fleste ville umiddelbart vite hvem som utgjorde den lokale avdelingen av NKP. Mange tolket dermed appellen som en del av kommunistenes politiske virksomhet, noe den også var.

I tillegg til dette må man ta i betraktning den indre uro som preget bevegelsen i hele dens levetid. Vi har foreløpig bare nevnt dette kort, og vil komme nærmere tilbake til det senere. Her skal bare konstateres at Fredsfronten lenge slet med å etablere en enhetlig ledelse, noe som må ha svekket bevegelsen generelt og kampanjen for Stockholms-appellen spesielt.

Politisk isolasjon, samarbeidsforsøk og ytre press

Stockholms-appellens manglende gjennomslagskraft i Norge sto ikke i stil med den jubelstemningen som tilsynelatende gjorde seg gjeldende på den andre verdensfredskongress i Warszawa. På bakgrunn av de 500 millioner underskriftene som man hevdet å ha samlet inn på verdensbasis, erklærte *Fram For Fred* at Fredsfronten hadde utviklet seg til "en verdensmakt som ingen lenger vil kunne overse, og som ingen demokratisk regjering vil kunne neglisjere."⁷⁷ FFiN kunne imidlertid ikke tillate seg å være like "svimmel av suksess". Det ytre og indre presset mot bevegelsen fortsatte. Motpropagandaen Einar Gerhardsen hadde tatt til orde for i den utvidede utenrikskomiteen våren 1950 ble realisert året etter. Dette skulle ikke gjøre FFiNs arbeid med det neste store prosjektet, Femmaktsappellen, lettere.

Våren 1951 igangsatte FFiN nye tiltak for å bøte på de manglene som hadde blitt demonstrert under kampanjen for Stockholms-appellen. Fremdeles var Hovedkomiteen opptatt av å oppnå samarbeid med andre organisasjoner og personligheter med tyngde i den norske samfunnsdebatten. En slik personlighet var den partiløse filosofimagisteren Herman Tønnessen, som

⁷⁶ AVPRE, f. 0116, op. 39, p. 156, d. 9, ll. 86-88, Loginovs samtale med Lizzi Lange, 31. 8. 1950.

⁷⁷ *Fram For Fred*, nr. 19, 20. desember 1950, s. 4.

hadde tatt til orde for Studentersamfundets deltakelse på den andre verdensfredskongressen, og som var medlem av den norske delegasjonen til Warszawa. Sammen med Kirsten Hansteen, NKP-politiker og fremtredende fredsforkjemper, undertegnet han et opprop som sto i de nordiske kongressdeltakernes navn:

Vi undertegnede dansker, finner, islendinger, nordmenn og svensker med forskjellige, delvis motsatte ideologiske oppfatninger, mener at alle fra ytterste venstre til høyre fløy eller for øvrig med forskjellige livssyn nå må samles til en avgjørende innsats for å avverge den truende krigsfaren. [...] Vi oppfordrer derfor våre landsmenn til å delta i slike diskusjoner og senere medvirke til en nordisk fredskonferanse som har som sitt fremste mål å gjennomdrøfte og utarbeide et felles grunnlag for dette arbeidet.⁷⁸

Parallelt med omorganiseringen av den internasjonale Fredsfronten som hadde foregått i Warszawa, der Verdensfredsrådet hadde blitt dannet (Tønnessen og Hansteen ble begge valgt inn som norske representanter i Rådet), skulle tilsvarende sammenlutninger søkes dannet på det regionale plan.

Det fantes saker i den sikkerhetspolitiske og utenrikspolitiske debatten der FFiN delte standpunkt med potensielle samarbeidspartnere. Fredsfronten var ikke alene om å betrakte de foreslåtte beredskapslovene som uforenlige med det norske demokratiet. Disse var rettet mot den angivelige kommunistiske trusselen mot det norske demokratiet som hadde blitt oppfattet som særlig påtrengende etter utbruddet av Korea-krigen i juni 1950.⁷⁹ Det opprinnelige lovforslaget inneholdt vidtgående fullmakter til påtenkte forræderidomstoler. Blant annet skulle domstolene settes i stand til å iverksette dødsstraff etter 24 timer, uten at den dømte hadde rett til å anke.⁸⁰ Lovforslagene vakte sterke reaksjoner i Norge, og ikke bare blant kommunister. Store deler av organisasjonslivet protesterte formelt mot deler av lovforslaget.⁸¹ Etter at de mest ytterliggående fullmaktene hadde blitt luket ut, ble beredskapslovene vedtatt av Stortinget. Dette skjedde like før jul i 1950. Beredskapslovene var et produkt av den generelle hevingen av spenningsnivået i Norge og Europa tidlig på 1950-

⁷⁸ *Fram For Fred*, nr. 2, februar 1951, s. 8.

⁷⁹ Knut Einar Eriksen og Helge Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, Oslo 1997, s. 57.

⁸⁰ Furre, *Norsk historie 1905-1990*, s. 237.

⁸¹ Einar Gerhardsen, *Samarbeid og strid*, Tiden Norsk Forlag 1971, s. 72.

tallet. NKP og andre venstreradikale organisasjoner var under sterk oppsikt. Beredskapen mot kommunistisk infiltrasjon ble styrket. Blant annet gjennomgikk overvåkingspolitiet en modernisering og utviding som et ledd i mobiliseringen mot "femtekolonnistene", deriblant Fredsfronten.⁸² Økte bevilgninger til det norske forsvaret, slik det ble anbefalt i Forsvarskommisjon-ens innstilling, var også et tema som reiste protester blant fredsorganisasjonene. Problemet var imidlertid at til tross for felles saker, ble FFiNs retorikk oppfattet som altfor aggressiv.⁸³

Det var likevel ett tema som pekte seg ut. FFiN var på linje med store deler av den norske fredsaktivismen i Tysklandsspørsmålet. Motstanden mot remilitariseringen av Tyskland hadde stor gjennomslagskraft i den norske befolkningen, og den var vedvarende. I 1955 var angivelig 70 prosent av den norske befolkningen motstandere av at Tyskland skulle ha rett til å bygge opp sitt eget militærvesen.⁸⁴ I samarbeidets ånd var FFiN opp-tatt av å slutte seg til protestene fra andre organisasjoner, og dermed villige til å oppgi sin egen skarpe retorikk: "Vi prøver på alle måter å støtte opp under alle protester. Fredsrådet hadde en fin protest, f.eks. om en vil bruke den som utgangspunkt."⁸⁵

Tysklandsproblemet var gjenstand for et møte som ble arrangert av FFiNs Oslo-utvalg. FFiN ønsket åpenbart å fremheve andre enn seg selv som initiativtakere til møtet. Derfor valgte Hovedkomiteen å "innby de andre fredsorganisasjoner til å stå som innbydere. De mest kjente personlighetene innbyr også andre personligheter til å stå som innbydere til konferansen."⁸⁶ Som dette sitatet illustrerer, var intensjonen å kamuflere FFiNs rolle som initiativtaker. Man inviterte formannen i Kristent Fredslag,

⁸² Bergh og Eriksen, *Den hemmelige krigen*, bd. 1, s. 164ff.

⁸³ De retoriske forskjellene mellom FFiN og andre fredsorganisasjoner var markerte. FFiNs argumentasjon hadde som oftest sterke innslag av kritikk rettet mot kapitalistiske stater, i første rekke USA. Andre organisasjoner var mer opptatt av å kritisere de *prin-sipielle* sidene ved for eksempel militært engasjement, militærtjeneste, forsvarsbevilgninger og lignende. For eksempler på dette, se Rowe "Forsvaret av freden...", ss. 143-144, der FFiNs kritikk av Korea-krigen blir sammenliknet med militærrekterorganisasjonen Folke-reising Mot Krig (FMK) sin omtale av samme konflikt.

⁸⁴ Anders Jølstad, "Norsk sikkerhetspolitisk samarbeid med Vest-Tyskland fra 1955 til 1965", hovedoppgave ved Universitetet i Oslo, 1995, s. 52.

⁸⁵ AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 2, omslag c, brev fra MSL til Ella Vestvik, 18.2. 1951.

⁸⁶ PAX 0008, b.01, m.03, o.04, referat fra Hovedkomiteen, 26.1. 1951.

pastor Ragnar Forbech, helsedirektør Karl Evang og Kåre Gullvåg som talere.⁸⁷ Sistnevnte var sekretær i Norges Fredsråd og fremtredende medlem av Folkereising Mot Krig (FMK). Dessuten ble Jakob Friis fra DNA og Sigurd Mortensen, som begge senere skulle inngå i Orienterings-kretsen, nevnt som mulige støttespillere. Likeså drøftet man muligheten for å trekke forfatterne Arthur Omre, Alf Prøysen og Johan Borgen med i arbeidet.⁸⁸ Tysklandsspørsmålet var også egnet til å engasjere organisasjoner og foreninger med spesiell tilknytning til den annen verdenskrig. Derfor inviterte Oslo-utvalget Grimklubben, Sachsenhausenforeningen, Krigsenkenes forening og Milorgforeningen 13100 til å stå blant arrangørene av møtet. Fredsorganisasjonen FMK ble, ved siden av Kristent Fredslag, også invitert.⁸⁹

Tanken var at organisasjonene og enkeltpersonene, etter å ha gått med på å stå som innbydere til konferansen, skulle sende et skriv til "ca. 150 kvinner og menn". Hovedkomiteen vedtok at skrevet skulle legge særlig vekt på følgende saker: "Tysklands gjenopprustning, fredelig løsning av alle konflikter, kulturelt og økonomisk samarbeid."⁹⁰ Igjen ser vi hvordan Hovedkomiteen ønsket å ha innflytelse på arrangementets innhold, uten å tilkjenne dette. FFiN fremhevet de retningslinjene som ble vedtatt av Warszawa-kongressen som samarbeidsgrunnlag: "Vi anser at ingen politisk meningsforskjell eller organisasjonsmessig tilknytning skal ha noen betydning etter de i Varsjakongressens [sic] opptrukne retningslinjer."⁹¹

Møtet resulterte i en resolusjon mot tysk gjenopprustning,⁹² men lite annet. FFiN ønsket likevel å utnytte de felles kampsakene for å få samarbeidet inn i permanente former. Adam Egede Nissen jr., Hovedkomiteens sekretær, hadde ment at man på møtet skulle "ventilere mulighetene for å få dannet et organ der de enkelte organisasjoners vansker søkes løst".⁹³ Det kom i

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ PAX 0008, b. 01, m. 03, o. 04, referat fra Hovedkomiteen, 2.2. 1951.

⁹⁰ PAX 0008, b. 01, m. 03, o. 04, referat fra Hovedkomiteen, 26.1. 1951.

⁹¹ *Ibid.*

⁹² AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 2, omslag c, resolusjon mot tysk gjenopprustning.

⁹³ PAX 0008, b. 01, m. 03, o. 04, møtereferat fra Hovedkomiteen, 12. 1. 1951.

Samarbeidstiltakene mellom Fredsfronten og den øvrige fredsaktivismen hadde en lokal

stand et møte mellom FFiN og Norges Fredsråd. Det ser endog ut til at initiativet til møtet kom fra Norges Fredsråd. Fredsrådet hadde angivelig gitt sin landssekretær, den tidligere nevnte Kåre Gullvåg, i oppdrag "å søke kontakt med F. F.", og senere innkalle til møtet.⁹⁴ FFiN og Norges Fredsråd ble enige om å "finne grunnlag for å innby til et Norsk fredsting med representanter for alle som vil fred".⁹⁵ Det ble nedsatt et arbeidsutvalg som skulle ha fredstinget som mål. Medlemmene var Kirsten Hansteen og Adam Egede Nissen jr. fra FFiN og Kåre Gullvåg og Tidemann fra Norges Fredsråd.⁹⁶

Samarbeidsproblemer preget snart arbeidsutvalget. Ifølge Siri Sverdrup Lunden, Mimis datter, var dette årsaken til at fremdriften i arbeidet var skuffende: "Det arbeidet går visstnok nok så tregt, fordi et av medlemmene av utvalget nærmest saboterer, og gjør sitt beste for å finne fram til de ting som skiller oss at, i stedet for det som binder oss sammen."⁹⁷ Særlig ble antikommunisten Kåre Gullvåg oppfattet som problematisk av FFiN.⁹⁸ I mai 1951 var det klart at det ikke ville bli arrangert noe fredsting som innbefattet både FFiN og Norges Fredsråd.⁹⁹ Interne norske forhold var neppe den eneste årsaken til at samar-

forløper. I november 1950 hadde det såkalte Telemark Fredsråd blitt opprettet som et samarbeidsforum for "alle fredsvenner i Telemark". Tiltaket ble preget av en rekke av deltakernes skepsis til FFiN-siden. Se Rowe, "Forsvaret av freden...", ss. 145-146.

⁹⁴ PAX 0008, b.01, m.04, o.04, møtereferat fra Hovedkomiteen, 5.2. 1951; PAX 0008, b.02, m.01, o.23, brev fra FFiN til Telemark Fredsråd, 11.3.51.

⁹⁵ AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 2, omslag d, brev fra Siri Sverdrup Lunden til Kristbjørg Selnes, 10.3. 1951.

⁹⁶ AAB 1110 (NKP), D-020, 6.43, rapport til NKP om fredsarbeidet fra Adam Egede Nissen jr., udatert.

⁹⁷ AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 2, omslag d, brev fra Siri Sverdrup Lunden til Kristbjørg Selnes, 10.3. 1951. Skepsisen fra Norges Fredsråd og samarbeidsproblemene som oppsto derav reflekteres hyppig i kildene fra denne perioden. Se f. eks. AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 2, omslag d, brev fra MSL til Thordis Nerlie, 21.4. 1951; AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 2, omslag e, brev fra MSL til Liv Dahl, 21. 10. 1951. Et konkret utslag av Fredsrådets skepsis var at Fredsrådet ønsket, etter oppfordring fra medlemsorganisasjonene, et bredere grunnlag for vurdere FFiNs virksomhet, og utformet en rekke spørsmål til bevegelsen som skulle besvares før et eventuelt fredsting kom i stand. Se PAX 0008, b. 02, m.07, o.26, brev fra Norges Fredsråd til FFiN, 12.4. 1951.

⁹⁸ Se AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 2, omslag d, brev fra MSL til Thordis Nerlie, 8.3. 1952. Også i Overvåkingstjenesten ble Gullvåg oppfattet som en motstander av kommunismen. Se OVS, P - 32: 01, notat Bergen Politikammer, 16. 1. 1951, der Gullvåg rapporteres å ha kommet med "en rekke uttalelser som nærmest må betraktes som kritikk mot Øststatene"; Dessuten OVS, P - 32: 02, notat fra Tønsberg Politikammer til Bryhn, 1952, der Gullvåg omtales som en "absolutt motstander av kommunismen".

⁹⁹ PAX 0008, b. 01, m. 03, o. 04, referat fra Hovedkomiteen, 18.5. 1951.

beidet mislyktes. Et viktig moment var de to organisasjonenes internasjonale tilknytning. Norges Fredsråd sto tilsluttet International Liaison Committee of Organisations for Peace, som hadde avslått en samarbeidsinvtitt fra Verdensfredskomiteen (senere Verdensfredsrådet) allerede i 1949.¹⁰⁰ Det var liten mulighet for at Norges Fredsråd ville gå imot sin moderorganisasjon, som holdt fast på avstanden til Verdensfredsrådet. Norges Fredsråd ønsket, i motsetning til FFiN, å distansere seg fra den allmenne politiske debatten, og markerte dette blant annet ved å kalle seg "Samarbeidsorgan for upolitiske fredsorganisasjoner". Ordvalget viser også et behov for å markere avstand til FFiN og Verdensfredsrådet, som deler av Norges Fredsråd oppfattet som sterkt østorientert.

FFiNs ønske om samarbeid avtok ikke nevneverdig i tiden fremover. I 1953 søkte bevegelsen igjen om opptak blant Norges Fredsråds medlemsorganisasjoner. Hovedkomiteen argumenterte da med nødvendigheten av et bredt kontaktnett i fredsarbeidet: "Fredsarbeidet må være globalt, og Fredens Forkjempere har mange gode forbindelser i land hvor NF [Norges Fredsråd] ikke har det. Et nært samarbeid kan derfor bli av uvurderlig betydning for det framtidige fredsarbeid."¹⁰¹ Den alminnelige holdningen til FFiN i Norges Fredsråd var ifølge Berge Furre avventende: "Vi [Norges Fredsråd] konstaterte at de [FFiN] var i overensstemmelse med sovjetisk utenrikspolitikk, men aksepterte ikke 'redskapsteorien' som gikk ut på at organisasjonen var en silkehanske med en jernhånd inni."¹⁰² Norges Fredsråds holdning var å avvise FFiNs søknader om medlemskap i samorganisasjonen, men opprettholde dialogen ved å takke ja til innbydelser til konferanser, kongresser og liknende.

Samarbeidslinjen ble også fulgt i arbeidet med den såkalte Femmaktsappellen. Den nye appellen fra Verdensfredsrådet skulle følge opp den internasjonale suksessen Stockholmsappellen hadde vært, og aller helst overgå den. I Norge var det mer nærliggende å komme opp på et anstendig nivå. Fem-

¹⁰⁰ OVS, P - 50: 0731, notat om FFiN, 11.1. 1954. Se dessuten Santi, *100 years of peace making*, s. 41.

¹⁰¹ *Svart på Hvitt*, nr. 4, desember 1953, s. 5.

¹⁰² Samtale med Berge Furre, 25.3. 1998.

maktsappellen ble utformet på Verdensfredsrådets møte i februar 1951:

For å oppfylle de håp som millioner av mennesker over hele verden nærer – hva de enn mener om årsakene til at vi i dag står overfor faren for en ny verdenskrig – For å styrke freden og trygge den internasjonale sikkerhet:

KREVER VI AT DET BLIR SLUTTET EN FREDSPAKT MELLOM DE FEM STORMAKTER – SAMBANDSSTATENE, SOVJET-SAMVELDET, DEN KINESISKE FOLKE-REPUBLIKK, STORBRITANNIA OG FRANKRIKE.

Skulle en av stormaktenes regjeringer – likegyldig hvilken – avslå å møte de andre for å slutte en slik pakt, vil vi måtte ta dette som et tegn på denne regjeringes aggressive tendenser. Vi oppfordrer alle fredselkende nasjoner til å slutte seg til kravet om en fredspakt som skal stå åpen for alle land. Vi underskriver denne appellen og oppfordrer alle mennesker og alle organisasjoner som ærlig ønsker å sikre freden, til også å skrive under.¹⁰³

Hovedformålet med denne appellen var i tråd med en av de viktigste kampsakene for den kommunistiske bevegelsen tidlig på 1950-tallet: Å få Folkerepublikken Kina anerkjent, ikke bare som rettmessig regime i Kina, men også som stormakt.¹⁰⁴

FFiN var villige til å gå langt for å tilknytte seg personer som kunne være representative ansikter utad. Hovedkomiteen ble nå satt helt til side til fordel for et utvalg som skulle ta seg av kampanjen.¹⁰⁵ Siri Sverdrup Lunden understreket at utvalget ikke måtte assosieres med kommunistisk virksomhet. Det var for henne viktig "å finne fram til personlighetene, først og fremst disse 'selvstendige', og de som arbeider i de 'gamle' fredsorganisasjoner, dvs. slike som ikke er gamle travere i slike tiltak som kommunistene er med i".¹⁰⁶ For å oppnå samarbeid med disse

¹⁰³ *Fram For Fred*, nr. 4, 31. mars 1951, s. 1.

¹⁰⁴ Shulman, *Stalin's Foreign Policy Reappraised*, ss. 141-142. Anerkjennelse av Folkerepublikken var ikke en videre kontroversiell kampsak i Norge. Den norske regjeringen hadde før krigsutbruddet i Korea anerkjent det kommunistiske regimet i Kina, og utenriksminister Halvard Lange hadde markert uenighet med USAs anti-kommunistiske linje i spørsmålet i FN. Sammen med Storbritannia og de andre skandinaviske landene hadde Norge gått inn for at kommunistregimet skulle overta Formosa-regjeringens rettigheter i det internasjonale samfunnet, inkludert plassen i Sikkerhetsrådet. Etter utbruddet av Korea-krigen var imidlertid forholdet til kommunistene igjen anstrengt, og den norske regjeringen begrenset etter amerikansk press sine forbindelser med Peking-regjeringen. Se Eriksen og Pharo, *Kald krig og inter-nasjonalisering 1949-1965*, s. 51 og s. 62.

¹⁰⁵ PAX 0008, b.01, m.03, o.04, referat fra Hovedkomiteen, 14.3. 1951.

¹⁰⁶ AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 2, omslag d, brev fra Siri Sverdrup Lunden til Kristbjørg Selnes, 10.3. 1951.

personene, var det ifølge Siri Sverdrup Lunden nødvendig å nedtone FFiNs og Verdensfredsrådets prinsipper. Man måtte derfor "finne disse innflytelsesrike menneskene, som kan være villige til å samarbeide i større eller mindre grad, ta diskusjonsmøter med dem og finn et felles grunnlag – selv om dette felles grunnlag ikke er mer enn en brøkdel av Warszawa-grunnlaget". Videre skulle man få fatt i "talere som står langt fra bevegelsen ellers, og som gjerne kan ha de motsatte prinsipper fra oss. Det får ikke hjelpe hvor mange rare ting de kan stå opp og si, bare de støtter dette ene kravet".¹⁰⁷

FFiN fikk 92 mer eller mindre fremtredende personer til å oppfordre den norske befolkningen til å underskrive Femmaktsappellen. Personene, eller "innbyder-utvalget" som gruppen ble kalt, hadde forskjellig bakgrunn, men var alle opposisjonelle til den sikkerhetspolitiske kurs DNA fulgte.¹⁰⁸ FFiN gjorde et poeng av at innbyderutvalget var representativt, og at dets sammensetning gjorde mistanker om kommunistisk dekkvirk-somhet overflødige:

Et stort flertall av de 92 personene som hittil har undertegnet appellen om underskrifter på kravet om fredspakt, er ikke kommunister og heller ikke tilsluttet Fredens Forkjempere. I lys av disse navn vil ethvert forsøk på å stemple dette innbyderkollegium som kommunistiske "medløpere" eller en kommunistisk "dekkorganisasjon" på forhånd være dømt til å strande på sin egen stupide perfiditet.¹⁰⁹

For å ivareta den daglige organiseringen av kampanjen ble det på et møte den 1. april 1951 i Håndverkeren i Oslo nedsatt et arbeidsutvalg. Utvalget var sammensatt av 20 personer og fikk derfor navnet "20-mannsutvalget". En rekke av de personene som sto oppført på listen over utvalgsmedlemmer som vanlige yrkesutøvere, var engasjert i forskjellige organisasjoner. De organisasjonene som var representert var NKP, FFiN, Kristent Fredslag, NDK (KDV's norske seksjon hadde på dette tids-

¹⁰⁷ *Ibid.*

¹⁰⁸ Listen over innbyderutvalgets medlemmer er for lang til å bli gjengitt her. Den står på trykk i *Fram For Fred*, nr. 4, 31. mars 1951, ss. 1-2. Blant de mest fremtredende var forfatterne Inger Hagerup og Johan Borgen, helsedirektør Karl Evang og tidligere statsminister Christoffer Hornsrud. Foruten disse var det mange på listen som også før dette hadde vært engasjert som støttespillere for Fredsfronten.

¹⁰⁹ *Fram For Fred*, nr. 5, 15. april 1951, s. 1.

punktet endret navn til Norges Demokratiske Kvinneforbund), NGU, Norsk Treindustriarbeiderforbund, Oslo Leieboerforening og Milorg 13100.¹¹⁰ 20-mannsutvalget støtte imidlertid raskt på samarbeidsproblemer. Det er mye som tyder på at Peder Furubotn og hans tilhengere søkte å øve innflytelse over aksjonen.¹¹¹ Den interne konflikten i NKP og virkningen denne hadde på FFİN vil diskuteres under behandlingen av NKPs engasjement i Fredsfronten.

Det var imidlertid ikke bare indre stridigheter som utgjorde en trussel mot Fredsfronten våren 1951. For å motvirke de konsekvensene FFİNs propaganda måtte ha for opplutningen om Atlanterhavspakten, iverksatte DNA en rekke tiltak som Johan Kr. Meyer har kalt "DNAs holdningspolitiske motoffensiv".¹¹² Ifølge Meyer var det spesielt to grupper som utgjorde en trussel mot DNAs sikkerhetspolitikk. Kommunistene, derunder Fredsfronten, ble ikke oppfattet som den farligste, i og med den politiske isolasjonen NKP befant seg i. "De intellektuelle", som hovedsakelig ble utgjort av den indre opposisjonen i DNA, ble vurdert som farligere. I denne gruppen fantes personer som Karl Evang, Jakob Friis, Carsten Boysen, Sverre Løberg og Reidar Lyseth. Alle disse personene figurerte som støttespillere for Fredsfronten våren 1951.¹¹³

¹¹⁰ Den fullstendige listen over medlemmer av arbeidsutvalget var: Anders Ekanger, formann i Milorg 13100, Ragnar Forbech, residerende kapellan og formann i Kristent Fredslag, Kirsten Hansteen, NKP-politiker og medlem av FFİNs Hovedkomité og Verdensfredsrådet, Mimi Sverdrup Lunden, lektor, formann i NDK og viseformann i FFİN, Torborg Nedreaas, forfatter, Herman Tønnessen, magister og medlem av Verdensfredsrådet, Otto Hartmann, overlege, Birgit Schjøtz, husmor og medlem av NDK, Eugen Aaen, sekretær i NGU, Tor Ødegård, medisinerstudent, Fridthjof Leqvamb, drosjeeier, Peder Ødegård, formann i Norsk Treindustriarbeiderforbund, Ove Varrang, jernarbeider og medlem av FFİNs Hovedkomité, Sigurd Røer, magasinforvalter, Sigurd Mortensen, sjef for Oslos statistiske byrå og formann i Oslo Leieboerforening, Karl Frimann Dahl, redaktør av *Fram For Fred*, Thomas Tostrup, arkitekt, Arne Thomas Olsen, skuespiller, Øistein Thurmann Nilsen, maler. Rolf Johansen står oppført uten nærmere angivelse av yrke eller organisasjonsmessig tilknytning. Se PAX 0008, b.01, m.02, o.02, protokoll fra møte i Håndverkeren, 1.4. 1951. I oppropet fra de 95 personene, som ble publisert i *Fram For Fred*, nr. 4, 31. mars 1951, ss. 1-2, oppgis yrker og tillitsverv for en rekke av personene.

¹¹¹ For nærmere om konfliktene innad i utvalget, se Rowe "Forsvaret av freden...", ss. 152-154.

¹¹² Meyer, "NATOs kritikere" i serien *Forsvarsstudier* 3/1989, ss. 52-54.

¹¹³ Karl Evang og Carsten Boysen sto oppført blant de første underskriverne på Femmaktsappellen, mens Jakob Friis, Sverre Løberg og Reidar Lyseth, alle stortingsrepresentanter for DNA, proklamerte sin tilslutning i mai 1951.

DNAs sentralstyre, med Haakon Lie i spissen, søkte å isolere uromomentene innen partiet. Særlig Karl Evang ble forhindret fra å ytre seg i en rekke partisammenhenger.¹¹⁴ På to sentralstyre-møter i april 1951, umiddelbart etter det første møtet i 20-mannsutvalget, ble problemet behandlet. Sentralstyret diskuterte "utenrikspolitikk og opinionsdannelse", og innskjerpet et lands-styrevedtak fra 1933 som forbød deltakelse i kommunistiske dekkorganisasjoner.¹¹⁵ Denne taktikken kan ha virket mot sin hensikt, og drevet de opprørske partimedlemmene i "gal" retning. Det er rimelig å anta at "de intellektuelles" støtte til Fredsfronten våren 1951 i hvert fall delvis var et resultat av at de ikke fant andre og bedre kanaler ut til opinionen.

Også utad satte DNA i gang en opinionsoffensiv, slik som Gerhardsen hadde tatt til orde for i sin tale til den utvidede utenrikskomité. Det første leddet i offensiven var oppropet "Fred med Frihet". Oppropet var et samarbeidsprosjekt mellom de nordiske landsorganisasjonene og de sosialdemokratiske partiene. De norske representantene i komiteen som utformet oppropet var Konrad Nordahl for LO og Haakon Lie for DNA. "Fred med Frihet" ble offentliggjort den 27. januar 1951, og i den anledning hadde Nordahl en redegjørelse på NRK-radio. Med klar brodd til Fredsfrontens budskap sa Nordahl: "Vi vil bare gjennom dette reise en fredsaksjon som holder seg til den nære virkelighet og som derfor er befridd for demagogi og andre luftige spekulasjoner."¹¹⁶ At sosialdemokratens oppfattelse av "den nære virkelighet" var annerledes enn Fredsfrontens, kom til uttrykk i selve oppropet. "Fred med Frihet" levnet ingen tvil om DNAs og LOs mening om hvor skylden for den spente verdenssituasjonen lå:

Nord-Koreas angrep på den sør-koreanske republikken og Chinas åpne støtte til fredsbrysterne, viser at kommunistene ikke viker tilbake for å befeste og utvide sine posisjoner med militære makt-

¹¹⁴ Se Johan Kr. Meyer, "NATOs kritikere" i serien *Forsvarsstudier* 3/1989, s. 54, der forbudet mot Evangs deltakelse på et AUF-møte og motstanden mot Evangs foredrag "Frimodige ytringer" omtales. Dessuten s. 19, om at Evang ble vraket som hovedtaler på valgsmøter.

¹¹⁵ *Ibid.*, s. 54.

¹¹⁶ *Fri Fagbevegelse*, nr. 2 1951, s. 43.

midler. Når de skandinaviske landene og de andre fri nasjonene i vest i dag øker sin militære beredskap for å trygge sin sikkerhet, er grunnen den at den internasjonale kommunisme i de siste årene har opptrådt så aggressivt at den har skapt frykten for en tredje verdenskrig.¹¹⁷

Det som ser ut til å ha vært viktig å få frem for de nordiske sosialdemokratene, var at man anså den kommunistiske verden som aggressiv, mens opprustningen i vest måtte ses som en refleks av denne aggressiviteten, ikke omvendt. Polariseringen i synet på internasjonal politikk mellom Fredsfronten og sosialdemokratene var markert, og en tilnærming mellom de to partene var en umulighet. Dette var da heller ikke hensikten med "Fred med Frihet". Oppropet var en taktisk manøver for å utgjøre en motpol til Fredsfronten, som Haakon Lie og hans meningsfeller mente var et instrument for sovjetisk innflytelse i det norske samfunn.¹¹⁸ I en artikkel i *Fram For Fred* ble dette uttrykt slik: "Arbeiderorganisasjonenes såkalte fredsforslag har ikke brakt oss et hanefjed nærmere freden, men fortsetter tvert imot den kalde krig som blir en daglig økende fare for verdensfreden."¹¹⁹

Den norske landsorganisasjonen gikk dessuten inn i et samarbeid med sin motpart i arbeidslivet, Norsk Arbeidsgiver-

¹¹⁷ *Ibid.*, s. 42.

¹¹⁸ Samtale med Paul Engstad jr., 13. 12. 1996. Spørsmålet om DNAs sekretariat under ledelse av Haakon Lie også var et instrument for "sin" stormakt, USA, har blitt reist av historikeren Kjetil Skogrand i forbindelse med hans undersøkelser omkring Norge og Koreakrigen. Skogrand's utspill fremkalte i 1994 en til dels skarp debatt, hovedsakelig ført i *Dagbladet*. Se *Dagbladet* for 20. juli (Skogrand's første artikkel), 21. juli (intervju med Haakon Lie), 26. juli (Olav Njølstads kronikk) og 30. juli (Kjetil Skogrand's kronikk), alle 1994. Under debatten opplyste Haakon Lie at "Fred med Frihet" var resultat av et samarbeid med amerikanske interesser. Se Kjetil Skogrand, "Vikarierende aktører og asymmetriske allianser: Norge og Koreakrigen 1950–1953" i *Internasjonal politikk*, nr. 3 1995, s. 302. Skogrand påpeker i denne artikkelen at DNA-sekretariatet fant det nødvendig å holde eventuelle amerikanske bakmenns identitet hemmelig, av hensyn til den delen av den norske arbeiderbevegelsen som ikke identifiserte seg med amerikanske interesser. I sin kommentar til Skogrand's artikkel i *ibid.*, ss. 307–313, erkjenner Njølstad delvis det problematiske i dette forholdet, men uttrykker *forståelse* for ønsket om å hemmeligholde den amerikanske medvirkningen til brosjyrenes tilblivelse. Njølstad avviser at DNA-sekretariatet var å oppfatte som et instrument for USA, gitt interessefelleskapet mellom de to. Debatten om hva som ligger i begrepet "instrument" og hvorvidt man har forståelse for den ene eller andre motivasjon for hemmelighold, er for så vidt ikke av stor betydning i denne sammenheng. Det sentrale, og historisk sett interessante poenget Skogrand fremfører er at USA, så vel som Sovjetunionen, hadde sine stedfortredende talsmenn overfor den norske opinionen.

¹¹⁹ *Fram For Fred*, nr. 3, 28. februar 1951, s. 4.

forening, for å demme opp for Fredsfrontens opinionsoffensiv. Samarbeidet ble en realitet gjennom et annet tiltak som Meyer plasserer som nok et ledd i "Arbeiderpartiets holdningspolitiske motoffensiv", nemlig dannelsen av organisasjonen Folk og Forsvar. Dette var "et samarbeidsorgan for landsomfattende organisasjoner som tar en positiv stilling til det norske forsvarset."¹²⁰ Det var med andre ord en ekvivalent til Norges Fredsråd, noen vil si med motsatt fortegn. Ifølge foreningens formann, Tor Skjønsberg, var Folk og Forsvars hovedoppgave å "motvirke de stemningsmessige svingningene som i dag preger forsvarsinnsettningen".¹²¹ Sammenslutningen hadde både LO og Norsk Arbeidsgiverforening som fremtredende medlemsorganisasjoner, idet disse hadde henholdsvis nestformanns- og formannsvervet hos sine representanter.¹²²

FFiN var nådeløs i sin kritikk av Folk og Forsvar, som de hadde vært det med "Fred med Frihet". *Fram For Freds* redaksjon avfeide organisasjonens påståtte representativitet. Folk og Forsvar var basert på kollektivt medlemskap, og medlemsorganisasjonene ble innmeldt av sine respektive styrer. Dette mente fredsforkjemperne var i konflikt med demokratisk skikk: "Denne [Folk og Forsvar] er blitt til i strid med vanlig organisasjonspraksis og demokratiske grunnprinsipper, og det er derfor ingen grunn til å la seg imponere av reklamen om den tilsluttede 'halve million'."¹²³ Den nye organisasjonen ble avskrevet som et propagandaapparat for Atlanterhavspakten og den norske regjeringens sikkerhetspolitiske linje.

Enkelte innen Fredsfronten så på "forsvarsaktivismen" som en spore til ekstra innsats. Man håpet at DNA ville skyve fra seg en rekke viktige personligheter.¹²⁴ Det kan tenkes at DNAs offensiv virket styrkende på Fredsfronten, selv om det er tvilsomt. FFiNs skepsis til Folk og Forsvar ble delt av andre aktører innen organisasjonslivet. Norges Godtemplar Ungsdomsforbund (NGU) sendte for eksempel en protest til

¹²⁰ Jorolv Moren, *Oppslagsboken norske organisasjoner*, Oslo 1966, s. 148.

¹²¹ Meyer, "NATOs kritikere" i serien *Forsvarsstudier* 3/1989, s. 52.

¹²² *Fram For Fred*, nr. 4, 31. mars 1951, s. 3.

¹²³ *Ibid.*

¹²⁴ Se f. Eks. AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 2, omslag d, brev fra Siri Sverdrup Lunden til Kristbjørg Selnes, 10. 3. 1951.

regjeringen der organisasjonen ga uttrykk for at den "frykter for at denne organisasjonen vil gi grobunn for militarisme".¹²⁵ Norges Fredsråd krevde at de forskjellige innmeldte organisasjonenes medlemmer skulle få anledning til å stemme over tilslutningen til Folk og Forsvar i en uravstemning, idet de ikke mente at den "sentrale ledelse [...] har hele medlemsmassen bak seg".¹²⁶ Til tross for at FFiN og den øvrige fredsaktivismen igjen hadde en felles fiende, resulterte det heller ikke denne gang i en felles front.

Skuffelsen over bevegelsens manglende gjennomslagskraft ble reflektert i Hovedkomiteens innkallelse til landsmøte sommeren 1951:

Vi ønsker å gjøre dette til et *arbeidende* møte og vil gi avkall på noen særlig publisitet. Vi finner at vår bevegelse ikke har innfridd de forhåpninger vi hadde på vårt siste landsmøte og ikke har formådd å reise den bevegelse i folket som vi mente, – sikkert med rette, var mulig. I stedet for en økning i aktivitet hos våre venner, ser vi på flere steder en tiltakende passivitet. Dette til tross for at de objektive betingelsene for et resultatrikt arbeid i dag utvilsomt er til stede. Det er for å finne grunnene til dette og for å finne bote-midlene, det er for kritisk å analysere våre mangler og for å dra opp linjene for nye framstøt at hovedkomiteen innkaller sine tillitsmenn til møte.¹²⁷

Motivet for å holde en lav profil var todelt. Sannsynligvis ønsket Hovedkomiteen å unngå at de indre stridighetene som hadde preget bevegelsen skulle bli allment kjent. Dessuten var det ingen grunn til å satse på stor publisitet all den tid bevegelsen ikke hadde oppnådd noen særlig oppslutning i befolkningen. Mimi Sverdrup Lunden var meget pessimistisk før landsmøtet, noe hun ga uttrykk for i et brev til NKP-eren Einar Ravnø:

Jeg er sterkt i tvil om fredskonferansen kommer til å gi noe utbytte. [...] Jeg ser ingen muligheter til å få nye krefter til å slutte opp om oss, og ta over arbeidet. [...] Samtidig mangler vi totalt penger. De eksisterende [lokale] komiteer foretar seg øyensynlig ingenting – iallfall ser vi ikke noe resultat på noen måte. En av de tingene de skulle aktivisere menneskene med, var jo nettopp arbeidet for å skaffe penger. Jeg vet ikke hva som er i veien med oss – kan du si det? Men en *bevegelse* er vi for tiden ikke – vi er helt

¹²⁵ *Fram For Fred*, nr. 7, 31. mai 1951, s. 6.

¹²⁶ *Ibid.*

¹²⁷ PAX 0008, b.01, m.01, o.02, innkallelse FFiNs andre landsmøte, juli 1951.

stagnert... og dersom det skal være en målestokk for hvordan folk reagerer på arbeiderpartiets politikk, så ser det ille ut.¹²⁸

Det var en sterkt svekket bevegelse som avholdt sitt andre landsmøte den 8. og 9. september 1951. Svekkelsen ble ytterligere understreket av det skuffende oppmøtet på landsmøtet. Opprinnelig hadde Hovedkomiteen gått ut fra at man skulle ha en øvre grense på 150 deltakere.¹²⁹ Det endelige antallet representanter var i overkant av 40, og disse kom utelukkende fra Sør-Norge.¹³⁰ Pengeproblemene tillot ikke representasjon fra Nord-Norge.¹³¹

Landsmøtet valgte en ny Hovedkomité som skulle forsøke å snu den negative trenden.¹³² Kirsten Hansteen ble valgt til formann og var dessuten nylig innsatt sekretær i 20-mannsutvalget. NKP-politikerens dobbeltrolle var sannsynligvis et resultat av at FFiN ønsket en samlet ledelse som kunne løse bevegelsens forskjellige problemer. Samtidig var det viktig å holde kampanjen for Femmaktsappellen varm. Det foreløpige innsamlingsresultatet var så lavt at det ikke engang ble tatt med i den internasjonale opptellingen. Hovedkomiteen, under Hansteens ledelse, hevdet likevel at mulighetene for en vellykket kampanje fortsatt var til stede:

Folkestemningen [er] foruroliget på grunn av den stadig mer truende krigsfare, også hos oss lider folk under følgene av den forserte opprustningen, dyrtid, boligmangel og angrep på erhvervete sosiale goder og demokratiske rettigheter. Vi vet at også hos oss vil den overveiende del av befolkningen gå inn for avspenning og fred istedenfor fortsatt opprustning, maktpolitikk og krig. Den tilslutning vi hittil har fått på appellen om stormaktsmøte og fredspakt gir derfor ikke på langt nær uttrykk for de muligheter som er tilstede.¹³³

¹²⁸ AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 2, omslag e, brev fra MSL til Einar Ravnø, 12. 8. 1951.

¹²⁹ AAB 1110 (NKP), D – 017, 6. 43, udatert og usignert brev til NKPs sentralstyre om FFiNs andre landsmøte.

¹³⁰ *Fram For Fred*, nr. 12, 30. september 1951, s. 2.

¹³¹ Man kan gå ut fra at Fredsfronten sto relativt sett sterkest i landets nordligste fylker. Dette hadde vist seg i forbindelse med Stockholms-appellen, og dessuten er det rimelig å anta at FFiNs styrke korresponderte med NKP-styrke. NKP sto sterkest i Nord-Norge, selv om partiet i Nordland og Troms var svekket etter stortingsvalget i 1949. Se Selle, *Norges Kommunistiske Parti 1945–1949*, Oslo 1983, ss. 92–102.

¹³² *Fram For Fred*, nr. 11, 15. september 1951, s. 8.

¹³³ AAB 1110 (NKP), D – 013, 6. 43, fra Hovedkomiteen w/ Hansteen til "alle som vil fred", høsten 1951.

På grunnlag av denne optimistiske vurderingen ønsket Hovedkomiteen å igangsette en forsterket innsats for Femmaktsappellen. *Fram For Fred* viet stor plass til appellen, og rapporterte om vellykkede kampanjeresultater fra utlandet.¹³⁴ Hovedkomiteen ba dessuten *Frihetens* redaksjon om å dekke fredssaken i større bredde.¹³⁵ Den forsterkede innsatsen bar imidlertid ikke frukter. I november 1951 hadde bevegelsen bare oppnådd 37 171 underskrifter.

Høsten 1951 opplevde imidlertid Fredsfronten det man kan kalle et delvis gjennombrudd. I månedsskiftet november/desember skulle det avholdes en nordisk fredskonferanse i Stockholm, og FFiN var opptatt av å sikre en bredest mulig norsk deltakelse til denne. Man oppnådde å få med representanter fra Norges Fredsråd og Folkereisning Mot Krig.¹³⁶ Dessuten var flere enkeltpersoner som hadde tilknytning til andre deler av fredsbevegelsen og norsk politikk villige til å reise til Stockholm. De mest fremtredende av disse var pastor Ragnar Forbech, Herman Tønnessen og DNA-politikeren og stortingsmannen Jakob Friis.¹³⁷ Sistnevnte hadde markert seg som en frittstående motstander av DNA-ledelsens sikkerhets- og utenrikspolitikk,¹³⁸ og var dessuten en relativt hyppig gjest hos og samtalepartner for den sovjetiske ambassaden i Oslo.

Til tross for ikke-kommunistisk deltakelse ble konferansen angrepet i A-pressen. FFiNs medlemsbladredaktør, Karl Frimann Dahl, fant det nødvendig å forsvare konferansen i *Svart på Hvitt*, som medlemsbladet hadde skiftet navn til, etter en artikkel i *Arbeiderbladet*. Arbeiderbladartikkelen hevdet at konferansen var kommet i stand etter et skjult kommunistisk initiativ.¹³⁹ Dahl på sin side understreket at initiativet til konferansen

¹³⁴ *Fram For Fred*, nr. 12, 30. september 1951, s. 5.

¹³⁵ PAX 0008, b. 01, m. 03, o. 04, møtereferat fra Hovedkomiteen, 15. 10. 1951.

¹³⁶ *Svart på Hvitt*, nr. 1, januar 1952, s. 5.

¹³⁷ I forbindelse med konferansen ble det offentliggjort et opprop som oppfordret om støtte til arrangementet. Oppropet var undertegnet av Karl Frimann Dahl, Ragnar Forbech, Kirsten Hansteen, Jakob Friis, grafikeren og kommunisten Paul Gaugin, overlærer Olav Sætre, tidl. statsminister Christoffer Hornsrud, skuespilleren Arne Thomas Olsen og forfatteren Øivind Bolstad. Se *Fram For Fred*, nr. 12, september 1951, s. 6.

¹³⁸ Jakob Friis ga i 1952 ut en bok som inneholder et utvalg av hans taler og innlegg, hovedsakelig fra Stortingets talerstol og i utenrikskomiteen. Boken fikk det betegnende navnet *Kritikk av norsk utenrikspolitikk etter krigen*.

¹³⁹ *Arbeiderbladet*, 20. 10. 1951.

ikke var "utgått fra noe enkelt parti [les: NKP], enn mindre etter tilskyndelse utenfra".¹⁴⁰ At kommunistpartiet ikke var direkte involvert som initiativtakere til konferansen er nok riktig. En regional konferanse for de skandinaviske landene ble anbefalt av Verdensfredsrådets møte i Berlin i februar 1951.¹⁴¹ Dette betyr imidlertid ikke at fredskonferansen ikke hadde kommet i stand uten aktiv deltakelse fra kommunisters side. Med henvisning til Verdensfredsrådets Berlin-møte ble en mulig skandinavisk konferanse omtalt av tjenestemenn ved den sovjetiske ambassaden i Oslo våren 1951,¹⁴² og det er dessuten rimelig å anta at NKP hadde en sentral rolle i forarbeidet til konferansen gjennom sine folk i FFiN.

Selv om bakgrunnen for konferansen var et vedtak i Verdensfredsrådet, ble "kjente menn og kvinner fra de fem nordiske land" fremholdt som initiativtakere til konferansen. Likevel var det åpenbart for de fleste at konferansen hadde sin opprinnelse i Fredsfronten. Sigrid Larsen, som var engasjert i Internasjonal Kvinneliga for Fred og Frihet (IKFF) og Folkereisning Mot Krig (FMK), og som hadde et positivt inntrykk av konferansen, uttrykte det slik: "Det var blant innbyderne mange nye navn, eller rettere sagt *gamle* navn fra den gamle fredsbevegelse. Allikevel var det den nye fredsbevegelse, den som grupperer seg om fredens forkjempere, som arrangerte konferansen."¹⁴³

Konferansen ble betegnet som en suksess. Den markerte et gjennombrudd for samarbeidet som FFiN hadde arbeidet for å oppnå. Konferansen ble omtalt i *Svart på Hvitt* under overskriften "Norden samles for freden". Omtalen la stor vekt på den mangslungne representasjon konferansen hadde oppnådd. Dansk Fredsråds (tilsvarende Norges Fredsråd) leder Uffe Hansen ble referert slik: "En sammenslutning av de to store fredsbevegelsene (de gamle fredsorganisasjoner og dem som støtter Verdensfredsrådet) er ikke mulig i dag, men kommer til å bli

¹⁴⁰ *Svart på Hvitt*, nr. 2, 15. november 1951, s. 8.

¹⁴¹ Se AVPRF, f. 0116, op. 40, p. 160, d. 8, ll. 6-7, brev fra Afanasjev til Orlov, 21. 3. 1951.

¹⁴² Se AVPRF, f. 0116, op. 40, p. 160, d. 8, ll. 6-7, brev fra Afanasjev til Orlov, 21. 3. 1951 og dessuten AVPRF, f. 0116, op. 40, p. 161, d. 17, l. 8, Aljokhins redegjørelse om fredsbevegelsen, 29. 5. 1951.

¹⁴³ *Fred og Frihet*, nr. 1, februar 1952, s. 12.

det. *Det er samarbeid som står på dagsordenen*, og det vil få betydning at Norden tar de første skritt.¹⁴⁴ Samarbeidsviljen kom også til uttrykk fra andre. Den nevnte Sigrid Larsen skrev en artikkel om konferansen som sto på trykk i IKFFs medlemsblad *Fred og Frihet*:

Spørsmålet blir da etter min mening ikke om dette er kommunisme, men om disse linjer er riktige, om de fører til fred. Personlig mener jeg at de er riktige og at den gamle fredsbevegelsen bør støtte dem. [...] Ved å gå inn i den nye fredsbevegelse hadde vi av den eldre årgang sjansen til å sette mer av vårt stempel på den. Og det vil ikke skade. Den nye fredsbevegelse er i mangt og meget ensidig, men den gamle fredsbevegelse bør ikke glemme at det for å skape fred alltid er nødvendig å høre på den annen part.¹⁴⁵

Larsen fremholdt at de kampsakene som var sentrale på konferansen, var i overensstemmelse med det store deler av "den gamle fredsbevegelse" mente, og at dette utgjorde et grunnlag for tilnærming. Likevel er det betegnende for den tradisjonelle fredsbevegelsens syn på Fredsfronten at hun omtalte Fredsfronten som "den annen part".

Som Uffe Hansen hadde påpekt, var tiden ennå ikke innen for noen organisasjonsmessig "fusjon". Konferansen skapte imidlertid det foreløpig beste utgangspunktet for samarbeid. Den utformet en resolusjon som ble enstemmig vedtatt, og som inneholdt Fredsfrontens kampsaker, om enn i en mindre polemisk språkdrakt enn vanlig:

For øyeblikkelig, samtidig og effektiv, internasjonalt kontrollert nedrustning, med forbud mot alle masseødeleggelsesvåpen. For fri kulturutveksling og handel mellom folkene. For Nordens trygghet utenfor militærblokker, som driver opp rustningene, øker krigsfaren og senker folkenes levestandard, krever vi, borgere i de fem nordiske land, at de fem stormaktene – Sambandsstatene, Sovjet-Samveldet, Den kinesiske folkerepublikk, Storbritannia og Frankrike – skal møtes for gjennom forhandlinger å løse de rådende konflikter og avslutte en gjensidig fredspakt.¹⁴⁶

Punkt for punkt var denne appellens innhold i tråd med Stockholms-appellen, Warszawa-kongressens kulturresolusjon,

anti-A-paktkampanjens budskap og femmaktsappellen. Det må derfor ha blitt som en stor seier for FFiN at appellen sto i de nordiske folks navn. På vegne av konferansen reiste en delegasjon til Paris der FN's generalsekretær mottok den og ble presentert for appellen. Delegasjonen var sammensatt av pastor Uffe Hansen fra Danmark, dr. med. Andrea Andréen fra Sverige, professor Felix Iversen fra Finland og pastor Ragnar Forbech fra Norge.¹⁴⁷ Ingen av disse var kommunister. Dette var et viktig poeng som Forbech senere kommenterte: "Ingen kommunister og altså 50 prosent geistlighet."¹⁴⁸ Innslaget av kirkeledere var viktig for å gi delegasjonen moralsk tyngde.

Konferansens betydning ser ut til å ha blitt oppfattet som stor. Det var personer som Forbech som ga håp om at Fredsfronten skulle bryte ut av den politiske isolasjonen den befant seg i. Den, om enn begrensede, legitimiteten Forbech og andre ikke-kommunistiske personer tilførte FFiN var imidlertid et tveegget sverd. På samme tid som den internasjonale Fredsfrontens budskap fikk andre formidlere, og dermed en noe sterkere gjennomslagskraft, mistet FFiN noe av sin betydning. FFiN som organisasjon ble etter hvert skjøvet til siden i fredsarbeidet, mens personer som Ragnar Forbech ble trukket frem som frontfigurer. Det første lille gjennombruddet for Fredsoffensiven i Norge var således den spede begynnelsen på slutten for FFiN.

Tilskuddet av nye og mer moderate krefter førte også til visse interne problemer i FFiN. Det nye Hovedkomité-medlemmet, ikke-kommunisten Odd Braathen, hadde høsten 1951 reagert på det han mente var tendensiøs omtale av Tysklandsspørsmålet i *Svart på Hvitt*, i en artikkel under overskriften "Problemet Tyskland".¹⁴⁹ Braathen slo ned på at artikkelen utelukkende kritiserte remilitariseringen av Vest-Tyskland, og at den ikke behandlet det han mente var en parallell utvikling i Øst-Tyskland, nemlig oppbyggingen av østtyske polititropper: "Dette er etter min mening ensidighet som ikke kan tjene fredens sak. Mange fordømmer Fredens Forkjempere for at de skulle være øst-orientert. Blir ikke deres innstilling stadfestet ved slike artik-

¹⁴⁴ *Svart på Hvitt*, nr. 4-5, desember 1951, s. 12.

¹⁴⁵ *Fred og Frihet*, nr. 1, februar 1952, s. 13.

¹⁴⁶ *Svart på Hvitt*, nr. 4-5, desember 1951, s. 13.

¹⁴⁷ *Svart på Hvitt*, nr. 2, 31. januar 1952.

¹⁴⁸ Ragnar Forbech, *Prest på allfarvei – og utenfor*, Oslo 1967, s. 82.

¹⁴⁹ *Svart på Hvitt*, nr. 1, 25. oktober 1951, ss. 6-7 og ss. 13-14.

ler?"¹⁵⁰ I april 1952 opplyste Braathen at han måtte trekke seg fra Hovedkomiteen, "da han gjennom diskusjoner og lesning av Svart på Hvitt hadde kommet til det resultat at han ikke var enig i den linje som Hovedkomiteen fulgte".¹⁵¹

Episoden illustrerer et gjennomgangstema i Fredsfrontens historie. Spenningen mellom det til dels strekt pro-kommunistiske budskapet og ønsket om at ikke-kommunister skulle formidle dette, var konfliktfylt. Som oftest resulterte det i at Fredsfronten ikke klarte å etablere bånd til ikke-kommunister. Andre ganger, som i Braathens tilfelle, kom det til brudd mellom bevegelsen og "budbringeren". Tendensen fra og med den nordiske fredskonferansen var likevel at Fredsfronten i Norge i stadig større grad maktet å knytte til seg ikke-kommunister. Til tross for dette ble ikke kampanjen for Femmaktsappellen særlig vellykket. Også sammenliknet med oppslutningen om Stockholms-appellen, som ble betegnet som svært skuffende, var resultatet nedtrykkende. På 21 måneder samlet bevegelsen 65 346 underskrifter,¹⁵² mot 100 000 underskrifter på Stockholms-appellen på åtte måneder.¹⁵³

Femmaktsappellen kom etterhvert i bakgrunnen for kampen mot gjenopprustning av Tyskland. Denne kampsaken var, som vi har sett, egnet til å engasjere flere enn kommunister. Fredsfrontens virksomhet var preget av temaet store deler av 1952.¹⁵⁴ Utvidelsen av bevegelsens politiske grunnlag i og med ikke-kommunisters deltakelse ble gjort til tema på den tredje verdensfredskongressen i Wien i 1952. Pastor Ragnar Forbech var den eneste norske taleren på kongressen, og var sammen med AUF-eren og teologistudenten Gunnar Brøvig invitert av Verdensfredsrådets generalsekretariat.¹⁵⁵ De to var representanter for

¹⁵⁰ *Svart på Hvitt*, nr. 3, 30. november 1951, s. 15.

¹⁵¹ PAX 0008, b. 01, m. 03, o. 05, møtereferat fra Hovedkomiteen, 38. 4. 1952.

¹⁵² *Svart på Hvitt*, nr. 15, 20. mars 1952, s. 2. Johan Kr. Meyer har feilaktig oppgitt at det endelige antallet underskrifter var i "overkant av 40 000". Dette har antakelig sammenheng med at Meyer har konferert *Friheten* før kampanjen faktisk opphørte. Se Meyer, "NATO's kritikere" i serien *Forsvarsstudier* 3/1989, s. 52.

¹⁵³ For en kort drøfting av mulige årsaker til Femmaktsappellens manglende suksess i Norge, som den såkalte Danielsen-sakens innvirkning og mottiltak fra politiet i Bergen og Trondheim, se Rowe "Forsvaret av freden...", UiO 1999, ss. 166–168.

¹⁵⁴ For en nærmere beskrivelse av dette, se Rowe "Forsvaret av freden...", ss. 168–171.

¹⁵⁵ Se *Svart på Hvitt*, nr. 1, februar 1953, s. 12. En annen som ble invitert av Verdensfredsrådet var formannen i den norske seksjonen av IKFF og medlem av IKFFs internasjonale

den nye gruppen ikke-kommunister som kongressen maktet å samle. Ifølge *Friheten*-journalist Rolf Bernhardsen var Wienkongressen ulik de to foregående i Paris og Warszawa: "Helt nye retninger og strømninger var kommet med i fredsbevegelsen."¹⁵⁶ Bernhardsen trakk spesielt frem britiske labourister som hadde blitt ekskludert fra Labour Party på grunn av sin deltakelse i kongressens arbeid.

Også Gunnar Brøvig skulle på et noe senere tidspunkt bli ekskludert fra den norske sosialdemokratiske bevegelsen. Brøvig, som foruten å være medlem av AUF også satt som formann i Det Norske Totalavholdsselskaps Ungdomsforbund (DNTU), skrev etter kongressen en artikkel der han tok til orde for et tverrpolitisk samarbeid for fredssaken.¹⁵⁷ Samarbeidslinjen som FFiN lenge hadde arbeidet for, hadde kanskje fått et gjennombrudd. Personer som Forbech, Brøvig og Jakob Friis knyttet seg etter hvert til FFiN, og skulle på det neste landsmøtet bli sentrale personligheter.

Som antydte tidligere, var ikke denne utviklingen udelt positiv for FFiN som organisasjon. Mot slutten av 1952 var det da også bekymring å spore blant enkelte av dem som hadde stått i spissen for Fredsfronten fra starten. Mimi Sverdrup Lunden konstaterte at selv om bevegelsen til en viss grad hadde blitt utvidet på toppen, mistet den støtte på bakkeplanet.¹⁵⁸ Norges Demokratiske Kvinneforbund (tidligere KDV) hadde ifølge Sverdrup Lunden blitt satt på sidelinjen frem mot Wienkongressen, noe som resulterte i at Sverdrup Lunden, som var formann i forbundet, trakk seg ut av Hovedkomiteen. Hun mente at taktikken som gikk ut på å få oppslutning fra opposisjonelle ikke-kommunister var et feilgrep, og skrev om FFiN: "Deres linje har mer og mer blitt at vi kompromitterte skulle holdes utenfor for ikke å skade

eksekutivkomité, Marie Lous Mohr. Hun takket imidlertid nei. Se PAX 0008, b. 03, m. 04, o. 03, brev fra generalsekretariatet i WPC til FFiN, 17. 11. 1952 og brev fra FFiN til Mohr, 28. 11. 1952.

¹⁵⁶ *Svart på Hvitt*, nr. 1, februar 1953, s. 9.

¹⁵⁷ *Ibid.*, s. 12 og s. 16.

¹⁵⁸ AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 2, omslag g, brev fra MSL til Kirsten Hansteen, 17. 11. 1952.

– og resultatet er blitt at hele arbeidet er stagnert. For 'de andre' er alt redde for å bli kompromittert – og så dør det hele hen."¹⁵⁹

Sverdrup Lundens bekymring for Fredsfrontens fremtid var forståelig. Som vi skal se i neste kapittel, falt den sterkeste nedgangperioden i FFiN sammen med de ikke-kommunistiske og mindre kompromitterte personlighetenes inntog i bevegelsen.

Kapittel 3

Avradikalisering og nedgang

Som kapittelets tittel antyder, gikk FFiN etter hvert inn i en svært negativ utvikling. Antallet medlemmer økte ikke, og aktiviteten lå mer eller mindre nede. Bevegelsens svekkede posisjon fra 1953 fører med seg en ny kildesituasjon. Det siste nummeret av medlemsbladet *Svart på Hvitt* kom ut i januar 1954. Dessuten sluttet Hovedkomiteen, uvisst av hvilken grunn, å føre møtereferat.¹ Det siste tilgjengelige referatet fra Hovedkomiteen stammer fra mai 1952. Det ser ut til at Hovedkomiteen utover i 1954 ble redusert til et ekspedisjonskontor for Verdensfredsrådets generalsekretariat. Korrespondansen mellom Hovedkomiteen og WPC gir imidlertid viktig informasjon om utviklingen i den norske Fredsfronten.

En ny politisk og organisatorisk profil

Våren 1953 innledet en avspenning i internasjonal politikk. Stalins død i mars markerte begynnelsen på en ny epoke i sovjetisk utenriks- og innenrikspolitik.² En rekke utspill fra sovjetisk side møtte interesse i Vest. Den britiske statsministeren Winston Churchill så ut til å ønske dialog med den kommunistiske verden, selv om dette møtte motvilje hos USAs republikanske president Eisenhower, som ikke hadde tiltro til den sovjetiske oppmykningen. Likevel var det klart at den internasjonale atmosfæren hadde endret karakter.

Innkallingen til den tredje landskonferansen til FFiN, som ble utsendt i april, henspilte på endringen:

¹ Samtale med FFiNs sekretær Solveig Sudmann, 4. 6. 1998.

² Vojtech Mastny, *The Cold War and Soviet Insecurity*, New York 1996, s. 173. Den følgende gjennomgangen av begivenhetene vinteren og våren 1953 er i hovedsak bygget på Mastnys bok, sidene 171–190, som inneholder kapittelet "Coping with the Stalin Legacy, March–July 1953".

¹⁵⁹ AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lundén), boks 2, omslag g, brev fra MSL til Agnete Olsen (KDV i Danmark), 14. 12. 1952.

Vi ser med glede på den avspenning som har funnet sted de siste månedene. Denne avspenning har skapt forutsetningene for en periode med fredelige forhandlinger mellom landene, hvis alle fredskrefter nå settes inn for fullt. I langt høyere grad enn før er mulighetene til stede for å skape friere og bedre forbindelser mellom folkene, både økonomisk og kulturelt.³

Tilnærmingen mellom Øst og Vest tiltok før landskonferansen ble avholdt, selv om skepsisen til realiteten i de sovjetiske utspillene var stor. Churchills motivasjon for å følge opp den nye sovjetiske linjen har blitt tolket som et forsøk på å sette sosialiststatens fredsvilje på prøve.⁴ Uansett motivasjon ble det av Fredsfronten sett på som et positivt tegn da den britiske statsministeren den 11. mai 1953 foreslo at lederne for stormaktene skulle møtes, hovedsakelig for å løse problemene som var forbundet med Tyskland.⁵ Fredsfronten betraktet mulighetene for å lykkes i fredskampen som større enn noensinne.

Også innad i FFIn skjedde det endringer. Tendensen som vi så i forrige kapittel var at bevegelsen klarte å knytte til seg flere ikke-kommunister. Om de var få i tallet, ble de gitt fremtredende plasser i den tredje landskonferansens arbeid. Gunnar Brøvig ble valgt til møtedirigent, og Jakob Friis og Ragnar Forbech holdt innledningsforedrag.

Gjennomgangstonen i foredragene var at den internasjonale utviklingen hadde endret grunnlaget for fredskampen. Jakob Friis mente at Churchills forhandlingsforslag hadde skapt en ny "politisk-psykologisk situasjon". Dette innebar blant annet at Fredsfronten hadde oppnådd en "mer legal karakter". For å oppnå samarbeid med andre organisasjoner, måtte FFIn ifølge Friis nedtone sin agitasjon og satse på mindre kontroversielle saker, uten dermed å endre sine mål:

Det har ingen hensikt å reise slike propagandaparoler som "Ut av A-pakten". Vi må se det som sosialistiske mennesker – som at det blir en oppløsning innenfra. [...] Vi må komme over i en politisk tenkende periode – der spørsmålet om A-pakten blir redusert i betydning og at vi kommer til spørsmålet om et 4-maktsmøte også

på det høyeste plan – da vil A-pakten etterhvert bli et papirdokument som ikke tilhører virkelighetens verden.⁶

Friis' tanke var at hvis man oppnådde å "protestere" frem tysk nøytralitet, ville nøytralitetstanken styrkes i Norden, noe som i hans øyne ville bidra til en svekkelse av Atlanterhavspakten.

Ragnar Forbech trakk frem nødvendigheten av at Fredsfronten maktet å skape allianser på tvers av partipolitiske og andre skillelinjer:

Jeg er gammel pasifist, formann i Kristent Fredslag – jeg møter bestandig dette blant mine pasifistvenner: det er kommunistene, det er russerne som står bak. Det er riktig nok at det er mange kommunister med i verdensfredsbevegelsen, ja de er kanskje i flertall – og sikkert nok de mest aktive. Men jeg kan ikke forstå de som vil lage fredsbevegelse og holde kommunistene utenfor. Vi kan da ikke vente at det blir noe greie på tingene hvis vi ikke kommer frem til et modus vivendi med de ca 800 millioner kommunister vi har i verden. – Jeg sier til mine venner i den gamle fredsbevegelsen at vi må være positive overfor dette nye.⁷

Forbech hadde tidligere gitt uttrykk for at den pasifistiske bevegelsen ikke var slagkraftig nok til å, som han sa, "stanse en tredje verdenskrig". Det var derimot Fredsfronten i hans øyne, siden den var i stand til å samle massiv folkelig støtte omkring seg.⁸

Friis' og Forbechs tanker om moderasjon og samarbeid ble støttet av Hovedkomiteens sekretær Adam Egede Nissen jr., som var den tredje innlederen på landskonferansen. Egede Nissen pekte i tillegg på indre og ytre svakheter som sto i veien for at et utstrakt samarbeid kunne komme i stand:

Men dessverre hersker det ennå stor mistillit til oss hos mennesker vi i særlig stor grad beklager denne mistillit. Vår store praktiske oppgave [er] å komme ut av den isolasjon vi er i. Vi må utbygge vårt apparat – danne flere komiteer – vi har jo bare femti – og mange av disse er passive. Passiviteten skyldes nok for en stor del at vi er skremt og utsatt for diskriminering – men ikke minst usikkerheten hos oss selv.⁹

⁶ PAX 0008, b. 01, m. 01, o. 03, protokoll fra FFIn 3. landskonf., Friis' innlegg, s. 1–4.

⁷ *Ibid.*, s. 5–6.

⁸ *Svart på Hvitt*, nr. 2, mai 1953, s. 3. Forbech har i sin selvbiografi motivert sin inn-treden i Fredsfronten som følger: "Jeg har hele tiden ment at skal vi vinne freden, må vi ikke sitte og forhandle med oss selv, eller kaste stein over jern- eller bambustepper. Vi må få kontakt med 'fienden' og forhandle med dem. Derfor kom jeg med i den store verdensfredsbevegelsen." Se Ragnar Forbech, *Prest på allfarvei – og utenfor*, Oslo 1967, ss. 81–82.

⁹ PAX 0008, b. 01, m. 01, o. 03, protokoll FFIn 3. landskonf., AENs innlegg, ss. 6–8.

³ PAX 0008, b. 01, m. 01, o. 03, innkalling til FFIn 3. landskonf.

⁴ Mastny, *The Cold War and Soviet Insecurity*, s. 174.

⁵ *Svart på Hvitt*, nr. 2, mai 1953, s. 4.

Egede Nissen mente at motstanden mot Folk og Forsvar var et godt utgangspunkt for samarbeidsfremstøt. Han nevnte både Unge Venstre, AUF og NKU som naturlige samarbeidspartnere i kampen mot "denne organisasjon som har til oppgave å popularisere krigerhåndverket og skape en krigerånd". Han tok til orde for at man skulle "organisere en bred mot-propagandakrig mot Folk og Forsvar og den militærmentaliteten denne organisasjonen søker å spre".¹⁰

Som vi ser, fokuserte alle tre innledere nødvendigheten av samarbeid. Som Friis hadde vektlagt, var det gjennom politisk kløkt, ikke aggressiv propaganda, at FFiN skulle medvirke til at Atlanterhavspakten smuldret opp. Dette var en forandring av taktikk ikke-kommunistene førte med seg inn i Fredsfronten, noe som bidro til en avradikalisering av bevegelsen. Forbechs sterke vektlegging av *dialog* virket nok også modererende. Adam Egede Nissen jr., som riktignok hadde vært eksponent for en moderat linje helt siden FFiN forsøkte å oppnå støtte fra fremstående norske borgere i forbindelse med Stockholmsappellen, lot seg overbevise. Selv om han ennå talte skarpt om motstandere, som vi så i hans karakteristikk av Folk og Forsvar, innså han at FFiNs retorikk kunne være problematisk. Om en planlagt henvendelse til regjeringen sa han: "Og vi skal for all del passe oss for at det skrives slik at det kan virke som en provokasjon. Vi må ikke være busemenn, men rolige realpolitikere."¹¹

Moderasjonen fikk et konkret uttrykk i den uttalelsen som etter en viss diskusjon ble enstemmig vedtatt av landskonferansen. Tysklandsspørsmålet og Femmaktsappellens krav om en fredspakt som også inkluderte Folkerepublikken Kina ble spesielt trukket frem.¹² Uttalelsen var formulert i en langt mindre aggressiv tone enn tilfellet hadde vært tidligere. Borte var beskrivelser av regjeringens sikkerhetspolitikk som "hysterisk krigsgalskap", og henvisningene til Atlanterhavspakten som "en opprettelse av militære avtaler med fascistiske og halvfascistiske

stater".¹³ FFiN ga tvert imot den konservative Churchill og de nordiske utenriksministrene ros for uttalelser i retning av at de ønsket forhandlinger på stormaktsnivå.¹⁴ Den nye tonen hadde naturligvis ikke bare sin årsak i endringer innad i FFiN. Det senkede spenningsnivået på den internasjonale politiske arena muliggjorde i større grad forsonende uttalelser fra representanter for de ulike leirene i den kalde krigen.

Den tredje landskonferansen utarbeidet nye vedtekter. Disse gikk langt i retning av en løsere organisasjon med en høyere grad av fleksibilitet. Vedtektene fra den første landskonferansen i 1950 var relativt kompliserte, og Hovedkomiteen fant raskt ut at de ikke var hensiktsmessige. De nye vedtektene inneholdt syv paragrafer mot de gamle som hadde 17, og innebar dermed en drastisk forenkling. I motsetning til de første vedtektene var FFiN nå svært knapp i beskrivelsen av bevegelsens organisasjonsstruktur. Den første paragrafen slo fast at FFiN bygget på det grunnsyn som var nedlagt i den tredje landskonferansens appell.¹⁵ De nye vedtektene hadde ingen referanser til dokumenter som tidligere hadde stått sentralt i bevegelsens selvoppfattelse, som for eksempel Paris-manifestet fra 1949. Også dette signaliserte en ny start for den norske Fredsfronten.

FFiNs åpenbare ønske om en ny og både politisk og organisatorisk mer tilgjengelig fremtoning, må delvis ses som et resultat av den nedslående oppslutningen bevegelsen hadde oppnådd inntil 1953.¹⁶ Forsøket på å fremstå med en mindre radikal poli-

¹³ Denne typen beskrivelser av DNA-regjeringens sikkerhetspolitikk var vanlig i FFiNs retorikk. For de nevnte eksemplene, se henholdsvis *Svart på Hvitt*, nr. 7, 15. april 1950, s. 8 og *ibid.*, nr. 12, 30. september 1951, s. 1.

¹⁴ PAX 0008, b. 01, m. 01, o. 03, uttalelse fra FFiNs tredje landskonferanse.

¹⁵ PAX 0008, b. 01, m. 01, o. 03, vedtekter for FFiN vedtatt på den 3. landskonferansen.

¹⁶ Før den første landskonferansen i mars 1950 ble det dannet 30 fredskomiteer, et tall som var ansett å være svært lavt. Drøye tre år etter var 45 komiteer registrert. Mellom september 1951 og juni 1953 ble det bare dannet fem nye komiteer. FFiNs sentrale ledelse hadde imidlertid vansker med å opprettholde kontakten med alle komiteene, og var dermed ikke i stand til å verifisere "om alle komiteer fremdeles er i virksomhet og hvilket arbeid de har utført". Se PAX 0008, b. 01, m. 02, o. 03, rapport fra Hovedkomiteen til FFiNs tredje landskonferanse. Det er grunn til å tro at det reelle tallet fredskomiteer som var virksomme var svært lavt. Allerede i 1951 hadde NKPs partisekretær Just Lippe påpekt forskjellen mellom det oppgitte og det reelle tallet fredskomiteer: "I de rapporter NKP har fått om F.F.s org. stilling er det alltid blitt sagt at F.F. har ca. 50 fredskomiteer. Dette er ikke riktig. F.F. har aldri hatt og har ikke på langt nær så mange aktive fredskomiteer. De fredskomiteer som er ilive [sic] og arbeider løper i antall opp i ca. 10 komiteer." Se AAB 1110 (NKP), D-020, 6. 50, brev fra Just Lippe til NKPs sentralstyre, 15. 11. 1951.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*

¹² PAX 0008, b. 01, m. 01, o. 03, uttalelse fra FFiNs tredje landskonferanse.

tisk profil ga imidlertid ikke store resultater. Friis, Brøvig og Forbech fikk ikke følge av mange ikke-kommunister inn i bevegelsen. Den nye Hovedkomiteen som ble valgt av den tredje landskonferansen viste fremdeles en overvekt av kommunister.¹⁷ Den tallmessig viktigste nye gruppen som kom med i arbeidet var ni faglig tillitsvalgte. Også blant disse lå tyngdepunktet blant kommunistene. Dermed blir bildet av FFiN etter den tredje landskonferansen at bevegelsen fremdeles var politisk begrenset. De som i realiteten representerte den politiske fornyelsen, og da særlig Forbech og Brøvig, kom i fortsettelsen til å stå som bevegelsens ansikter utad. Forbech ble valgt inn i Verdensfredsrådet på dets møte i Budapest i juni 1953, mens Gunnar Brøvig ble valgt til redaktør for *Svart på Hvitt*. De fremskutte posisjonene de ikke-kommunistiske nye deltakerne ble gitt, vitner om at Fredsfronten tilla deres engasjement avgjørende betydning.

De ikke-kommunistiske innslagene skulle imidlertid ikke få den ønskede virkning i form av større samarbeidsvilje fra de andre fredsorganisasjonene. FFiN tok som vi har sett i slutten av desember 1953 igjen kontakt med Norges Fredsråd for å få til et samarbeid.¹⁸ FFiNs søknad om opptak i Norges Fredsråd ble avslått.¹⁹ Fredsrådet gikk imidlertid med på å opprette en kontaktkomiteé som skulle utrede mulighetene for samarbeid om enkeltsaker. Som i arbeidet til den tidligere kontaktkomiteen mellom Norges Fredsråd og FFiN i 1951, kom det heller ikke denne gang noen praktiske resultater av arbeidet.²⁰

Valget mellom DNA og Fredsfronten

Jakob Friis var blant dem som Fredsfronten stilte forhåpninger til. Han ble invitert til et møte i Verdensfredsrådets regi i Berlin i juli 1952. Angivelig på grunn av gjøremål i Stortinget, der han representerte Arbeiderpartiet, takket han nei til deltakelse.²¹ År-

¹⁷ For nærmere opplysninger om den nye Hovedkomiteens sammensetning, se Rowe "Forsvaret av freden...", ss. 194-195.

¹⁸ OVS, 8896, notat om møte i Oslo fredskomiteé, 4. 12. 1953.

¹⁹ AVPRF, f. 0116, op. 44, p. 180, d. 17, ll. 1-9, Arkadjevs redegjørelse om fredsbevegelsen, 23. 3. 1955.

²⁰ *Ibid.*

²¹ GARF, f. r-9539, op. 1, ed. Khr. 189, l. 2, materiale fra Verdensfredsrådets ekstraordinære sesjon, 1. - 5. juli 1952.

saken til at Friis holdt seg borte fra møtet i Berlin, kan ha vært at han ikke ønsket å sette sitt medlemskap i DNA på spill. Etter at sentralstyret i partiet i 1951 innskjerpet det gamle forbudet mot deltakelse i kommunistiske dekkorganisasjoner, var nok Friis klar over at et for sterkt engasjement i Fredsfronten ikke ville bli tolerert av partiledelsen. I 1951 hadde han fått førstehånds kjennskap til dette. Hans sønn, Åge Friis, ble stilt overfor et ultimatum fra AUF. For å beholde sitt medlemskap i ungdomsfylkingen måtte han, slik Jakob Friis fortalte det til en medarbeider ved den sovjetiske ambassaden i Oslo, "skriftlig gi avkall på sin deltakelse i kampen for fred og [...] gå ut av Oslo ungdommens fredskomiteé".²² Åge Friis valgte å bli i Fredskomiteen, og ble følgelig ekskludert fra AUF.

Jakob Friis støttet sin sønns valg, men var i tvil om hva han selv skulle velge. Isabella Blume, belgisk medlem av Verdensfredsrådet, hadde rådet ham til å fortsette i partipolitikken. Hun hadde selv blitt ekskludert fra det belgiske sosialdemokratiske partiet, og mente at Friis kunne gjøre bedre nytte for seg utenfor den kompromitterte Fredsfronten.²³ Dette hadde han vist gjennom en lang rekke kritiske taler om norsk sikkerhets- og utenrikspolitikk. I 1952 utga han talene i bokform under tittelen *Kritikk av norsk utenrikspolitikk etter krigen*.²⁴ Etter et visst påtrykk fra den sovjetiske ambassadøren i Norge, Sergej Afanasjev, engasjerte Friis seg, som vi har sett, i FFiNs tredje landskonferanse.²⁵ Han lot seg imidlertid ikke velge til hovedkomiteemedlem. Protokollen fra landskonferansen sier ikke noe om han ble foreslått som medlem, men man kan gå ut fra at han ville blitt valgt hvis han hadde vært villig.

Friis ble heller aldri medlem av Verdensfredsrådet, selv om han var til stede på flere av dets møter, og holdt innlegg ved et par slike anledninger. Han valgte dessuten å takke nei til et tilbud fra den sovjetiske fredskomiteé om en reise til Sovjetunionen i oktober 1953. Friis forklarte avslaget med sviktende helse og

²² AVPRF, f. 0116, op. 40, p. 161, d. 12, ll. 65-67, Loginovs samtale med Jakob Friis, 11. 6. 1951.

²³ *Ibid.*

²⁴ Jakob Friis, *Kritikk av norsk utenrikspolitikk etter krigen*, Falken forlag 1952.

²⁵ AVPRF, f. 0116, op. 42, p. 170, d. 6, ll. 39-43, Afanasjevs samtale med Jakob Friis, 15. 5. 1953.

arbeid i forbindelse med det nært forestående stortingsvalget.²⁶ To av Verdensfredsrådets partiløse norske medlemmer, Ragnar Forbech og Herman Tønnessen, sto friere til å engasjere seg i bevegelsen. Tønnessens engasjement var i første omgang bare internasjonalt gjennom medlemskap i Verdensfredsrådet fra 1950. Tønnessen ble medlem av den norske Hovedkomiteen først høsten 1953. Han var med sin bakgrunn fra filosofiske studier ved Universitet i Oslo ett av den norske Fredsfrontens akademiske innslag. I 1952 hadde han sammen med Vilhelm Aubert, Christian Bay, Gutorm Gjessing, Arild Haaland, Arne Næss og Harald Ofstad gitt ut artikkelsamlingen *Tenk en gang til om fred og forsvar*.²⁷ Alle disse var høyt utdannede akademikere, noe boken bar preg av. Den la opp til en filosofisk orientert debatt, snarere enn en politisk diskusjon av temaet. Det ser ut til at Tønnessen med sin tilnærming til fredssaken ikke provoserte det politiske etablissement i samme grad som andre norske medlemmer av Verdensfredsrådet, som i større utstrekning var partipolitiske skikkelser.

Det siste gjaldt i stor grad Gunnar Brøvig og Knut Løfsnes. De ble tvunget til å foreta et valg mellom partimedlemskap i DNA og engasjement for Fredsfronten. Gunnar Brøvig ble redaktør av *Svart på Hvitt* da Karl Frimann Dahl ble syk og senere døde i oktober 1953.²⁸ Selv om Brøvig ikke formelt ble medlem av Verdensfredsrådet, var han tilstede på flere av dets møter, for eksempel i Wien i november 1953.²⁹ I forbindelse med sin tiltrødelse som redaktør, skrev Brøvig en artikkel med tittelen "Samarbeidets kunst". I den motiverte han sitt engasjement for Fredsfronten:

²⁶ GARF, f. R-9539, op. 1, ed. Khr. 247, brev fra Friis til SKZM, 4. 10. 1953. Friis' henvisning til sin høye alder og derav dårlige helse virker noe merkelig, idet han mot slutten av brevet antyder at han kunne tenke seg en tur noe senere til tross for at legen hadde advart ham mot lengre reiser. Det er derimot mer sannsynlig at Friis takket nei på grunn av Haakon Lies sterke angrep mot Fredsfronten på det samme tidspunkt, noe vi skal behandle nærmere nedenfor.

²⁷ Arild Haaland og Harald Ofstad (red.), *Tenk en gang til om fred og forsvar*, Oslo 1952. Som vi har sett ovenfor, hadde fire av bidragsyterne til boken (Næss, Ofstad, Gjessing og Tønnessen) arbeidet for at Studentersamfundet skulle delta i Warszawa-kongressen i 1950. Se ovenfor og *Det Norske Studentersamfund gjennom 150 år*, Oslo 1963, ss. 456-458.

²⁸ *Svart på Hvitt*, nr. 3, oktober 1953, s. 2 og 12.

²⁹ PAX 0008, b. 03, m. 07, o. 06, brev fra FFİN til Sven Danvik i WPC, 3. 1. 1953 (feildatert, eg. 1954.)

I denne situasjon har jeg tatt på meg arbeidet fordi jeg ser det arbeidet som Verdensfredsrådet og Fredens Forkjempere har tatt opp som meget vesentlig. Vår tids største problem er å få kommunister og ikke-kommunister til å innse at de må samarbeide på et saklig og vennlig grunnlag om en vil unngå en verdenskatastrofe. Verdensfredsrådet har vist at samarbeid er mulig. Kommuniste og kommunistisypatisører har vært ivrigst i å støtte Verdensfredsrådet, men etter hvert har rådet vunnet tillit i stadig større kretser. Det har vært en skole i samarbeidets kunst.³⁰

Brøvig ønsket at FFİN skulle bli en tilsvarende "skole i samarbeidets kunst" i Norge, selv om han måtte konstatere at det ikke hadde skjedd foreløpig.

DNA-politiker og tidligere motstandsmann Knut Løfsnes kom med i arbeidet høsten 1953. Han ble invitert, ifølge ham selv overraskende, til et møte i Verdensfredsrådet i Wien i slutten av november 1953.³¹ Det var angivelig Ragnar Forbech som, på grunnlag av Løfsnes' behandling av internasjonale spørsmål i pressen, hadde anbefalt ham overfor Verdensfredsrådet.³² Det ser ut til at Løfsnes ble aktuell først etter at Jakob Friis hadde avslått å delta. Friis hadde selv gitt uttrykk for at "han anså det for mer verdifullt at Løfsnes hadde reist til Wien enn om han hadde gjort det, fordi han mente at Løfsnes hadde en sterkere posisjon innad i Arbeiderpartiet".³³ Løfsnes hadde en bakgrunn som kunne gjøre ham til en "verdifull ny medarbeider", som Gunnar Brøvig uttrykte det. Foruten å ha markert seg som aktiv motstandsmann under krigen, hadde han vært en mye brukt foredragsholder på AUF-arrangementer. Han var dessuten formann i en avdeling av Sosialistisk Kulturlag.³⁴ Denne mangslungne bakgrunn gjorde ham til et godt talerør for en bevegelse som sårt trengte nettopp slike. Løfsnes ble da også godt mottatt av Verdensfredsrådet. Han fikk som gjest av Presidiet tjue minutters taletid, som ifølge taleren selv ble benyttet til både ris og ros til Sovjetunionens utenrikspolitiske linje. Talen, som i første

³⁰ *Svart på Hvitt*, nr. 3, oktober 1953, s. 5.

³¹ Også Kjell Bækkelund, Henry Moen og Ivan Rosenqvist var med til Wien, sannsynligvis etter invitasjon fra Verdensfredsrådet. Se PAX 0008, b. 03, m. 05, o. 02, brev fra Verdensfredsrådet til FFİN, 29. 1. 1954. Rosenqvist var den eneste av disse som, i likhet med Løfsnes, kom til å markere seg i Fredsfronten.

³² Knut Løfsnes, *Motstandsmann og politiker*, Oslo 1991, s. 196.

³³ PAX 0008, b. 03, m. 07, o. 06, brev fra FFİN til Sven Danvik i WPC, 3. 1. 1953 (feildatert, eg. 1954.)

³⁴ *Svart på Hvitt*, nr. 4, desember 1953, ss. 4-5.

rekke omhandlet tysk gjenopprustning, vakte ifølge Gunnar Brøvig og Løfsnes selv stor oppsikt.³⁵ Knut Løfsnes ble valgt inn i Verdensfredsrådet, og hadde følgende kommentar:

At jeg lot meg velge inn i Verdensfredsrådet kan man godt ta som uttrykk for at all tvil som jeg hadde da jeg reiste, ble fjernet under møtet. Det er bare beklagelig at ikke noen mer betydningsfulle sosialdemokrater enn jeg var til stede på dette møtet. Jeg mener det er av den aller største betydning at sosialdemokratene er med i Verdensfredsrådets arbeid.³⁶

De to sosialdemokratene skulle snart oppdage at ledende tillitsvalgte i Arbeiderpartiet ikke var av samme oppfatning. Gunnar Brøvig hadde helt siden januar 1952 vært i overvåkingspolitiets søkelys som deltaker i såkalte kommunistiske dekkorganisasjoner, fortrinnsvis Verdenssambandet for Demokratisk Ungdom (WFDY). Dette søkelyset ble neppe dempet da han i januar 1953 meldte seg inn i DNA.³⁷ Den 13. januar 1954 mottok både Brøvig og Løfsnes et brev fra sentralstyret i DNA, der det ble fastslått at deres deltakelse i Fredsfronten var uforenlig med fortsatt medlemskap i Arbeiderpartiet.³⁸ Den direkte foranledningen for sentralstyrets brev må antas å ha vært en rapport fra Arbeiderblad-journalisten Arne Hjelm Nilsen om et møte i Oslo Fredskomiteé den 2. desember 1953 i Folkets Hus. Som Lund-kommisjonen har dokumentert, var Arne Hjelm Nilsen et sentralt mellomledd mellom DNA og POT, og sto blant annet bak avlytting av møtelokaler i Folkets Hus.³⁹ Arne Hjelm Nilsens beskrivelse av Gunnar Brøvig var betegnende for hvor alvorlig han så på sosialdemokratenes deltakelse i FFIn:

³⁵ Knut Løfsnes, *Motstandsmann og politiker*, Oslo 1991, ss. 196–197. Løfsnes forteller her at han på møtet i Verdensfredsrådet ble kjent med, og ble invitert til middag av, Aleksandr Sjelepin, som på det tidspunktet var lederen for Komsomol. Den samme Sjelepin ble i 1958 formann i KGB. Ifølge Brøvig ble Løfsnes intervjuet av det russiske tidsskriftet *Novoe Vremja* etter sin tale. Se *Svart på Hvitt*, nr. 4, desember 1953, ss. 4–5.

³⁶ *Svart på Hvitt*, nr. 4, desember 1953, s. 5.

³⁷ Lie, *De kommunistiske dekkorganisasjonene*, s. 23.

³⁸ PAX 0008, b. 03, m. 07, o. 07, brev fra FFIn v/Solveig Sudmann til Sven Danvik i WPC, 28. 1. 1954.

³⁹ Lund-rapporten har en rekke avsnitt der Arne Hjelm Nilsens virksomhet blir omtalt. Se f. eks. ss. 36–37, s. 337 og ss. 549–559. Også Eriksen og Bergh omtaler Hjelm Nilsens virksomhet i et eget kapittel i *Den hemmelige krigen*, bd. 1, ss. 466–469. I avsnittet om POT og fredsbevegelsen skal både Hjelm Nilsens aktivitet og POTs overvåking av Fredsfronten behandles nærmere.

Jeg vil gjerne rette søkelyset mot Gunnar Brøvig. Han har nå i lengre tid vært kommunistenes beste støttepilar i fredsagitasjonen. Tidligere i år ble han "kastet" som formann i DNTU, men har vært en [så] nyttig mann for NKP og NKU, at han nå sitter i ledelsen for Verdensforbundet av demokratisk ungdom. Som medlem av Sosialistisk studentlag er han ofte å se på AUF-møter. For en tid siden ble han redaktør av "Svart på Hvitt" – og er stadig på reiser i utlandet. [...] Hele hans linje er bevisst lagt opp – og jeg anser ham som en av de aller farligste redskap kommunistene nytter på dette området. Jeg mener det er full grunn til [å] ofre Gunnar Brøvigs virksomhet en del oppmerksomhet.⁴⁰

Denne rapporten må antas å ha gått til partiledelsen i DNA såvel som til POT-ledelsen, og var antakeligvis en del av grunnlaget for ultimatumet som Brøvig ble stilt overfor en drøy måned etter desembermøtet i Oslo Fredskomiteé.

Brøvig mente i sitt svar til Arbeiderpartiet at hans arbeid for FFIn var i overensstemmelse med partiets mål og retningslinjer. Med henvisning til en rekke passasjer i DNAs partiprogram hevdet han at han arbeidet for "toleranse og fredelig samvirke mellom nasjonene".⁴¹ DNA var av en annen oppfatning, noe som ble gjort klart på lederplass i *Arbeiderbladet* den 20. januar 1954:

På bakgrunn av de faktiske forhold må en forundre seg over de personer og institusjoner som lar seg bruke som brikker i den kommunistiske "fredsbevegelse". Ingen er vel i tvil om hvem som setter i scene og finansierer de kongresser som blir holdt med jevne mellomrom. Det er vel heller ingen tvil om hvem som former ut de resolusjoner som blir vedtatt. Denne spekulasjonen i folkets fredslengsler er beregnet på å splitte de demokratiske folk og kamuflere den sovjetrussiske opprustning og aggresjon.⁴²

Brøvig fastholdt at Verdensfredsrådet ikke ble dominert av kommunistene etter at bevegelsen hadde kvittet seg med de tidlige "barnesykdommene":

Vi som er gått med i Verdensfredsbevegelsen og har lært den å kjenne innenfra og som vet at vi ikke dirigeres av kommunister, men til dels har klart å dirigere dem, vi har funnet ut at Verdens-

⁴⁰ OVS 8896, notat, 4. 12. 1953. Lund-kommisjonen fastslår at Hjelm Nilsens referat fra møtet i Oslo Fredskomiteé den 4. desember 1953 var det tidligst daterte dokumentet med Hjelm Nilsens signatur, AHN, i POTs arkiver. Det er derfor sannsynlig at Hjelm Nilsen "debuterte" i overvåkingen med avlyttingen av dette møtet. Se Lund-rapporten, s. 549.

⁴¹ *Svart på Hvitt*, nr. 1 1954, s. 12.

⁴² *Arbeiderbladet*, 20. 1. 1954.

fredsbevegelsen er det eneste forum der vi "alminnelige mennesker" kan komme på talefot med hverandre uansett hvor vi bor i verden. Bevegelsen har hatt sine barnesykdommer fordi den var "smalsporet" til å begynne med. Etter hvert som oppslutningen har blitt større har også bevegelsens karakter blitt formet slik at en til en hver tid har funnet fram til enstemmige samlede retningslinjer.⁴³

Stilt overfor DNAs ultimatum valgte Brøvig å bli stående som redaktør av *Svart på Hvitt*, og ga dermed opp sin tilknytning til DNA og AUF gjennom å miste sitt medlemskap i Sosialistisk studentlag. I mars 1954 meldte *Friheten* om eksklusjonen, og at det skyldtes hans deltakelse i fredsarbeidet til FFiN.⁴⁴

Knut Løfsnes beholdt sitt medlemskap i DNA. Han hadde mottatt et likelydende brev som Brøvig. Solveig Sudmann, på det aktuelle tidspunkt sekretær for FFiNs Hovedkomité, var "sikker på at han velger Verdensfredsrådet". Hun mente dessuten at Løfsnes' stilling var noe annerledes enn Brøvigs, idet styret i hans avdeling av Sosialistisk Kulturlag hadde tatt standpunkt til fordel for ham.⁴⁵ Løfsnes' skjebne er uklar på dette punktet. Trond Bergh og Knut Einar Eriksen hevder at han trakk seg fra Verdensfredsrådet og dermed beholdt sin plass i partiet.⁴⁶ Solveig Sudmann derimot, skrev til sin kontakt i Verdensfredsrådet at "Løfsnes har fått beholde sitt medlemskap i DNA uten at det får særlige konsekvenser for hans arbeid [i Fredsfronten]".⁴⁷

Hvis man skal dømme etter Løfsnes' egen uttalelse til Sovjet-ambassaden, var han i september 1954 fremdeles medlem av Verdensfredsrådet.⁴⁸ Men han holdt en lav profil i Fredsfronten i en periode etter eksklusjonsproblematikken. For eksempel frasa

⁴³ *Svart på Hvitt*, nr. 1 1954, s. 5.

⁴⁴ *Friheten*, 3. 3. 1954. Eksklusjonen er kort omtalt hos Bergh og Eriksen, *Den hemmelige krigen*, bd. 1, s. 466. Det ser ut til at Bergh og Eriksen har vært i villrede med hensyn til enkelte ting i forbindelse med Fredsfronten. For det første skriver de at Løfsnes lot seg velge inn i Verdensfredsrådet i 1954. Som vi har sett, skjedde dette i november 1953. For det andre forveksler de bevegelse og blad idet de hevder at Brøvig var "redaktør av bladet Fredens Forkjempere".

⁴⁵ PAX 0008, b. 03, m. 07, o. 07, brev fra FFiN v/Sudmann til WPC v/Sven Danvik, 28. 1. 1954.

⁴⁶ Bergh og Eriksen, *Den hemmelige krigen*, bd. 1, s. 466.

⁴⁷ PAX 0008, b. 03, m. 07, o. 07, brev fra FFiN v/Sudmann til WPC v/Sven Danvik, 12. 3. 1954.

⁴⁸ AVPRF, f. 0116, op. 43, p. 176, d. 17, ll. 6-7, brev fra Løfsnes til Sovjetunionens ambassade i Oslo, 6. 9. 1954.

han seg en plass i en norsk fredsdelegasjon som etter invitasjon fra den sovjetiske fredskomiteé dro til Sovjetunionen i september 1954.⁴⁹ Den oppgitte årsaken var at han ikke hadde tid eller penger til å delta, men det er rimelig å anta at den pressede situasjonen i Arbeiderpartiet spilte inn. Overfor Haakon Lie hadde han tilsynelatende gitt avkall på deltakelse i Fredsfronten. Lie beskrev høsten 1954 hans holdning til Verdensfredsrådet på følgende måte:

Deltakelsen i dette ene møtet [Verdensfredsrådets møte i Wien i november 1953] var imidlertid nok for Knut Løfsnes til å komme til full klarhet over at Verdensfredsrådet var en kommunistisk støtte- og dekkorganisasjon. Og han nølte ikke med å si fra om det. Det at han ble valgt inn i Verdensfredsrådet forteller imidlertid om den jakten kommunistene driver for å finne fram til personer som kan brukes som en ytre fasade for deres virksomhet.⁵⁰

Misforholdet mellom Løfsnes' egne uttalelser til *Svart på Hvitt* etter at han ble valgt inn i Verdensfredsrådet og Haakon Lies fremstilling av forholdet, er påfallende. Muligens har Løfsnes gitt DNA-ledelsen inntrykk av å ha distansert seg fra Verdensfredsrådet, mens han i virkeligheten opprettholdt sitt forhold til bevegelsen.

At Løfsnes fortsatt tok del i Fredsfrontens arbeid, er det nemlig ikke tvil om. I 1955 var han den eneste norske deltakeren på en endagskongress i Warszawa i Verdensfredsrådets regi, som samlet europeiske motstandere av tysk gjenopprustning.⁵¹ Denne gangen ble reisen betalt utenfra.⁵² Verdensfredsrådet omtalte i 1955 Løfsnes som ett av sine norske medlemmer.⁵³ POT var usikker på om Løfsnes hadde opprettholdt sitt medlemskap i Verdensfredsrådet. Mot slutten av 1954 figurerte riktignok Løfsnes blant de fire norske medlemmene i et POT-notat.⁵⁴ POT

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ Lie, *De kommunistiske dekkorganisasjonene*, s. 14.

⁵¹ GARF, f. r-9539, op. 1, ed. Khr. 424, protokoll fra møte mellom europeiske motstandere av tysk gjenopprustning i Warszawa, 6. 2. 1955.

⁵² Antakelig var det den "permanente komité i det franske nasjonalråd for fredsbevegelsen" som betalte Løfsnes' utgifter. I hvert fall ble den muligheten antydnet i forkant av kongressen. At verken Løfsnes eller FFiN sto for utgiftene, går klart frem av korrespondanse mellom FFiN og den nevnte franske komiteen. Se PAX 0008, b. 03, m. 07, o. 08, brev fra FFiN v/Sudmann til det franske nasjonalråd for fredsbevegelsen, 28. 1. 1955.

⁵³ PAX 0008, b. 03, m. 06, o. 01, brev fra WPCs gen. sek. Lafitte til FFiN, 8. 4. 1955.

⁵⁴ OVS, P - 50: 0730a, "Oversikt over stoffet i årene 1954-1961", avsn. for 2. del 1954.

var dessuten klar over at Løfsnes hadde kontakt med sovjetiske ambassadefunksjonærer, og at han i 1956 hadde søkt om innreisetilattelse til Ungarn for å treffe verdensfredsrådsmedlemmer derfra.⁵⁵ Usikkerheten var imidlertid til stede lang tid fremover. Så sent som i 1958 var overvåkingspolitiet svært vag i sin omtale av Løfsnes' tilknytning til Verdensfredsrådet: "Knut Løfsnes [...] har antagelig vært individuelt medlem av Verdensfredsrådet, men har ikke vært å finne i medlemsfortegnelsen de siste årene."⁵⁶

Løfsnes berører i det hele tatt ikke eksklusjonsproblematikken fra 1954 i sin selvbiografi, og nevner heller ingenting om at han trakk seg tilbake fra sitt engasjement i Verdensfredsrådet. Derimot beskriver han hvordan han ble ekskludert fra DNA i 1960. Dette skjedde ifølge Løfsnes i to omganger. I februar fikk han beskjed fra Haakon Lie om at hans medlemskap i DNA var opphevet. Grunnlaget var også denne gang engasjementet i Fredsfronten. Eksklusjonen ble imidlertid ikke effektivt, ifølge Løfsnes fordi partiledelsen ikke hadde fulgt sine egne vedtekter.⁵⁷ Den endelige eksklusjonen kom i september det samme året. Da erklærte DNA-ledelsen, på grunnlag av en rapport utarbeidet under ledelse av Haakon Lie, at deltakelse i *Orientering*, der Løfsnes var medarbeider, var uforenlig med partimedlemskap.⁵⁸ Løfsnes gir i sin utlegning om eksklusjonen en interessant betraktning om Verdensfredsrådet:

Gerhardsen forsøkte som vanlig å megle – kunne jeg ikke la være å motta gjenvalg som medlem av Verdensfredsrådet? spurte han. Det var i seg selv et umulig forslag. Hadde man først mottatt en slik utnevning, så dreide det seg siden bare om å motta innkalling til møtene. Det Gerhardsen egentlig ba meg om, var å vurdere å ikke delta. Det var jeg villig til, men ikke å be om å bli strøket som medlem.⁵⁹

Dermed må man gå ut fra at Løfsnes aldri gikk ut av Verdensfredsrådet, slik det blir hevdet av historikerne Bergh og Eriksen. Det er derimot rimelig å anta at han ga signaler til partiledelsen i

⁵⁵ OVS, P – 50: 0731, rapport om FFfN, udatert.

⁵⁶ OVS, 32: 04, notat om Uavhengig Norsk Gruppens fredskonferanse i 1958, 15.10. 1958.

⁵⁷ Løfsnes, *Motstandsmann og politiker*, s. 220.

⁵⁸ Øivind Stenersen, "Venstrekreftene i norsk politikk 1945–65" i Trond Bergh m. fl. (red.), *Vekt og velstand*, Universitetsforlaget 1977, s. 380.

⁵⁹ Løfsnes, *Motstandsmann og politiker*, s. 220. Om eksklusjonene se ss. 220–222.

DNA om at han tok avstand fra Fredsfronten. At DNAs eksklusjonstrusler i 1954 ikke fikk konsekvenser for hans arbeid i Fredsfronten, som Solveig Sudmann hadde håpet på, var nok heller ikke riktig. Selv om Knut Løfsnes beholdt sin tilknytning til FFfN, må man anta at hans engasjement ble begrenset av trusselen om eksklusjon fra DNA.

Haakon Lies frontalangrep

Foruten å ramme Brøvig og Løfsnes spesielt, hadde DNAs utspill i januar 1954 den følge at andre DNA-folk avholdt seg fra å delta i Fredsfrontens arbeid. Ifølge Solveig Sudmann viste dette seg umiddelbart etter at Brøvig og Løfsnes hadde mottatt eksklusjonstrusselen fra DNAs sentralstyre: "Disse eksklusjonene kommer naturligvis til å få følger for vårt arbeid, fordi det kan skremme noen fra å delta i vårt arbeid [...]. Vi vet allerede at 3 fremstående medlemmer av DNA som sikkert ville ha reist til dette møtet, nå ikke kommer til å reise."⁶⁰

Det var særlig kretsen rundt partisekretær Haakon Lie som førte kampen mot det de oppfattet som kommunistisk dekkvirksomhet. Lie var drivkraften bak de mottiltak som ble i verksett for å demme opp mot Fredsfrontens og andre organisasjoners kamp om opinionen. 1954 ble et høydepunkt i så måte. Som partisekretær var han sentral i beslutningen om å ekskludere Åge Friis og Gunnar Brøvig og å legge press på Knut Løfsnes på nyåret. Høsten 1954 ble det virkelige angrepet satt inn.

Lie ga i heftet *Kaderpartiet* en fremstilling av de metoder som han mente kommunistpartiet anvendte for å vinne innflytelse i samfunnet. Heftet var som nevnt i all hovedsak basert på Philip Selznicks bok *The Organizational Weapon*, som var en "studie av bolsjevikisk strategi og taktikk".⁶¹ Lie begrunnet utgivelsen på følgende måte:

I dette skriftet har vi søkt å trekke frem de delene av hans [Selznicks] bok som kan være til særlig nytte for arbeiderne som til daglig står i kampstilling til kommunistene. [...] Med den sterke

⁶⁰ PAX 0008, b. 03, m. 07, o. 07, brev fra FFfN v/Sudmann til WPC v/Sven Danvik, 28. 1. 1954.

⁶¹ Philip Selznick, *The Organizational Weapon – A Study of Bolshevik Strategy and Tactics*, New York 1952.

vekt ledelsen i Norges Kommunistiske Parti nå legger på infiltrasjon i studentverdenen, ungdomsorganisasjonene og de humanistiske sammenslutningene skulle skriftet også ha en oppgave utenfor arbeiderorganisasjonene. Det er tragisk å se hvordan velmenende kvinner og menn lar seg utnytte som redskap for kommunistene. Noe annet enn opplysning kan ikke hindre at det gjentar seg for ofte.⁶²

I heftet var Lie særlig opptatt av kommunistiske dekkorganisasjoner som et instrument til å vinne frem i opinionen: "Oppgaven for de internasjonale dekkorganisasjonene er å forme retningslinjene for den sovjetiske utenrikspolitikken i slike vendinger at de med størst mulig slagkraft kan bli gjort kjent verden over." Som en av disse dekkorganisasjonene identifiserte Lie FFiN. Han la blant annet vekt på hvordan ikke-kommunister ble trukket frem som frontfigurer i Fredsfronten, og nevnte spesielt Karl Frimann Dahl, Knut Løfsnes og Ragnar Forbech. Disse ble angivelig "brukt som et ytre skildt for verdensfredsbevegelsens virksomhet i Norge".⁶³

Kaderpartiet vakte stor oppsikt, og ble omtalt i de fleste større norske aviser. Det konservative *Morgenbladet* var svært begeistret for Lies "prisverdige tiltak" og hadde en føljetong om saken.⁶⁴ *Arbeiderbladet* ga sin støtte til Lie, blant annet på lederplass.⁶⁵ Det samme gjorde *Vårt Land* og *Verdens Gang*, om enn noe mer avmålt.⁶⁶ De to avisene som gikk sterkest ut mot Lie, var *Dagbladet* og, ikke overraskende, *Friheten*. De to avisene var enige om et nytt tilnavn på forfatteren, nemlig Haakon "McCarthy" Lie, noe som mer enn antydte i hvilket lys de så partisekretærens angrep. *Dagbladet* var særlig oppbrakt over at Lie hadde hevdet at "i Norge er utvilsomt 'Dagbladet', Oslo i dag det mest effektive talerøret for Norges Kommunistiske parti".⁶⁷ *Dagbladet* gikk i en lengre artikkel hardt ut mot Lies

⁶² Lie, *Kaderpartiet – kommunistisk strategi og taktikk*, s. 7.

⁶³ *Ibid.*, s. 63.

⁶⁴ *Morgenbladet*, 6.10., 9.10., 11.10. og 12.10. 1954.

⁶⁵ *Arbeiderbladet*, 8.10. og 12.10. 1954.

⁶⁶ Avisutklipp i AAB 1110 (NKP), D – 028, 9. 10.

⁶⁷ Lie, *Kaderpartiet*, s. 78. Bakgrunnen for påstanden var at *Dagbladet*, ifølge Lie, i sin sensasjonshunger hadde fremmet synspunkter sammenfallende med kommunistenes, særlig i forbindelse med Sundesaken og arbeidskonflikten ved Torp Brug. Se Lie, *De kommunistiske dekkorganisasjonene*, ss. 37–44. Merkelig nok bemerket ikke Lie at hovedmannen bak streiken ved Torp Brug, Torbjørn Marthinsen, var hovedkomitémedlem i FFiN. Antakelig skyldtes dette at Lie ikke kjente Marthinsens engasjement i Fredsfronten.

bok,⁶⁸ og begrunnet det nye mellomnavnet avisen hadde gitt forfatteren: "Fra Haakon Lie kommer det alt sammen, dette velkjente fra McCarthyismen. Her osrer det av mistenkeliggjørelse. Her vrir det av de groveste påstander uten forsøk på bevis. Den som ikke sier ja til alt regjeringen foretar seg, går kommunistenes ærend."⁶⁹

Motstanden fra *Dagbladet* resulterte i et nytt hefte fra Haakon Lie med tittelen *De kommunistiske dekkorganisasjonene – Dagbladet og Kaderpartiet*. Her forsterket og konkretiserte Lie sine påstander om "de kommunistiske dekkorganisasjonene". Han gikk gjennom de ni viktigste internasjonale sammenslutningene som i hans øyne var å betrakte som dekkorganisasjoner. Den mest sentrale av disse var ifølge Lie Verdensfredsrådet, idet det utformet den felles linje for organisasjonenes samtlende mål: "Det feltropet som samler de ni organisasjonene i deres felles propagandaoffensiv, kan uttrykkes i ett ord FRED. Verdensfredsrådet er det organet som former ut retningslinjene for 'fredskampanjen'".⁷⁰ I sin omtale av Verdensfredsrådets og FFiNs virksomhet mente han at det ikke var noen tvil om at det endelige målet var å styrke Sovjetunionens stilling i den vestlige og norske opinion:

Det som klart viser at vi har å gjøre med kommunistisk propaganda er dette: [...] Den stadige propaganda-offensiven – uansett hvilke spørsmål som det i øyeblikket hamres på – for å framstille Sovjets politikk som ensbetydende med fred, mens Vestens i bunn og grunn tar sikte på krig. Dette er som nevnt selve grunnlaget for den kommunistiske "fredsbevegelsen" – grunnlaget for angrepet på Vestens politiske samling og forsvar.⁷¹

Haakon Lies og DNAs offensiv falt sammen i tid med avradikaliseringen av Fredsfronten. Som nevnt fastslo Solveig Sudmann at eksklusjonstruslene i januar 1954 skremte DNA-medlemmer bort fra FFiN og Verdensfredsrådet. Det er rimelig å tolke Lies to hefter som en fortsettelse av denne taktikken. FFiN, nå med frontfigurer som var relativt troverdige i opinionen, uroet antakelig Lie i langt større grad enn en bevegelse med nesten

⁶⁸ *Dagbladet*, 4. 10. 1954.

⁶⁹ Sitert i Lie, *De kommunistiske dekkorganisasjonene*, s. 47.

⁷⁰ *Ibid.*, s. 7.

⁷¹ *Ibid.*, s. 11.

utelukkende kommunister i sine rekker. Det var med andre ord neppe tilfeldig at Lies to hefter kom ut når de gjorde.

Pastor Ragnar Forbech, pastor Aleksandr Karev og den sovjetiske fredsprisen

Lie pekte på én person som fremfor noen var FFiNs ikke-kommunistiske frontfigur, Ragnar Forbech. Forbech kom, som vi har sett, først med i Fredsfronten i forbindelse med 20-mannsutvalget for Femmaktsappellen våren 1951. Han ble etter den nordiske fredskonferansen i Stockholm den samme høsten raskt en sentral figur i Fredsfronten. Lie uttrykte det slik: "Han har mer og mer blitt det skiltet kommunistene bærer fram, når de skal vise at deres fredspropaganda er arbeid for freden. Pastor Forbech er i dag mer enn en fassadefigur [sic] i Norge. Han er etter hvert blitt en *internasjonal* figur for Verdensfredsrådet."⁷²

For FFiN var Forbech en viktig person. Han hadde en rekke bånd til forskjellige organisasjoner, og var et menneske med stor kontaktflate, ikke minst til de andre fredsorganisasjonene. Han var formann i Norske Presters Fredslag og Kristent Fredslag, som begge sto tilsluttet den verdensomspennende organisasjonen *International Fellowship of Reconciliation*. Han satt i Norges Fredsråd som representant for Kristent Fredslag. I tillegg til dette var han medlem av Folkereisning Mot Krig. Den kanskje viktigste stillingen hans for Fredsfronten var nestformannsvervet i Kristne Arbeideres Forbund.⁷³ Forbechs mange tilknytningspunkter til norsk organisasjonsliv og hans geistlige bakgrunn bidro til at han ble valgt inn i Verdensfredsrådet i juni 1953.

På det samme møtet ble Forbech invitert av den sovjetiske Fredskomiteé til å bli med dem til Sovjetunionen etter møtets avslutning. Han ba om å få mulighet til å reise noe senere, et ønske som ble innfridd da han i august samme år oppholdt seg to uker i Sovjetunionen.⁷⁴ Planen for rundreisen hans var sentrert rundt besøk i religiøse samfunn. I løpet av 14 dager besøkte han 19

⁷² *Ibid.*, s. 13.

⁷³ AAB 1110 (NKP), D - 033, 6. 41, notat om Ragnar Forbech, udatert. Ifølge dette notatet var Forbech medlem av DNA. Dette var imidlertid ikke riktig, noe Forbech selv skriver i sine erindringer *Prest på allfarvei - og utenfor*, Oslo 1967, s. 144.

⁷⁴ Forbech, *Prest på allfarvei - og utenfor*, s. 104.

kirker og samtalte med religiøse ledere. Rundreisen omfattet Leningrad, Moskva, Jerevan i Armenia og Tbilisi i Georgia.⁷⁵ Forbechs oppgave etter hjemreisen var å holde foredrag om det han hadde opplevd på sin rundreise, noe han straks satte i gang med. Foruten dette slapp han, ifølge eget utsagn, til i "fem hovedstadsaviser og en rekke andre aviser".⁷⁶ FFiN var svært fornøyd med Forbechs store innsats: "Gid vi hadde mange som ham. Han holder stadig foredrag om sin reise i Sovjetunionen og han har også holdt to kåserier i Norsk Rikskringkasting om denne reisen."⁷⁷ Ifølge Forbech selv hadde hans virksomhet "spilt sin rolle for arbeidet i fredens navn og dessuten i forhold til folks oppfatning av Sovjetunionen".⁷⁸ Foruten at han holdt foredrag i Norge, ble et radioprogram med Forbech i hovedrollen sendt på Moskva Radio. Dette mottok Forbech, etter egen vurdering, en "stor sum penger" for.⁷⁹

En av de religiøse lederne Forbech traff i Sovjetunionen var generalsekretæren i det sovjetiske baptistsamfunnet, pastor Aleksandr Karev. Vinteren etter at Forbech hadde vært i Sovjetunionen, inviterte FFiN Karev til Norge. Om FFiN sto som den offisielle innbyderen, var det Forbech som var initiativtakeren. Han hadde til og med tatt på seg å ordne utgiftene ved besøket, og "forela [FFiN] først planen da alt var i orden".⁸⁰ Opprinnelig var det planlagt at Karev skulle komme til Norge i april 1954, men dette måtte utsettes fordi Forbech på det tidspunkt skulle på en delegasjonsreise til Kina.⁸¹ Den kinesiske Komiteen for kulturelle forbindelser med utlandet hadde invitert en norsk kulturdelegasjon for første gang siden revolusjonen i 1949.⁸²

⁷⁵ GARF, f. r-9539, op. 1, ed. khr. 247, ll. 71-73, plan for Forbechs sovjetbesøk, 13.-26. august 1953.

⁷⁶ GARF, f. r-9539, op. 1, ed. khr. 247, ll. 83-84, brev fra Forbech til Nina Krymova, 19. 10. 1953.

⁷⁷ PAX 0008, b. 03, m. 07, o. 07, brev fra FFiN v/Sudmann til WPC v/Danvik, 28. 1. 1954.

⁷⁸ GARF, f. r-9539, op. 1, ed. khr. 247, ll. 83-84, brev fra Forbech til Nina Krymova, 19. 10. 1953. Brevet foreligger bare på russisk.

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ PAX 0008, b.03, m.07, o. 07, brev fra FFiN v/Sudmann til WPC v/Danvik, 28. 1. 1954.

⁸¹ GARF, f. R.9539, op. 1, ed. Khr. 302, l. 26, brev fra FFiN til SKZM, 4. 4. 1954.

⁸² Forbech, *Prest på allfarvei - og utenfor*, s. 111. Den kinesiske komiteen er en parallell til den sovjetiske "Vsesojuznoe obsjtsjestvo svjazy s saganitsej" (VOKS). Den sovjetiske varianten og dens virksomhet i Norge er beskrevet hos Ingunn Rothaug, "Sambandet Norge - Sovjetunionen 1945-1970. Kulturambassadør eller politisk reiskap?", hovedfagsoppgave i

Forbech var også under sitt Kina-opphold mest opptatt av å undersøke de kirkelige forholdene, som han ifølge sine erindringer ser ut til å ha funnet tilfredsstillende.⁸³ Kulturdelegasjonen oppholdt seg i Kina i hele fem uker, og Karevs besøk kom derfor i stand først i august 1954.

Karev var i Norge i omkring en uke. Haakon Lie beskrev besøket som et ledd i den alminnelige kampanjen fra sovjetisk side for å forsikre Vesten at kirken i Sovjetunionen levde et godt liv:

I august 1954 – da den antireligiøse kampanjen i Sovjet-Samveldet nådde et nytt høydepunkt – sto pastor Forbech som vert for et besøk av pastor Alexander Karev, som ble sendt til Vest-Europa for å fortelle om at det rår "full religionsfrihet" i landet. Pastor Forbech sørget også for at Alexander Karev fikk tale fra Domkirkens prekestol.⁸⁴

Lies oppfatning av Karevs besøk ble støttet av deler av pressen, som beskrev den sovjetiske pastoren som et redskap for de sovjetiske myndighetene.⁸⁵ Forbech beskrev besøket i svært positive vendinger overfor sovjetiske myndigheter, og fikk tilslutning for sitt syn av den sovjetiske ambassadøren i Norge:

Besøket var i alle dele meget vellykket, og var av meget stor betydning for fredsarbeidet i Norge. Karevs store dyktighet som taler, hans saklighet, hans vennlige og tillitvekkende opptreden ryddet bort mange misforståelser og vant mange nye venner for det store russiske folk. Så vidt jeg forsto ambassadør Arkadiev, som vi besøkte siste dag Karev var i Oslo, mente han at slike gjensidige geistlige besøk var av stor betydning og burde gjentas.⁸⁶

Dette betydde imidlertid ikke at Forbechs syn på religionsutøvelsen i Sovjetunionen var ukritisk. I sine erindringer, skrevet 13 år etter Karevs besøk i Norge, var Forbech tilbøyelig til atskillig kritikk av den sovjetiske religionspolitikken.⁸⁷ Han hevdet her at Sovjetunionen tillot det han kalte "delvis religionsfrihet", blant annet begrenset av manglende rettighet til å misjonere. Ifølge Berge Furre, som var hans personlige sekretær på denne

historie, Universitetet i Oslo 1998 og Ingunn Rothaug, "For fred og vennskap mellom folkene. Sambandet Norge-Sovjetunionen 1945-1970", i *Forsvarsstudier* 1/2000.

⁸³ Forbech, *Prest på allfarvei – og utenfor*, s. 111-119.

⁸⁴ Lie, *De kommunistiske dekkorganisasjonene*, s. 13.

⁸⁵ Samtale med Berge Furre, 25.3. 1998.

⁸⁶ GARF, f. R-9539, op. 1, ed. khr. 302, l. 33, brev fra Forbech til Ivan Vasiljevitsj Poljanskij (president i Sovjetunionens råd for kirkesaker), 1. 9. 1954.

⁸⁷ Forbech, *Prest på allfarvei – og utenfor*, ss. 139-146.

tiden, hadde Karev i fortrolige samtaler med Forbech omtalt kirkens problemer i Sovjetunionen. Forbech så det imidlertid som unødvendig å bringe dette frem. Han mente at det kom nok negativt frem om Sovjetunionen allerede, og ønsket å utgjøre en motvekt mot dette. Berge Furre samtykker: "Vi opplevde en voldsom propaganda mot og demonisering av Sovjetunionen. Man kan ikke sameksistere med en demon. Derfor var det viktig å skape en motvekt, og slik avdemonisere østblokklandene."⁸⁸

Forbechs innsats ble satt stor pris på fra sovjetisk side. I 1955 ble det offentliggjort at han var en av årets mottakere av "Den internasjonale Leninpris for styrking av freden mellom folkene".⁸⁹ En rekke fremtredende fredsforkjempere hadde mottatt denne prisen før Forbech, deriblant Verdensfredsrådets president Frédéric Joliot-Curie, den svenske professoren, KDV-aktivisten og fredsforkjemperen Andrea Andréen og den finske professoren og fredsaktivisten Felix Iversen.⁹⁰

Reaksjonene i Norge på at Forbech mottok prisen var til dels sterke, og kom i form av harde utfall i avisene og dessuten en rekke telefonoppringninger til Forbech. En gruppe forretningsfolk tilbød angivelig Forbech 100 000 kroner for å unnlate å motta prisen.⁹¹ Prisen var på 100 000 rubler, som tilsvarte 180 000 norske kroner.⁹² Ikke alle disse pengene ble med tilbake til Norge, noe ble igjen i Sovjetunionen. En del av summen ble utbetalt i vestlig valuta.⁹³ Ifølge Forbech ble pengene hovedsakelig brukt til å støtte fredsarbeid og til å understøtte enkeltpersoner.⁹⁴ En av enkeltpersonene som ble lønnet med prispengene, var hans sekretær Berge Furre.⁹⁵

I kretsen rundt Haakon Lie vakte Forbech stor misnøye. Vi har allerede sett Lies omtale av ham. En av Lies nærmeste med-

⁸⁸ Samtale med Berge Furre, 25.3. 1998.

⁸⁹ Det er noe uklart om prisen bar Lenins navn da Forbech mottok den. Mange, og i alle fall hans motstandere, brukte betegnelsen "Stalinprisen".

⁹⁰ Forbech, *Prest på allfarvei – og utenfor*, s. 119.

⁹¹ Ragnar Forbech har selv beskrevet perioden etter bekjentgjørelsen av hans mottakelse av prisen, og dessuten selve prisoverrekkelsen i Moskva, *op.cit.*, ss. 119-124.

⁹² Denne kursen var politisk bestemt av sovjetiske myndigheter og var mer et uttrykk for deres ønske om å gi rubelen prestisje enn et uttrykk for den reelle verdien av den sovjetiske (ikke-konvertible) myntenheten.

⁹³ Samtale med Berge Furre, 25.3. 1998.

⁹⁴ Forbech, *Prest på allfarvei – og utenfor*, s. 121.

⁹⁵ Samtale med Berge Furre, 25.3. 1998.

arbeidere, Paul Engstad jr., kritiserte Forbech for politisk naivitet. Om holdningen til Forbech i DNA hevdet Engstad at "i Arbeiderpartiet vakte han avsky for sin støtte til en verdensanskuelse og et styresett som vi ikke kunne akseptere".⁹⁶ Misnøyen, eller "avskyen", førte angivelig til en aksjon fra DNAs side for å fjerne Forbech fra viseformannsvervet i Kristne Arbeideres Forbund. Forbundet hadde nedfelt i sine forskrifter at styret skulle ha et flertall DNA-medlemmer, og var en sterk sosialdemokratisk bastion. Aksjonen lyktes imidlertid ikke.⁹⁷

Men det var ikke bare i DNA at negative reaksjoner kom til uttrykk. Også innefor Forbechs krets av fredsaktivister forekom det motforestillinger. Sarpsborg-avdelingen av Kristent Fredslag var motstandere av at han skulle ta imot den sovjetiske fredsprisen. På et møte i januar 1956 ble avdelingen oppløst idet et flertall ikke ønsket å fortsette arbeidet i protest mot Forbechs mottakelse av prisen.⁹⁸

Man kan derfor stille spørsmål om fredsprisen innebar en styrking eller en svekkelse av Fredsfronten. Sannsynligvis var det endelige resultatet en svekkelse. Det var riktignok en hjelp at ikke bare *Friheten*, men også *Dagbladet* stilte seg positivt til at Forbech mottok hedersbevisningen. Tatt i betraktning at flertallet av norske aviser var kritisk innstilt til Forbechs prismottakelse, må imidlertid den samlede effekten av presseomtalen i kjølvannet av pristildelingen antas å ha vært negativ for Fredsfronten. En større del av befolkningen ble presentert for et negativt bilde av Fredsfronten og Ragnar Forbech. Til tross for Forbechs partiløshet beskrev Berge Furre ham som "politisk brennemerke",⁹⁹ noe som antakelig ble forsterket av fredspristildelingen.

Wien-appellen og Helsinki-konferansen

De neste store tiltakene fra Fredsfrontens side tydet i hvert fall ikke på at Forbechs pris hadde hatt noen nevneverdig positiv ef-

⁹⁶ Samtale med Paul Engstad jr., 13.12. 1996.

⁹⁷ AAB 1110 (NKP), D - 033, 6. 41, notat om Ragnar Forbech, udatert.

⁹⁸ PAX 0009, 05, 01, forhandlingsprotokoller for Kristent Fredslag 1953-1970, s. 47, møtereferat fra Landsstyret i Kristent Fredslag, 13. 2. 1956.

⁹⁹ Samtale med Berge Furre, 25.3. 1998.

fekt på posisjonen i Norge. I desember 1954 meldte *Arbeiderbladet* om et vedtak i Atlanterhavspaktens råd som tok sikte på "å legge om det fremtidige forsvaret av Europa etter de prinsippene som må legges til grunn for [...] moderne krigføring".¹⁰⁰ Bakgrunnen var NATOs introduksjon av en ny forsvarsstrategi som inkluderte bruk av atomvåpen, også som forsvar mot eventuelle konvensjonelle angrep.¹⁰¹ Meningen var å avskrekke Sovjetunionen ved å overbevise om at "in the event of aggression they [Sovjetunionen] will be subjected immediately to devastating counter-attack employing atomic weapons".¹⁰² Vedtaket betydde i realiteten at NATO baserte sin forsvarsplanlegging på atomvåpen. Det var i første rekke motivert av Sovjetunionens konvensjonelle overlegenhet i Europa, og hadde sin teoretiske begrunnelse i John Foster Dulles strategiske doktriner, som gikk under navnet *massiv gjengjeldelse*.¹⁰³

Vedtaket avfødte sterke reaksjoner i Verdensfredsrådet. Særlig muligheten for at Vest-Tyskland som potensielt NATO-medlem kunne bli utstyrt med atomvåpen, virket foruroligende. Fredsfronten tolket vedtaket som et uttrykk for de "aggressive intensjonene" som gjorde seg gjeldende i "visse sirkler": "This decision has the aim of legalising atomic war and a great propaganda campaign is being conducted to have this accepted as inevitable, normal and justifiable under a screen of false arguments such as 'civil control', 'tactical use' and so on."¹⁰⁴ Mottiltaket kom i form av en appell fra Verdensfredsrådets ekstraordinære møte i Wien 17. - 19. januar 1955. Wien-appellen fikk følgende utforming:

Det finnes i dag regjeringer som forbereder å utløse en atomkrig. De prøver å få folkene til å tro at den er uunngåelig. Bruken av atomvåpen vil føre til en utryddelseskrig. Vi erklærer at en hvilken som helst regjering som utløser en atomkrig vil miste sitt folks tillit

¹⁰⁰ *Arbeiderbladet*, 19.12. 1954.

¹⁰¹ Om dette, se Kjetil Skogrand og Rolf Tamnes, *Fryktens likevekt, Atombomben, Norge og verden*, Tiden Norsk Forlag 2001, ss. 35 ff.

¹⁰² Gregory W. Pedlow (red.), *NATO Strategy Documents 1949-1969*, Historical Office SHAPE 1997, s. 232. Dokumentet som det her er gjengitt fra har tittelen "Report by the Military Committee to the North Atlantic Council on The Most Effective Pattern of NATO Military Strength for the Next Few Years" og finnes på ss. 231-233.

¹⁰³ Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, ss. 231ff. For en mer detaljert fremstilling, se Rolf Tamnes, *The United States and the High North*, Ad Notam 1991, ss. 91ff.

¹⁰⁴ PAX 0008, b. 03, m. 05, o. 02, brev fra WPCs generalsekretariat til FFIN, 31.12.1954.

og bli fordømt av alle verdens folk. Nå og i framtida vil vi sette oss imot dem som forbereder atomkrig. Vi krever tilintetgjørelse av alle lagre av atomvåpen, hvor de enn finnes, og at produksjon av dem stoppes øyeblikkelig.¹⁰⁵

Som for de tidligere appellene, skulle det drives underskriftskampanje også for denne. Kampanjen skulle føres frem mot den planlagte "Verdensfredsforsamlingen" i Helsinki i juni 1955, som igjen forhåpentligvis ville gi den fortsatte underskriftskampanjen forsterket tyngde.¹⁰⁶

FFiN ble bedt om å sende omkring 50 delegater til Helsinki. I forberedelsene var WPC-sekretariatet behjelpelig med å sende ut invitasjoner til hele 60 personer. Gruppene som ble prioritert, var universitetsmennesker, forfattere og andre kulturpersonligheter. Ellers ble enkelte stortingsrepresentanter, tillitsvalgte i fagbevegelsen og representanter for kirken invitert. Verdensfredsrådet sendte også invitasjoner til organisasjonene FMK, Norges Fredsråd, IKFF, Kristent Fredslag og Vennenes Samfunn (Kvekerne).¹⁰⁷

FFiNs Hovedkomité sto ansvarlig for å drive begge disse prosjektene. Sekretæren i FFiN, Solveig Sudmann, måtte imidlertid melde fra til Verdensfredsrådet at verken Wien-appellen eller arbeidet med Helsinki-konferansen gikk godt. Etter henvendelse til Norges Fredsråd fikk Hovedkomiteen raskt avslag på innbydelsen til Helsinki-konferansen. Den eneste av medlemsorganisasjonene i Fredsrådet som sendte en representant, var Kristent Fredslag. Representanten var imidlertid Ragnar Forbech, og det innebar derfor ikke noen fornyelse.

Dessuten ville det ifølge Sudmann være en økonomisk umulighet å sende så mange som 50 delegater til Helsinki: "[W]ith the narrow foundation for our movement in Norway we always have to ask the same persons and organisations for money."¹⁰⁸ Hovedkomiteen hadde sendt invitasjoner til rundt

¹⁰⁵ AAB 1110 (NKP), D - 030, 6. 22, Wien-appellen slik den er gjengitt i en agitasjonsbrosjyre med tittelen "Stopp dem! Menneskeheten trues av atomkrigen.", udatert (dateres av innholdet til våren/forsommeren 1955.) I brosjyren opplyses det feilaktig at appellen ble vedtatt den 18. februar 1955.

¹⁰⁶ PAX 0008, b. 03, m. 06, o. 01, brev fra WPCs generalsekretariat til FFiN, 31.12. 1954.

¹⁰⁷ PAX 0008, b. 03, m. 06, o. 01, brev fra WPCs sekretariat til FFiN, 19.4, 22.4. og 19.5. 1955.

¹⁰⁸ PAX 0008, b. 03, m. 07, o. 08, brev fra FFiN til WPCs sekretariat, 13.4. 1955.

100 fagforeninger med forespørsel om deltakelse i Helsinki. Bare en av dem hadde svart positivt. Innen 5. juni 1955, knappe tre uker før konferansen i Helsinki skulle åpne, hadde bare syv personer bestemt seg for å dra. Som medlemmer av den norske delegasjonen sto Ragnar Forbech, Kirsten Hansteen, Torborg Nedreaas, Adam Egede Nissen jr. og Bjørn Tellefsen. Sistnevnte var formann i Malersvennernes Forening i Oslo. Som representanter for pressen, skulle Friheten-journalisten og hovedkomite-medlemmet Rolf Bernhardsen dra, foruten Nic. Gulbrandsen fra *Morgenposten*.¹⁰⁹ Verdensfredsrådet hadde via Forbech fått beskjed om at Folketeatersjefen Hans Jacob Nilsen og lagmann Carl Bonnevie ønsket å delta.¹¹⁰ Det skulle senere vise seg at Kirsten Hansteen og forfatteren Inger Hagerup, som hadde kommet til i delegasjonen noe senere, ikke fikk anledning til å dra likevel.¹¹¹

Det er lite som tyder på at den norske delegasjonen ble utvidet i særlig grad utover disse personene. Dermed kan man konkludere med at den norske representasjonen i Helsinki var mager, og dessuten ikke innebar noen fornyelse av betydning hva angikk politisk orientering. Den eneste personen som i så måte kunne få betydning, var Carl Bonnevie. Han var formann i Norgeslaget for Folkefred, og representerte i utgangspunktet en retning i fredsaktivismen som sto svært langt fra FFiN. Bonnevie ser imidlertid ut til å ha skiftet ståsted i en rekke spørsmål utover på 1950-tallet, og skulle mot slutten av tiåret bli en sentral person i Verdensfredsrådets virksomhet i Norge.

Vanskelighetene var store for underskriftskampanjen for Wien-appellen. Hovedkomiteen var, som i forbindelse med de to foregående kampanjene, treg med å komme i gang.¹¹² Ikke før den 18. april ble det første offentlige møtet om appellen avholdt. Talerne var Ragnar Forbech, Jakob Friis og Adam Egede Nissen. Tregheten var ifølge Sudmann ikke bare et kjennetegn på FFiN, men også på den norske fagbevegelsen. FFiN hadde sendt ut 3000 henvendelser til fagforeninger og klubber om støt-

¹⁰⁹ PAX 0008, b. 03, m. 07, o. 08, brev fra FFiN til WPCs sekretariat, 5.6. 1955.

¹¹⁰ PAX 0008, b. 03, m. 06, o. 01, brev fra WPCs sekretariat til FFiN, 14.6. 1955.

¹¹¹ PAX 0008, b. 03, m. 07, o. 08, brev fra FFiN til WPCs sekretariat, 8.10. 1955 (brevet er feilaktig datert september).

¹¹² PAX 0008, b. 03, m. 07, o. 08, brev fra FFiN til WPCs sekretariat, 13.4. 1955.

te til appellen. Hun hadde imidlertid ikke håp om raske svar.¹¹³ Hovedkomiteen fikk dannet en initiativkomité, der medlemmene oppfordret befolkningen om å skrive under på appellen. Medlemmene av komiteen var blant andre Christoffer Hornsrud, Henrik Sørensen, Ellen Gleditsch, Ragnar Forbech og Kirsten Hansteen.¹¹⁴ Etter hvert viste det seg at heller ikke denne underskriftskampanjen skulle bli noen stor suksess. Sudmann mente at problemet ikke lå i appellens budskap, som ifølge henne fikk en god mottakelse der den ble presentert. Problemet var derimot at det var altfor få mennesker som samlet underskrifter, noe hun tilskrev manglende forståelse for viktigheten av oppgaven.¹¹⁵ De som hadde forståelse for dette, og samlet underskrifter, oppnådde ifølge Sudmann gode enkeltresultater.

Gode enkeltresultater monnet ikke, og etter et halvt års virksomhet for appellen var resultatet 33 487 registrerte underskrifter. Bare 30 fagforeninger eller klubber, med andre ord én prosent av de 3000 som hadde mottatt henvendelse fra FFiN, støttet appellen. Sudmann rapporterte til Verdensfredsrådets sekretariat at hun selv, Ragnar Forbech, Egede Nissen og Kirsten Hansteen hadde vært på en mengde møter og agitert for appellen. Hun måtte konstatere at møtene hadde samlet svært få mennesker. Hun nevnte dessuten pengeproblemene: "The weakness of our campaign is naturally being reflected in our economy, as it is even more difficult to make our committees and contacts understand that we need money in order to work effectively." Det lokale nettverket av fredskomiteer var svakt, og så ut til å ha falt helt sammen. Forsøk på gjenoppliving hadde mislyktes:

When we informed our committees about the campaign we also asked them to extend and reorganize the committees and try to start new ones, on the basis of the campaign and the questions to be discussed at the Helsinki meeting. But from the reports we have got only three committees have attempted to renew themselves, and only in one place has it been attempted to form a new committee.¹¹⁶

¹¹³ PAX 0008, b. 03, m. 07, o. 08, brev fra FFiN til WPCs sekretariat, 5.6. 1955.

¹¹⁴ AVPRF, f. 0116, op. 44, p. 180, d. 17, ll. 1-9, Arkadjevs redegjørelse for fredsbewegelsen, 23.3. 1955.

¹¹⁵ PAX 0008, b. 02, m. 04, o. 01, brev fra FFiN til Annalise Petterson, 30.9. 1955.

¹¹⁶ PAX 0008, b. 03, m. 07, o. 08, brev fra FFiN til WPCs sekretariat, 8.10. 1955 (brevet er feilaktig datert september).

De nedslående rapportene som Verdensfredsrådets sekretariat mottok fra FFiN må ha etterlatt et inntrykk av en håpløs situasjon i Norge. Det er sannsynlig at Verdensfredsrådets ledelse etter hvert avskrev FFiN som en potensiell kraft i Fredsfronten. Et uttrykk for at Verdensfredsrådet ønsket å satse på andre krefter, var at Rådet, tilsynelatende uten å konsultere FFiN, inviterte personer som tidligere ikke hadde vært involvert i Fredsfrontens arbeid til konferansen i Helsinki. Verdensfredsrådet fattet blant annet interesse for Orientering-kretsen. I juni 1955 hadde rådet, riktignok med FFiN som mellomledd, tilbudt avisenerett på en artikkel av Wien-professoren Engelbert Broda om virkningene av en eventuell atomkrig.¹¹⁷ I januar 1956 fikk FFiN følgende forespørsel fra Verdensfredsrådet: "We would especially like to know what is the current state of the Norwegian Movement's relations with other organisations such as Orientering, the Norwegian trade unions, the pacifist movements etc."¹¹⁸ Interessen for Orientering skulle forsterke seg.

¹¹⁷ PAX 0008, b. 03, m. 07, o. 08, brev fra WPCs tekniske sekretariat til FFiN, 6.6. 1955.

¹¹⁸ PAX 0008, b. 03, m. 06, o. 02, brev fra WPCs sekretariat til FFiN, 14.1. 1956.

Kapittel 4

NKP og Fredsfronten

NKP var, som en del av den kommunistiske verdensbevegelsen, innforstått med at fredskampen kom til å stå langt fremme i den kommunistiske agitasjonen fra 1949 og fremover. Inspirert av blant annet Wrocław-kongressen i august 1948, hadde partiet allerede flere måneder før Paris-kongressen markert at fredsbudskapet skulle være en integrert del av norske kommunisters propaganda. På landsmøtet i februar 1949 lød således en av parolene "Hver kommunist en soldat i kampen for freden!"¹

NKP deltok i det forberedende arbeidet før Paris-kongressen. Partiets ledende organer søkte å aktivisere distriktslagene i konkret virksomhet for å fremme kongressens sak. I et rundskriv fra Organisasjonsutvalget i NKP om kongressen slås det fast at "[e]n slik manifestasjon av folkenes vilje til fred er vårt parti selvsagt interessert i". Det understrekes at partiet ønsket å prioritere fredssaken høyt og at medlemmene skulle ta opp saken i fagforeningen, eventuelle kvinneforeninger eller andre fora de deltok i.² Nødvendigheten av å tre i samarbeid med ikke-kommunister for dermed å utbre fredskampen ble vektlagt. Man ønsket å oppnå en bred sammensetning av de lokale komiteene: "fredskomiteen skal bli noe mer enn et utvalg i partiets avdeling på stedet."³ Partiledelsen understreket at partikameratene måtte

¹ AAB 1110 (NKP), D - 017, 5. 64, utkast til retningslinjer for fredsarbeidet, udatert, antakelig fra 1950.

² OVS, P - 50: 0740 - I, Brev fra Org.utvalget i NKP til distriktslagene, datert 8. april 1949. Fredskampens høye prioritet hos NKP viste seg også ved at partileder Løvlien var en av delegatene til Paris-kongressen. Der knyttet Løvlien bånd til personer som senere skulle bli sentrale i FFN, som Sverdrup Lunden, jf MSLs brev til Løvlien, der hun skriver: "Vi lærte hverandre personlig å kjenne i Paris - Vi visste jo av hverandre, og vi kan vurdere hverandres arbeid. Og det er på grunnlag av den viten og vurdering at jeg nå henvender meg til deg for å få vite om dere som parti *ikke* har bruk for det jeg som ikke-partimedlem kan utrette." Se AAB 1328 (MSL), boks 1, omslag e, MSL til Løvlien, 26.10. 1949.

³ AAB 1110 (NKP), D - 012, 4. 31, NKP-rundskriv nr. 62/49, "Fredsoffensiven", datert 12.8. 1949.

bestrebe seg på en "vennlig" tilnærming til sine politiske motstandere når de skulle ta opp fredsspørsmålet. Samarbeid skulle fremheves, og eventuelle partipolitiske motsetningsforhold nedtones.

NKP satte fredskampen inn i sin allmenne partipolitiske agitasjon. Fredsbudskapet ble sett på som et viktig moment i parti-propagandaen frem mot stortingsvalget høsten 1949:

Vi ligger langt etter i dette uhyre viktige arbeid. Vi må ta igjen det forsømte med en kraftanstrengelse i opptakten til valgkampen. Alle partimedlemmer forstår sikkert betydningen av en slik fredsoffensiv i denne situasjonen da alle andre partier har stilt seg på A-paktens - krigspolitikkens - grunn. Det er derfor en nøye politisk sammenheng mellom en slik fredsoffensiv organisert av fredskomiteen og den kamp som partiet fører foran dette valg under parolen: *For trygghet og fred - mot krise og krig.*⁴

Fredsbudskapet preget NKPs valgprogram. Partiet ga uttrykk for at fredsarbeidet var noe som alle kunne ta del i, uavhengig av partipolitisk standpunkt. Sovjetunionen ble trukket frem: "Vi vil ha fred og vennskap med Sovjet-Samveldet, fred med alle folk!"⁵ Sammenholdt med de andre partienes valgprogram og valgbrosjyrer, stikker NKPs satsning på fredsbudskapet seg ut. DNAs valgmateriell inneholdt riktignok enkelte referanser til hvordan freden best kunne bevares, men var ikke i nærheten av NKPs vektlegging av temaet.⁶ NKP ønsket å profilere seg som "fredspartiet" foran stortingsvalget i 1949.

Partiledelsen la vekt på sammenhengen mellom den allmenne politiske kamp NKP førte, og den virksomheten som ble drevet av fredskomiteene. Det var viktig å fremheve denne sammenhengen i agitasjon på arbeidsplassene og i hjemmene: "*Fredsspørsmålet* dvs. *kampen for freden* [...] forbindes med diskusjonen om *Devalueringen*, levestandarden, arbeidsløsheten som er kommet og som kommer, dvs. krisen og dens følger. Boligspørsmålet, likelønsspørsmålet."⁷ Gjennomslag for fredsbudskapet ville bety en politisk seier for NKP. For å spre budskapet

⁴ *Ibid.*

⁵ AAB 1110 (NKP), D - 012, 4. 32, NKPs valgprogram for 1949, s. 3.

⁶ AAB 1110 (NKP), D - 012, 4. 32 og 4. 33. Omslagene inneholder de forskjellige partienes valgmateriell fra 1949.

⁷ AAB 1110 (NKP), D - 012, 3. 40 - Sentralstyret 1949, "Oppgavene framover", udatert 1949.

sto Fredsfrontens organisasjon sentralt. En vellykket kampanje fra fredskomiteenes side kunne bety et sterkere kommunistparti. NKP forsøkte å spille på strenger i folket både gjennom partiapparatet og gjennom Fredsfrontens organisasjon.

Kommunistene i føringen i fredskomiteene

NKPs taktikk i Fredsoffensiven var preget av kryssende hensyn. Det var viktig at Fredsfronten, i det minste utad, fremsto som en samling av "alle som uansett partioppfatning eller livssyn, har tatt standpunkt mot Norges tilslutning til Atlanterhavs-pakten og kjemper for en verdensomfattende kollektiv sikkerhet på FNs grunn."⁸ På den andre siden ønsket ikke NKP at bevegelsen skulle ta en "gal" retning. Det var viktig for partiet å inneha den reelle, om ikke den nominelle, ledelsen i fredskomiteene.

For å oppnå dette sendte NKPs sentralstyre i 1949 retningslinjer til partilagene om hvordan de enkelte partimedlemmene skulle forholde seg til de nystartede fredskomiteene. På den ene siden skrev man: "Det er [...] *fredskomiteene selv som skal ta den praktiske og daglige ledelsen av de konkrete tiltak til fredens forsvar*. Disse komiteene [...] må ikke av våre partikamerater betraktes som underavdelinger av partiet." I lys av dette blir neste passasje i skrevet en kontrast:

De [fredskomiteene] er partiløse organer hvor kommunistene arbeider for å overbevise medlemmene av komiteene om *hva* som må gjøres i kampen for freden og *hvordan* det må gjøres for å oppnå de beste resultater. Gjennom sin egen innsats i arbeidet vil kommunistene, derved at de opptrer på en enhetlig linje og utfører det beste arbeid, bli de naturlige ledere av fredskomiteenes virksomhet.⁹

At partimedlemmene skulle "overbevise om", og ikke diktere veien i fredsarbeidet var poenget. Det positive lederskapet ble oppmuntret. En mer tradisjonell linje der partiaktivister drev maktkamp i bevegelsens forskjellige instanser, eller på kommunistisk vis "sprengte" bevegelsen, var altså ikke å anbefale

⁸ AAB 1110 (NKP), D - 012, 4. 31, NKP-rundskriv nr. 62/49, "Fredsoffensiven", datert 12. 8. 1949.

⁹ AAB 1110 (NKP), D - 012, 3. 40 - Sentralstyret 1949, rundskriv om "Partiet og Fredskomiteen", udatert.

innenfor fredskomiteene. Partikameratene skulle erobre ledelsen i kraft av sin forbilledlige innsats.

Det positive lederskapet skulle, såfremt fredskomiteene klarte å engasjere mennesker fra et bredt politisk spekter, utøves overfor mennesker som ikke delte kommunistenes synspunkter i alle politiske saker. Dette anerkjente NKP-ledelsen som et potensielt problem. Man fryktet at NKP-medlemmene kunne innta en avvisende holdning til ikke-kommunister. Dette kunne ha skadelige effekter:

Det kreves i denne forbindelse at våre partikamerater kan omgås mennesker med en annen partipolitisk farge, og at de overvinne alle fordommer mot å samarbeide med mennesker som i mange spørsmål har en annen oppfatning enn oss. Enhver sekterisk innstilling vil gjenspeile seg i innsnevring av fredskomiteens virksomhet.¹⁰

En slik innsnevring ville gå på bekostning av bevegelsens gjennomslagskraft. Samtidig fantes miljøer som NKP-ledelsen mente man burde holde avstand til. Skrevet fortsatte:

Den andre faren som består er at våre partikamerater for å glatte ut motsetninger mellom mennesker som gjerne *ønsker* fred, men ikke forstår at det må *kjempes* for freden, avviker fra partiets veg ved å gi opportunistiske konsesjoner til de politisk tilbakeleggende elementer som står på pasifismens grunn. Her må alle partikamerater være klar over at pasifismen i dag understøttes av krigshisserne i kampen mot Fredens Forsvarere for å hindre en aktiv utfoldelse av fredskreftene.¹¹

NKPs fiendtlige innstilling til pasifismen forsterker inntrykket av partiets ambivalens til samarbeid med ikke-kommunistiske krefter. Den manglende viljen til å samarbeide med den øvrige fredsbevegelsen harmonerte dårlig med NKPs ambisjon om å forene A-paktmotstandere i én front. En avvisning av de pasifistiske organisasjonene måtte innebære en betydelig begrensning av det feltet man hadde ønsket å samarbeide med. Samtlige norske fredsorganisasjoner, med unntak av Norgeslaget for Folkefred, gikk mot Atlanterhavs-pakten, og utgjorde dermed en viktig del av den samlede opposisjonen.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*

NKPs ekstraordinære landsmøte i februar 1950 behandlet fredskampen. Partiet hadde budskapet fra Kominforms tredje konferanse høsten 1949 friskt i minne. Det hadde det sovjetiske kommunistpartiets (VKP(b)) partisekretær Mikhail Suslov fremhevet kampen for freden som den viktigste oppgaven i tiden fremover. Kominform-konferansen resulterte i en resolusjon med tittelen "Forsvaret av freden og kampen mot krigsbrannstifterne",¹² som også var tittelen på Suslovs foredrag. Som et ekko fra Kominform-konferansen fastslo NKP: "Partiets fremste oppgave i dag er ideologisk og organisatorisk å forsterke kampen for freden."¹³ Som vist foran, så NKP seg selv i den ledende rollen i den norske Fredsfronten, men også VKP(b) som den ledende instans internasjonalt: "Vi skal [...] samordne kampen for freden i Norge med den kamp for freden som føres over hele verden, og som de kommunistiske partiene leder med Sovjetunionens Kommunistiske Parti og kamerat Stalin i spissen."¹⁴ På grunnlag av denne erkjennelsen ble det etter det ekstraordinære landsmøtet utarbeidet flere dokumenter som omhandlet den konkrete kommunistiske strategi i fredskampen.

NKP-ledelsen mente at Fredsfrontens arbeid i startfasen hadde vært for passivt, og at fredsarbeidet måtte føres med fornyet kraft.¹⁵ Målet var å engasjere brede lag av befolkningen i fredskampen, og enkelte grupper pekte seg ut. Den første, største og viktigste var arbeiderklassen. NKP ville avsløre regjeringens krigshissende politikk for de arbeiderne som var tilhengere av DNA: "Alle ærlige elementer i Arbeiderpartiet, i første rekke ens nærmeste arbeidskamerater, må daglig forklares hvilken skjebnesvanger politikk deres ledere fører." A-pressen skulle også avsløres: "Hver eneste artikkel eller melding i 'Arbeiderbladet' og de andre DNA-aviser som forsvarer opprustningen må angripes ut fra det syn at opprustningen legger

¹² Procacci (red.), *The Cominform*, ss. 886–897 (engelsk og russisk tekst).

¹³ AAB 1110 (NKP), D – 017, 6. 51, "informasjonsbrev til partilaga om kampen for freden", udatert (tidlig 1950).

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ AAB 1110 (NKP), D – 017, 5. 64, Utkast til retningslinjer for fredsarbeidet, udatert (tidlig 1950).

nye byrder på den enkelte og forbereder krigen mot Sovjet-Samveldet og sosialismen."¹⁶

Kritikken mot "høyresosialdemokratene" og A-pressen var todelt. På den ene siden skulle man peke på de politiske konsekvensene de økte forsvarsbevilgningene hadde, først og fremst de sosialpolitiske. På den andre siden skulle man motarbeide "sovjethetsen" i det norske samfunnet: "Opfatningen av Sovjet-Samveldet som en fremmed makt, som en makt som nevnes på linje med de imperialistiske stormakter må bekjempes og utryddes i arbeiderklassen." I tråd med dette skulle man avvise at den norske krigsmakten kunne brukes mot Sovjetunionen: "Tanken om at det norske folk og i første rekke de norske arbeidere aldri vil gå til krig mot sosialismens land må stadig hamres inn i bevisstheten."¹⁷

Arbeiderklassen skulle nås gjennom arbeiderbevegelsen. NKP-ledelsen oppmuntret sine medlemmer til å danne fredskomiteer på de forskjellige nivåene i fagbevegelsens organisasjonsstruktur. NKP ville engasjere kvinnene i Fredsfronten. I dette arbeidet måtte man søke innpass i kvinneorganisasjonene. Kvinners posisjon som mødre var ansett å være spesielt viktig. Et av de mer originale forslagene var å kritisere media og kulturlivet via kvinner, eller rettere sagt mødre: "Mulighetene for å organisere en landsomfattende appell fra mødrene til journalister, skuespillere og medarbeidere i kringkastingen bør drøftes."¹⁸ Også ungdommen skulle trekkes med. NKP sa ikke noe særskilt om taktikken som skulle følges i denne sammenheng, men også her var det organisasjonslivet som skulle oppsøkes. Særlig var såkalte "frilynte ungdomslag" aktuelle.¹⁹ Alle slags idrettsforeninger var interessante. Avholdsbevegelsen, som hadde et stort innslag kommunistiske medlemmer, ble spesielt nevnt:

Alle partimedlemmer som er medlem av IOGT eller NGU eller andre avholdsorganisasjoner eller andre organisasjoner som har fredsarbeidet på sitt program, må komme sammen og bli enige om

¹⁶ AAB 1110 (NKP), D – 017, 6. 51, "informasjonsbrev til partilaga om kampen for freden", udatert (tidlig 1950).

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ AAB 1110 (NKP), D – 017, 6. 51, "Andre tiltak i fredskampanjen" (til partilagene), udatert (tidlig 1950).

¹⁹ AAB 1110 (NKP), D – 017, 5. 64, Utkast til retningslinjer for fredsarbeidet, udatert (tidlig 1950).

hvordan de skal fremme forslag om disse organisasjonenes oppslutning om kampen for freden og tilslutning til Fredens Forsvarere.²⁰

NKP var stadig på vakt mot pasifistenes uheldige innflytelse: "Kommunistene må trygge at det alltid er aktivitet i arbeidet og at det blir ført etter de opptrukne linjer. Det betyr f. eks. at pasifistiske organisasjoner er velkomne, men at en må sørge for at de ikke får trekke fredskomiteen bort fra den riktige, opptrukne veien."²¹

Det var tydelig at NKP ikke helt fant frem til en passende taktikk i forholdet til pasifistene. Som vi ser, erkjente partiet at samarbeid var nødvendig. Det som imidlertid var sikkert, var at partimedlemmene aldri måtte gi fra seg initiativet til andre deltagere i fredskomiteene.²²

Fredsfrontens første tid i Norge ble som vi ser tett fulgt av NKP. Partiledelsen oppfordret medlemmene til å ta del i fredskomiteenes arbeid og, under en fasade av samarbeidsvilje, ta ledelsen gjennom hardt arbeid. Da svakhetene i Fredsfrontens organisering viste seg, makte partiledelsen til ytterligere innsats fra sine menige medlemmer.

NKP og Stockholms-appellen

NKP kom, som FFfN, sent i gang med kampanjen for Stockholms-appellen. Først den 2. juni 1950 ga partiets organisasjonsutvalg klar beskjed om at underskriftsinnsamlingen var den viktigste oppgaven for partimedlemmene.²³ Det er mulig at denne beskjeden ikke hadde den tilsiktede virkning, for tre uker senere fant NKP-ledelsen det nødvendig å forsterke sin oppfordring:

PÅ TROSS AV FERJETIDA må hver eneste partikamerat som vil bære navnet kommunist finne tid til å delta i underskriftskampanjen. Det gjelder såvel eldre som unge, kvinner som menn,

²⁰ AAB 1110 (NKP), D-017, 6. 51, "Andre tiltak i fredskampanjen" (til partilagene), udatert (tidlig 1950).

²¹ AAB 1110 (NKP), D-017, 5. 64, Utkast til retningslinjer for fredsarbeidet, udatert (tidlig 1950).

²² AAB 1110 (NKP), D-017, 6. 51, "informasjonsbrev til partilaga om kampen for freden", udatert (tidlig 1950).

²³ AAB 1110 (NKP), D-017, 5. 11, rundskriv fra NKPs org.utvalg til alle partilag, 2. 6. 1950.

tillitsmenn som medlemmer. Sentralstyret slo derfor fast i sitt vedtak den 1. juni: *Det er en plikt for alle partiets instanser, organisasjoner og medlemmer å konsentrere all kraft om innsamlingen av underskrifter på Stockholmsappellen.*²⁴

For å oppnå større effektivitet, la Organisasjonsutvalget i NKP opp en spesiell plan for kampanjen. Planen var inndelt i fire etapper. Den første etappen var behandling av saken i partilaget. Dernest skulle partilaget ta kontakt med den lokale fredskomiteen og samordne arbeidet med den. Nettopp kontakten med fredskomiteen ble fremhevet som et viktig element. Det var tydelig at NKP-ledelsen så nødvendigheten av at den formelle ledelsen av kampanjen lå i fredskomiteenes hender. Den andre etappen var konsentrert om bedriftene. Antakeligvis var dette motivert av at NKP her mente å ha størst sjanse til å oppnå underskrifter. Det var viktig med en god start. Den tredje etappen skulle gjennomføres på forskjellige møter og stevner, og dessuten skulle partikameratene bedrive husagitasjon. NKP-ledelsen vektla at utfylte underskriftslistene kom raskt inn til Hovedkomiteen, slik at FFfN og NKP-avisen *Friheten* kunne publisere tall fra kampanjens gang for å oppmuntre innsamlere til videre innsats. For å administrere partimedlemmenes innsats nedsatte partiet et utvalg med spesielt ansvar for underskriftskampanjen.²⁵

Det tok ikke lang tid før kampanjen møtte motstand. NKPs utvalg for underskriftskampanjen fastslo at "[d]en borgerlige og sosialdemokratiske presse har satt i gang en systematisk fredsfiendtlig kampanje for å hindre at folk slutter opp om Stockholmsappellen."²⁶ NKP-ledelsen innså at *Frihetens* lesermasse var altfor liten i forhold til de andre avisenes publikum. For å imøtegå "krigshissernes løgnpropaganda" måtte derfor Fredsfronten og NKP søke nye kanaler ut til folket. Løsningen ble en rekke løpesedler som delvis var produsert av FFfN, delvis av NKP. Partiet påtok seg å spre disse til "hvert eneste hjem"

²⁴ AAB 1110 (NKP), D-017, 5. 11, rundskriv fra NKPs utvalg for underskriftskampanjen v/Arne Pettersen til alle partilagsstyrer, 26.6. 1950.

²⁵ AAB 1110 (NKP), D-017, 5. 11, rundskriv fra NKPs org.utvalg til alle partilag, 2.6. 1950.

²⁶ AAB 1110 (NKP), D-017, 5. 11, rundskriv fra NKPs utvalg for underskriftskampanjen v/Arne Pettersen til alle partilagsstyrer, 26.6. 1950.

ved hjelp av sitt apparat. Igjen fremla NKP-ledelsen en detaljert plan for hvordan partimedlemmene skulle gå frem for å oppnå det beste resultat. Lagsstyrene skulle gjennomføre en stram organisering av lagets virksomhet. Her var det viktig at ansvarsforholdene var klare, og at man fikk dekket alle deler av det geografiske området som lå under partilaget. Man måtte nå frem overalt.

NKPs bidrag til Fredsfronten var preget av partiets tradisjon for praktisk organisering og gjennomføring av agitasjon og propaganda. NKP-ledelsens nøyaktige beskrivelse av den enkelte partikamerats vei mot å oppnå underskrift fra en skeptiker var karakteristisk for graden av detaljstyring, og kan tjene som et eksempel på den organisatoriske kunnskapen kommunistpartiet tilførte Fredsfronten i Norge. Prosessen ble inngående beskrevet, og på sedvanlig vis inndelt i etapper. I første etappe skulle NKP-eren dele ut brosjyren "Forby atombomben" til den potensielle underskriveren. Etter å ha ventet i "3-4 dager" skulle han eller hun vise frem FFIn folder med samme tittel. "Et par dager" etter det igjen skulle man be om personens underskrift på Stockholms-appellen. I denne fasen hadde NKP-ledelsen forutsett følgende: "Da oppstår den politiske diskusjonen og angrepene vil rette seg mot partiet." Partikameraten måtte være forberedt på dette. Som svar på de forutsette angrepene hadde NKP-ledelsen laget folderen "Krigen truer": "Denne flyseddel er beregnet til utdeling etter at en første gang har vært og spurt om underskrifter." Andre etappe kunne så inntre. Det skulle skje når folk hadde tenkt over saken og folderne og løpesedlene hadde gjort sin virkning. Da skulle man dele ut en løpeseddel fra FFIn der "landskjente kvinner og menn" oppfordret folk til å underskrive. Deretter skulle man fylle på med materiale om atombombens virkninger og behandlingen av spørsmålet i FN. Dermed var grunnen redet for tredje etappe, da fruktene av de to første etappene ganske enkelt skulle høstes. NKP-ledelsen skrev optimistisk: "Vi stiller oss som mål for denne siste etappen for kampanjen, fullstendig å bryte motstanden mot å undertegne appellen."²⁷

²⁷ *Ibid.*

Høsten 1950 erkjente NKP-ledelsen at underskriftskampanjen ikke svarte til forventningene. Partiet forsøkte å forsterke kampanjen frem mot den andre Verdensfredskongressen og ønsket å sette kampanjen inn i en bredere politisk sammenheng. Agitasjonen for Stockholms-appellen skulle knyttes til kampen mot økte forsvarsbevilgninger etter Korea-krigens utbrudd.²⁸ Partimedlemmenes oppgave var å argumentere for Stockholms-appellen som en protest mot opprustningen og den derav senkede levestandarden.²⁹ NKP hadde her et gyldig politisk argument. Utbruddet av Korea-krigen skapte en inflasjon som førte til sterke krav fra fagbevegelsen om lønnstillegg. Det kom imidlertid ikke, slik NKP antakelig satset på, en større konfrontasjon mellom norske arbeidere og landets politiske ledelse.³⁰

Hovedstøtet skulle settes inn i fagforeningene. NKP-medlemmer som deltok i faglig arbeid skulle sørge for at Stockholms-appellen ble behandlet på det første møtet etter sommerferien i klubben eller fagforeningsstyret. Det beste var, som vanlig, å engasjere ikke-kommunister for saken, slik at disse kunne fremlegge forslag i foreningen eller i klubben. Det var viktig at partikameratene sørget for en bred agitasjon: "En bør søke å få det organisert slik at fagforeningens underkasserere, oppmålere og faste agitatorer, liksom hovedkasserere og avdelingskontor bør ha lister utlagt."³¹ Ved siden av å fremme forslag for fagforeningsstyret, skulle man henvende seg til enkeltpersoner for å få underskrifter av dem. Partiet krevde mye av sine medlemmer. Ikke en gang når de var på friskift skulle de la saken hvile: "En må her ikke innskrenke seg til å få underskrifter bare på sin egen avdeling eller skift, men – om ikke andre gjør det – samle underskrifter også på andre avdelinger og skift."³²

²⁸ Norske bevilgninger til Forsvaret gjennomgikk en hurtig endring i perioden 1949–1953. Fra å ha vært foreslått redusert med 10 prosent i januar 1950, en tid som beskrives som en "tilnærmet tøværperiode", ble forsvarsbudsjettet mer enn fordoblet etter Korea-krigens utbrudd. Se Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, s. 39, 75 og 82.

²⁹ AAB 1110 (NKP), D – 017, S. 11, rundskriv fra NKPs faglige utvalg til fagforeningsfraksjonene og partilagene ved større bedrifter, 11.8. 1950.

³⁰ Trond Bergh, "Norsk økonomisk politikk 1945–1965" i Trond Bergh m. fl. (red.), *Vest og Velstand*, Universitetsforlaget 1977, s. 81.

³¹ AAB 1110 (NKP), D – 017, S. 11, rundskriv fra NKPs faglige utvalg til fagforeningsfraksjonene og partilagene ved større bedrifter, 11. 8. 1950.

³² *Ibid.*

Til tross for stadige rundskriv der partilagene ble pålagt å drive underskriftskampanjen som sin fremste oppgave, måtte NKP en måned før Fredsfrontens andre Verdenskongress konstatere at Norge lå svært dårlig an i innsamlingen. Sekretariatet i NKP fastslo at kampanjen ikke hadde utnyttet de mulighetene som forelå, hovedsakelig på grunn av manglende "konkret organisering og målsetting fra det enkelte partilag."³³ I tråd med et vedtak i FFiNs Landsråd, som satte som mål å samle inn 150 000 underskrifter før Verdensfredskongressen, krevde NKP-sekretariatet et nytt krafttak fra sine partifeller. Konkret skulle hvert partilag samle inn minimum ti underskrifter pr. medlem. Igjen ble det understreket at motstanden mot økte forsvarsbevilgninger og mot beredskapslovgivningen kunne utnyttes i agitasjonen.³⁴

NKP versus DNA

Etter at Stockholms-appellen mislyktes kunne det i en periode se ut som NKPs engasjement i Fredsfronten var for nedadgående. Tallene fra Stockholms-appellen viste imidlertid at partiet var svært viktig for kampanjen. NKPs sentralstyre og dets partisekretær Just Lippe hadde klare planer for hvordan Fredsfrontens svakheter burde rettes på.

Sosialdemokratenes opprop "Fred med Frihet" våren 1951 fremkalte reaksjoner i NKP-ledelsen. Partisekretær Just Lippe mente at hensikten med oppropet var å "splitte den fredsfrent som er i ferd med å vokse fram i vårt land", og dessuten å fungere som "det ideologiske grunnlaget for A-paktlandenes krigsforberedelser mot den sosialistiske del av verden."³⁵ Lippes antakelse om at oppropet var kommet til av taktiske hensyn var korrekt. Sosialdemokratene oppfattet Fredsfronten som en trussel mot sitt tradisjonelle doméne, fagbevegelsen, og utformet "Fred med Frihet" som en motvekt mot FFiNs agitasjon.³⁶

³³ AAB 1110 (NKP), D-017, 5. 11, rundskriv fra NKPs sekretariat til partilag og distriktstyre, 18.10. 1950.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ OVS, P-50: 0730a, rundskriv fra NKP til lagsstyrene, 10.2. 1951.

³⁶ At "Fred med Frihet" var et taktisk motstøt mot Fredsfronten ble bekreftet av Paul Engstad jr. i samtale den 13.12. 1996. Engstad var på 1950-tallet sentral på DNAs og LOs høyreside.

Lippe ga sine partikamerater i oppgave å stå imot "Fred med Frihet" på arbeidsplassene. I forbindelse med at oppropet kom opp til behandling i fagforeningene, skulle kommunistene reise motforslag om at FFiNs brosjyre "Veien til Verdensfred" burde legges til grunn for fagforeningens behandling av fredsspørsmålet. Lippe mente at den beste taktikken var å legge vekt på forskjellene mellom de to programmene. FFiNs brosjyre understreket, i motsetning til "Fred med Frihet", at Tyskland ikke måtte gjenopprustes, og at grunnlaget for freden lå i samarbeid mellom ulike politiske retninger.³⁷ Disse momentene var ifølge Lippe viktig "i kampen for freden i den situasjon som er oppstått ved at høyresosialdemokratiske ledere av frykt for å miste taket på arbeiderne nå har kastet fram sitt splittelsesmanifest *Fred med Frihet*".³⁸

1950-tallets fagbevegelse var preget av intens maktkamp mellom DNA og NKP. Kommunistene var den langt svakere part på de aller fleste arbeidsplassene og i de tilhørende fagforeningene. Bekymringen i DNA var at NKP, på tross av bare omkring 5 000 partimedlemmer i 1950, gjennom Fredsfronten kunne skaffe seg et talerør til flere mennesker.³⁹ De to motstående fredsprogrammene ble et uttrykk for denne maktkampen.

NKP-ledelsen ble raskt involvert i arbeidet med Femmakts-appellen. Partiets organisasjonsutvalg sendte ut et rundskriv om den kommende kampanjen allerede før den ble lansert av FFiN. Partiet var opptatt av at kampanjen skulle knyttes sammen med kampen mot tysk gjenopprustning.⁴⁰ NKP var altså tidligere ute enn FFiN, og forberedte sine medlemmer på det som kom. Dette ble muliggjort av at Hovedkomiteens NKP-medlemmer, først og fremst Adam Egede Nissen jr., ga rapporter til partiledelsen om Hovedkomiteens møter.⁴¹

Igjen sendte partiledelsen ut varsel til lokallagene om at underskriftsinnsamling måtte prioriteres.⁴² Partisekretær Lippe

³⁷ AAB 1110 (NKP), D-020, 9. 10, brosjyren "Veien til Verdensfred", februar 1951.

³⁸ OVS, P-50: 0730a, rundskriv fra NKP til lagsstyrene, 10.2. 1951.

³⁹ Samtale med Paul Engstad jr., 13.12. 1996.

⁴⁰ AAB 1110 (NKP), D-020, 6. 43, rundskriv fra NKPs org.utvalg til distriktstyrene, 7. 3. 1951.

⁴¹ Se f. eks AAB 1110 (NKP), D-020, 6. 43, "rapport fra Adam", 7.3. 1951.

⁴² OVS, P-50: 0730a, rundskriv fra NKP til lagsstyrene, 14.3. 1951.

gikk grundig gjennom kampanjen slik NKPs sekretariat så den gjennomført. Viktige punkter her var at appellen skulle stilles til behandling "i alle masseorganisasjoner" og på offentlige møter. Lippe oppfordret videre til at det skulle dannes fredskomiteer der hvor slike ikke allerede eksisterte. Dagen for det store hovedfremstøtet skulle være 1. mai, og det ble understreket at saken hastet.⁴³ *Friheten* fulgte opp med å trykke Femmaktsappellen med de første norske underskriverne.⁴⁴

Dermed var NKPs og NKUs medlemmer igjen i gang som fotsoldater i Fredsfrontens underskriftskampanje. Det tok imidlertid ikke lang tid før partiledelsen oppgitt måtte konstatere at mange av partilagene hadde vært for trege i sin organisering av kampanjen. Lippe understreket overfor alle lag og distriktsstyrer at det ikke var noen grunn til å ligge bak skjema, siden partiledelsen hadde vært tidlig ute med å forberede saken:

Lagene har altså hatt 2 måneder på denne kampanje og hvert lag som vil si seg å være på høyde med sin politiske oppgave burde allerede stå midt oppe i kampanjen. Snart har vi ferietiden. Hvert eneste lag i NKP må se det som en forpliktelse innen ferietiden å ha utført en bestemt del av underskriftskampanjen.⁴⁵

Han pekte på de propagandistiske fordelene foreløpige opp-tellinger ville ha. Disse ville kunne trykkes i *Friheten* og dermed virke som en inspirasjonskilde for andre partilag.

Det ser ut til at NKP og NKU også i forbindelse med Femmaktsappellen var sterkt delaktige i at resultatet ikke ble enda svakere enn de 65 000 underskriftene som til slutt kom inn. Noen steder, blant annet i Harstad, var kommunistene alene om å samle underskrifter. Man klarte ikke å verve ikke-kommunister for dette arbeidet.⁴⁶ FFiN viste at de satte pris på kommunistenes innsats ved å sende en rekke takkebrev for innkomne underskriftslistor til de enkelte partilagene.⁴⁷ I april 1952, da det samlede antall underskrifter lå på omkring 60 000, hadde NKU

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ *Friheten*, 17.3. 1951.

⁴⁵ OVS, P-50: 0730a, rundskriv fra NKP til alle lag og distriktsstyrer, 25.5. 1951.

⁴⁶ PAX 0008, b. 02, m. 07, o. 01, brev fra Torbjørn Bassøe til FFiN, 23.6. 1951.

⁴⁷ PAX 0008, b. 02, m. 01, o. 22, brev fra Hovedkomiteen til forskjellige partilag i NKP og NKU

alene stått for en tredjepart av disse.⁴⁸ Entusiasmen i NKU var nok også større enn i moderpartiet. Et eksempel på det var en såkalt "aktivistgruppe" som ble dannet høsten 1951. NKU-erne Margaret Frisch, Poul Simonsen og Øivind Frisch sto bak initiativet. Gruppen skulle operere adskilt fra det øvrige parti-arbeidet, og gjennomføre aksjoner som plakatoppklistring, maling av slagord og spredning av flyveblad. Aktivistgruppen klistret opp plakater med teksten "Skriv under Verdensfredsrådets appell om fem-maktsmøte" og "Vennskap og Fred mellem Verdens Folk".⁴⁹

Likevel ser vi at partiledelsen refset sine medlemmer for svak innsats. 40 000 færre underskrifter på Femmaktsappellen enn på Stockholms-appellen, med tre ganger så lang tid til disposisjon, talte sitt klare språk. At fredsarbeidet ikke engasjerte medlemmene slik partiledelsen åpenbart forventet, er naturlig å se i sammenheng med Mimi Sverdrup Lundens tidligere omtalte bekymringer ved årsskiftet 1951/1952. Hun mente da at satsingen på ikke-komprommiterte forgrunnsfigurer ville fortrenge de mest aktive "fotsoldatene" i Fredsfronten, nemlig kommunistene. Det kan se ut til at hun fikk rett.

Lippes organisatoriske og politiske omstilling

I Hovedkomiteen satt det, foruten Adam Egede Nissen jr., tre NKP-medlemmer. Disse tre var Oskar Stav, Kirsten Hansteen og Arne Fredriksen. NKP satte sin lit til at disse personene, med den organisasjonserfaring de hadde fra partiet, ville være i stand til å styrke Fredsfronten. Reaksjonen var derfor sterk da det viste seg at Hovedkomiteens organisatoriske arbeid var under enhver kritikk.

Forberedelsene til FFiNs andre landsmøte var foranledning for at svært skarpt skyts ble rettet mot Hovedkomiteen. Kritikken kom fra et uidentifisert NKP-medlem som selv hadde drevet fredsarbeid.⁵⁰ Kritikeren ga klar beskjed om at han måtte

⁴⁸ pax 0008, b. 02, m. 02, o. 04, bevitnelse av mottatte underskrifter innsamlet av NKU, utstedet av FFiN, 9.4. 1951.

⁴⁹ AAB 1110 (NKP), D-020, 6. 50, brev fra Øivind Frisch til sentralstyret i NKU v/Arne Jørgensen, 3.9. 1951.

⁵⁰ AAB 1110 (NKP), D-017, 6. 43, udatert og usignert brev til NKPs sentralstyre om FFiNs andre landsmøte.

”protestere mot at medlemmer i N.K.P. i hovedkomiteen kan sitte å [sic] være med på [...] lettsindige og ansvarsløse beslutninger.” Ifølge kritikeren førte dårlig planlegging med seg en risiko for at ”spekulanter og fiendtlige elementer” kunne prege landsmøtet. Etter hans mening var det ”klart at slik som dette organisatorisk er lagt opp vil landsmøtet rett og slett bli en *blank fiasko*.” Han erklærte at NKP ikke kunne ta ansvaret for å lose landsmøtet i havn ”når partikameratene som deltar i F.F. [Fredens Forkjempere] uten å konferere med partiet fatter beslutninger som er så totalt blottet for viten om hvordan et så stort arrangemang kan organiseres.” Avslutningsvis ga han sin dom over landsmøtets skjebne: ”[V]i må ikke ha illusjoner om dette landsmøte. Det er lagt opp slik at det ikke kan bli noen god representasjon. Jeg ber sentralstyret ta denne sak opp snarest og fatte beslutning om hva som skal gjøres.”⁵¹ Kritikken ser ut til å ha vært begrunnet, idet oppmøtet på landsmøtet var svært skuffende for Hovedkomiteen. Bare i underkant av en tredel av det planlagte antall delegater møtte.

Sentralstyret i NKP fulgte oppfordringen om å forsøke å redde stumpene av landsmøtet. Distriktsstyrene ble pålagt å sørge for at representasjonen fra deres distrikt ble best mulig. Dette betød ikke bare flest mulig delegater, men også ”riktige” delegater. Det var viktig for NKP at landsmøtet ikke ble preget av ”en svak og tilfeldig sammensatt representasjon” som kunne skape ”politiske vansker”.⁵²

Også i forberedelsene til den nordiske fredskonferansen i Stockholm høsten 1951 ønsket NKP-ledelsen at de lokale partilagene skulle mobilisere. Distriktsstyrene fikk i oppgave å distribuere innsamlingslister i fagbevegelsen for finansiering av den norske delegasjonen.⁵³ Partisekretær Just Lippe måtte imidlertid konstatere at NKP hadde sviktet på lokalplanet. Likevel var Lippe fornøyd med den representasjonen som tross alt var oppnådd, og mente at dette vitnet om Fredsfrontens store potensial: ”Resultatet viser at fredsbevegelsen har *meget* store

⁵¹ *Ibid.*

⁵² AAB 1110 (NKP), D - 017, 6. 43, rundskriv fra sekretariatet i NKP til distriktsstyrene, 3.8. 1951.

⁵³ OVS, P - 50: 0730a, kopi av rundskriv fra NKPs org.utvalg til distriktsstyrene, 15.10. 1951.

muligheter for øyeblikket, ja at vi kan ha muligheter for et gjennombrudd hvis vi slår til *nå og på den rette måte*.”⁵⁴

Samtidig erkjente Lippe at den nordiske fredskonferansen i Stockholm var et unntak, og at Fredsfronten led under store mangler. Partisekretæren etterlyste to faktorer som kunne utbedre situasjonen. For det første mente han at FFiN manglet en ”klar politisk linje”. Dette gjorde det umulig for bevegelsen å ”slå bresjer i den front sosialdemokratiet søker å holde i de store folkeorganisasjoner her i landet.” Lippe siktet her til fagbevegelsen, som han så som nøkkelen til innflytelse i det norske samfunnet. For å bøte på dette mente Lippe at fagforeningsledere burde få en langt mer fremtredende plass i Fredsfronten. Han mente at FFiN trengte en ”politisk omstilling”. Han skrev ikke hva dette skulle innebære, men det ser ut til at han ønsket en sterkere tilnærming til sosialdemokratiske fagforeningsfolk enn FFiN til da hadde hatt.⁵⁵

For det andre var Lippe opptatt av at FFiN manglet en skikkelig organisatorisk oppbygging og at retningslinjene i bevegelsen var å betrakte som døde paragrafer. Den organisatoriske oppbyggingen var strengt definert i vedtektene fra det første landsmøtet i mars 1950. Disse vedtektene ble imidlertid raskt forkastet, idet de hadde vist seg å være ”altfor stive og uhensiktsmessige”.⁵⁶ Lippe mente derimot at en langt strengere organisering av Fredsfronten måtte til om den skulle ha muligheter til å lykkes:

Hvis fredsbevegelsen vokser så den får 150–200 organisasjoner, vil Hovedkomiteen forlenget være sprenget. Den er allerede nå med den håndfull organisasjoner som finnes ikke i stand til å skaffe foredragsholdere, sende ut instruktører som kan hjelpe til med arbeide ute i marken. F.F.s hovedkomite må innse den selvsagte ting at man ikke kan skape en levende fredsbevegelse bare med sirkulærer, opprop og en avis. Det må levende mennesker til ute i marken.⁵⁷

Lippe hadde fremført denne kritikken ”gang på gang” for Hovedkomiteens NKP-ere, som ikke hadde latt seg overbevise.

⁵⁴ AAB 1110 (NKP), D - 020, 6. 50, brev fra Lippe til NKPs sentralstyre, 15.11. 1951.

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ PAX 0008, b. 02, m. 01, o. 23, brev fra FFiN til Telemark Fredsråd, 11.3. 1951.

⁵⁷ AAB 1110 (NKP), D - 020, 6. 50, brev fra Lippe til NKPs sentralstyre, 15.11. 1951.

Lippe var likevel ikke i tvil om at de nevnte hovedkomite-medlemmene ville komme til fornuft, noe han håpet ville skje raskt: "hvis vi hurtig løser spørsmålene, vil vi kunne nytte de gode muligheter som vi nå har, særlig i fagforeninger og den nordiske konferansen og kampanjen omkring den, kan bli innledningen til en nyreiseing av F.F." Lippe understreket at strategien for denne nyreiseingen måtte legges av partiet.⁵⁸ I Lippes øyne var det altså en oppgave for NKP ikke bare å støtte Fredsfronten, men gjennom sine medlemmer i Hovedkomiteen å styre den organisatoriske utviklingen.

Det ser ut til at Lippe fikk det som han ville. Fra sommeren 1952 ble det satset på en omorganisering av Fredsfronten omkring faglige tillitsmenn. Utgangspunktet var en fredskonferanse for Oslo-området, som ble innkalt for "å mobilisere Osloarbeiderne for fredssaken." Det var en del av de norske arbeiderdelegatene til den nordiske fredskonferansen i Stockholm som tok initiativet.⁵⁹ Det ble valgt en fredskomite for Oslo-området med Oscar Kristiansen fra Sporveisarbeidernes Forening som formann.⁶⁰ Via et representantskap skulle denne fredskomiteen bli "et støttepunkt og kanal ut i organisasjonslivet".⁶¹ NKP-ledelsen sendte i et rundskriv til distriktsstyrene beskjed om at partiet, "som aktiv deltaker i fredsbevegelsen", skulle gå i bresjen for å få arrangert tilsvarende konferanser omkring i landet. Som Oslo-konferansen skulle disse ha følgende tre hovedformål:

- a. Å finne anledning til særlig å mobilisere arbeiderorganisasjonene og bedriftene for fredsbevegelsen og få disse til å innta den ledende og dominerende rolle i fredsbevegelsen de bør ha.
- b. Gjøre slutt på den organisatoriske uorden og forvirring som lenge har rådet i fredsbevegelsen og å skape ett noenlunde organ [...] som virkelig har organisasjoner bak seg og derfor autoritet.
- c. slå et slag for å bryte isoleringen omkring fredsbevegelsen og få nye organisasjoner med.⁶²

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ AAB 1110 (NKP), D - 013, 6. 43, bilag til rundskriv fra NKPs sentralstyre om fredskonferanse i Oslo den 8.6. 1952, udatert.

⁶⁰ *Svart på Hvitt*, nr. 11, 10. juli 1952, s. 2.

⁶¹ AAB 1110 (NKP), D - 013, 6. 43, rundskriv fra NKPs sentralstyre om fredskonferanse i Oslo den 8.6. 1952, udatert.

⁶² *Ibid.*

Just Lippes linje i fredskampen fikk støtte fra viktig hold. I forkant av arbeiderkonferansen i Oslo hadde generalsekretariatet i Verdensfredsrådet innkalt til møte med NKP og Hovedkomiteen. Fra NKPs sentralstyre møtte Just Lippe og Randulf Dalland, for Hovedkomiteen NKP-medlemmet Arne Fredriksen. Fra Verdensfredsrådets generalsekretariat var Jean Lafitte og den sovjetiske representanten Guljajev til stede.

Foruten å godkjenne resolusjonsforslaget for den nordiske arbeiderkonferansen, forsikret Lafitte og Guljajev seg om at Wienkongressen skulle behandles og at de nordiske arbeiderne skulle sende en delegasjon til den.⁶³ Resultatet av arbeiderkonferansen var i så måte vellykket, idet den sendte ni delegater fra de nordiske lands fagbevegelser.⁶⁴ Lafitte og Guljajev bifalt også i nordmennenes planer for at popularisering av Wienkongressen skulle foregå på rapportmøter om den nordiske arbeiderkonferansen. Som vi ser, hadde Verdensfredsrådets generalsekretariat gjennom NKP innflytelse på den nordiske arbeiderkonferansens program og vedtak. Offisielt var konferansen et initiativ fra fagbevegelsens tillitsmenn, og sto utad uavhengig både av FFiN og Verdensfredsrådet.

Et annet tema som kom opp på møtet, var FFiNs arbeid for å forberede seg til Wienkongressen. Lippe og Dalland påpekte at Hovedkomiteen "som vanlig" var treg, og at dette skapte vansker med å oppdrive en anstendig norsk representasjon til kongressen. Lafitte og Guljajev mente at Verdensfredsrådets generalsekretariat og Verdensfredsrådets president Frédéric Joliot-Curie skulle invitere en rekke personer direkte. Man diskuterte seg frem til at følgende personer skulle inviteres: helse- og direktør Karl Evang, professor Leiv Kreyberg, stortingsrepresentant Jakob Friis, professor Kåre Strøm og pastor Ragnar Forbech.⁶⁵ Verdensfredsrådet ville dekke de invitertes reiseomkostninger, men ikke stå for utgiftene til de andre norske delegatene. Løsningen på dette problemet var original. NKP tok kontakt med den tsjekkosllovakiske minister i Oslo, og ordnet

⁶³ AAB 1110 (NKP), brev fra Just Lippe til NKPs sentralstyre, 13.11. 1952.

⁶⁴ *Svart på Hvitt*, nr. 17, 15. desember 1952, s. 9.

⁶⁵ AAB 1110 (NKP), brev fra Just Lippe til NKPs sentralstyre, 13.11. 1952.

med plass på et tsjekkosllovakisk flytransport for den norske delegasjonen.⁶⁶

Et tredje tema som ble tatt opp på møtet var den generelle situasjonen i den norske Fredsfronten. Uoverensstemmelsene mellom Lippe og NKP-medlemmene i Hovedkomiteen ble tatt opp, og Lippe redegjorde for NKP-ledelsens syn på hvordan Fredsfronten skulle styrkes. Lafitte og Guljajev erklærte seg enige i NKPs og Lippes linje. De ga også uttrykk for at FFfIN måtte arbeide mot en ny landskonferanse som kunne styrke Hovedkomiteen. Hva angikk uoverensstemmelser mellom norske partimedlemmer for øvrig, mente de at det var en sak for NKP.⁶⁷

Møtets sammensetning og tema forteller oss en hel del. Den politiske sammensetningen var helt ensidig. Arne Fredriksen fra Hovedkomiteen var NKP-medlem. Jean Lafitte var fremtredende medlem av det franske kommunistpartiet, og Guljajev av det sovjetiske kommunistpartiet.⁶⁸ Dalland og Lippe møtte som medlemmer av NKPs sentralstyre. Møtet mellom fredsforkjempere var altså et møte mellom representanter for tre europeiske kommunistpartier. Dette illustrerer den vekt kommunistene la på fredskampen og i hvilken grad de faktisk hadde råderett over bevegelsen.

Sammensetningen får ytterligere betydning når vi ser på møtets tema. Diskusjonen bar preg av at de beslutningene som ble tatt, dannet utgangspunkt for den videre vei for Fredsfronten i Norge. Det var sentrale spørsmål som ble behandlet, og Lafittes og Guljajevs anbefalinger var retningsgivende for Hovedkomiteen. Særlig viktig var det at Just Lippes vektlegging av arbeiderbevegelsen og den organisatoriske omstruktureringen omkring denne gruppen ble godkjent av representanter for generalsekretariatet i Verdensfredsrådet.

Den videre skjebne for Fredsfronten i Norge ble påvirket på møtet mellom de fem kommunistene. Resolusjonen og program-

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ At Guljajev var medlem av SUKP tas for gitt, idet han umulig kunne ha innehatt en stilling i Verdensfredsrådet uten å ha vært et lojalt medlem av det sovjetiske partiapparatet. Om Lafittes partimedlemskap i Frankrike, se Shulman, *Stalin's Foreign Policy Reappraised*, s. 97.

met på den nordiske arbeiderkonferansen ble påvirket, FFfINs arbeid for Wien-kongressen ble påvirket, og Verdensfredsrådets øverste ledelse ga sitt samtykke til at FFfIN skulle utvikle seg etter NKPs partisekretær Just Lippes linje. Konklusjonen kan ikke bli en annen enn at NKP, som en del av den internasjonale kommunistiske bevegelse, hadde avgjørende innflytelse på den norske Fredsfrontens utvikling.

NKP og Orientering

Som vi har sett, endret FFfINs profil seg noe i tiden etter det tredje landsmøtet i 1953. I takt med utviklingen i Verdensfredsrådet ble enkelte sosialdemokrater og partiløse personer sentrale i bevegelsen, og fremsto etter hvert som forgrunnsfigurer. Det er naturlig å tolke dette som en avradikalisering av FFfIN. NKP-ledelsen var av en annen oppfatning. I partiet mente man å se en radikaliserings i det norske samfunnet generelt og av sosialdemokrater spesielt. Det var "de andre" som nærmet seg NKP, ikke omvendt. NKP-ledelsen snakket om "en voksende uro i de bredeste lag av folket og en voksende uvilje og irritasjon mot de amerikanske imperialisters røverpolitikk både internasjonalt og i forholdet til Norge". De kommunistiske kadrene pekte særlig på en angivelig økende motstand mot Atlanterhavspaktens og USAs begrensninger på den norske regjeringens handlefrihet:

Kommunistene må være klar over at mektige krefter i alle sosiale lag av folket begynner å røre på seg for å ta opp kampen for gjenerobring av Norges selvstendighet og nasjonale frihet. Så sterke er allerede disse krefter at de i stigende grad gjør seg gjeldende i landets Storting og pressen uansett politisk farge.⁶⁹

At det faktisk foregikk et stemningsskifte mot Atlanterhavspakten fra 1951 og fremover, var riktig.⁷⁰ Radikaliseringen av blant annet sosialdemokratiske krefter ble synlig i form av opprettelsen av andelslaget og avisen Orientering. Initiativtakerne var sammensatt av flere grupper. Blant de første andelshaverne fantes en rekke personer som hadde vært, eller kom til å bli, in-

⁶⁹ AAB 1110 (NKP), D - 027, 6.44, "studiearbeid 1954", diskusjonsmateriale om NKPs politiske oppgaver med tittelen "For arbeiderklassens enhet! For en nasjonal front for fred, uavhengighet og bedre kår!"

⁷⁰ Meyer, "NATOs kritikere", i serien *Forsvarsstudier* 3/1989, ss. 49-51.

volvert i Fredsfronten i større eller mindre grad. Det dreide seg om DNA-medlemmer, partiløse personer og enkelte kommunister med tilknytning til den ekskluderte Furubotn-fraksjonen.⁷¹

Orientering kom ut med et prøvenummer i desember 1952. Utgivelsen avslørte store meningsforskjeller innad i den sammensatte gruppen andelshavere. Jakob Friis, som var redaktør for prøvenummeret, rettet ensidig kritikk mot USA og vestmaktene. Dette ble påpekt av mer moderate Orienterings-medlemmer som Karl Evang, Johan Vogt, Kristen Andersen og Johanne Åmlid.⁷² Disse var opptatt av å markere "det tredje standpunkt", en uavhengig posisjon mellom Øst og Vest. Det kom til maktkamp om hvilken linje som skulle følges. Denne ble avsluttet i januar 1953 med de moderate kreftene som seierherrer. Disse utformet en ny prinsipperklæring.

I erklæringen ga man en redegjørelse for bakgrunnen for den nye utgivelsen, samt hva grupperingen ønsket å oppnå. I erklæringen ble det fastslått at Orientering var bekymret for at den maktpolitiske linjen som ble fulgt av stormaktsblokkene ville føre til "en ny storkrig". Orientering stilte seg kritisk til både USA og Sovjetunionen. For USAs del trakk grupperingen frem at Vesten, under amerikansk press, var "i ferd med å svikte grunnleggende demokratiske prinsipper og hevdvunne menneskerettigheter fordi den militære 'sikkerheten' angivelig krever det". Den sovjetiske siden ble kritisert for å opprettholde en diktatorisk styreform, og dessuten for at "kommunistene i de vestlige land nyttes som brikker i stormaktsspillet." Også den politisk ledelsen i Norge ble trukket frem:

I ly av kommunismen vokser presset mot alle radikale grupper og enkeltmennesker. Vest-Europa lar seg rive med i utviklingen, og også i vårt land har den forlengst satt sine spor, bl. a. ved bered-

⁷¹ På listen over de første andelshaverne i *Orientering* finnes følgende personer som i en eller annen sammenheng samarbeidet med FFiN: Christoffer Hornsrud, Knut Løfsnes, Karl Evang, Leif Nordstrand, Sigurd Mortensen, Jakob Friis, Erling Brekke, Gutorm Gjessing, Ragnar Forbech, Birgit Schiøtz, Ivan Rosenquist, Frode Rinman, Ole Vedeler og Liv Schjødt. Aktivister fra andre deler av fredsbevegelsen var også med, som f. eks. Marie Lous Mohr som senere ble formann i IKFF. Se AAB 1110 (NKP), D - 025, 8. 50, foreløpige vedtekter for *Orientering* og liste over andelshavere i A/L Orientering.

⁷² Ulf Arnesen, *Starten av Orientering*, hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1968, ss. 36-37; Se også AAB 1110 (NKP), D - 025, 8. 50, Emil Løvliens samtale med Haavard Langseth, 9.1. 1953, der Johanne Åmlids misnøye med at Langseth var foretningfører og satt i styret ble omtalt.

skapslovene og en "overvåkingstjeneste" med hemmelige kartoteker over "politisk" tvilsomme nordmenn.⁷³

Erklæringen fremhevet norsk nøytralitet og nordisk samarbeid som alternativ til NATO-medlemskap. Videre ville Orientering begrense opprustningen, som man så i sammenheng med den gjeldende forsvarspolitiske linjen og lavere levestandard.⁷⁴

Deler av Orienterings prinsipper var i tråd med det FFiN hadde hevdet i en lengre periode. Særlig argumentet om at NATO-medlemskapet bidro til en lavere levestandard, var et av de momentene som hadde gått igjen i FFiNs agitasjon. Derimot var Orienterings sterke kritikk av både den østlige og den vestlige maktblokk, ikke i overensstemmelse med FFiNs syn på saken, og enda mindre med NKPs holdning. Formuleringen om vestlige kommunistpartier som brikker i Sovjetunionens stormaktsspill falt nok ikke i smak hos NKP.

Ledelsen i NKP var likevel opptatt av å finne frem til den beste måten å forholde seg til de nye strømningene på. En av vanskelighetene som spilte inn, var at Orientering omfattet enkelte personer fra kretsen rundt Peder Furubotn, som i 1949 hadde blitt ekskludert fra NKP for angivelig trotskijistisk og titoistisk virksomhet. Furubotn-tilhengerne gjorde tilsynelatende "forsøk på å bli kommisjonærer for Orientering",⁷⁵ for med tid og stunder å infiltrere grupperingen. Furubotn og hans krets var nok langt mer problematiske å forholde seg til for NKP enn den mer moderate og sovjetkritiske kretsen rundt Karl Evang. Det ble derfor antakelig sett på som positivt da Karl Evang og hans krets sikret seg ledelsen i andelslaget.

I et langt skriv til partiets tillitsmenn og øvrige medlemmer skisserte NKP-ledelsen hvordan den mente partiet best kunne dra nytte av Orienterings-kretsen.⁷⁶ NKP-ledelsen skrev at "en helt ny situasjon" hadde oppstått, preget av økt NATO-skepsis og mindre skepsis til kommunistpartiet. Partimedlemmene ble oppfordret til å søke samarbeid med politiske motstandere:

⁷³ Prinsipperklæringen er gjengitt i Arnesen, *Starten av Orientering*, ss. 167-168.

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ AAB 1110 (NKP), D - 025, 8. 50, Løvliens samtale med Haavard Langseth, 9.1. 1953.

⁷⁶ AAB 1110 (NKP), D - 027, 6. 44, "studiearbeid 1954", diskusjonsmateriale om NKPs oppgaver med tittelen "For arbeiderklassens enhet! For en nasjonal folkets front for fred, uavhengighet og bedre kår!"

Den [materialsamlingen om enhetsarbeidet] skal gi støtet til at kommunistene på arbeidsplasser og i fagforeninger, i alle arbeiderorganisasjoner og fredsorganisasjoner søker kontakt med medlemmer og tillitsmenn i DNA, med partiløse og tilhengere av de borgerlige partier for sammen med dem å diskutere hvordan man kan utvikle samarbeidet for å nå felles mål, hvordan man best kan bidra til en samling av det norske folk for fred.⁷⁷

Samarbeidsstrategien var ment å føre til enhet i arbeiderklassen, eller såkalt "arbeiderenhet".⁷⁸ NKP-ledelsen fremholdt viktigheten av at partimedlemmene var bevisste i sin tilnærming til sosialdemokratene: "En framstilling av vårt syn i aggressive og utfordrende former vil virke hindrende på samarbeidet." I forhold til DNA-medlemmer påpekte man at "[s]elv om de på enkelte områder er kommet i opposisjon til DNAs ledelse politisk vil de ikke bryte med DNA og tar også forsiktighetsregler for ikke å bli rammet av ledelsens bannbulle."

NKP-ledelsen var opptatt av at medlemmene likevel måtte være klare over at de foreliggende samarbeidsmulighetene var begrenset: "Gruppens virksomhet begrenser seg til kritikk av den rådende krigs- og opprustningspolitikk i den kapitalistiske verden og Norge, og hindres sterkt av deltakeres frykt for å bli stemplet som kommunister eller som 'kommunistenes medløpere'." Til tross for dette, og til tross for at NKP mente at Orientering bare i liten grad utgjorde en reell kraft, var partiledelsen innstilt på samarbeide:

Men gruppen og dens avis har i dag likevel sin betydning. NKP og dets medlemmer bør *positivt støtte gruppens tilhengere* i de saker der de vender seg mot krigs- og opprustningspolitikken. I dette arbeid vil det selvsagt også forekomme meningsbrytninger mellom kommunistene og "Orientering"s tilhengere. En saklig og kameratslig diskusjon med dem er bare gunstig. Men en kritikk der man først og fremst kaster seg over gruppens tilhengere fordi de ikke i alle spørsmål deler vårt syn eller fordi de er vaklende og nølende i sine standpunkter, kan ikke medvirke til å utvikle gruppen og vil ikke fremme det som er vårt mål; å forene all opposisjon mot den borgerlig-sosialdemokratiske alliansepolitikken, til aktiv kamp for de dagsaktuelle spørsmål og krav.⁷⁹

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Enhetsbegrepet og enhetstaktikken hadde lange tradisjoner i kommunistisk politikk. For en polemisk gjennomgang av dette temaet med spesiell vekt på dekkorganisasjoner, se Lie, *Kaderpartiet*, ss. 47-65.

⁷⁹ AAB 1110 (NKP), D - 027, 6. 44, "studiearbeid 1954", diskusjonsmateriale om NKPs oppgaver med tittelen "For arbeiderklassens enhet! For en nasjonal folkets front for fred,

NKP hadde ambisjoner om å ta en skjult, men reell føring i opposisjonen mot regjeringens sikkerhetspolitikk. Igjen så partiet seg selv som avantgarden i kampen mot dem de oppfattet som "krigsbrannstiftere", i første rekke ledelsen i DNA. Nødvendigheten av å holde en så lav profil som mulig ble understreket. Brorparten av personene som var engasjert i Orientering oppfattet vestlige kommunister, deriblant NKP, som en brikke i Sovjetunionens stormaktsspill. Dette tok Orientering klart avstand fra, og et eventuelt samarbeid med NKP-medlemmer måtte derfor fortone seg vanskelig for dem som hadde utformet en prinsipperklæring som foreskrev blokkavhengighet.⁸⁰ Det er nærliggende å tolke NKPs enhetslinje som et forsøk på fortsatt å gjøre seg gjeldende som en kraft i den sikkerhetspolitiske opposisjonen. I og med dannelsen av Orientering, var partiets posisjon truet. NKP var ikke lenger alene om å stå organisert mot DNA-regjeringens politikk. Orienterings-kretsen hadde langt større forutsetninger for å nå utover den relativt fåtallige gruppen i Norge som hadde tillit til NKP.

Etableringen av Orientering kan ses som en bekreftelse på at FFiN aldri lyktes i å tilrive seg posisjonen som den sikkerhetspolitiske opposisjonens samlingspunkt. Også FFiN tiltrakk riktignok personer som Knut Løfsnes, Ragnar Forbech og Jakob Friis. Dette var, særlig med tanke på at de samme personene var med i Orienterings-kretsen, imidlertid ikke tilstrekkelig til å utgjøre et konkurransedyktig alternativ til den nye samlingen av opposisjonelle.

NKP og den sviktende Fredsfronten

Partiledelsen opprettholdt direktivene til medlemmene om at de skulle arbeide aktivt innen Fredsfronten. Ungdommer som kom til partiet gjennom NKU, måtte for eksempel gjennom den såkalte NKU-eksamenen. Blant spørsmålene som ble stilt var: "Hvorfor er det mulig å hindre en tredje verdenskrig?", "Hvorfor kjemper verdens kommunister for fred?" og "Hvilken rolle

uavhengighet og bedre kår!". De samme målene og den samme taktikken ble gjentatt og forsterket i en uttalelse fra Buskerud distrikt av NKP sitt årsmøte i februar 1954. Se AAB 1110 (NKP), D - 027, 5. 61, "årsmøter 1954".

⁸⁰ AAB 1110 (NKP), D - 025, 8. 50, Løvliens samtale med Haavard Langseth, 9.1. 1953.

spiller Sovjet-Unionen i kampen for freden?"⁸¹ Fasiten, som var utarbeidet av NKPs studieutvalg, gir et godt bilde av partiets retorikk i fredskampen: Det første spørsmålet skulle besvares som følger: "Fordi fredsbevegelsen nå er så stor, og fordi den stadig vokser, er det mulig å hindre en tredje verdenskrig." Det andre spørsmålet hadde denne fasiten:

Monopolkapitalismen idag baserer sin profitt på krigsproduksjon. Om de ikke får nyttet sitt krigsmateriell vil deres produksjonsapparat før eller senere bryte sammen. Hver dag som går uten krig betyr derfor et skritt nærmere kaos i de kapitalistiske land. På den andre siden vil produksjonen og folkenes velstand i den demokratiske del av verden stadig øke om freden bevares. Mens folkene i de kapitalistiske land ser hvordan deres levestandard blir verre og verre legger de merke til hvordan livet til folkene i de sosialistiske og folkedemokratiske land blir stadig rikere og lykkeligere. Dette øker deres kamp for å opprette sosialismen også i deres eget land.

Det tredje spørsmålet skulle ideelt besvares slik:

Likesom Amerika står som ledernasjon for krigens krefter er det naturlig at Sovjet-Unionen står som leder i kampen for freden. Med sitt folks mektige vilje til å forsvare sitt fedreland og sin slagkraftige Røde Armé, gir det fredskreftene en veldig styrke, noe som fører til at krigens krefter får store betenkeligheter med å utløse en ny verdenskrig.⁸²

Nye partimedlemmer skulle være klar over at NKP-arbeid var å betrakte som en politisert form for fredsarbeid. Med denne ballasten skulle NKU-ere være bedre rustet til å argumentere for det fredselskende aspektet ved kommunistisk, og i første rekke sovjetisk, politikk.

Likevel er det grunn til å tro at fredssaken etter hvert ikke opptok NKP i like stor grad. Partiledelsen ga riktignok som ved tidligere appeller sine direktiver om hvordan partimedlemmene skulle gå frem for å støtte kampanjen for Wien-appellen.⁸³ På Stortinget kritiserte partileder Emil Løvlien som eneste representant NATOs vedtak fra 1954 om å benytte seg av kjernevåpen

⁸¹ AAB 1110 (NKP), D - 027, 6. 44, "studiearbeid 1954", spørsmål og fasit til NKU-eksamen.

⁸² *Ibid.*

⁸³ AAB 1110 (NKP), D - 029, 5. 11, rundskriv fra NKPs sekretariat, 25.4. 1955.

hvis alliansens område ble angrepet.⁸⁴ Partiet ønsket dessuten å bruke 1. mai 1955 til å fremme fredssaken. Dagens hovedparole var i takt med enhetslinjen: "enhet for frihet og fred!" Dessuten ble partiets talere anbefalt å legge særlig vekt på konsekvensene av atomvedtaket i NATO og Wien-appellens budskap.⁸⁵ Partiledelsen la opp felles strategi for kampanjen for Wien-appellen i pressen. Det dreide seg her om partipressen og de andre bladene og avisene der NKP-medlemmer arbeidet, som *Kvinner* og *Avantgarden*.⁸⁶ Tross alle disse tiltakene, og tross den stadig uttalte troen på at Fredsfronten var i stand til å mobilisere brede folkemasser, måtte NKP etter hvert innse at deres kamp for freden gjennom FFiN hadde slått feil.

Dette gjenspeilte seg i svak innsats fra partiet i FFiN. NKPs aktivitet, eller mangelen på sådan, ble påpekt av Adam Egede Nissen jr. i samtale med den sovjetiske ambassadøren Georgij P. Arkadjev:

Egede Nissen mener at ledelsen i NKP, og i særdeleshet de lokale partiorganisasjonene, følger en sekterisk linje i sitt forhold til FFiN. De finner det unødvendig å drive noe som helst arbeid i Fredsfronten, og lar følgelig bevegelsen seile sin egen sjø. [...] Han [sa] at han er praktisk talt eneste kommunist i bevegelsen i tillegg til sekretæren Solveig Sudmann, og at arbeidet i det hele tatt ikke får den oppmerksomhet det fortjener.⁸⁷

Denne oppfatningen av kommunistenes arbeid ble delt av Solveig Sudmann, som i ettertid har fortalt at hun var skuffet over deres svake innsats.⁸⁸

Høsten 1955, da det hadde vist seg at Wien-appellen hadde liten gjennomslagskraft, trakk Just Lippe frem under et sekre-

⁸⁴ AAB 1110 (NKP), D - 030, 6. 22, Omtale av Løvliens protest på Stortinget den 11.3. 1955 i agitasjonsbrosjyre med tittelen "Stopp dem! Menneskeheten trues av atomkrigen", dateres av innholdet til våren og forsommeren 1955. NATO vedtok i november 1954 å inkorporere kjernevåpen i forsvaret av Europa. Vedtaket kom som en følge av vurderinger om trusselbildet og hvordan et eventuelt angrep best kunne besvares. Vurderingene kan leses i Pedlow (red.), *NATO Strategy Documents 1949-1969*, ss. 231-233. Dokumentet har tittelen "Report by the Military Committee to the North Atlantic Council on The Most Effective Pattern of NATO Military Strength for the Next Few Years".

⁸⁵ AAB 1110 (NKP), D - 029, 5.13, "Materiale for partiets talere" i anl. 1. mai 1955.

⁸⁶ AAB 1110 (NKP), D - 027, 6.41, møte med pressefolk i anledning kampanjen for Wien-appellen, udatert.

⁸⁷ AVPRE, f. 0116, op. 44, p. 178, d. 4, l. 48, Referat fra Arkadjevs samtale med Egede Nissen, 10.2. 1955.

⁸⁸ Samtale med Solveig Sudmann, 4.6. 1998.

tariatsmøte i NKP en del momenter han mente ville bedre situasjonen. Han så for seg en bredt anlagt fredskonferanse, der man trakk med representanter for blant annet NKPs sekretariat, FFiN, fagforeningene, vennskapssambandene og NKU. Konferansen skulle ta sikte på å "reise norske spørsmål hvorom man kunne forene bredere krefter av folket i fredsarbeidet." Emil Løvlien mente at man i tillegg til dette burde trekke inn fredsfor kjempere fra Danmark for å dra nytte av deres erfaringer. Arne Pettersen mente at alle fredsorganisasjoner i større eller mindre grad led av sekterisme, og at man derfor burde sette inn hovedstøtet "på arbeidsplasser og andre organisasjoner med rot i folket."⁸⁹

Dette viser en påfallende mangel på nytenking i NKPs sekretariat. Alle de momentene som ble nevnt, hadde tidligere vært tungt vektlagt i Fredsfronten. Dette gjaldt forslaget om en større konferanse, og representanter for alle de organisasjonene som Lippe nevnte hadde helt siden 1949 vært engasjert i Fredsfronten i større eller mindre grad. Vektleggingen av norske spørsmål var heller ingen nyskapende idé. Den hadde blitt nevnt allerede i det første nummeret av Fredsfrontens blad *Informasjon* i september 1949. Løvliens forslag om å trekke inn folk fra Danmark kan heller ikke beskrives som noen nyhet. Særlig Mimi Sverdrup Lunden hadde vært eksponent for denne linjen i 1951 og 1952 med sin "trekantkorrespondanse" med Andrea Andréen og Agnete Olsen fra henholdsvis Sverige og Danmark.⁹⁰ Arne Pettersens understreking av at man måtte satse på arbeidsplassene var, som vi vet, en mye brukt, og hovedsakelig mislykket, strategi.

Mangelen på inspirasjon og nytenking ble reflektert også i de lokale avdelingene av NKP. I årsberetningene for 1955 for Sentrum lag (Oslo), Buskerud lag og Vestlandske lag nevnes ingenting om fredsarbeid, noe som ville vært utenkelig i for eksempel 1950.⁹¹ I årsberetningen for Troms distrikt nevnes fredsarbeidet, men bare kort og i lite inspirerte vendinger: "Oppgaven med å

⁸⁹ AAB 1110 (NKP), D - 029, 3.70, møtereferat fra NKPs sekretariat, 6.9. 1955.

⁹⁰ Se AAB 1328, (Mimi Sverdrup Lunden), i Sverdrup Lundens papirer finnes en lang rekke brev fra denne korrespondansen.

⁹¹ AAB 1110 (NKP), D - 029, Årsberetninger for Sentrum lag, Buskerud lag og Vestlandske lag av NKP for 1955.

samle underskrifter mot forberedelsene til atomkrig ble stilt først i perioden. I arbeidet med dette er det vist lite initiativ både fra distriktsstyret og laga, og det er ennå ikke lagt fram noen konkrete resultater av fredsarbeidet."⁹² Til tross for denne manglende aktiviteten i arbeidet, forelå ingen vedtak fra Troms distrikt om hvordan situasjonen kunne forbedres.

Et av NKPs største problemer i Fredsfronten var den sentrale plass partiet tilla seg selv. Vi har sett at det allerede fra 1949 ble understreket at kommunistene ved forbilledlig arbeid skulle ta ledelsen i Fredsfronten. Også da ble NKP-medlemmenes evne til å samarbeide med mennesker av andre politiske oppfatninger sett som avgjørende. Disse momentene ble fremdeles vektlagt:

Fredsbevegelsen kan bare få øket slagkraft ved at det kommunistiske partis medlemmer tar del i, og er de ledende, mest initiativrike og aktive i fredsbevegelsen. Her ligger hovedsvikten i den norske fredsbevegelse, vårt partis medlemmer har ikke fullt ut forstått fredsbevegelsens betydning, har ikke forstått dens rolle i kampen for det sosialistiske samfundssystem. Dette har ført til at partiets arbeid i fredsbevegelsen har vært planløst. Mange medlemmer har ansett fredsbevegelsen som et forum for folk med sympatisk innstilling til fredsarbeidet, men hvor kommunister helst ikke skulle delta for mye. Derved har det initiativ som var i ferd med å utvikles etter dannelsen av Fredens Forkjempere dødd bort, de lokale fredskomiteer er blitt fullstendig passive, da ledelsen av disse i de fleste tilfeller er overlatt folk utenfor vårt parti.⁹³

Det er påfallende at partiet ikke var i stand til å se sin egen aktivitet i Fredsfronten som problematisk eller diskrediterende for bevegelsen. Man søkte feilen i en antatt passivitet hos de menige partimedlemmene, og later ikke til å ha øynet muligheten for at kommunistisk deltakelse kunne slå bena under FFiNs troverdighet. Mangelen på selvinnsikt gjorde at NKP-ledelsen i denne perioden var ute av stand til å gi Fredsfronten nytt liv. Partiet og Fredsfronten var en svekket allianse som ikke utgjorde noe troverdig eller livskraftig alternativ innen den sikkerhetspolitiske opposisjonen. Andre miljøer, som Orienterings-kretsen, fylte denne rollen på en måte som kunne omfatte et langt bredere og mer slagkraftig spekter.

⁹² AAB 1110 (NKP), D - 029, årsberetning for Troms distriktslag av NKP for 1955.

⁹³ AAB 1110 (NKP), D - 030, 6.21, "Fredsarbeidet", 1955.

Furubotn og Fredsfronten

Peder Furubotn ble, sammen med en rekke medlemmer som et mindretall i partiets sentralstyre ønsket bort, i 1949 og 1950 ekskludert fra NKP. Utrekningen i partiet vedvarte, og prosessen hadde sterk innflytelse på den kommunistiske bevegelsen i Norge. Partistriden i NKP var også av stor betydning for Fredsfronten. Peder Furubotn og hans tilhengere la etter eksklusjonene opp en egen strategi for hvordan man kunne ta over ledelsen i Fredsfronten. Dette avfødte sterke reaksjoner i NKP-ledelsen.

De ekskluderte kommunistene søkte å øve innflytelse på mange områder. Historikeren Torgrim Titlestad har trukket frem Nortrashipsaken, boligsaken og spørsmålet om tyske erstatninger til norske krigsfanger som eksempler på områder der Furubotn-tilhengere, eller det såkalte "annet sentrum" engasjerte seg. Et annet område, som Titlestad nevner kort, er fredssaken.⁹⁴ Mimi Sverdrup Lunden var en periode svært bekymret for at den indre striden i NKP skulle forplante seg til Fredsfronten og virke handlingslammende på bevegelsen.⁹⁵ Sverdrup Lunden henvendte seg i den anledning til NKPs partiformann Løvlien og ba ham om å gripe inn. Hun betrodde seg også til Sergej T. Loginov ved den sovjetiske ambassaden om disse vanskelighetene.⁹⁶ Haakon Lie har, på noe lenger avstand, med sedvanlig klar tale kommentert at Peder Furubotn og hans tilhengere "hadde [...] en fabelaktig evne til å kripe inn i, eller opprette, alle slags dekkorganisasjoner - som Oslo-ungdommens Fredsorganisasjon og Fredens Forkjempere".⁹⁷

I et brev fra NKPs sentralstyre ble distriktslagene orientert om hvordan Furubotn-fraksjonen gjorde forsøk på å "smugle inn en antikommunistisk politikk i partiet". Dette skjedde blant annet

⁹⁴ Torgrim Titlestad, *Fortielsen*, Stavanger 1997, ss. 65-77.

⁹⁵ For en beskrivelse av dette, se Rowe, "Forsvaret av freden...", ss. 83-86.

⁹⁶ AAB 1328 (Mimi Sverdrup Lunden), boks 1, omslag e; AAB 1110 (NKP), D - 025, 7.41, brev fra MSL til Emil Løvlien, 26. oktober 1949; AVPRF, f. 0116, op. 39, p. 155, d. 8, ll. 14-18, Referat fra Loginovs samtale med MSL.

⁹⁷ Haakon Lie, *...slik jeg ser det*, Tiden Norsk Forlag 1975, ss. 81-82; Se også Tom Rønnow, *I motvind - venstrevridde erindringer*, Oslo 1982, s. 127.

gjennom fraksjonens infiltrasjon av Fredsfronten⁹⁸ Det som var den sittende partiledelsens største bekymring var at de ekskluderte personene skulle dominere Fredsfronten og dermed skaffe seg et organisatorisk fundament for å videreføre fraksjonsstriden, en bekymring som ifølge Titlestad ble delt av Moskva: "Moskva var spesielt vaksomt når det gjaldt fredsarbeidet og Furubotns innflytelse på det. Man fryktet at han ville utnytte situasjonen til å danne et konkurrerende kommunistparti."⁹⁹ Dette synet finner støtte i materiale fra den sovjetiske ambassaden i Oslo. KGB-residenten Aljokhin påpekte hvordan Furubotns innflytelse gjorde seg gjeldende i FFIn, så vel som i NKP:

I NKP så vel som i Hovedkomiteen hersker en undervurdering av egne krefter og muligheter. Herfra stammer angsten for [...] virksomheten til de tidligere meningsfellene og Furubotn, som søker utløp for sin politiske virketrang i fredskampen. Dette muliggjøres også av at kommunistpartiet systematisk unnlater å fortsette sitt arbeid for å avsløre Furubotns fiendtlige virksomhet. Man tar heller ikke i bruk alvorlige midler for å oppnå full løsrivelse fra ham og hans trellbundne etterfølgere.¹⁰⁰

De ekskluderte kommunistene la tilsynelatende stor vekt på å få innpass i fredskomiteene. Fra Buskerud distrikt av NKP ble det fortalt at Furubotn-tilhengerne "har lagt sin elsk på fredsarbeid".¹⁰¹ Særlig i Drammen hadde de vært aktive og kommet sine gamle partifeller i forkjøpet i forbindelse med underskriftsinnsamling på Stockholms-appellen. Den samme aktiviteten forekom i Telemark distrikt. I Moss ble det skrevet et opprop av de to ekskluderte kommunistene Jan Hauge og Alf Brevik i anledning 1. mai 1950. Oppropet var svært aggressivt overfor landets politiske lederskap. Regjeringen var ifølge Hauge og Brevik anført av "den amerikaniserte statsminister Gerhardsen - trofast understøttet av hans ekselense Hambro & Co. og en rekke andre prominente landsforredere". De to Furubotn-tilhengerne definerte seg selv som "en gruppe partiløse". Foruten å gå hardt ut mot DNA, de borgerlige partiene og USA,

⁹⁸ AAB 1110 (NKP), D - 012, 5.11 - rundskriv 1949, sentralstyret til partilag og distriktsstyret, 1.12. 1949

⁹⁹ Titlestad, *Fortielsen*, s. 77.

¹⁰⁰ AVPRF, f. 0116, op. 40, p. 161, d. 17, ll. 9-34, Aljokhins rapport om fredsbevegelsen, 29.5. 1951.

¹⁰¹ AAB 1110 (NKP), D - 025, 7.41, Buskerud distrikt av NKP til sentralstyret, 23.6. 1950.

hyllet oppropet Sovjetunionen som "i et tilintetgjørende slag knuste den tyske nazisme og drev inntrengerne tilbake til Berlin." Det ble videre fastslått at den norske arbeider eller bonde aldri ville kunne gå til krig mot "disse våre trofaste kamerater". Samtidig som oppropet understreket partiløshet, ble NKP trukket frem som "det eneste parti som kjemper for FRED, FRIHET OG SOCIALISME". Det ble satt likhetstegn mellom det å slutte seg til NKP, og det å støtte FFiN, til tross for at forfatterne var ekskludert fra det partiet de hyllet.¹⁰²

Furubotn-tilhengerne var altså opptatt av å markere lojalitet til kommunismens ledere. Dette gjaldt ikke bare det sovjetiske moderpartiet, men også NKP. Torgrim Titlestad forklarer dette som et utslag av at de ønsket tilhørighet:

Ved å fokusere på det de mente var DNA og de borgerliges USA-servilitet, prøvde de å vinne gehør på offisielt kommunisthold – akkompagnert av høylydte lojalitetserklæringer til Moskva. Utstøtt fra alle kanter, presset opp i et hjørne – "ropte" de på anerkjennelse, iallfall fra personer i den bevegelsen de selv hadde sprunget ut av.¹⁰³

Den svært offensive tonen var imidlertid ikke egnet til å understøtte FFiNs ambisjon om å fremstå som en partipolitisk nøytral bevegelse. Den ga heller ikke forfatterne den anerkjennelse de ønsket i NKP-ledelsen.

Den overdrevne retorikken var nok i første rekke et problem for FFiN, men ble heller ikke sett på med blide øyne av NKP. FFiNs egne brosjyrer hadde riktignok sterk brodd mot sikkerhetspolitikken i vestlige land, og hadde tidvis en aggressiv tone. Huges og Breviks opprop var imidlertid i den grad utaktisk og så lite subtilt at det ikke kunne tjene fredssaken. Problemet måtte løses, og Arne Pettersen, som var den i NKPs ledelse som hadde ansvaret for partiets engasjement i Fredsfronten, diskuterte problemet med representanter for Sovjet-ambassaden. Pettersen mente angivelig i mars 1950 at NKP skulle "kaste ut furubotntilhengerne i fredskomiteen." Torgrim Titlestad hevder at denne uttalelsen "bekrefter fredskomiteen som NKPs 'eien-

¹⁰² AAB 1110 (NKP), D - 025, 7.41, "En krig truer verden", udatert, men tidfestes av innholdet til 1950.

¹⁰³ Titlestad, *Fortielsen*, s. 63.

dom".¹⁰⁴ Titlestad drar en noe forhastet slutning. Det er ikke tvil om at NKP hadde stor innflytelse over FFiN. Likevel var nok Pettersens "utkastelsesvedtak" mer et uttrykk for hans ønske enn for de reelle mulighetene NKP-ledelsen hadde til å øve sin innflytelse i fredskomiteene.

Partiet hadde problemer med å forholde seg til Furubotn-tilhengerens aktivitet i fredsarbeidet. Buskerud distrikt av NKP hadde blitt spurt av et av sine medlemmer om hvordan man skulle stille seg til at Furubotn-tilhengerne samlet underskrifter på Stockholms-appellen. Distriktsstyret vurderte det slik at man ikke kunne "hindre dem i å delta i fredsarbeidet og underskriftskampanjen, men også at våre folk i fredskomiteene heller ikke må *henvende* seg til disse for å be dem delta."¹⁰⁵ Det ser ut til at distriktsstyret i Buskerud her var i overensstemmelse med sentralstyret. I forbindelse med Hauge og Brevik i Moss het det fra den sentrale NKP-ledelsens side at det var:

umulig for sentralstyret å støtte ekskluderte personer, men like umulig er det for oss å forhindre dem i å samle underskrifter. Det eneste middel for å forhindre slike personer i å stå fram som representanter for fredsbevegelsen er at partilaget på Moss selv organiserer arbeidet slik at Hauge og Brevik ikke kan påstå at de eneste som gjør noe i kampen for freden er dem – det vil si to personer som er ekskludert av NKP.¹⁰⁶

Til tross for at NKP så seg selv som førende kraft i Fredsfronten, hadde partiet opplagt respekt for at man ikke kunne utøve ubegrenset makt i FFiN. Dermed blir det klart at fredskomiteene vanskelig kan betraktes som "NKPs eiendom" slik Titlestad har hevdet. Kampen mot Furubotn-fraksjonen om makten i Fredsfronten måtte føres med andre midler enn eksklusjoner.

Sentralstyret fant Furubotn-tilhengerens aktivitet i Fredsfronten svært urovekkende. I et rundskriv under tittelen "Skjerp vaktsohmheten mot partiets fiender" orienterte partiledelsen grunnorganisasjonene om det skadeverk som ble utført av "den antikommunistiske klikken rundt Peder Furubotn". Fredsfronten sto i fare for å bli splittet slik NKP hadde blitt:

¹⁰⁴ *Ibid.*, ss. 77–78.

¹⁰⁵ AAB 1110 (NKP), D - 025, 7.41, Buskerud distrikt av NKP til sentralstyret, 8.6. 1950.

¹⁰⁶ AAB 1110 (NKP), D - 017, 6.43 - fredsarbeid 1950, sentralstyret til Henrik Jensen, 20.7. 1950.

Gang på gang har det i fredsbevegelsen vist seg at tilhengerne av Furubotn-klikken for å fremme sin kamp mot N.K.P. har direkte sabotert og skadet arbeidet for freden og for underskriftskampanjen på Stockholmsappellen. De har også skapt et annet sentrum i fredsbevegelsen som de nytter i kamp mot det kommunistiske parti.¹⁰⁷

"Det annet sentrum"s fredsaktivisme ble med andre ord oppfattet som en fare for både Fredsfronten selv og kommunistpartiet.

De ekskluderte personene som gjorde en innsats i freds-komiteene reagerte tidvis sterkt på at de ble oppfattet som provokatører og sabotører. I egne øyne la de for dagen et helhjertet og ærlig engasjement som utelukkende måtte oppfattes som god kommunistisk virksomhet. Den ekskluderte Kristian Jørstad ga uttrykk for dette i et brev til NKP ved formannen Emil Løvlien. Han hadde med forargelse lest i Kominformorganet *For a lasting Peace, For a People's Democracy!* at de norske ekskluderte personene ble hevdet å drive undergravingsvirksomhet i Fredsfronten. Artikkelen var ifølge Jørstad skrevet av partiformann Emil Løvlien selv.¹⁰⁸ Jørstad pekte i sitt brev på den betydelige innsats han og de andre ekskluderte fra Grünerløkka hadde stått for og konkluderte med at:

Det kan aldri være partifiendtlig å selge "Fram for Fred", det kan aldri være partifiendtlig å samle underskrifter på Stockholmsappellen, det kan aldri være partifiendtlig å selge Picassos fredsdue, det kan aldri være partifiendtlig å sette opp plakater som kommer fra Fredskomiteen, det kan aldri være partifiendtlig å agitere for fredsmøtene, [...]. I bevisstheten om dette skyver vi alle nederdrettede angrep til side - og fortsetter å arbeide.¹⁰⁹

Nettopp overbevisningen om at de arbeidet for kommunistbevegelsens beste, preget Furubotn-tilhengerne også etter eksklusjonene. Det ser ut til at mange av de ekskluderte personene aksepterte at de ikke kunne virke innenfor selve partiet etter at eksklusjonene var et faktum. Fredsfronten derimot, var et område der all innsats var nødvendig. Samtidig som det var høyt priori-

¹⁰⁷ AAB 1110 (NKP), D - 017, 5.11 - rundskriv 1950, sentralstyret til alle partilagene og distriktstyrene, 24.8. 1950.

¹⁰⁸ Telefonsamtale med Kristian Jørstad, 8.3.1999.

¹⁰⁹ AAB 1110 (NKP), D - 020, 7.41, brev fra Kristian Jørstad til NKP, 10.1. 1951.

tert av både den nasjonale og den internasjonale kommunistbevegelsen, lå virksomheten formelt utenfor kommunistpartiet.

Denne holdningen var imidlertid ikke uproblematisk sett fra tradisjonelt kommunistisk ståsted, og førte faktisk til at Furubotn-tilhengerne ble splittet i to "fløyer". Den ene "fløyen", som grupperte seg rundt Ørnulf Egge, mente at fortsatt virksomhet ikke var mulig uten NKP-ledelsens godkjenning. Den andre "fløyen", som Peder Furubotn støttet, mente at man skulle fortsette virksomheten uten hensyn til NKP og SUKP.¹¹⁰ Furubotns holdning vant frem. På en landskonferanse som en rekke ekskluderte kommunister holdt i Valdres fra 5. til 11. august 1951 slo man fast at ekskluderte kommunister fremdeles sto ansvarlig overfor partiet, og at deres viktigste oppgave var å styrke arbeidet der det sto svakest. Et slikt område var fredsarbeidet, og det ble understreket at de ekskluderte personene hadde rett og plikt "til individuelt og kollektivt å ta politisk initiativ i samsvar med det norske folks interesser på grunnlag av den proletariske internasjonals prinsipper."¹¹¹ Torgrim Titlestad har skrevet om dette vedtaket:

For folk uten kjennskap til kommunistpartiene kan dette virke som en absurd formulering. Men når man vet at virksomhet uten godkjenning fra "partiet" var "fraksjonisme" og fordømmelig, ja, mulig bevis for agentvirksomhet for borgerskapet eller CIA, så forstår man at vedtaket var av revolusjonerende karakter for de "illojale" furubotnkommunistene.¹¹²

Vedtaket ble satt i direkte sammenheng med Fredsfronten: "I samsvar med dette godkjenner landskonferansen de politiske initiativ som er tatt, bl.a. i ungdommens fredsbevegelse, i arbeidet med appellen om en fredspakt [Berlin-appellen] og i arbeidet med å realisere den store nasjonale oppgave: Norge ut av Atlanterhavspakten."¹¹³

¹¹⁰ Titlestad, *Fortielsen*, s. 62.

¹¹¹ AAB 1110 (NKP), D - 020, 7.41 - partioppgjøret 1951, "Rett og plikt til politisk initiativ", fra Furubotn-tilhengerens landskonferanse i Valdres 5.-11. august 1951.

¹¹² Titlestad, *Fortielsen*, s. 62.

¹¹³ AAB 1110 (NKP), D - 020, 7.41 - partioppgjøret 1951, "Rett og plikt til politisk initiativ", fra Furubotn-tilhengerens landskonferanse i Valdres 5.-11. august 1951. Om Furubotns spesielle initiativ for å danne en tverrpolitisk aksjon mot Norges medlemskap i Atlanterhavspakten i 1951, se Rowe, "Forsvaret av freden...", ss. 243-247.

Fraksjonsstridighetene som raste i de første årene avtok noe mot midten av 1950-årene. Om ikke det var slik at "i 1953 var Furubotn-fraksjonen gått mer eller mindre i oppløsning", slik det hevdes i Lund-rapporten,¹¹⁴ var grupperingen langt svakere på det tidspunktet. Furubotns siste fort innenfor NKPs organisasjon falt i 1954, da NKP-ledelsen tok kontrollen over partiavdelingen i det strategisk viktige industristedet Mo i Rana. Samme år distanserte Furubotn seg offentlig fra SUKP.¹¹⁵ Han ble etter dette ikke i samme grad oppfattet som en organisatorisk trussel mot NKP-ledelsen.

Etter hvert som fraksjonsstriden på denne måten kom mer på avstand, og det dessuten viste seg at fredskomiteene ikke fikk den styrke som man hadde håpet på, ble NKPs ledelse mildere stemt overfor ekskluderte personers virksomhet i Fredsfronten. Fredsarbeid ble endog sett på som et mulig område for "rekonvalesens" for de villfarne ekskluderte. Gjennom en innsats i fredskomiteene var det mulig å overbevise NKPs ledelse om det rette kommunistiske sinnelag. Et tidlig initiativ i denne retning, allerede i 1950, kom fra den ekskluderte Andreas Kelen. Han var innstilt på å gjøre nytte for seg:

Selv om jeg ikke lenger får lov til å være med i partiets indre liv for å gjøre partiet sterkere, så har jeg noen arbeidsområder igjen hvor jeg kunne gjøre en innsats. Dette gjelder spesielt opplysnings- og organisasjonsarbeid i forbindelse med fredsbevegelsen og Norsk-Sovjetrussisk samband og arbeid blant studentene.¹¹⁶

Dette initiativet ser ut til å ha blitt godt mottatt. NKPs kontrollkomité, som hadde hånd om saker som berørte NKPs forhold til de ekskluderte personene, åpnet i flere tilfeller for at angrende "Furubotn-fraksjonister" deltok i fredsarbeidet.

Ekteparet Eva og Tom Rønnow hadde i 1954 inne en søknad om å bli gjenopptatt i partiet. De hadde begge vært aktive Furubotn-tilhengere i den første perioden etter eksklusjonene. De skrev den obligatoriske erklæringen om sin rettroenhet og fullstendige fornektelse av Peder Furubotn. Erklæringen var utformet på grunnlag av et spørreskjema som NKP-ledelsen hadde

¹¹⁴ Lund-rapporten, s. 337.

¹¹⁵ Titlestad, *Fortielsen*, s. 59.

¹¹⁶ AAB 1110 (NKP), D - 017, 6.50, Brev fra Andreas Kelen til NKP, 1.3. 1950.

utferdiget, ifølge Tom Rønnow "i beste Moskvaprosess-stil".¹¹⁷ Deres søknad var i overensstemmelse med partiledelsens ønsker: "Erklæringen dekker de forutsetninger som landsmøtet fastslo måtte ligge til grunn for de ekskludertes gjenopptagelse i partiet." Eksklusjonene kunne imidlertid bare oppheves av et nytt landsmøte, siden de to i sin tid ble ekskludert av det ekstraordinære landsmøtet i februar 1950.¹¹⁸ Den sentrale ledelsen i NKP fastslo imidlertid at "[i] mellomtiden har man ikke noe imot at søkerne viser sin interesse for partiet og at man finner f. eks. en eller annen virksomhet som de kan settes inn i, f. eks. fredsarbeid eller annet og gjennom virksomheten her gjør adgangen lettere for opptakelse i partiet når tiden er inne".¹¹⁹

På dette tidspunkt var FFIN en svak bevegelse uten store fremtidsutsikter. Dette er nok den viktigste årsaken til at partiledelsen lot tidligere Furubotn-tilhengere få utfolde seg i arbeidet. Hvis Fredsfronten på det aktuelle tidspunktet hadde vært en vital bevegelse, ville nok NKP ha søkt å holde de såkalte "titoistiske elementene" utenfor. Samtidig er det ingen tvil om at bevegelsen kunne ha stor nytte av dyktige organisatorer. Tom Rønnow var sett på som et betydelig organisasjonstalent, og var også senere en viktig mann når større kampanjer skulle gjennomføres. I forbindelse med den første store aksjonen mot atomvåpen i Norge, "de 13" våren 1961, hadde han en sentral rolle som organisator i kulissene. Også her krevde aksjonens tverrpolitiske karakter at hans rolle ikke var offentlig kjent.¹²⁰

Det er ingen tvil om at fredskomiteene ble negativt påvirket av problemene innad i NKP. Den svekkelsen av kommunistenes partitiv som Furubotns fraksjonering førte med seg, viste seg også i fredsforkjempernes kampanjer. Dette ga seg utslag både i forbindelse med enkeltaksjoner så vel som i personmotsetninger

¹¹⁷ Rønnow, *I motvind. Venstrevidde erindringer*, s. 133.

¹¹⁸ De ekskluderte personene kunne bare tas inn i partiet igjen gjennom vedtak i det samme partiorganet som ekskluderte dem. Opplyst i samtale med Terje Halvorsen, 17.3. 1999.

¹¹⁹ AAB 1110 (NKP), D - 028, brev fra NKP til Vestkantlaget, 21.9. 1954. Tom og Eva Rønnow fikk ikke innvilget sin søknad om gjenopptakelse i NKP. Se Rønnow, *I motvind. Venstrevidde erindringer*, s. 133.

¹²⁰ Om "de 13", se Aslak Lindstøl, "'De 13' - 'Protest mot atomvåpen' - Et utenomparlamentarisk initiativ under atomdebatten i Norge våren 1961", Hovedoppgave i historie, UiO, 1978. Særlig *Morgenbladet* var opptatt av Tom Rønnows rolle, se for eksempel *Morgenbladet* for 21. 12. 1960. Rønnow har selv skrevet om aksjonen i sin bok *I Motvind. Venstrevidde erindringer*, ss. 149-172.

og maktkamp innenfor enkelte komiteer. De i navnet parti-nøytrale fredskomiteenes velbefinnende var på mange måter avhengig av kommunistpartiets velbefinnende. Både Furubotntilhengerne og den sittende partiledelsen oppfattet fredskomiteene som et sentralt moment i sin kommunistiske aktivitet, og var derfor opptatt av å sikre seg innflytelse i disse. Resultatet ble en svekket Fredsfront.

Kapittel 5

Sovjet-ambassaden og Fredsfronten

Den sovjetiske ambassaden i Oslo var opptatt av å samle informasjon om og knytte kontakter til opposisjonelle norske miljøer. Interessen for nettopp fredsbevegelsen tok seg opp fra våren 1949 i forbindelse med oppbyggingen av norske fredskomiteer. Fredsaktivister hadde også før dette vært i ambassadens søkelys,¹ men det var først nå at fredsbevegelsen ble definert som et viktig satsningsområde for sovjetiske interesser i Norge.

Den sikkerhetspolitiske utviklingen i Norge vinteren og våren 1949 var svært uheldig i sovjetiske øyne. Det altoverskyggende problemet var at den norske regjeringen ønsket et tett forsvarssamarbeid med de kapitalistiske stormaktene. Norges tilslutning til Atlanterhavspakten sto i fokus for nær sagt all virksomhet ved ambassaden.² Det som først og fremst opptok Moskva i forholdet til Norge var *virkningene* av landets tilslutning til Atlanterhavspakten. Den farligste virkningen var muligheten for amerikanske baser på norsk jord.³ Basespørsmålet fikk en slags løsning i og med at den norske baseerklæringen kom etter sovjetiske protester mot Norges planer om å signere pakten.⁴ Baseerklæringne ga imidlertid ikke garanti mot en eventuell utbygging av baser i Norge, og Moskva var fortsatt opptatt av å svekke tilhengerne av DNAs sikkerhetspolitikk.

Ambassadør Sergej Afanasjev utarbeidet et plandokument for ambassadens arbeid i 1949, der han skisserte problemene og mulige tiltak for å bedre situasjonen. Det norske behovet for å

¹ For en kort omtale av dette, se Rowe, "Forsvaret av freden...", ss. 100–101.

² Jurij Derjabin på IFS-seminar, 30.11. 1998.

³ I Sovjetunionens note av 29. januar 1949 ble dette spørsmålet tatt spesielt opp. Se Holtsmark (red.), *Norge og Sovjetunionen 1917–1955*, s. 424 (dok. 323).

⁴ Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering 1949–1965*, s. 95. Notene som inneholder baseerklæringen kan leses i Holtsmark (red.), *Norge og Sovjetunionen*, s. 425.

tilknytte seg A-pakten var basert på et trusselbilde der Sovjetunionen var definert som den eneste sannsynlige fiende.⁵ Afanasjev mente at det ville være hensiktsmessig å bestride dette trusselbildet som et utslag av en lang rekke vrangforestillinger om sovjetisk politikk. Følgelig foreslo Afanasjev at man skulle

Avsløre alle mulige erklæringer fra regjeringsmedlemmer, stortingsrepresentanter, ledende personer i Arbeiderpartiet og andre politikere om Sovjetunionens "aggressivitet" i sin alminnelighet og om Sovjetunionens aggressive hensikter overfor Norge i særdeleshet, som skadelige for det gode naboforhold mellom Norge og Sovjetunionen.⁶

En ting var å svekke A-pakttilhengernes retorikk. Et annet virkemiddel var å styrke opposisjonen mot Atlanterhavspakten som allerede fantes i det norske samfunnet. I en samtale ambassadeattaché Aleksej Rylnikov hadde med ekteparet Aksel Njå og Torborg Nedreaas, ble dette diskutert. Som medlemmer av NKP og Vennskapsbandet Norge-Sovjetunionen var det norske ekteparet ivrige motstandere av atlanterhavslinjen, noe som neppe var egnet til å overraske Rylnikov. Det som imidlertid må ha vært mer interessant var følgende utsagn fra Nedreaas:

Den senere tids forhandlinger mellom høyrekretsene i Skandinavia i forbindelse med disse lands inntreden i den atlantiske blokk, som er rettet mot Sovjetunionen, har fremkalt stor uro i det norske folk. Til og med pasifistiske organisasjoner som "Kvinneligaen for fred og frihet", som har konservative elementer i ledelsen, har funnet det nødvendig å organisere diskusjoner om Norges utenrikspolitikk.⁷

Kvinneligaens A-paktskepsis ble tolket, i det minste av Nedreaas, som et uttrykk for at arbeiderpartiregjerings sikkerhetspolitikk var i utakt med den norske befolkningens ønsker. Hun beskrev DNA som et maktarrogant eliteapparat som ikke tok hensyn til det folket som hadde gitt partiet styringsmandatet.

Ytterligere opplysninger som tilsa at det fantes en opposisjon i Norge som det var mulig å bygge videre på, kom frem i samtaler

⁵ Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering 1949-1965*, s. 55.

⁶ AVPRF, f. 0116, op. 38, p. 38, d. 8, l. 81, "Forslag til arbeidsoppgaver ved den sovjetiske ambassaden i Norge for året 1949", 15.3. 1949. Forslaget utgjorde siste del av årsrapporten for 1948.

⁷ AVPRF, f. 0116, op. 38, p. 150, d. 7, l. 6, referat fra Rylnikovs samtale med Nedreaas og Njå, 18.1. 1949.

ambassadeansatte hadde med nordmenn våren 1949. August Lange hevdet at den norske regjeringen og dens utenriksapparat ikke forsto sovjetiske samfunnsforhold. Derfor hadde den ifølge Lange vrangforestillinger om sovjetisk aggressivitet. Han sa videre at norsk tilslutning til atlanterhavssamarbeidet ville møte stor motstand i det norske folk.⁸

En annen samtalepartner, Nic. Stang, kunne fortelle at motstanden mot A-pakten gjorde seg gjeldende i langt bredere lag enn bare blant kommunister. Han trakk spesielt frem skepsisen innad i DNA, men også i journalistkretser. Aksel Njå støttet Stangs utsagn. Han mente NKP hadde klart å fremkalle "en stor bevegelse" mot Atlanterhavspakten, og ga uttrykk for at forholdene i landet var gunstige for NKPs arbeid mot pakten.⁹ Njås utsagn var en sannhet med modifikasjoner. Den "store bevegelsen" nådde nok ikke frem til så mange mennesker som han hevdet. Bevegelsen han omtalte var sannsynligvis identisk med den tidligere omtalte underskriftskampanjen som KDV sto i spissen for. Denne fikk som nevnt ingen voldsom oppslutning. Likevel hadde han rett da han sa at det fantes en stor grad av A-paktskepsis i det norske folk.

Den sovjetiske ambassaden ble altså fortalt at i motsetning til den norske makteliten, var *folket* motstandere av Atlanterhavspakten. Denne oppfatningen ble videreformidlet til det sovjetiske utenriksministeriet (MID).¹⁰ Hvilke grupper av opposisjonen var det så Sovjet-ambassaden så på som viktige å sette seg i forbindelse med? Ambassadør Afanasjev fremhevet i en rapport nødvendigheten av ytterligere kontakt med "de progressive organisasjonene som har protestert mot Norges deltakelse i Atlanterhavspakten".¹¹ I begrepet "progressive organisasjoner" inngikk eksempelvis KDV, Sambandet Norge-Sovjetunionen og etter hvert også den norske Fredsfronten. I vår sammenheng er det Afanasjevs planer for Fredsfronten som er de mest interes-

⁸ AVPRF, f. 0116, op. 38, p. 38, d. 7, ll. 12-13, referat fra Loginovs samtale med A. Lange, 3.2. 1949.

⁹ AVPRF, f. 021, op. 3, p. 8, d. 180, ll. 3-5, referat fra F. Mikhajlovs samtale med Nic. Stang, Aksel Njå og Hans Jacob Nilsen, 3.2. 1949.

¹⁰ Jurij Derjabin på IFS-seminar, 30.11. 1998.

¹¹ AVPRF, f. 0116, op. 38, p. 38, d. 8, l. 81, "Forslag til arbeidsoppgaver ved den sovjetiske ambassaden i Norge for året 1949", 15.3. 1949.

sante. Under overskriften "Spørsmål knyttet til sovjetisk kontra-propaganda i Norge" konkretiserte han Sovjet-ambassadens tiltak overfor og bruk av den nye fredsbevegelsen. Han foreslo som et av flere tiltak at man skulle "organisere arbeid for å gjennomføre en kongress for fredsforkjempere i Norge".¹²

Sovjetunionen så altså tidlig for seg en alliert i bevegelsen av fredsforkjempere som var i ferd med å utvikle seg internasjonalt og i Norge. På det tidspunkt Afanasjev skrev sitt arbeidsprogram, var den første Verdenskongressen for fredsforkjempere ennå bare på planleggingsstadiet. Innkallingen til Paris-kongressen hadde blitt offentliggjort i slutten av februar 1949. Først den 18. mars, tre dager etter dateringen av Afanasjevs arbeidsprogram, ble forberedelseskomiteen for kongressen nedsett i Paris. På tross av dette var Fredsfronten altså en kjent størrelse for Afanasjev. Den kommende kongressen var høyt profilert i sovjetisk presse, og sto i sentrum for de progressive organisasjonenes virksomhet.

At den foreslåtte fredskongressen i Norge fikk plass under "sovjetisk kontrapropaganda i Norge", viser at den kommende Paris-kongressen og den forventede utviklingen av Fredsfronten ble imøtesett med forventning i den sovjetiske utenriktjenesten. Den var ventet å målbære et pro-sovjetisk og anti-atlantisk budskap. Den var derfor et satsingsområde for Sovjet-ambassaden i dens arbeid for å bryte ned de norske "vrangforestillingerne" om sovjetisk aggressivitet. Fredsfronten skulle lede an kampen mot det norske etablissementets sikkerhetspolitikk og fremheve Sovjetunionen som eksponent for en fredselkende og fredsskapende politikk. Afanasjev så en norsk fredskongress som et naturlig moment i den samlede propagandavirksomheten ambassaden var pålagt å drive i Norge.

Afanasjevs mål om å få arrangert en norsk fredskongress i løpet av 1949 ble ikke nådd. Som vi har sett, gikk arbeidet i fredskomiteene ikke så glatt som man hadde håpet de første månedene. Resultatet var at Fredsfronten ikke var i stand til å arrangere en landsdekkende samling før på våraparten 1950. Det ser ut til at de sovjetiske tjenestemennene bare i liten grad viet tid til Fredsfronten sommeren og høsten 1949.

¹² *Ibid.*

Likevel holdt Sovjet-ambassaden seg løpende oppdatert om de viktigste utviklingene i den norske Fredsfronten. Andre-sekretær Sergej Loginov hadde blant annet en samtale med Mimi Sverdrup Lunden, som ga en detaljert beskrivelse av planene for landskonferansen. Hun sa at et av de viktigste målene for konferansen var å organisere en protestaksjon mot Forsvarskommisjonens innstilling, som skulle behandles i Stortinget senere i 1950. Fredskomiteens plan var at landskonferansen skulle arrangeres før stortingsbehandlingen slik at man kunne formulere et opprop til den norske befolkningen og "utbre kampen mot militariseringen av Norge over hele landet".¹³

De foreslåtte forsvarsbevilgningene i innstillingen førte til uro i den sovjetiske ambassaden. Loginov beskrev beløpene som "enorme".¹⁴ Forsvarskommisjonens innstilling ble av russerne sett i sammenheng med Norges tilslutning til Atlanterhavs-pakten, og de økte bevilgningene som ledd i oppbyggingen av paktlandenes samlede slagkraft. Sovjet-ambassaden satset på at en folkelig protest kunne forhindre opprustningen, eller "militariseringen" av Norge. Mulighetene for å bygge opp en bred opinion mot økte forsvarsbevilgninger var ifølge Sverdrup Lunden gode. Loginov kunne med glede rapportere til sine overordnede i Moskva at "[m]isnøyen i befolkningen mot forsvarskommisjonens innstilling danner i Sverdrup Lundens øyne gode vilkår for utbredelsen av en bredt anlagt fredskamp i Norge".¹⁵

MIDs 5. europeiske avdeling, som hadde ansvaret for Skandinavia, utarbeidet en strategi for å bidra til å styrke denne kampen. Strategien var utformet på grunnlag av den informasjonen MID hadde mottatt om den norske Fredsfronten via ambassaden i Oslo. Et eksempel på hvordan informasjon fra ambassaden, i dette tilfellet fra Loginov, ble brukt, viser korrespondansen mellom referent i MIDs 5. avdeling, Tatjana Zjdanova, og lederen for avdelingen, Aleksandr Abramov. Zjdanova beskrev det hun så som konsekvensene av et eventuelt vedtak av Forsvarskommisjonens innstilling:

¹³ AVPRF, f. 0116, op. 39, p. 155, d. 8, l. 14, referat fra Loginovs samtale med Sverdrup Lunden, 23.1. 1950.

¹⁴ Originalen lyder: "podgotovka dvizjenija protesta protiv predlozjenij norvezskoj oboronnoj komissii ob ogromnykh assignovanijakh na vooruzzenie Norvegii.", *op.cit.*

¹⁵ *Ibid.*

[R]eorganiseringen av det norske militære systemet vil føre til en militarisering av landets samfunnsliv og økonomiske liv som uunngåelig vil pense Norge inn på den amerikanske fascismens spor. Forskjellen ligger formodentlig bare i det at den norske fascismen vil anta [...] en kosmopolitisk, snarere enn en nasjonal karakter, som vil være forutbestemt av Norges politiske og militære avhengighet, en avhengighet som er forsterket av Atlanterhavspakten.¹⁶

Det er med andre ord liten tvil om at Zjdanova vurderte Forsvarskommisjonens innstilling som svært uheldig for Sovjetunionens stilling i Norge. Hun foreslo hva man fra sovjetisk side kunne foreta seg i sakens anledning:

Alt ovenfor tatt i betraktning ser jeg det som hensiktsmessig at det i sovjetisk presse etter konferansen [FFiNs konferanse] i slutten av mars, som en reaksjon på dens arbeide, blir trykket en artikkel der "innstillingen" blir analysert som et instrument for fascisering av Norge som vil være direkte medvirkende til utløsningen av en ny imperialistisk krig. Det er ikke ønskelig at en slik artikkel kommer på trykk før eller under konferansens arbeid, da dette kan føre til beskyldninger mot organisatorene av den norske fredsbevegelsen om "inspirasjon fra Moskva" og svekke konferansens effekt. Publikasjonen av en slik artikkel bør finne sted like før man i Stortinget starter behandlingen av "innstillingen".¹⁷

Som vi ser, besto det sovjetiske bidraget til å styrke konferansen i dette tilfellet av "bestilte" artikler i sovjetisk presse. Slike artikler var et mye brukt virkemiddel. "Militariseringen" av det norske samfunnet og "de progressive fredskreftenes kamp" mot denne utviklingen var et stadig tilbakevendende tema i sovjetiske aviser i tiden etter at Norge undertegnet Atlanterhavspakten.¹⁸

Norge av slo det sovjetiske forslaget om en ikke-angrepspakt vinteren 1949.¹⁹ Avslaget ble gjort med henvisning til FN-pakten, som forbød angrepskrig. Ambassadør Sergej Afanasjev mente at mulighetene for et vennskapelig forhold mellom de to landene etter det norske avslaget var betydelig svekket.²⁰ Sovjet-

¹⁶ AVPRF, f. 0116, op. 39, p. 156, d. 16, l. 48, notat fra Zjdanova til Abramov, 3.2. 1950.
¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Kan, "Naboskap under kald krig og perestrojka", *Forsvarsstudier* 6/1988, s. 20f.
¹⁹ Sovjetunionens forslag om en ikke-angrepspakt finnes i Holtsmark (red.), *Norge og Sovjetunionen 1917-1955*, ss. 426-427 (dok. 325). Den norske regjeringens avslag kan leses samme sted på ss. 431-432 (dok. 327).

²⁰ AVPRF, f. 0116, op. 39, p. 156, d. 10, l. 3, brev fra Afanasjev til utenriksminister Vysjinskij, 21.2. 1950. Finnes også hos Holtsmark (red.) *Norge og Sovjetunionen*, ss. 440-443 (dok.332).

unionen fryktet at "provokatoriske eller hurtig sammenkokte falsknerier" skulle føre til en utbygging av amerikanske baser i Norge.²¹ Denne bekymringen utgjorde kjernen i Afanasjevs problemanalyse. Han pekte på det han mente var ubegrunnet sovjetets i norske medier, der Sovjetunionen ble fremstilt som en aggressiv og ekspansiv makt. Ifølge Afanasjev var det mer enn uheldig innflytelse fra USA som lå bak den norske regjeringens negative holdning til Sovjetunionen. Han tolket den norske motviljen også som et utslag av en intern kamp om politisk innflytelse i Norge: "[D]en norske regjeringen av høyresosialister ser faren for at NKPs posisjon og de demokratiske organisasjonene innad i landet skal styrkes hvis et vennskapelig forhold til Sovjetunionen får utvikle seg."²²

Afanasjev mente at DNA-regjeringens politikk umuliggjorde fruktbart samarbeid. Han konstaterte resignert at det ledende sjikt i Norge var altfor mottakelig for amerikanske impulser. Siden diplomatiske fremstøt mot de "høyreorienterte sosialdemokratene" hadde slått feil, måtte man i 1950 legge mer vekt på den ikke-offisielle delen av norsk samfunnsliv:

[D]en mest effektive politikken vi kan føre i Norge vil være å forsterke vår støtte til landets demokratiske organisasjoner som har gått til åpen kamp mot den norske regjeringens politikk. Disse organisasjonene er i første rekke kommunistpartiet og ungdommen, Den norske fredskomite [FFiN], Sambandet Norge-Sovjetunionen og den norske avdelingen av Kvinnenes Demokratiske Verdensforbund.²³

Afanasjev mente at man i særlig grad skulle satse på å sette disse organisasjonene i forbindelse med sine sovjetiske motstykker og la dem arrangere delegasjonsreiser slik at de sovjetiske representantene kunne oppnå direkte kontakt med den norske arbeiderklassen.

Denne vurderingen fra Afanasjevs side er betegnende for sovjetisk utenriksstjenestes klokkeretro på "demokratiske" eller "progressive" organisasjoner tidlig på 1950-tallet. Afanasjev ønsket å satse på *folket* fremfor å bli avvist av den "pro-amerikanske"

²¹ Sven G. Holtsmark (red.), *Norge og Sovjetunionen 1917-1955*, ss. 426-427 (dok. 325).

²² AVPRF, f. 0116, op. 39, p. 156, d. 10, l. 3, brev fra Afanasjev til utenriksminister Vysjinskij, 21.2. 1950.

²³ *Ibid.*

norske regjeringen, til tross for at Sovjet-ambassaden var orientert om svakhetene i disse organisasjonene, deriblant den norske Fredsfronten.

Man kan undres hvorfor Sovjet-ambassaden ikke la sine ideologiske motforestillinger til side, og drev lobbyvirksomhet overfor reelle beslutningstakere i det norske samfunnet. Det eksisterte tross alt en god del skepsis til Atlanterhavspakten og økte forsvarsutgifter i pressen og blant stortingspolitikere. Dette var ambassaden orientert om, og fikk bekreftet at skepsisen også gjorde seg gjeldende på regjeringsnivå.²⁴ Likevel var de "progressive" organisasjonene i fokus. Den sovjetisk-kommunistiske mentaliteten var nok bare en del av forklaringen på denne prioriteringen. Det dreide seg i stor grad også om holdninger i det norske samfunnet. Sovjetiske diplomater hadde antakeligvis liten mulighet til å oppnå forbindelser til ikke-kommunistiske eller "ikke-progressiv" deler av det politiske miljøet. Den politiske og personlige belastningen et nært forhold til sovjetiske diplomater ville medføre for norske samfunnsstopper, gjorde det vanskelig for sovjetiske tjenestemenn å oppnå kontakt. Viktor Grusjko har skrevet at "[d]et var slett ikke vanlig blant norske politikere på den tiden å pleie *personlig* eller *privat* omgang med Sovjetunionens diplomater, som i mediene ofte ble fremstilt som livsfarlige spioner hele bunten".²⁵

Den "progressive" delen av befolkningen, det arbeidende folk, var både lettere tilgjengelig og sto ideologisk nærmere. Et av arbeiderbevegelsens viktigste talerør i Norge var i Afanasjevs oppfatning Fredsfronten. Den målbar proletariatets "naturlige fredsønske" og var samtidig en god formidler av sovjetiske synspunkter i en rekke saker. Den opponerte mot de elementene i norsk sikkerhetspolitikk som Sovjetregjeringen, med lite hell, protesterte mot i noter. Håpet var at Fredsfronten skulle utvikle seg til et viktig redskap for bred sikkerhetspolitisk opposisjon.

²⁴ AVPRF, f. 0116, op. 39, p. 155 d. 8, l. 169, referat fra Loginovs samtale med Jakob Friis, 1.6.1950. Jakob Friis plasserte seg på venstresiden i DNA, og må sies å ha vært en forgrunnsfigur i den indre opposisjonen i partiet mot ledelsens sikkerhetspolitiske disposisjoner.

²⁵ Viktor Grusjko, *Mitt liv i KGB*, Oslo 1995, s. 56. Grusjkos kontakt med Einar Gerhardsen representerte ifølge ham selv et gjennombrudd for sovjetiske ambisjoner om å utvide sitt kontaktnett. Dette skjedde imidlertid ikke før i 1954.

Store forhåpninger - skuffende realiteter

Sovjet-ambassaden i Oslo hadde stående ordre om å informere MID om utviklingen i Fredsfronten i Norge. Ambassadens vurderinger vitner om en inngående kjennskap til det som skjedde i Fredsfronten. Ambassadeattaché Aleksej Rylnikov noterte seg i juli 1950 at innsamlingen av underskrifter på Stockholms-appellen gikk tregt, og at FFiN møtte sterk motstand i det norske samfunnet: "Norges styrende kretser har forholdt seg med åpen forakt til fredsbevegelsen. Av regjeringsmedlemmene har ikke én undertegnet Stockholms-appellen. I Stortinget ble ikke appellen tatt opp til behandling en gang."²⁶ Rylnikovs underforståtte forventning om at Stockholms-appellen skulle bli gjort til gjenstand for forhandlinger i Stortinget, er talende. Etter hans oppfatning var øyensynlig Fredsfronten en bevegelse som kunne gjøre krav på å bli hørt, og følgelig var i stand til å sette dagsorden i nasjonalforsamlingen.

Rylnikov redegjorde videre for den negative innstillingen til fredsforkjemperne som stadig kom til syne i A-pressen og den borgerlige pressen:

Reaksjonen "advarer" det norske folk mot å underskrive appellen, idet de bruker påfunn som "kommunistisk propaganda" og om at appellen er "utsendt etter ordre fra Kominform" osv. En sjelden gang gir de nevnte aviser [A-pressen og den borgerlige pressen] plass til svarartikler fra medlemmer av Hovedkomiteen for Fredens Forkjempere, men i slike tilfeller trykkes svarene på de mest umerkelige steder. Hvis artiklene inneholder tekst fra Stockholms-appellen, offentliggjøres de ikke i det hele tatt. Det store flertallet av artikler fra fredsforkjempere, der det svares på de reaksjonære avisenes baktalelser, også de som ikke inneholder tekst fra Stockholms-appellen, blir i det store og hele ikke publisert og vil heller ikke bli det.²⁷

Disse forholdene førte ifølge Rylnikov til at "[a]rbeidet til fredsforkjemperbevegelsen i Norge foregår under forhold som er preget av særdeles fiendtlige holdninger og motarbeidelse fra styrende kretser i Arbeiderpartiet og de borgerlige partiene".²⁸ Det var imidlertid ikke dette alene som i Rylnikovs øyne hadde

²⁶ AVPRF, f. 0116, op. 39, p. 158, d. 40, ll. 97-98, Rylnikovs redegjørelse om fredsbevegelsen, juli 1950.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*

svekket FFiN. Han pekte på en rekke "alvorlige utilstrekkeligheter og vanskeligheter" som preget arbeidet. Hovedkomiteens formann Oskar Stav ble beskyldt for ikke å forstå seg på den politiske situasjonen. Peder Vestad ble kritisert for å unndra seg komitéarbeidet og ikke lenger stille til møter, og Ove Varreng, ekskludert av NKP for Furubotn-fraksjonisme, for å forvanske FFiNs arbeid. Heller ikke de to mest sentrale medlemmene, Mimi Sverdrup Lunden og Adam Egede Nissen jr., var ifølge Rylnikov tilstrekkelig på bølglengde til å arbeide effektivt sammen. Videre påpekte Rylnikov at Hovedkomiteen ikke hadde lykkes i å etablere faste nok bånd til de lokale komiteene. Han mente at FFiNs arbeid var preget av "planløshet" og var "uten en skikkelig ledelse".²⁹

Alle disse problemene så Rylnikov bare én løsning på: NKPs organisatoriske hjelp måtte forsterkes for å oppnå et godt resultat på kampanjen for Stockholms-appellen og for å bygge ut et omfattende nett av fredskomiteer.³⁰ Partiet kunne imidlertid ikke tilby Fredsfronten et tilstrekkelig sterkt apparat, noe representanter for Sovjet-ambassaden ble gjort oppmerksomme på. Per Danielsen, kommunisten som i 1951 ble anklaget og frikjent for militær spionasje til fordel for Sovjetunionen,³¹ var klar i sin vurdering av arbeiderklassens manglende tillit til NKP. Han understreket at Stockholms-appellen hadde vekket entusiasme i arbeiderstrøkene i Oslo. Denne entusiasmen ble imidlertid ikke godt nok utnyttet, noe Danielsen i første rekke tilskrev mangelen på et sterkt politisk parti som kunne ta ledelsen i aksjonen. Han mente at arbeiderne betraktet NKP som et svakt parti.³²

²⁹ *Ibid.* Hva angår Peder Vestad, distanserte han seg fra FFiN som en følge av at han, etter et besøk i Jugoslavia, ikke lenger aksepterte Fredsfrontens utestengelse av jugoslaviske fredsforkjempere. I september 1950 skulle han på grunn av dette forlate Hovedkomiteen i protest. Se PÅX 0008, b. 01, m. 03, o. 02, møtereferat fra Hovedkomiteen, 5.9. 1950 og m. 02, o. 01, møtereferat fra Landsrådet, 30.9. 1950. På Sovjet-ambassaden så man med dyp beklagelse på det inntrufne: "[D]et er åpenbart at den titoistiske klikken gjennom sin diplomatiske representasjon har satt i gang en bred kampanje for å invitere utenlandske delegasjoner til Jugoslavia. Det karakteristiske ved utvelgelsen av slike delegasjoner er at den jugoslaviske legasjonen konsekvent har invitert nordmenn som er kjent for sine sympatier for Sovjetunionen." Sitert fra AVPRF, f. 0116, op. 39, Afanasjev til Zorin, 7.9. 1950.

³⁰ AVPRF, f. 0116, op. 39, p. 158, d. 40, ll. 97-98, Rylnikovs redegjørelse om fredsbevegelsen, juli 1950.

³¹ Bergh og Eriksen, *Den hemmelige krigen*, bd. 1, ss. 244-247.

³² AVPRF, f. 021, op. 5, p. 12, d. 236, l. 1, Fjodor Mikhajlovs samtalerreferat fra mottakelse i den polske ambassaden, 7.12. 1950.

Ambassaden var misfornøyd med innsatsen til *Friheten*. Sergej Loginov hadde underlagt avisen en systematisk undersøkelse for perioden september til november 1950. Oversikten viste i Loginovs øyne at redaksjonen hadde gjort og var preget av en rekke "alvorlige blundere og utilstrekkeligheter".³³ Ambassadør Afanasjev samlet kritikken fra Loginov i fem punkter, hvorav to av dem gikk ut på at *Friheten* ikke hadde gitt tilstrekkelig støtte til fredskampen:

Avisen har ikke samordnet kampen mot regjeringens reaksjonære innen- og utenrikspolitikk med nødvendigheten av å utbre en folkekamp for fred. [...] Avisen har gitt fredsforkjempernes bevegelse i Norge svak støtte, idet den i løpet av tre måneder ikke har ofret én lederartikkel på dette temaet. Dette vitner om at avisen ikke har forstått betydningen av fredsbevegelsens organisering av brede masser i det norske folk som det viktigste middelet i kampen mot den norske regjeringens deltakelse i de amerikanske imperialistenes aggressive militære planer.³⁴

Også ambassadens KGB-resident Aleksandr Aljokhin var svært kritisk til NKPs virksomhet overfor Fredsfronten. Han tillot likevel partiet stor vekt i fredskampen. Aljokhin så NKP som en nødvendig ledestjerne i fredskampen i Norge, men kritiserte NKP-ledelsen for unnfallenhet og manglende vilje til styring og samarbeid.³⁵ Det fremgår dermed at både Rylnikov, Afanasjev og Aljokhin stilte seg sterkt kritisk til NKPs håndtering av freds-saken. Gjennomgangstonen i ambassadens behandling av temaet var negativ og de ulike vurderingene pekte i én retning: NKP gjorde ikke jobben sin.

Aljokhin antydte at deler av partiledelsen så på Fredsfronten som et pliktarbeid som ikke fortjente høy prioritering. Partisekretær Just Lippes uttalelse til den polske diplomaten Giebul-towicz i mars 1951 styrker dette inntrykket. På Giebultowicz' forespørsel var Lippe uvillig til å være behjelpelig med å trykke en kongressbulletin fra den andre Verdensfredskongressen i Warszawa. Lippe henviste til at "det finnes viktigere ting og vi

³³ AVPRF, f. 0116, op. 40, p. 161, d. 19, ll. 1-2, brev fra Sergej Afanasjev til Andrej Vysjinskij, 6.1. 1951.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ AVPRF, f. 0116, op. 40, p. 161, d. 17, l. 8, Aljokhins redegjørelse for fredsbevegelsen, 29.5. 1951.

kan ikke avse folk".³⁶ Dette betyr ikke at man i NKP ikke tok dette pliktarbeidet alvorlig. Som vi har sett, ble fredskampen høyt profilert som en av de viktigste sakene i partiets arbeid. Resultatene av det arbeidet som faktisk ble nedlagt sto likevel ikke i stil med de uttalte forhåpningene og intensjonene.

Ambassadens tjenestemenn ser ut til å ha hatt visse vansker med å forholde seg til den norske politiske realiteten. Kommunistpartiet kunne ikke uten videre tilrive seg en åpenlys ledelse av FFiN. Noe slikt ville for det første ikke ta seg godt ut i pressen, som allerede var opptatt av å diskreditere Fredsfronten som kommunistisk dominert. Et altfor markert engasjement fra NKPs side ville dessuten skape reaksjoner blant enkelte av fredsaktivistene. Det er rimelig å anta at de sovjetiske tjenestemennenes syn på kommunistenes rolle i Fredsfronten var preget av situasjonen i hjemlandet. Der var sammensmeltingen mellom den sovjetiske fredskomiteé og det sovjetiske kommunistpartiet total. I Sovjetunionen var det den sterke støtten fra det statsbærende partiet som ga Fredsfronten dens styrke. Slik var det naturligvis ikke i Norge. NKP måtte trå varsomt, og begrense seg til, i hvert fall utad, å være en deltakende part, snarere enn en ledende part. NKPs deltakelse var imidlertid svært omfattende, og partiets organisasjon og medlemmer var den dominerende kraften i Fredsfronten. Dette var likevel ikke nok til å nå de høye målene som ble satt av den sovjetiske ambassaden.

MIDs virkelighet og ambassadens virkelighet

Til tross for at den sovjetiske ambassaden ble informert om at DNA-regjeringens sikkerhetspolitikk var i ferd med å møte motstand i bredere lag av befolkningen, og at den venstresidige siden i politikken etter hvert ble mer akseptert,³⁷ forholdt den seg relativt passivt til Fredsfronten. Dette falt ikke i god jord i det sovjetiske utenriksministeriet i Moskva. På samme måte som

³⁶ MSZ, z. 8, l. 247, w. 19, str. 1-2, Giebułtowicz til Gajewski, 27.3. 1951. Denne kilden, som stammer fra det polske utenriksarkivet, har blitt stilt til disposisjon av Sven G. Holtsmark.

³⁷ Se AVPRF, f. 021, op. 5, p. 12, d. 235, ll. 17-18, referat fra Afanasjavs samtale med Hans Jacob Nilsen, 14.9.1951; Ibid., ll. 19-21, referat fra Afanasjavs samtale med Henrik Finne, 2.10.1951.

ambassaden stilte strenge krav til NKP, var MID ambisiøse på vegne av sine underordnede i Oslo.

Tatjana Zjdanova i MID analyserte situasjonen i Norge som høyst problematisk. Hun la vekt på anti-sovjetisk propaganda som et kjerneproblem, og ga en knusende og altomfattende kritikk av DNA. Zjdanova påpekte blant annet at "idet den tar den latente fredsstreben i det norske folk i betraktning, går ledelsen i DNA fra tid til annen ut med falske 'fredsprogrammer' som i virkeligheten rettferdiggjør militariseringen av landet".³⁸ Hun oppfattet DNAs propaganda, her eksemplifisert med "Fred med Frihet", som svært uheldig for synet på Sovjetunionen i den norske opinionen. Zjdanova hevdet at DNA spilte på myten om Sovjetunionens aggressivitet. Samlet sett utgjorde DNAs propaganda en farlig trussel i Zjdanovas øyne:

Man må ikke undervurdere betydningen og følgene av en slik anti-sovjetisk propaganda. Man behøver bare tenke på resultatene av den nazistiske propaganda. Denne propagandaen gjør det mulig for regjeringen Gerhardsen-Lange å føre en politikk der Norge omformes til en amerikansk base [...]. Den gjør det mulig for regjeringen å innføre fascistiske lover som rammer kommunistpartiet og de progressive organisasjonene.³⁹

Zjdanova kom til samme konklusjon som Afanasjev hadde nådd:

Dette er en kamp om opinionen i Norge, om det norske folk: en kamp om medlemsmassen innad i DNA og i fagforeningene, En stor rolle i denne kampen må tillegges de norske progressive organisasjonene – Fredens Forkjempere, den norske seksjonen av KDV, Sambandet Norge-Sovjetunionen og andre.⁴⁰

Igjen der vi at sovjetiske aktører fastholdt at den viktigste ressursen man hadde i kampen om opinionen i vestlige land var nettverket av sovjetvennlige organisasjoner. Fredsfronten ble nesten konsekvent nevnt som den viktigste delen av disse. Ambassadør Sergej Afanasjev mente at man derfor måtte yte utstrakt hjelp til de progressive organisasjonene. Til lederen for MIDs 5.europeiske avdeling, Pavel Orlov, skrev han:

³⁸ AVPRF, f. 0116, op. 40, p. 161, d. 18, l. 3, Tatjana Zjdanovas notat, 28.2.1951.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid.

Tatt i betraktning at fredsforkjemperbevegelsen i de skandinaviske landene, herunder Norge, ennå ikke har antatt tilstrekkelig brede dimensjoner, er det vår oppfatning at Verdensfredsrådets byrå skal yte hjelp på alle mulige måter til de nasjonale komiteene i disse landene, deriblant den norske, i forbindelse med en regional fredskonferanse som ble fastsatt på Berlinsesjonen i Verdensfredsrådet. Denne hjelpen fra byråets side [...] er spesielt nødvendig for at konferansen skal bli avholdt i nærmeste fremtid. Man må sikre norske representanters deltakelse på de internasjonale konferansene som ble fastsatt av ovennevnte sesjon i Verdensfredsrådet. Med dette mål for øyet er det uomgjengelig å på forhånd gjennomføre forberedelser med sikte på å finne kandidater hvis deltakelse på de nevnte konferansene vil være mest hensiktsmessig.⁴¹

Mens Zhdanova hadde gitt uttrykk for at hovedproblemet var den dårlige organiseringen av de progressive organisasjonen, fremhevet Afanasjev en rekke elementer som førte til at amerikanske verdier hadde stor innflytelse i Norge. Blant annet trakk han frem *Det Beste (Reader's Digest)* som en sentral formidler av amerikansk kultur. På samme måte var amerikanske filmer et stort problem: "Film har enorm betydning for amerikanernes ideologiske innflytelse. Amerikanske filmer okkuperer norske lærerter året rundt."⁴² Gjennomgangstonen i Afanasjevs vurderinger var at amerikanske interesser hadde et langt større apparat enn sovjetiske aktører for å utbre sin innflytelse i Norge.

At Afanasjev fremhevet amerikansk styrke snarere enn sovjetiske mottiltak, ble ikke godt mottatt hos utenriksledelsen i Moskva. Pavel Orlov i MID var tydelig frustrert over Afanasjevs tilsynelatende resignasjon:

Ambassadens påstand om at [...] det angivelig har lykket regjeringen å indoktrinere det norske folk om sammenfallet mellom amerikanske og norske interesser er uriktig og skadelig. En slik innstilling kan føre til perspektivløshet i ambassadens arbeid og redusere ambassadens rolle til en passiv observatør til begivenhetene.⁴³

Orlov var sterkt kritisk til Afanasjev og hans stab. Blant annet var han oppgitt over den svake innsatsen ambassaden hadde vist

⁴¹ AVPRE, f. 0116, op. 40, p. 160, d. 8, ll. 6-7, brev fra Afanasjev til Orlov, 21.3. 1951.

⁴² *Ibid.*

⁴³ AVPRE, f. 0116, op. 40, p. 161, d. 13, ll. 228-233, betenkning fra Pavel Orlov om Sovjet-ambassadens årsrapport for 1950, sendt til viseutenriksminister Zorin, 4.5. 1951. Kopi av betenkningen ble også sendt til Afanasjev.

for å styrke Sambandet Norge-Sovjetunionen, som i hans øyne bare hadde forblitt "en i bunn og grunn kulturell organisasjon, som til alt overmål står på siden av fredsforkjempernes aktivitet i landet".⁴⁴ Orlov etterlyste at ambassaden skulle se sammenhengen mellom de ulike progressive organisasjonene, og at man skulle få dem til å trekke i samme retning.

Forskjellene mellom MIDs vurderinger og ambassadens vurderinger var ikke store, men likevel betegnende. Begge instansene vurderte den antisovjetiske propagandaen i Norge som svært sterk. De var også enige om at de progressive organisasjonene måtte stå i spissen for kampen mot denne utviklingen. Ambassaden og MID vektla imidlertid de antatte årsakene til Fredsfrontens svakhet ulikt. Det som ambassaden så som et utslag av NKPs labre innsats, ble av MID tolket som ambassadens ansvar. Afanasjevs vurdering av den norske opinionen som ugjenkallelig tapt under amerikansk innflytelse, oppfattet MID som en altfor defensiv holdning. MID arbeidet ut fra andre forutsetninger enn ambassaden. Ministeriets verdensbilde var tilsynelatende preget av blant annet den ideelle forutsetningen om at "de progressive kreftene" *per se* var en betydelig kraft i ethvert samfunn.

MID overvurderte den norske Fredsfronten. Innad i Sovjetunionen ble fredsoffensiven oppfattet som svært slagkraftig. Bildet av en voldsom massebevegelse ble som nevnt uavlatelig presentert i sovjetisk presse. Dette må ha farget MID. Det er i hvert fall rimelig å se et vedtak fra MIDs kollegium i 1951 som uttrykk for dette:

Ambassaden har i sin politiske årsrapport for 1950 [...] undervurdert våre muligheter til å påvirke den norske regjeringens politikk. Denne påvirkningen har som mål å forvanske Norges innlemmelse i alle Atlanterhavsblokkens militære tiltak og lette de norske fredsforkjempernes kamp mot denne aggressive politikken.⁴⁵

MIDs kollegium mente at Afanasjev og hans stab ikke var klar over det store potensialet som lå uutnyttet i Fredsfrontens rekker. Pavel Orlov forsøkte ved en rekke anledninger å stramme

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ AVPRE, f. 0116, op. 40, p. 160, d. 7, ll. 30-32, Vedtak i MIDs kollegium, 8.8. 1951.

inn ambassaden. Han forsøkte å heve Fredsfrontens status i ambassadens arbeid:

I det hele tatt er det særdeles viktig at ambassaden systematisk og så fullstendig som mulig informerer senteret [MID] om tilstanden i den norske fredsfronten. [...] Det er ønskelig at slik informasjon ledsages av ambassadens forslag til mulige virkemidler som kan avhjelpe utilstrekkelighetene i de norske fredsforkjempernes arbeid. Jeg ber dem ta hensyn til dette i planleggingen av ambassadens videre arbeid.⁴⁶

Det ser ikke ut til at Orlovs formaninger førte frem. I et brev som dateres over ett år senere, i april 1953, ble utilstrekkelighetene i ambassadens informasjonsarbeid igjen påpekt. Denne gangen var det viseutenriksminister Georgij Pusjkin som påpekte en rekke mangler. Pusjkin hevdet at ambassaden "systematisk unnlater å gjennomføre sine arbeidsplaner og utføre oppgavene fra MID". Ifølge Pusjkin hadde ambassaden uten samtykke fra MID skjøvet behandlingen av en rekke "viktige politiske spørsmål" foran seg, deriblant utarbeidelsen av informasjon om fredsforkjemperne i Norge.⁴⁷

Det eksisterte en ubalanse mellom MID og ambassadens virkelighetsoppfatning. På den ene siden fastholdt MID det ideelle bildet av en kraftfull massebevegelse av fredsforkjempere. På den andre siden sto ambassadepersonalet. De befant seg i nærheten av den norske Fredsfronten, og var i større grad i stand til å se den reelle situasjonen, nemlig at FFiN var en svak bevegelse, og at sovjetiske forhåpninger om noe annet ikke forandret dette.

Ny ambassadør - nye muligheter

Da Sergej Afanasjev i 1954 gikk av som ambassadør i Norge og ble etterfulgt av Georgij P. Arkadjev, kom også nye medarbeidere til. Blant deres viktigste oppgaver var nettopp å etablere ikke-kommunistiske kontakter.⁴⁸ Det ser ut til at ambassaden under Arkadjevs ledelse etter hvert lyktes med dette. Arkadjevs overtakelse av ambassadør-posten sammenfalt med det begyn-

⁴⁶ AVPRF, f. 0116, op. 41, p. 166, d. 134, brev fra Orlov til Afanasjev, 31.1. 1952.

⁴⁷ AVPRF, f. 0116, op. 42, p. 170, d. 3, ll. 13-14, brev fra Pusjkin til Afanasjev, 1.4. 1953. Dokumentet foreligger i oversatt form i Holtsmark (red.), *Norge og Sovjetunionen 1917-1955*, s. 480 (dok. 362).

⁴⁸ Jurij Derjabin på IFS-seminar, 30.11. 1998.

nende tøværet etter Stalins død. På det mellomstatlige nivået mellom Norge og Sovjetunionen førte den nye sovjetiske holdningen frem mot statsminister Einar Gerhardsens besøk i Moskva i 1955.⁴⁹ Den sovjetiske nyorienteringen i Norge har blitt forklart med en mer pragmatisk holdning i det sovjetiske byråkratiet fra 1953/1954:

Det innebar en klar omstilling i den sovjetiske tilnærmingen til hvilke kretser i norsk samfunnsliv Sovjetunionen søkte kontakt med. Stalin-tidens krav til sovjetvennlighet var nå helt skjøvet til side for et pragmatisk formål om å opprette forbindelser med representanter fra hele den norske offentlighet.⁵⁰

Moskva hadde lenge, som vi har sett, understreket viktigheten av at ambassaden knyttet nye kontakter. Bakgrunnen for at dette ikke hadde lyktes var ifølge Jurij Derjabin ikke bare ambassadens udyktighet. Hva angikk fredsbevegelsen, hevder han at SUKPs internasjonale avdeling var så dogmatisk at den ikke var i stand til å se fordelene ved samarbeid med ikke-kommunister. Den bedømte fredsbevegelsen utenfor Fredsfronten som for lite progressiv. Følgen var at all oppmerksomheten ble rettet mot Fredsfronten. Dessuten, mener Derjabin, klarte FFiN og Verdensfredsrådet lenge å diskreditere "de pasifistiske organisasjonene" og tok dermed all oppmerksomhet.⁵¹ Stemningen i Stalin-tiden har blitt beskrevet som aggressiv og anti-kapitalistisk, noe som også gjenspeiles i dokumentene fra perioden. Etter Stalin ble man mer opptatt av miljøer som var opposisjonelle til Atlanterhavspakten, uavhengig av deres politiske ståsted.⁵² Det er også rimelig å tro at norske ikke-kommunister var mer vennlig innstilte til sovjetiske tjenestemenn etter at Stalin hadde gått bort, og dermed bidro til å utvide ambassadens kontaktnett. Den nye aktiviteten på Sovjet-ambassaden kan ses som et skifte av mentalitet, snarere enn av strategi.

Ambassaden var klar over at NKPs arbeid med Fredsfronten hadde avtatt, og nærmest måtte betraktes som nedlagt. Dette gjaldt også NKPs arbeid med andre demokratiske organisasjon-

⁴⁹ Rasmus Gedde-Dahl, "Sovjetunionen og Norge 1949-1955", Hovedoppgave i historie, UiO 1997, ss. 101-105.

⁵⁰ *Ibid.*, s. 103.

⁵¹ Samtale med Jurij Derjabin, 30.11. 1998.

⁵² Jurij Derjabin på IFS-seminar, 30.11. 1998.

er. I forbindelse med Sambandet Norge-Sovjetunionen hadde ambassadør Arkadjev bemerket at han i samtale med Løvlien og Lippe fikk inntrykk av at NKP ikke fant arbeidet nødvendig.⁵³ Bare seks dager etter at denne samtalen hadde funnet sted, ble Arkadjev gjort oppmerksom på at det samme gjorde seg gjeldende i NKP-ledelsens forhold til Fredsfronten.⁵⁴

Dette var antakelig noe av bakgrunnen for at Arkadjev i mars 1955 skrev en redegjørelse om fredsbevegelsen som helhet.⁵⁵ Den inneholdt ikke, som tidligere, informasjon utelukkende om FFiN, men var en kort gjennomgang av alle de norske fredsorganisasjonene. Arkadjev opprettholdt et skille mellom det han kalte "Fredsforkjemperbevegelsen" og "de pasifistiske organisasjonene", og var langt mer opptatt av de pasifistiske organisasjonene enn det som tidligere hadde vært tilfellet ved ambassaden. I ambassadørens øyne lå alt til rette for et samarbeid mellom FFiN og en rekke av de andre organisasjonene. Arkadjev uttrykte misnøye med den manglende evnen til å samarbeide. Han påpekte vanskelighetene som hadde oppstått på grunn av Norges Fredsråds motstand mot FFiNs angivelige kommunistiske slagside. Arkadjev var også opptatt av at FFiN ikke hadde lagt nok innsats i samarbeidsforsøkene. Særlig var han kritisk til at Hovedkomiteen hadde igangsatt kampanjen for Wien-appellen uten å forsøke å involvere Norges Fredsråd.⁵⁶ Arkadjevs kritikk av FFiN var et uttrykk for en ny holdning som gradvis gjorde seg gjeldende på Sovjet-ambassaden. Fra å være nærmest ensidig opptatt av å opprettholde kontakt med representanter for organisasjoner som NKP og FFiN, utvidet man horisonten og ønsket å etablere kontakt med de mindre kompromitterte kretsene i norsk samfunnsliv.

Det var én gruppe som i Sovjet-ambassadens øyne utmerket seg som spesielt interessant, nemlig kretsen rundt avisen *Orientering*. På samme måte som Orienterings-kretsen kan ses som en

⁵³ AVPRF, f. 0116, op. 44, p. 178, d. 4, ll. 33-38, referat fra Arkadjevs samtale med Løvlien og andre representanter for NKP, 4.2. 1955.

⁵⁴ AVPRF, f. 0116, op. 44, p. 178, d. 4, l. 48, Arkadjevs samtale med Egede Nissen, 10.2. 1955.

⁵⁵ AVPRF, f. 0116, op. 44, p. 180, d. 17, ll. 1-9, Arkadjevs redegjørelse om fredsbevegelsen, 23.3. 1955.

⁵⁶ *Ibid.*

konkurrent til NKP og FFiN i kampen om å lede den sikkerhetspolitiske opposisjonen, tok den, bevisst eller ubevisst, også Sovjet-ambassadens oppmerksomhet bort fra NKP og FFiN. Ambassaden ble tidlig gjort oppmerksom på sjiktet i norsk politikk som ga uttrykk for en ubundet holdning til øst-vest-problematikken. Da denne gruppen begynte å se på muligheten for å starte et organ for sine ytringer, ble ambassaden informert om dette av Jakob Friis.⁵⁷

Det ovenfor omtalte stemningsskiftet ved Sovjet-ambassaden illustreres av forskjellen mellom tidligere andresekretær ved ambassaden Sergej Loginovs vurdering av Orienterings-kretsen og måten den nye ambassadør Arkadjev forholdt seg til grupperingen på. Loginov var sterkt preget av Sovjetunionens uforsonlige holdning til Jugoslavia. Hans kommentar til Lizzi Langes informasjon om gruppen kan stå som et vitnesbyrd om aggressiviteten som preget sovjetisk tankegang tidlig på 1950-tallet:

Jeg bemerket at man selvfølgelig ikke kan snakke om en "mellomstilling" eller en "selvstendig posisjon" i Jugoslavias standpunkt. Dette fordi den fascistiske Tito-klikken i Jugoslavia står med begge bein i den imperialistiske leir og bare holder seg ved makten ved hjelp av denne leiren og terroren. Vrøvlet om Jugoslavias "uavhengighet" spres med forsterket kraft av representanter for denne titoistiske klikken i Oslo med det for øye å lokke letturte og vaklende mennesker til Jugoslavia og bearbeide dem der.⁵⁸

Loginovs behov for å markere ideologisk rettroenhet overfor MID var påtakelig. Etter at Arkadjev overtok ambassadørstolen, ble det lagt vekt på å skaffe informasjon om Orientering. I samtale med Løvlien i 1955 viste Arkadjev stor interesse for ryktene referert i pressen om muligheten for en ny partidannelse. Løvlien kommenterte at han ikke anså en slik partidannelse som noen reell mulighet, idet opposisjonen manglet en samlende figur med autoritet til å lede dem. Arkadjev hadde innvendinger mot dette:

Jeg bemerket at situasjonen i Norge i dag til en viss grad muliggjør en organisering av de elementene som står mellom kommunistene og Arbeiderpartiet. Det eksisterer elementer i Norge som finner NKPs parti-program for avskrekkende, men også Arbeiderpartiets

⁵⁷ AVPRF, f. 0116, op. 41, p. 165, d. 6, ll. 72-79, referat av Afanasjevs samtale med Jakob Friis, 16.9. 1952.

⁵⁸ AVPRF, f. 0116, op. 39, p. 156, d. 9, ll. 86-88, referat fra Loginovs samtale med Lizzi Lange, 31.8. 1950.

program for utfredsstillende på grunn av dets altfor opportunistiske innhold. Det faktum at de kreftene som arbeider for en ny partidannelse har norsk utmeldelse av NATO som første punkt i sitt program, har også stor betydning. Dette kan tiltrekke seg en betydelig gruppe mennesker som ikke anser Norges deltakelse i NATO som en fordel.⁵⁹

Arkadjevs uttalelser tydet på en svært positiv holdning til de nye venstrekreftene, og danner en skarp kontrast til Loginovs dogmatiske fordømmelse av alt som smakte av "titoisme". Etter samtaler med personer innenfor Orienterings-kretsen ble imidlertid ambassaden oppmerksom på at Løvliens reservasjoner med hensyn til gruppens evne til å samle seg hadde mye for seg. Orienterings-kretsen hadde sterke meningsforskjeller innad, og ønsket verken et eget parti eller å stille egne lister ved valg. Babkin, en av ambassadens medarbeidere, gjennomførte en rekke samtaler med medlemmer av gruppen. Han karakteriserte gruppen lite fordelaktig med henvisning til uttalelser av blant annet Vilhelm Aubert:

Det må bemerkes at gruppens ledelse er tilbøyelig til vakling og ideologisk ustadighet også i forbindelse med den grunnleggende linje man har bestemt seg for å følge. Følgende uttalelser fra Aubert er karakteristiske: "Jeg er selv langt fra sikker på at den amerikanske regjering ønsker krig og planlegger krig." (samtale 14. mai). "Av og til besetter følelsen meg av at vi er illojale mot vårt folk" (samtale 11. mai). Et karakteristisk trekk ved gruppen er tomme diskusjoner om "psykologisk dybde" i utenrikspolitikken og skolastiske spørsmål om "Orientering" ville ha større eller mindre innflytelse om den gikk under jorda osv.⁶⁰

Babkins vurdering vitner om at gruppen ennå ikke ble sett på som særlig betydningsfull. Det var imidlertid ikke store gevinster å hente for Sovjetunionen i et videre samarbeid med for eksempel FFiN, noe ambassaden må ha vært klar over. Derfor ble oppmerksomheten i stor grad tatt bort fra FFiN, og til dels også NKP, til fordel for personer som sto bak "det tredje standpunkt". Denne hovedsakelig intellektuelle kretsen av opposisjonelle hadde riktignok ikke det samme massepotensialet, som FFiN tidligere ble antatt å ha. Konsekvensen av dette var at

⁵⁹ AVPRF, f. 0116, op. 44, p. 178, d. 4, ll. 184-188, referat fra Arkadjevs samtale med Løvlien, 5. 1955.

⁶⁰ AVPRF, f. 0116, op. 44, p. 181, d. 35, ll. 12-13, Babkins redegjørelse om Orientering,

masseaspektet kom noe i bakgrunnen, selv om det fremdeles var et endelig mål å engasjere massene til kamp mot DNA-regjeringens "pro-amerikanske politikk".⁶¹

Medlemmer av Orienterings-kretsen ble viktige personer for sovjet-ambassaden. Særlig Knut Løfsnes utmerket seg, blant annet gjennom fortsatt arbeid for Verdensfredsrådet.⁶² Han gjorde seg ekstra bemerket da han i 1962 holdt en tale fra verdensfredskongressen i Moskva, der han lovpriste Nikita Khrusjtsjovs utenrikspolitikk.⁶³ Talen ble sendt over Moskva radio, og avfødte sterke reaksjoner i *Arbeiderbladet*,⁶⁴ og mer overraskende i *Orientering*, der Nils Petter Gleditsch stilte seg kritisk til Løfsnes' uttalelser.⁶⁵ At andre miljøer kom til å dominere det som tidligere hadde vært FFiNs felt, vises blant annet av at SF og Orienterings-kretsen er nevnt i en redegjørelse fra 1963 på listen over "norske organisasjoner som arbeider for fred", sammen med NKP og "venstresiden i Venstre".⁶⁶ FFiN, derimot, var på det tidspunktet ute av bildet.

Zloty og rubler

Straffelovens § 97a lyder:

Norsk borger eller en i Norge hjemmehørende person som av fremmed makt eller av parti eller organisasjon som opptrer i dens interesse, for seg eller for parti eller organisasjon her i landet tar imot økonomisk støtte for å påvirke allmenhetens mening om statens styreform eller utenrikspolitikk eller til partiformål, eller som medvirker hertil, straffes med hefte eller med fengsel inntil 2 år.

I forarbeidene til loven (Odelstingsproposisjon nr. 79 (1950)) presiseres følgende: "Når også 'parti eller organisasjon som opp-

⁶¹ Samtale med Jurij Derjabin, 30.11. 1998.

⁶² Se for eksempel AVPRF, f. 0116, op. 50, p. 193, d. 5, ll. 136-139, referat av Komarovs samtale med Løfsnes, 21.11. 1960.

⁶³ OVS, P - 50: 0730a, stenogram av Knut Løfsnes' radiotaler, 10. og 11.7. 1962.

⁶⁴ AVPRF, f. 0116, op. 52, p. 182, d. 7, ll. 20-21, referat av Derjabin's samtale med Løfsnes, 18.7. 1962.

⁶⁵ Opplyst i e-post fra Nils Petter Gleditsch, 2.9.1999. Nils Petter Gleditsch har foruten å gi meg denne opplysningen ved flere anledninger hjulpet meg i forbindelse med denne studien. Blant annet gjorde han meg oppmerksom på Kornhaugstiftelsens omfattende arkiv om den norske fredsbevegelsen (PAX-arkivet).

⁶⁶ AVPRF, f. 0116, op. 54, p. 202, d. 20, ll. 5-10, Bondars redegjørelse for nøytralitetskreftene i Norge, 28.3.1964.

trer i den interesse' er nevnt, er det bl.a for å ramme de dekkorganisasjoner, kanskje med tilsynelatende kulturelt eller sosialt formål, som stormaktenes propagandaapparat gjerne kamuflerer seg med." Av dette fremgår det tydelig at loven, som kom til under inntrykk av de økende spenningene i internasjonal politikk, var rettet mot det som av samtidens politiske etablissement ble oppfattet som "kommunistiske dekkorganisasjoner".

Lund-kommisjonens drøftelse av paragrafen gir et klart bilde av dens eventuelle gyldighet overfor FFiN og liknende organisasjoner. Det fastslås at "[h]vis støtten ikke er gitt til partiformål, kan mottakeren bare straffes dersom hensikten med å motta støtten var å påvirke allmennhetens mening om statens styreform eller utenrikspolitikk". Lund-kommisjonen legger til grunn Anders Bratholms og Magnus Matningsdals definisjon av utenrikspolitikk: "Begrepet 'utenrikspolitikk' antas ikke å omfatte tradisjonelle forsvarspolitiske spørsmål, slik som størrelsen av bevilgningene til forsvaret, våpenmoderniseringer o.l., dog annerledes mht. basepolitikk, våpenavtaler, forsvarsallianser o.l." Med andre ord kunne FFiN ikke rammes av loven med referanse til motstanden mot økte forsvarsbevilgninger. Motsstanden mot Atlanterhavspakten og dens følger var imidlertid omfattet av lovteksten, og ville derfor danne grunnlag for strafferettslig reaksjon dersom eventuell pengestøtte til FFiN ble påvist.⁶⁷

POT arbeidet uten hell på 1940- og 1950-tallet for å finne bevis for at kommunistiske organisasjoner, i første rekke NKP, mottok pengestøtte fra Sovjetunionen og andre østblokkland. Tjenesten fant bare indisier som tilsa subsidiering østfra. Det mest fremtredende trekket ved NKPs økonomi de skal ha funnet, var at den var dårlig.⁶⁸ At økonomisk støtte faktisk forekom, har blitt påvist gjennom undersøkelse av nyåpnede sovjetiske arkiver.⁶⁹

⁶⁷ Lund-kommisjonens drøftelse med alle brukte sitater finnes på ss. 80–81 i Lund-rapporten.

⁶⁸ Bergh og Eriksen, *Den hemmelige krigen*, bd. 1, ss. 234–236.

⁶⁹ Sven G. Holtmark, "Gullet fra Moskva. Sovjetisk pengestøtte til norske kommunister 1917–1990" i *IFS-info* 2/1999. Under rettsaken mot SUKP i 1992 ble det dokumentert at NKP mottok penger fra den sovjetiske ambassaden. Se Sven G. Holtmark i kronikk med tittelen "Rubler i Norge" i *Verdens Gang*, 5. og 6.3. 1997.

En eventuell støtte til FFiN må ha vært liten. Fredens Forjempere slet med økonomien fra første stund, og det er ingenting som tyder på at situasjonen plutselig endret seg til det bedre. Organisasjonen mottok likevel enkelte "krisepakker" fra Sovjet-ambassaden. Det finnes sparsomt med eksplisitt dokumentasjon av dette. I FFiNs arkiver er det ikke reflektert. Dette har sin naturlige forklaring i et slikt tiltaks følsomme karakter. Mange av FFiNs medlemmer og støttespillere ville hatt vanskelig for å akseptere en subsidiering av organisasjonens virksomhet fra fremmede stater. Derfor kunne bare betrodde personer i bevegelsen ha befatning med pengeoverføringer fra Sovjetunionen eller andre østblokkland.

Materialet i utenriksarkivet i Moskva vil i beste fall bare reflektere kontantoverføringer indirekte. Årsaken til dette er at all slik virksomhet ble ivaretatt av ambassadens KGB-resident. Hans korrespondanse gjennom egne kanaler direkte til KGBs kontorer i Moskva, og vil med stor sannsynlighet befinne seg i KGBs arkiv. Dette materialet er ikke åpnet for innsyn. Det foreliggende materialet er likevel tilstrekkelig til å fastslå at den sovjetiske ambassaden og den polske legasjonen var blant FFiNs bidragsytere. I dokumentasjonen fra utenriksarkivet i Moskva finnes vitnemål om pengestøtte til FFiN, men oftest antydningssvis, og bare én gang eksplisitt.

FFiN hadde nærmest konstante finansielle problemer. I og med at bevegelsen ikke oppnådde befolkningens støtte i den grad man hadde håpet og trodd på, var det vanskelig å få dekket utgiftene til utgivelse av eget blad og trykking av diverse informasjonsmaterieell. Dette var Sovjet-ambassaden og MID klare over. Ambassadeattaché Rylnikov behandlet problemet i en redegjørelse til MID i juli 1950.⁷⁰ Ifølge Rylnikov førte pengeproblemene til at FFiN ikke klarte å gjennomføre en vellykket kampanje for Stockholms-appellen, og dessuten til at Hovedkomiteemedlemmene ikke var i stand til å foreta de nødvendige reisene til lokale komiteer. Det fremgår ikke av Rylnikovs rapport om det på dette tidspunktet ble ytt hjelp fra den sovjet-

⁷⁰ AVPRF, f. 0116, op. 39, p. 158, d. 40, l. 98, Rylnikovs notat om fredsbevegelsen, juli 1950.

iske ambassaden. Rynikov foreslo heller ikke et slikt tiltak i sin rapport.

Rynikov hadde imidlertid pekt på et problem som kunne løses relativt enkelt med en diskret pengeoverføring. Ett år senere ble liknende problemer beskrevet av KGB-residenten Aleksandr Aljokhin. I sin redegjørelse trakk han frem pengeproblemene i organisasjonen som en av de viktigste årsakene til at den ikke klarte å få fotfeste i den norske opinionen. Mer presist siktet Aljokhin til at FFiN manglet midler til å få utgitt en brosjyre om den 2. verdenskongressen for fredsforkjempere som ble avholdt i Warszawa i november 1950. Brosjyren skulle vært utgitt kort tid etter kongressen, men lot vente på seg på grunn av den vanskelige finansielle situasjonen. Dessuten medførte pengemangelen til at FFiN måtte kutte ned på omfanget av medlemsbladet *Fram for Fred*. Aljokhin understreket at NKP ikke hadde tilstrekkelige midler til å yte noen effektiv pengehjelp til FFiN. Aljokhin konkluderte at "overvinnelsen av disse problemene i betydelig grad vil virke til å forbedre og forsterke fredsbevegelsen i Norge".⁷¹ Det er naturlig å tolke dette som et uttrykk for at KGB-residenten så det som formålstjenlig å avhjelpe FFiNs finansielle problemer. I det aktuelle dokumentet fremgår det likevel ikke om dette faktisk skjedde.

I en annen kilde blir det henvist til at Aljokhin hadde sørget for pengestøtte til FFiN. I et referat fra en samtale mellom Adam Egede Nissen jr. og daværende ambassadør Georgij Arkadjev i februar 1955, kommer det frem at Aljokhin på regelmessig basis hadde utbetalt penger til FFiNs sekretær: "Egede Nissen sa at han tidligere hadde pleid å få pengehjelp til fredsforkjempernes komité av sjefen for ambassadens konsulatavdeling Aljokhin, men at han etter hans [Aljokhins] avreise ikke lenger hadde motatt slik hjelp."⁷² Aljokhin oppholdt seg i Oslo i årene 1948 til 1952. Adam Egede Nissen ble valgt til FFiNs sekretær på et rådsmøte den 11. november 1949.⁷³ Alt tyder på at Egede Nissen var en blant få i FFiN, kanskje den eneste, som var inne-

⁷¹ AVPRF, f. 0116, op. 40, p. 161, d. 17, ll. 32-34, Aljokhins redegjørelse om fredsbevegelsen, 29.5. 1951.

⁷² AVPRF, f. 0116, op. 44, p. 178, d. 4, l. 48, referat fra Arkadjevs samtale med Egede Nissen, 10.2. 1955.

⁷³ PAX 0008, b. 01, m. 03, o. 01, rådsmøteprotokoll for Fredskomiteen, 11.11. 1949.

forstått med pengestøtten. Han var også tilstede på ambassaden en rekke ganger uten at dette er reflektert i de ordinære samtalereferatene fra ambassaden. For eksempel ble han observert "gjentatte ganger" på ambassaden i 1951.⁷⁴ Antakelig hadde dette også sammenheng med at Egede Nissen fungerte som ambassadens huslege.⁷⁵ Denne fortrolige rollen kan ha virket til at Egede Nissen ble sett på som ekstra egnet til å håndtere pengestøtten til FFiN. Det er rimelig å anslå perioden FFiN regelmessig mottok penger fra Sovjet-ambassaden, slik det kommer frem i sitatet over, fra slutten av 1949 eller begynnelsen av 1950 til 1952 da Aljokhin forlot Norge. Dokumentene gir ikke grunnlag for å fastsette eller spekulere omkring pengestøttens størrelsesorden. Sammenholdt med det øvrige kilder forteller om økonomien til FFiN, er det ingenting som tyder på at det dreide seg om noe mer enn en knapp krisehjelp.

Aljokhin nevnte spesielt en brosjyre om Warszawa-kongressen i november 1950 som ikke hadde kommet ut i tide. Brosjyren hadde blitt aktualisert etter initiativ fra den polske legasjonen i Oslo.⁷⁶ På grunnlag av kongressmateriale som var levert av den polske legasjonen, skulle FFiN trykke og spre brosjyren. Da dette ikke hadde skjedd innen årsskiftet 1950/51, henvendte den polske diplomaten Giebultowicz seg til Egede Nissen. Egede Nissen fortalte Giebultowicz oppgitt at "jeg har ikke lett for å si dette, men dessverre er jeg nødt til å si at alt faller sammen på grunn av den fullstendige mangel på finansielle midler. Vi kan ikke en gang betale forskudd på trykkingen".⁷⁷ Giebultowicz tolket dette som en forespørsel om finansiell hjelp. Han konfererte med den sovjetiske ambassadøren som ga uttrykk for at den eneste utveien var å tre støttende til hvis arbeidet for å spre propaganda om Warszawa-kongressen ikke skulle bryte sammen.

To uker senere hadde Giebultowicz et nytt møte med Egede Nissen. FFiNs sekretær hadde fremdeles store vanskeligheter med å dekke utgiftene til trykkingen av de planlagte 50 000

⁷⁴ OVS 8896, notat om Egede Nissen på ambassaden i 1953, udatert.

⁷⁵ Opplyst i samtale med Jurij Derjabin, 30.11. 1998.

⁷⁶ MSZ, z. 8, l. 247, w. 19, str. 1-2, Giebultowicz til Gajewski, 27.3. 1951. Dette polske materialet har blitt tilgjengeliggjort for meg av Sven Holtmark.

⁷⁷ *Ibid.*

eksemplarene av Warszawa-kongressens vedtak. Giebultowicz bestemte seg for å hjelpe Egede Nissen med 1000 kroner.⁷⁸ I 2001-kroner tilsvarer dette i overkant av 12 500 kroner.⁷⁹ Også ved en annen anledning, kort tid etterpå, utbetalte Giebultowicz 1000 kroner til dekning av trykkeriutgifter.⁸⁰ Foruten dette hadde den polske legasjonen finansiert reisen til den norske delegasjonen til Warszawa-kongressen.⁸¹ Disse midlene var nok helt nødvendige for FFiN. De evige pengeproblemene er et veldokumentert tema i organisasjonens arkiver og i medlemsbladene. Det er imidlertid ikke noe som tyder på at FFiN mottok regelmessige bidrag fra den polske legasjonen. Giebultowicz sitt engasjement for FFiN akkurat i denne saken har sannsynligvis sammenheng med at kongressen ble arrangert i Warszawa.⁸² Det er videre tydelig at Giebultowicz selv overfor de betroede motakerne ønsket å nedtone det faktum at pengestøtten kom fra det polske utenriksapparatet. Til Løvlien understreket han at pengestøtten "var den sterke polske fredsbevegelsens bidrag til å hjelpe den norske bevegelsen, som kjemper for den samme sak". Etter å ha rapportert om virksomheten til det polske utenriksministeriet fikk han beskjed om å la pengestøtten opphøre.⁸³ Dette styrker antakelsen om at finansiell støtte fra Polen var av helt sporadisk karakter.

Dokumentene om pengestøtten fra Polen forteller oss en del om hvordan slike ting ble håndtert. For det første hadde Giebultowicz åpenbart et behov for klarere pengestøtten med den sovjetiske ambassadøren. Først etter at Afanasjev ga uttrykk for at det var hensiktsmessig å yte hjelp, utbetalte han penger til Egede Nissen. Man sitter igjen med et inntrykk av at den sovjetiske ambassaden, og dermed også MID, hadde krav på informasjon om hva østblokklandenes ambassader foretok seg overfor fredsbevegelsen. Det var for øvrig vanlig praksis at Sovjetunionen hadde en "rådgiver" i de forskjellige øst-ambassadene. "Råd-

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ Beløpet er regnet ut på Statistisk sentralbyrås nettkalkulator for historisk konsumprisindeks. Se www.ssb.no.

⁸⁰ MSZ, z. 8, l. 247, w. 19, str. 1-2, Giebultowicz til Gajewski, 27.3. 1951.

⁸¹ *Ibid.*

⁸² Kongressen var ment avholdt i Sheffield, England, men mange av deltakerne ble av politiske årsaker nektet innreise til England. Kongressen ble derfor flyttet til Warszawa.

⁸³ MSZ, z. 8, l. 247, w. 19, str. 1-2, Giebultowicz til Gajewski, 27.3. 1951.

giveren" hadde spesielt ansvar for etterretningssaker.⁸⁴ For det andre var det viktig for Giebultowicz at NKPs ledelse var orientert om pengestøtten. Han ba Egede Nissen om å informere NKP-formannen Emil Løvlien "for ordens skyld".⁸⁵ For å kunne hjelpe FFiN måtte NKP ha oversikt over eventuelle vanskeligheter som oppsto, og om disse vanskelighetene ble løst. I forlengelsen av dette kan man anta at øst-ambassadene mente at NKP burde informeres for å kunne utøve kontroll over FFiNs arbeid med kongressbrosjyren. For det tredje understreket Giebultowicz at pengestøtten var et bidrag fra den polske fredsbevegelse, og ikke subsidiering fra den polske stat. Pengehjelpen ble holdt hemmelig så langt det var mulig. Foruten Egede Nissen og Løvlien var det bare NKP-eren Dalland som visste beskjed.⁸⁶

Hemmeligholdet var sannsynligvis motivert av bekymringen for lekkasje. Hvis polsk understøttelse av fredsforkjemperne ble allment kjent, ville det ha katastrofale følger for FFiNs appell i opinionen. Det er denne bekymringen som ser ut til å ha vært årsaken til at Giebultowicz fikk beskjed fra sine overordnede i det polske utenriksministeriet om ikke å yte mer finansiell hjelp.⁸⁷ Forsiktigheten har sin parallell i håndteringen av pengestøtten til NKP. Også her utviste man stor forsiktighet med hensyn til hvem som fikk kjennskap til støtten.⁸⁸ Det synes klart at Giebultowicz engasjement ikke bare var en engangsforeteelse, men dessuten uautorisert fra det polske utenriksministeriet.

For perioden 1952 til 1955 inneholder Sovjet-ambassadens korrespondanse med MID ingen omtale av pengestøtte til FFiN. Som nevnt fortalte Egede Nissen at den regelmessige støtten til FFiN opphørte da KGB-residenten Aljokhin forlot landet i 1952. Aljokhin ble ikke erstattet som KGB-resident før Ivan Teterin kom til Norge i 1954.⁸⁹ Når pengespørsmål igjen dukket opp i 1955, var det imidlertid ikke Teterin som tok initiativet.

⁸⁴ Ørnulf Tofte, *Spaneren*, Oslo 1988 (pocketutgaven), s. 209.

⁸⁵ MSZ, z. 8, l. 247, w. 19, str. 1-2, Giebultowicz til Gajewski, 27.3. 1951.

⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ For eksempel ble dokumenter som viste pengestøtte stort sett bare skrevet med hånd. Dette ble gjort for at færrest mulig personer skulle få kjennskap til støtten. Opplyst av Sven Holtsmark.

⁸⁹ Christopher Andrew og Oleg Gordievskij, *KGB – sett fra innsiden*, bd. 2, Oslo 1991, s. 367.

Denne gangen var det ambassadør Arkadjev som tok opp muligheten for å yte finansiell støtte til sovjetvennlige organisasjoner. Dette skjedde i samtale med Emil Løvlien den 4. februar 1955.⁹⁰ Sovjetambassadøren understreket viktigheten av at det ble drevet en aktiv propaganda mot ratifiseringen av Paris-avtalen av august 1954 og mot opprustningen av Vest-Tyskland. Dette var to av de mest brennende temaene i sovjetisk utenrikspolitikk på dette tidspunktet. Det var nødvendig å skape en opinion som kunne styrke sovjetiske krav overfor vesten. I denne sammenhengen så Arkadjev det som naturlig at fredsforkjemperne og ungdommen gikk i front. Samtidig gjorde han Løvlien oppmerksom på at "det ville muligens bli aktuelt å yte atskillig materiell støtte til fredsforkjemper- og ungdomsorganisasjoner slik at de kan styrke kampen mot Parisavtalen og opprustningen av Vest-Tyskland".⁹¹ Arkadjevs utsagn taler for at Sovjet-ambassaden nå var villig til å gjenoppta støtten som Aljokhin tidligere hadde hatt ansvaret for. Ungdomsorganisasjonene det snakkes om var antakelig de norske seksjonene av Verdenssambandet av Demokratisk Ungdom (WFDY) og Den internasjonale studentunion (IUS). Begge disse hadde markert seg som svært sovjetvennlige, og deres internasjonale avdelinger hadde stått som arrangører av flere ungdoms- og studentfestivaler i østblokkland.

Det er mulig at Arkadjev tenkte på andre organisasjoner enn FFiN da han nevnte "fredsforkjemperorganisasjoner". Dette er likevel tvilsomt siden verken han eller Løvlien hadde kontakter i andre fredsorganisasjoner. På dette tidspunktet var FFiN sterkt svekket. Medlemsbladet *Svart på Hvitt om Krig og Fred* hadde allerede ett år tidligere gått inn på grunn av vanskelig økonomi.⁹² Man kan tenke seg at den var nettopp den skrale økonomien i FFiN Arkadjev hadde i tankene da han på en så åpen måte tilbød pengestøtte. Mest sannsynlig er likevel at Arkadjev så for seg en enkeltaksjon bygget rundt de to protestsakene Parisavtalen og remilitariseringen av Vest-Tyskland.

⁹⁰ AVPRF, f. 0116, op. 44, p. 178, d. 4, ll. 33-38, Referat av samtale mellom Arkadjev og Løvlien, 4.2. 1955.

⁹¹ *Ibid.*

⁹² Det siste nummeret av *Svart på Hvitt* kom ut i januar 1954. Det foreligger ingen særskilt omtale av årsakene til dette i FFiNs arkiver.

Dette dannet bakteppet for en samtale Arkadjev hadde med Egede Nissen seks dager senere. Egede Nissen fortalte at FFiN hadde vanskelig for å holde forpliktelsene overfor abonnentene til *Svart på Hvitt om Krig og Fred*. Det var gått ett år siden bladet gikk inn, og man hadde enda ikke kompensert for de manglende utgavene. Situasjonen var så anstrengt at sekretæren i Verdensfredsrådet var på vei til Norge for å forsøke å løse problemene. Egede Nissen nevnte Aljokhins tidligere regelmessige utbetalinger til FFiN, noe som lett kunne tolkes som en underforstått forespørsel om finansiell støtte. Egede Nissen fortalte også at den vanskelige økonomien hadde fått konsekvenser for hans personlige finanser. Han sa at han hadde 5000 kroner utestående hos FFiN.⁹³ Omregnet i 2001-kroner utgjør dette i underkant av 54 000 kroner.⁹⁴ Egede Nissen gjorde det klart at han anså det som sin plikt å yte all den hjelp han kunne til FFiN, all den tid han hadde mottatt sin utdanning som lege i Moskva.⁹⁵ Han sa videre at han om kort tid ville be om tillatelse til å dra til Sovjetunionen slik at han kunne videreføre utdannelsen.

Som det fremgår av denne samtalen var Sovjet-ambassaden en av FFiNs økonomiske støttespillere. Egede Nissen refererte til tidligere støtte, og det dystre bildet han tegnet av FFiNs økonomi var sannsynligvis også motivert av et ønske om å motta penger fra ambassadøren, foruten å være en vanlig orientering om forholdene i Fredsfronten. Det kan godt tenkes at Egede Nissen hadde fått beskjed av Løvlien om Arkadjevs uttalelser seks dager tidligere. Med tanke på Arkadjevs uttalte vilje til å gi materiell støtte, er det ikke umulig at FFiN ble tilgodesett.

Av det foreliggende materialet kan man bare komme med begrensede konklusjoner. I og med den skjulte korrespondansen mellom KGB-residenten og dennes overordnede i Moskva, vil bildet bare kunne dannes av fragmenter. Det er likevel mulig å fastslå at FFiN mottok penger fra Sovjet-ambassaden. Dette skjedde regelmessig i tidsrommet 1949 til 1952. Størrelsen på

⁹³ AVPRF, f. 0116, op. 44, p. 178, d. 4, l. 48, referat av samtale mellom Arkadjev og Egede Nissen, 10.2. 1955.

⁹⁴ Beløpet er regnet ut på Statistisk sentralbyrås nettkalkulator for historisk konsumprisindeks. Se www.ssb.no.

⁹⁵ AVPRF, f. 0116, op. 44, p. 178, d. 4, l. 48, referat av samtale mellom Arkadjev og Egede Nissen, 10.2. 1955.

denne regelmessige støtten sier kildene ingenting om. FFiN mottok bidrag fra den polske legasjonen på nyåret 1951, alt i forbindelse med Warszawa-kongressen i 1950.

Både Sovjetunionens ambassade og den polske legasjonen var svært forsiktige med å utbetale noe som helst til organisasjonen. Forsiktigheten grunnet i bekymring for hvilke konsekvenser det kunne få om subsidiering ble offentlig kjent. Ett av utslagene av denne forsiktigheten var at bare Adam Egede Nissen jr. var orientert om støtten på FFiNs side. Egede Nissen var en naturlig kontaktperson. Hans far hadde lenge vært en sentral mann i NKP, og han hadde selv tilbrakt mange år som medisinstudent i Sovjetunionen. Han var en lojal og godt skolert kommunist som så det som sin oppgave å styrke de kommunistiske statenes stilling i den norske opinionen.

Det ser ut som om øst-ambassadene i utgangspunktet mente at FFiN burde ha alle muligheter til å berge sin økonomi på egen hånd. Aljokhin hadde uttrykt en viss forbauselse over at FFiN ikke hadde klart å skape et sunt økonomisk fundament for sin bevegelse det første året den hadde eksistert. Samtidig påpekte han at NKP ikke hadde økonomiske forutsetninger for å yte pengestøtte til organisasjonen.⁹⁶ Dette viser ikke bare NKPs dårlige økonomi, men også at Aljokhin primært vurderte økonomiske bidrag fra NKP som mer nærliggende enn at ambassaden skulle involvere seg i FFiNs økonomi.

Det dreide seg aldri om store penger. Tvert imot var det som kom inn i FFiNs kasse ren nødhjelp i ekstremt trange tider, og fikk sannsynligvis raskt bein å gå på. Hjelpen var gjerne knyttet til helt spesielle aksjoner eller andre avgrensede tiltak som måtte få en umiddelbar økonomisk løsning. Det klareste tegnet på at FFiN ikke mottok store summer fra østambassadene er at *Svart på Hvitt om Krig og Fred* gikk inn i januar 1954, tilsynelatende uten stor kamp. Dette ble lakonisk notert i et av Arkadjevs samtalereferater et år etter at det hadde skjedd.⁹⁷ Ved flere anledninger ble viktigheten av et godt propagandaorgan for

⁹⁶ AVPRF, f. 0116, op. 40, p. 161, d. 17, l. 32, Aljokhins redegjørelse om fredsbevegelsen, 29.5. 1951.

⁹⁷ AVPRF, f. 0116, op. 44, p. 178, d. 4, l. 48, referat av samtale mellom Arkadjev og Egede Nissen, 10.2. 1955.

fredsforkjemperne understreket fra Sovjet-ambassadens side. Det kan synes oppsiktsvekkende at bladet gikk inn så ubemerket. Man må gå ut fra at det hadde sammenheng med at FFiN etter hvert, og særlig etter 1953, ble sett på med mindre interesse av ambassaden.

Kapittel 6

Fredsbevegelsen som overvåkingsobjekt

Den norske overvåkingstjenesten ble kraftig bygget ut som et resultat av den økte spenningen den kalde krigen førte med seg. Store deler av norsk organisasjonsliv ble kartlagt. Kartleggingen ble motivert i den generelle beredskap myndighetene mente var påkrevet for å stå imot en trussel fra den kommunistiske verden. Også fredsbevegelsen ble gjort til gjenstand for overvåking. Vi skal i det følgende se på dette, men først er det nødvendig med en kort introduksjon om de forhold som førte frem til overvåkingen.

NKP: Fiende nr. 1

I den første etterkrigstiden var NKP akseptert som et nasjonalt orientert parti som ikke utgjorde en trussel mot rikets sikkerhet. Den samlede fronten mot nazismen under krigen muliggjorde blant annet at det ble ført samlingsforhandlinger mellom NKP og DNA. Ved stortingsvalget i 1945 var NKP landets fjerde største parti med 11,9 prosent av stemmene og 11 mandater i nasjonalforsamlingen.¹

Situasjonen endret seg raskt. Utviklingen på den internasjonale arenaen gikk ubønnhørlig i retning av en front mellom to leire i verdenspolitikken.² Særlig var det to begivenheter i februar 1948 som gjorde inntrykk i det norske politiske ledersjikt: Den kommunistiske maktovertakelsen i Tsjekkoslovakia

¹ Furre, *Norsk historie 1905–1990*, s. 503.

² Norske myndigheters trusselbilde i begynnelsen av den kalde krigen, med spesielt henblikk på overvåking, er behandlet i Lund-rapporten, ss. 86–100 og i Bergh og Eriksen, *Den hemmelige krigen*, Oslo 1998, bd. 1, ss. 143–164. Mer generelle fremstillinger finnes hos Jakob Sverdrup, *Inn i storpolitikken 1940–1949*, Oslo 1996 og Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering 1945–1965*.

og det sovjetiske tilbudet til Finland om en vennskaps- og bistandsavtale. Vennskapspakten innebar i realiteten at Finlands utenrikspolitikk var underlagt sovjetiske begrensninger. I Norge fryktet myndighetene at landet kunne bli utsatt for et liknende press. Det mest nærliggende scenariet var at Sovjetunionen ville forsøke en tilsvarende taktikk overfor Norge.³

NKPs rolle i en eventuell "finlandisering" av Norge, ble antatt å være i strid med norske nasjonale interesser. Partiet ble sett på som en potensiell støttespiller i en sovjetisk offensiv, som ikke nødvendigvis var militær. Vinteren 1948 var stemningen i Europa og i Norge spent. I denne situasjonen informerte POT den politiske ledelsen om angivelig faretruende kommunistisk virksomhet. Tjenesten meldte at det hadde vært arrangert et hemmelig møte mellom nordiske kommunister i Oslo 22–24. februar, der den finske representanten skulle ha uttrykt tilfredshet med vennskapspakten med Sovjetunionen.⁴ Tjenesten hevdet at det fantes kommunistiske planer om å "sprengne" LO, angivelig med regjeringsmakt som endelig mål. I tillegg til dette er det mye som tyder på at Gerhardsen var informert av overvåkingspolitiet om påståtte kommunistiske sabotasjeplaner i Narvik.⁵ Denne spent situasjonen dannet grunnlaget for det som har blitt oppfattet som Gerhardsens krigserklæring mot NKP, hans tale på Kråkerøy 29. februar 1948.

Gerhardsens Kråkerøy-tale hadde en skarp brodd mot den kommunistiske bevegelsen. Han fastslo at NKP utgjorde en trussel mot det norske demokratiet som måtte bekjempes.⁶ Talen markerte starten på en rekke tiltak for å demme opp for kommunistisk innflytelse i Norge. På Stortinget holdt man NKP utenfor behandlingen av de viktigste utenrikspolitiske spørsmålene ved å opprette en egen komité for "særlige utenrikspolitiske spørsmål" som førte lukkede forhandlinger. Det ble nedsatt et såkalt femtekolonneutvalg med representanter fra POT, Forsvarsdepartementet og Forsvarets etterretningstjeneste. Det ble også nedsatt et utvalg under ledelse av høyesterettsdommer

³ Se for eksempel Sverdrup, *Inn i storpolitikken 1940–1949*, ss. 293–295.

⁴ Lund-rapporten, s. 90.

⁵ Bergh og Eriksen, *Den hemmelige krigen*, bd. 1, ss. 150–154.

⁶ Gerhardsen, *Samarbeid og strid*, ss. 195–196, der Gerhardsen siterer fra og kommenterer sin egen tale.

Henrik Bahr som i sin endelige innstilling i mars 1950 fremla ytterliggående forslag til lovgivning mot femtekolonnister, med de tidligere nevnte beredskapslovene.⁷

I og med at man betraktet NKP som unasjonalt og først og fremst lojalt mot Sovjetunionen, brukte man fellesbegrepet "femtekolonnevirksomhet" som betegnelse på stort sett all virksomhet i NKPs regi. Trusselbildet knyttet til NKP kan deles i den militære siden og den sivile siden. Militært fryktet norske myndigheter at NKP kunne være i stand til å reise våpen mot landets samfunnsinstitusjoner. Man gikk ut fra at NKP var i besittelse av et begrenset militært apparat. Dette ble antatt å stamme fra kommunistenes motstandskamp under krigen. Dernest var man bekymret for at NKP skulle være i stand til å infiltrere deler av Forsvaret, i første rekke Heimevernet.⁸

Det viktige i vår sammenheng er den sivile siden. Her snakket man om NKPs mulige infiltrasjon av det offentlige liv. Dette kunne innebære at kommunistene satt i stillinger i telegrafverk og liknende, men også at de søkte å ta kontrollen over samfunnsorganisasjoner. Man fryktet at kommunister ved å besette nøkkelstillinger i organisasjonslivet var i stand til å gi den aktuelle bevegelsen en kommunistisk retning. Dermed kunne kommunistene oppnå gjennomslag for en politisk linje som var i tråd med Moskvæns ønsker, og ikke nødvendigvis med det opprinnelige siktemålet for organisasjonens arbeid. Lund-kommisjonen skriver at "[s]om infiltrasjon ble det også sett når kommunister gikk inn i [...] interesseorganisasjoner, herunder de ideelle organisasjoner, for å arbeide for sitt syn, blant annet for å få støtte på sitt syn på fredsspørsmål".⁹

Jakob Sverdrup har skrevet om de forskjellige tiltakene som ble iverksatt av norske myndigheter under den antatte trusselen fra kommunistisk hold at "[s]ummen av disse tiltakene forteller at situasjonen ble oppfattet som så alvorlig at det var nødvendig å treffe vidtgående utenriks- og forsvarspolitiske avgjørelser. I denne situasjonen opphørte skillet mellom utenrikspolitikk og forsvarspolitikk: de to smeltet sammen til det som kom til å bli

⁷ Lund-rapporten, s. 91.

⁸ *Ibid.*, ss. 92-95.

⁹ *Ibid.*, s. 96.

kalt *sikkerhetspolitikk*."¹⁰ En komponent i sikkerhetspolitikken som Sverdrup ikke nevner, var overvåkingspolitiets utstrakte fullmakter til å kartlegge norsk organisasjonsliv.

Den rettslige begrunnelsen for overvåking av fredsbevegelsen

Det hersket bred enighet i det politiske miljøet om at kommunistene måtte bekjempes.¹¹ Det var imidlertid ikke bare kommunistene som ble oppfattet som farlige, men også personer som agerte som kommunistenes instrumenter. Høyremannen John Lyngs bok *Forræderiets epoke* var et typisk uttrykk for dette. Lyng tok for seg det som i mange kretser ble kalt "nyttige idioter". Dette var mennesker som ifølge Lyng lot seg utnytte av propagandister: "Ofrene lar seg altfor ofte besnære av den ideologi som danner lokkematen, mens de er blinde for den makt-politikk som danner den dype realitet."¹² Overført til Fredsfronten kan man si at fredsmytologien var "lokkematen", mens den "dype realitet" var Sovjetunionens maktpolitiske behov for å skape en opposisjonell opinion i vestlige samfunn.

Ledelsen i DNA var i dette spørsmålet på linje med Lyng. Ifølge Berge Furre fremstilte særlig A-pressen representanter for fredsbevegelsen ganske unyansert som "nyttige idioter".¹³ Det var med andre ord en utbredt oppfatning at fredsarbeid var synonymt med arbeid for kommunistiske interesser. Paul Engstad jr., som arbeidet for *Arbeiderbladet* på den tiden, bekrefter dette inntrykket. På spørsmål om hvorvidt det fantes en forskjell mellom Fredsfronten og de øvrige fredsorganisasjonene, svarte han:

Det er klart det var forskjell. Man hadde respekt for de gamle pasifistiske organisasjonene. Det ble imidlertid problematisk når en organisasjon gikk imot NATO-medlemskap. Da var regjeringen og partiet øyeblikkelig skeptiske, uansett grunnlaget for NATO-motstanden. Organisasjonen ble dermed sett på som potensielt infiltrert av kommunistene.¹⁴

¹⁰ Sverdrup, *Inn i storpolitikken 1940-1949*, s. 295.

¹¹ Om den tverrpolitiske enigheten om dette spørsmålet se Bergh og Eriksen, *Den hemmelige krigen*, bd. 1, ss. 157-161.

¹² John Lyng, *Forræderiets epoke*, Oslo 1948, s. 235f.

¹³ Samtale med Berge Furre, 25.3.1998.

¹⁴ Samtale med Paul Engstad jr., 13.12.1996.

Kriteriet for hvorvidt en fredsorganisasjon ble betraktet som et redskap for kommunistene, var med andre ord dens stillingtagen til Atlanterhavspakten.

Hendelsene i februar 1948 medførte for så vidt ikke noen stor endring i POTs virksomhet. Tjenesten hadde holdt øye med norske kommunister også før den kalde krigen satte inn. Likevel var det viktig for POT at tjenestens trusselbilde ble allment akseptert. Bergh og Eriksen uttrykker det slik:

For de hemmelige tjenestene ble begivenhetene i 1948 og samlingen om kommunistbekjempelse først og fremst en bekreftelse av det trusselbilde og den overvåkingspraksis som alt var blitt etablert. Men på en helt annen og sterkere måte enn før fikk virksomheten nå en bred og sterk politisk legitimitet. Tjenestene kom i en langt mer nær og intim kontakt med regjeringen enn før. De ble viktige premissleverandører for regjeringens sikkerhetspolitiske vurderinger. Og de fikk i noen grad tilbake signaler og ordre om hvordan de skulle forholde seg i den nye situasjonen.¹⁵

Den viktigste tilbakemeldingen POT fikk fra det politiske miljøet, og da i første rekke fra regjeringen, var det rettslige bygverket som skulle danne grunnlaget for overvåkingsens legalitet. Allerede i 1947 hadde daværende leder av overvåkingstjenesten, politimester Kristian Welhaven, ytret ønske om "en ny instruks som var mer skreddersydd til den nye etterkrigssituasjonen".¹⁶

Den nye instruks ble fastsatt av justisdepartementet i 1952. Det fremgikk av instruks at POT skulle treffe "de nødvendige tiltak for å forebygge og motvirke forbrytelser mot statens selvstendighet og sikkerhet, statsforvaltningen og statsoverhodet". En av virksomhetene som skulle forebygges med dette for øyet var "femtekolonnevirksomhet". Begrepet ble nærmere presisert i instruksens § 3:

Med femtekolonnevirksomhet forstås i denne instruks virksomhet fra enkeltpersoner, grupper eller organisasjoner som går ut på etterretningsvirksomhet, propaganda, infiltrasjon, sabotasje og attentater m.v. for å svekke landets forsvar og alminnelige motstandsevne.¹⁷

Det var dette femtekolonnebegrepet fredsaktivismen ble knyttet til. Særlig var momentet "propaganda" rettet mot den type virk-

¹⁵ Bergh og Eriksen, *Den hemmelige krigen*, bd. 1, s. 160.

¹⁶ *Ibid.*, s. 167.

¹⁷ Fra § 3 i Overvåkingsinstruks av 1952, som er sitert i Lund-rapporten.

somhet som naturlig hørte hjemme i fredsbevegelsen. "Propagandaen" var ikke definert som ulovlig i strafferettslig forstand, men instruks gjorde det mulig å overvåke og registrere medvirkende personer.¹⁸ Som vi skal se senere, ble også andre momenter i definisjonen av femtekolonnebegrepet knyttet til fredsbevegelsen, og da i første rekke FFiN og andre deler av den antatte kommunistiske Fredsfronten.

Overvåkingsinstruks av 1952 var meget vidt formulert. Den praksis den skulle legitimere ble i stor grad overlatt til POT å definere.¹⁹ Det var ifølge Bergh og Eriksen ingen tilfeldighet at så mye var overlatt til POT selv. Blant annet uttrykte riksadvokat Andreas Aulie at det ville være uheldig å binde politiet i for stor grad. POT benyttet da også sin frihet til å gi instruks en meget vid tolkning. Tjenesten fastslo blant annet at man måtte drive forebyggende virksomhet for å kunne føre effektiv kontroll med potensielle femtekolonnister, og at dette betinget inngående kjennskap til sammenslutninger som falt inn under definisjonen. Bergh og Eriksen kommenterer: "Ut fra en slik oppfatning og på bakgrunn av den vide definisjonen av femtekolonnevirksomhet måtte dette nødvendigvis medføre en meget bred og omfattende kartlegging av ulike typer virksomhet."²⁰

Overvåkingen av fredsbevegelsen kom i gang før den nye overvåkingsinstruks forelå den 7. juni 1952.²¹ Internasjonal Kvinneliga for Fred og Frihet (IKFF), KDV, Verdensfredsrådet og FFiN ble, i nevnte rekkefølge, alle kartlagt våren og sommeren 1949. Deretter ble Norges Fredslag, Norges Fredsråd, Folke-reising Mot Krig (FMK) og Uavhengig Norsk Gruppe (UNG) innført i arkivet i løpet av 1950 og 1951. I en oversiktsliste fra 1952 defineres de forskjellige fredsorganisasjonene. To av dem, FFiN og KDV, betegnes som kommunistiske. Norges Fredsråd ble definert som "pasifistisk". Dette gjaldt også alle enkeltorganisasjonene som var medlemmer av Norges Fredsråd.²² Til slutt kom Norgeslaget for Folkefred. Norgeslaget ble ikke betegnet som pasifistisk, men var, mente POT, sammensatt av per-

¹⁸ Bergh og Eriksen, *Den hemmelige krigen*, bd. 1, s. 169.

¹⁹ *Ibid.*, s. 183.

²⁰ *Ibid.*, s. 168-169.

²¹ *Ibid.*, s. 167.

²² OVS, P - 32: 00, notat, 8.12. 1952.

soner som "ønsker å gjøre en aktiv fredsinnsetning uten å motarbeide forsvaret".²³ Norgeslaget sto ikke tilsluttet noen internasjonal organisasjon. Som vi ser, vekket også andre organisasjoner POTs interesse. Dette gjaldt særlig Internasjonal Kvinneliga for Fred og Frihet og Folkereisning Mot Krig. Derfor vil jeg innledningsvis også se nærmere på overvåkingen av disse. POTs arkiver inneholder mange avisutklipp, både fra den borgerlige pressen og A-pressen, og ikke minst fra *Friheten*. Det er i det hele tatt viktig at leseren er klar over at de følgende sidene nesten utelukkende er basert på materiale fra overvåkingsentralen. Hovedmålet med fremstillingen er å klargjøre hvilken informasjon om fredsbevegelsen POT satt inne med, og dermed grunnlaget for tjenestens vurderinger.

IKFF: Truet av kommunistisk infiltrasjon

Internasjonal Kvinneliga for Fred og Frihet var i stor grad preget av en borgerlig dannelsesstradisjon, med den politiske hovedtyngden i partiet Venstre.²⁴ Man skulle dermed tro at IKFF falt utenfor POTs interessefelt. Overvåkingspolitiet mente likevel at det var grunn til å hold et øye med den, først og fremst på grunn av infiltrasjonsfare.²⁵ Særlig var POT opptatt av IKFFs forhold til Kvinnes Demokratiske Verdensforbund (KDV). Det ble i POTs dokumenter påpekt at flere IKFF-medlemmer også var engasjert i KDVs arbeid. Dette ble ansett å være alarmerende, all den tid KDV ble oppfattet som et talerør for kommunistiske interesser. POT var aldri i tvil om KDVs rolle i den kommunistiske verdensbevegelsen. I 1949, knappe to år etter at den norske seksjonen av KDV ble dannet, skrev overvåkingsjef Asbjørn Bryhn at "[m]an anser det på det rene at KDV er en dekkorganisasjon for KOMINFORM".²⁶

Oppfatningen av at IKFF var i faresonen for kommunistisk infiltrasjon fra KDVs side ble ikke svekket i de følgende år. Fortsatt var det kvinner med medlemskap i begge organisasjoner som interesserte POT. I et notat fra 1953 behandlet man et an-

²³ OVS, P - 32: 00, notat, 25.1. 1951.

²⁴ Samtale med Ingrid Eide, 8.11. 1996.

²⁵ OVS, P - 32: 00, notat, 25.1. 1952.

²⁶ OVS, P - 32: 00, Bryhn til landets politimestere, 24.3. 1949.

net fremtredende IKFF-medlem, Helga Evang. Det ble fastslått at hun var involvert i to kommunistisk dominerte organisasjoner ved siden av sitt engasjement i IKFF. I forbindelse med reiser hadde hun hatt "organisatoriske oppgaver for IKFF". På samme tid var hun styremedlem i KDV og dessuten formann i Sambandet Norge-Sovjetunionen.²⁷

POT samlet etter hvert også inn stoff om organisasjonen internasjonalt. På IKFFs internasjonale kongress i Paris i tiden 4.-8. august 1953 hadde tjenesten en person tilstede. Kongressen resulterte i 22 resolusjoner. Mange av dem uttrykte en opposisjonell holdning til vestlig sikkerhetspolitikk, særlig til de nylig inngåtte Bonn- og Paris-avtalene som skisserte Tysklands fremtidige rolle i Europa. IKFF anså at disse avtalene ville føre til "en gjenreisning av den tyske hær og som er i strid med FN-charterets idé".²⁸ Sovjetunionen hadde fremmet forslag om et samlet og demilitarisert Tyskland, og Moskva mente at vestmaktens politikk i Tysklands spørsmålet ville føre den motsatte vei: Bonn- og Paris-avtalene ga Vest-Tyskland full suverenitet og åpnet for remilitarisering av landet.²⁹ POTs kilde var bestyrtet. Selv ikke en av resolusjonene, som inneholdt rosende omtale av et nedrustningsvedtak i det amerikanske senatet,³⁰ ser ut til å ha virket beroligende. POT-kilden beskriver en sterk pro-sovjetisk stemning på kongressen. Særlig representantene fra Frankrike, Japan og Australia hadde ifølge POTs kilde utpekt seg i negativ retning, idet de "forsvarte virkelig også Kominformtesene". Notatet avsluttes med at IKFF var en kommunistdominert sammenslutning: "Debattene viste at denne organisasjonen var sterkt preget av Kominform."³¹

POT ser ikke ut til å ha vært fullstendig orientert om forholdet mellom IKFF og KDV. Det hadde lenge vært anstrengt, først og fremst som en følge av at KDV avbrøt sitt samarbeid med jugoslaviske kvinner etter at konflikten mellom Tito og Stalin brøt ut i 1948. IKFF, som sto uavhengig av Sovjetunionens utenrikspolitikk, holdt fast på forbindelsen med sine

²⁷ OVS, P - 32: 202, notat, 10.3. 1953.

²⁸ *Fred og Frihet*, nr. 4, oktober 1953, s. 46.

²⁹ Zubok og Pleshakov, *Inside the Kremlin's Cold War*, s. 159.

³⁰ *Fred og Frihet*, nr. 4, oktober 1953, s. 45.

³¹ OVS, P - 30: 202, notat ang. IKFF-kongress i Montrouge (Paris), 4.-8.8. 1953.

jugoslaviske medlemmer. IKFFs formann, Ingeborg Lyche, hadde kritisert KDV for organisasjonens åpenbare tilknytning til Moskvas linje overfor Jugoslavia.³² Ifølge en senere leder for ligaen, Arbeiderpartikvinnen Ingrid Eide, var IKFF likevel interessert i dialog med KDV, men ikke "organisatorisk samrøre". IKFF-aktivitet hadde blitt slått hardt ned på i øst, og man var derfor skeptisk til Fredsfronten og KDV: "Vissheten om at IKFF-medlemmer var fengslet i øst gjorde at vi ikke kunne være naive i vårt forhold til den Moskva-styrte fredsbevegelsen."³³

Til tross for at man valgte å holde et øye med IKFF, vurderte ikke POT-ledelsen kvinneligaen som en kommunistisk dekkorganisasjon, slik den ovenfor refererte kilden så ut til å gjøre. Faren lå som nevnt i at IKFF kunne bli "kuppet" av kommunister. Bekymringen var langlivet. Så sent som i juli 1960 ble det redegjort for KDV's angivelige vedvarende kamp for kontroll over kvinneligaen. POTs kilde, en sentral kvinne i IKFF, så på KDV's sjanser til å oppnå dominans i IKFF som svært gode:

KDV har lett spill i IKFF som bare har 800 medlemmer i landet, [...] de fleste kvinner som gjennom et langt liv har sett idealistisk på fredssaken, som ellers har liten politisk og organisasjonsmessig skolering og erfaring, og som på den måten blir et lett bytte for en hensynsløs og bevisst infiltrering med bakgrunn i deres egne interesser – fredssaken.³⁴

Det faktum at IKFF i stor grad rekrutterte sine medlemmer fra borgerlige miljøer, bidro ifølge den samme kilden ikke til å gjøre infiltrasjonen vanskelig for KDV, snarere tvert om: "Det er ganske forbausende, men et faktum at kommunistene er særlig heldige i sin påvirkning av liberale og borgerlig innstilte kvinner." Kilden hevdet at hovedproblemet var at Kvinneligaens medlemmer "ikke har tilegnet seg så meget vurderingsevne at de kan gjennomskue kommunistene".³⁵

Som vi ser, var POTs vurdering av IKFF nært knyttet sammen med den kontakten organisasjonen til enhver tid hadde med

³² *Fred og Frihet*, nr. 2, ss. 16–17.

³³ Samtale med Ingrid Eide, 8.11. 1996.

³⁴ OVS, P - 30: 202, notat ang. IKFF, 14.7. 1960. Til tross for den sene dateringen er notatet tatt med i denne fremstillingen. Dette fordi notatet tolkes dithen at forholdene som beskrives i det hadde pågått over lang tid, og dermed også berører tiden innefor denne fremstillingens tidsmessige avgrensning.

³⁵ *Ibid.*

KDV. Kvinneligaen ble betraktet som "skadelig for rikets sikkerhet" bare i den grad POT mente organisasjonen var et mer eller mindre bevisst talerør for KDV. Det hører med at IKFF på et helt selvstendig grunnlag i mange tilfeller manifesterte sin motstand mot både NATO og tysk gjenopprustning, to kamp-saker som også sto sentralt i den kommunistiske Fredsfronten. Det er rimelig å anta at organisasjonens uttalelser på disse områdene lett ble tolket som et utslag av kommunistisk innflytelse.

FMK: En fare for forsvarsmoralen?

Folkereising Mot Krig var dannet for å ivareta militærnekternes interesser i Norge. Det var i utgangspunktet i denne egenskap organisasjonen ble vurdert av POT på 1950-tallet. FMK ble ikke sett på som en kommunistisk dekkorganisasjon i denne perioden. Senere, fra midten av 1960-tallet og frem til 1980-tallet, intensiverte POT sin overvåking av FMK, og da fordi man mente at organisasjonen ble infiltrert av kommunister. Organisasjonen ble på den tiden ansett å være nært knyttet til venstreradikale krefter, først SV og senere AKP(m-l).³⁶

Likevel fulgte POT med i FMKs virksomhet også på 1950-tallet. Dette var motivert av at man i enkelte distrikter var bekymret for at FMKs opplysningsarbeide om militærnektelovgivningen av 1937 kunne føre til at for mange unge menn valgte siviltjeneste. Man hentet således inn justisdepartementets registre over militærnektere. I en kategorisering fra 20. november 1950 ble det fastslått at i perioden 1945 til 1950 hadde 1272 personer valgt sivilarbeid. Brorparten gjorde dette av religiøse grunner, med Jehovas vitner som den mest fremtredende gruppen, mens svært få var kommunister: "Av kommunister er foreløpig bare to (2) kjent som militærnektere."³⁷

FMK ble av POTs kilder nevnt i sammenhenger der den samarbeidet med andre organisasjoner som ble oppfattet som mulige objekter for kommunistisk infiltrasjon. Enkelte ganger resulterte dette i vurderinger fra POTs kilder som ikke var i overensstemmelse med POT-ledelsens syn på organisasjonen. Eksempel-

³⁶ Lund-rapporten, s. 244.

³⁷ OVS, P - 32: 02, notat, 20.11. 1950.

vis hadde FMK i samarbeid med Norges Fredslag, Norges Godtemplar Ungdomsforbund (NGU), IKFF og Vennenes samfunn utgitt heftet "Sivilarbeid istedenfor militærtjeneste". Heftet inneholdt en kopi av "lov om vernepliktige sivilarbeidere av 17. juli 1937", samt en orientering om hvordan man skulle gå frem for å oppnå fritak. Fra Larvik mottok POT i den anledning et bekymret brev: "Heftet har her i byen allerede bevirket at det har blitt sendt søknader om fritagelse for verneplikt. Pålitelige folk innen avholdsbevegelsen sier at det er spesielt innenfor N.G.U. at kommunistene driver sin propaganda."³⁸ POT-kilden i Larvik var åpenbart overbevist om at opplysningsheftet var et produkt av kommunistisk agitasjonsvirksomhet.

Bekymringen for at FMKs virksomhet kunne virke negativt inn på forsvarsevnen kom også til uttrykk fra Bergen politikammer. FMK hadde utformet en medlemsattest der medlemmet forpliktet seg til "ikkje å vera med i militærvesenet anten i freds- eller krigstid". Politikammeret undret om "en slik organisasjon [vil] komme til å svekke landets forsvar".³⁹ Bekymringen gjorde seg også gjeldende andre steder. Særlig var politimesteren i Senja politidistrikt bestyrtet over en antimilitær stemningsbølge som hadde grepet ungdommen i Lofoten: "Blant ungdommen er det oppstått en epidemiartat stemning mot aktiv militærtjeneste. Dette gjelder både de som blir innkalt til rekruttskolen og de som innkalles til repetisjonsøvelser." Inspiratoren bak stemningsbølgen var angivelig en nyinnflyttet folkeskolelærer ved navn Jan Kjell Eidissen. Politimesteren ga følgende redegjørelse for Eidissens virksomhet:

Det er ukjent om noen av søkerne eller Eidissen er kommunister eller kommunistisk innstilt, men de mener at det er bare tøys at det er noen fare fra øst. Det er noe de mener at foreldre og besteforeldre har skremt dem med. Den virkelige fare mener de kommer fra vest og at Vestmaktene lider av krigsgalskapen som de en gang får svi for.⁴⁰

Denne typen episoder oppsto enkeltvis og voldte ikke POT sentralt store bekymringer. Eventuelle mistanker om kommunistisk motivert arbeid i FMK ser ikke ut til å ha gjort seg

³⁸ OVS, P - 32: 02, brev fra Larvik til Bryhn, 12.4. 1951.

³⁹ OVS, P - 32: 02, brev fra Bergen politikammer til POT, 30.4. 1951.

⁴⁰ OVS, P - 32: 02, brev fra politimesteren i Senja politidistrikt til Bryhn, 21.8. 1951.

særlig gjeldende på 1950-tallet. I 1952 kunne Tønsberg Politimesterembete sende et meget velvillig notat om et foredrag FMKs landssekretær Kåre Gullvåg hadde holdt i byen. Gullvåg ble beskrevet som en "absolutt motstander av kommunismen", og det ble rapportert at diskusjonen etterpå ble ført "på et meget saklig og høyt nivå".⁴¹ Denne holdningen til FMK ble stadfestet i et brev fra Bryhn til Trondheim og Strinda Politikammer i 1958. Trondheims politiet ville vite om det forelå opplysninger om organisasjonen som kunne berette beskrivelsen "østlig inspirert".⁴² Bryhns svar var klart og avkreftende: "Det finnes ikke noe ved organisasjonens opprinnelse og forbindelser som gjør det berettiget å bruke 'østlig inspirert' om 'Folkereisning Mot Krig'. I hvert fall ikke, hvis man med uttrykket mener kommunist-inspirert."⁴³

Fredsfronten kartlegges og vurderes

Den største delen av POTs materiale om fredsbevegelsen på 1950-tallet omhandler de to sentrale organisasjonene i Fredsfronten i Norge: Fredens Forkjempere i Norge og den norske avdelingen av Kvinnes Demokratisk Verdensforbund (Norsk Kvinneforbund fra 1954). Dessuten førte POT notater om Verdensfredsrådet. Foruten stoff om og fra de tre organisasjonene, foreligger en rekke interne brev fra NKP i arkivenhetene som inneholder POTs dokumentasjon om Fredsfronten. Disse brevene er stort sett kopier, og antakeligvis resultater av POTs overvåking av NKP og NKU.

Det tidligst daterte dokumentet i POTs materiale er et avisutklipp fra *Friheten* for 30. mars 1949.⁴⁴ Artikkelen omtalte det forberedende arbeidet frem mot Paris-kongressen i april i begeistrede vendinger. *Frihetens* artikkel ga en pekepinn, men neppe noe mer, på at fredsspørsmålet ville stå i sentrum for kommunistene i tiden fremover. Det som definitivt klargjorde kommunistenes interesse for Fredsfronten, var et brev fra organisasjonsutvalget i NKP til distriktslagene. POT hadde kopi

⁴¹ OVS, P - 32: 02, brev fra Tønsberg Politimesterembete til Bryhn, 28.3. 1952.

⁴² OVS, P - 32: 02, brev fra Trondheim og Strinda Politikammer til Bryhn, 19.8. 1958.

⁴³ OVS, P - 32: 02, brev fra Bryhn til Trondheim og Strinda Politikammer, 20.10. 1958.

⁴⁴ OVS, P - 0730a.

av brevet, som ikke etterlot tvil om at NKP ville prioritere freds-saken høyt. NKPs organisasjonsutvalg ga beskjed om at freds-saken generelt, og Paris-kongressen spesielt, skulle bli gjort til diskusjonstema på alle nivåer i partiet. Partimedlemmene ble også bedt om å ta opp fredssaken i andre organisasjoner de deltok i.⁴⁵ NKPs satsing på fredssaken ble ytterligere bekreftet i *Friheten* for den 9. april 1949. Igjen var Paris-kongressen tema.⁴⁶ Ut-over våren og sommeren 1949 registrerte POT aktiviteten i og utviklingen av Fredsfronten. Tjenesten innhentet rapporter om komiteer som ble dannet, en rekke av de møtene som ble avholdt, og hvilke personer som var involvert i Fredsfronten.

Omfanget av POTs materiale om Fredsfronten var imidlertid ikke stort. Frem til årsskiftet 1950/1951, omtrent ett og et halvt år etter Paris-kongressen, ble det samlet minst 16 forskjellige dokumenter som hadde tilknytning til Fredsfronten.⁴⁷ Av disse var syv avisutklipp (fem fra *Friheten*, ett fra *Dagbladet* og ett fra *Aftenposten*). POT hadde kopi av fem brev, hvorav to kom fra NKPs korrespondanse og tre som kom fra FFiNs korrespondanse. Endelig hadde POT fem egenproduserte notater om forskjellige aktiviteter i Fredsfronten.⁴⁸

POT var dermed innforstått med at NKP satset stort på Fredsfronten.⁴⁹ Denne erkjennelsen var en sentral forutsetning for tjenestens forståelse av informasjonen som ble samlet om fredsarbeidet. POT fikk bekreftet sine mistanker om at kom-

⁴⁵ OVS, P - 0740 - I, kopi av brev fra organisasjonsutvalget i NKP til distriktslagene, 8.4. 1949.

⁴⁶ *Friheten*, 9. april 1949.

⁴⁷ Dette er ikke det fullstendige antallet dokumenter om Fredsfronten som POT rådet over. For eksempel er det tvilsomt at alle de kopiene av brev fra NKPs korrespondanse som omhandlet Fredsoffensiven fikk sin plass i arkivet. Dette vises blant annet i et POT-notat om Fredsfronten av 24. januar 1951. I notatet henvises det til og siteres fra et sirkulære fra NKPs sentralstyre med tittelen "Kampen for freden". Altså må notatforfatteren ha hatt en kopi av rundskrivet i sine hender. Skrivet finnes imidlertid ikke blant POTs dokumenter om Fredsfronten. At sitatet er korrekt, har jeg undersøkt i originalen i NKPs arkiver (ref.: AAB 1110 (NKP), D - 016, 1.10, sirkulæret "kampen for freden", 17.3. 1950). Dermed er det nødvendig å ta visse forbehold med hensyn til at enkelte deler av POTs dokumentasjon ikke har blitt undersøkt. Helheten i bildet av POTs overvåking av Fredsfronten som kommer frem i det følgende, mener jeg likevel er riktig. Dokumentasjonen er rikholdig nok, særlig med tanke på at den fremdeles inneholder POTs vurderinger av Fredsfronten, basert på den samlede overvåkingen som hadde foregått.

⁴⁸ Opptellingen av dokumentene er gjort i følgende tre arkivenheter i Overvåkings-sentralen: P - 50: 0731; P - 50: 0740 - I; P - 50: 0730a.

⁴⁹ AAB 1110 (NKP), D - 016, 1.10, Sirkulæret "Kampen for freden", 17.3. 1950.

unistiske fredsforkjempere forsøkte å skape en Fredsfront som omfattet mange ikke-kommunistiske organisasjoner. Man fikk for eksempel inn rapporter om hvordan to personer, en viss Øistein Johnsen og NKP-eren Jette Danielsen, som innehavere av strategisk viktige posisjoner i til sammen seks organisasjoner ifølge POTs kilde forsøkte å vinne tilslutning til Fredsfronten i Norges Godtemplar Ungdomsforbund (NGU), IKFF og Norges Fredsråd.⁵⁰ Nettopp denne typen virksomhet, der få personer ved hjelp av doble og tredoble medlemskap var i stand til å legge føringer på et stort apparat, ble oppfattet som typisk kommunistisk infiltrasjonsvirksomhet, noe som POT, som vi vet, hadde tatt mål av seg å bekjempe.

POT sammenfattet i januar 1951 den informasjonen den inn-til da hadde samlet om fredsoffensiven. Man gikk kort gjennom FFiNs tilblivelseshistorie, og hvilke personer som satt i de sentrale vervene i Hovedkomiteen i Oslo. I POTs øyne var det ingen tvil om hvilke krefter som sto bak FFiN:

Det er denne organisasjonen som sammen med KDV, NKP og NKU har organisert innsamling av underskrifter på Stockholms-appellen. Videre har organisasjonen sendt delegasjoner til freds-kongressene og holdt propagandamøter. Organisasjonen trer klart frem som en kommunistisk organisasjon som mottar direktiver fra Kominform.⁵¹

POT hadde også en egen oppsummering av "NKPs og NKUs aktivisering i fredspropagandaen". Der redegjorde man kort for NKPs oppfordringer til sine medlemmer om å "ta aktivt del i fredspropagandaen". NKP-medlemmers virksomhet for å danne lokale freds-komiteer ble nevnt, og dessuten at kommunistene hadde forsøkt å få dannet tilsvarende komiteer innenfor IOGT og NGU. NKUs innsats ble ytterligere bemerket: "NKU har drevet storstilt innsamling av underskrifter på Stockholms-appellen og har deltatt aktivt i fredsmøter."⁵²

Man kan sammenfatte POTs informasjon om Fredsfronten ved årsskiftet 1950/1951 som følger: For det første kjente POT

⁵⁰ OVS, P - 50: 0731, notat ang. "kommunistenes fredskampanje", 24.1. 1951. Danielsen og Johnsen forsøkt på å "infiltrere" fredsorganisasjonene er beskrevet i Rowe, "Forsvaret av freden...", ss. 273-274. Jette Danielsen var i en periode sekretær i KDV. Etter beslutning i NKPs sentralstyre ble hun avsatt i 1952. Se AAB 1110 (NKP), D - 025, 6.51, brev fra Jette Danielsen til NKPs sentralstyre, 19.12. 1952.

⁵¹ OVS, P - 32: 00, notat "Oversikt over fredsorganisasjonene", 25.1. 1951.

⁵² *Ibid.*

til organisasjonskomplekset som dannet kjernen i Fredsfronten. Verdensfredsrådet var den internasjonale spydspissen. Verdensfredsrådet ble av den borgerlige pressen, så vel som av Apressen, tidlig ansett å være et underbruk av Moskva.⁵³ I Norge var FFiN den sentrale organisasjonen. KDV var ifølge POT Fredsfrontens viktigste støtteorganisasjon både internasjonalt og i Norge. Overvåkingssjef Asbjørn Bryhn skrev til landets politimestere i 1949 at "[m]an anser på det rene at KDV er en dekkorganisasjon for Kominform".⁵⁴ For det andre må man gå ut fra at POT kjente til at alle disse organisasjonene hadde et sterkt kommunistisk innslag blant sine medlemmer. POTs politiske registrering hadde pågått fra sommeren 1947,⁵⁵ og tjenesten hadde opparbeidet en fyldig oversikt over NKP og NKU og de som sympatiserte med den kommunistiske bevegelsen.⁵⁶ POT var i stand til, når tjenesten utarbeidet lister over personer som deltok i Fredsfrontens forskjellige aktiviteter, å sammenholde navnene med lister over registrerte kommunister og kommunist-sympatisører. For det tredje var POT kjent med at FFiN forsøkte å samarbeide med de ikke-kommunistiske fredsorganisasjonene i Norge. I POTs terminologi var slike samarbeidsforsøk definert som "kommunistisk infiltrasjon". For det fjerde kjente POT til NKPs og NKUs rolle i Fredsfronten. Gjennom overvåkingen av kommunistpartiet og det kommunistiske ungdomsforbundet var det åpenbart at begge organisasjoner la stor vekt på å utbre en folkelig opposisjon til det de anså for å være krigs-politikk fra DNA-regjeringens side.

En vurdering basert på denne informasjonen kunne dermed lyde omtrent slik: En internasjonal oppbygget kommunistisk Fredsfront representert ved Verdensfredsrådet internasjonalt og

⁵³ Se for eksempel *Aftenposten*, 13.11. 1950 og *Arbeiderbladet*, 24.5. og 26.5. 1950.

⁵⁴ OVS, P - 30: 202, Bryhn til landets politimestere, 24.3. 1949. POTs stadige henvisninger til Kominform som en direktivgivende organisasjon antyder den oppfatning at Kominform var et organ med reell direktivgivende makt. Dette var en ganske utbredt misforståelse. Kominform tjente først og fremst som et forum der Sovjetunionen kunne spille ut sin konflikt med Jugoslavia, og var ikke en arvtaker til Komintern, slik mange i vest oppfattet den. Det var derimot VKP(b)s internasjonale avdeling (IA) som overtok Kominterns virkeområde i 1943. Kominform fungerte som en informasjonskanal som formidlet strategier utformet av IA, og begrenset seg hovedsakelig til å gi ut organet *For a Lasting Peace, For a People's Democracy!* etter at den siste konferansen ble holdt i november 1949.

⁵⁵ Lund-rapporten, s. 291.

⁵⁶ *Ibid.*, s. 169.

FFiN i Norge har, med assistanse fra de andre dekkorganisasjonene (i første rekke KDV), forsøkt å infiltrere den øvrige fredsbevegelsen. I denne virksomheten har de kommunistiske partiorganisasjonene i Norge (NKP og NKU) engasjert seg, og gjort fredssaken til sin fremste oppgave. Dekkorganisasjonene, FFiN inkludert, har både kommunister og ikke-kommunister i sine rekker. Det sterke innslaget av kommunister muliggjør imidlertid at Fredsfrontens virksomhet er i full overensstemmelse med Kominforms og Moskvas ønsker.

Dette ga grunnlag for fortsatt overvåking av Fredsfronten. I perioden fra januar 1951 til høsten 1956 (da FFiN la ned sin virksomhet) samlet POT minst 36 dokumenter om Verdensfredsrådet, FFiN og KDV.⁵⁷ Dokumentene fordeler seg på følgende kategorier: 14 egenproduserte notater, tre egenproduserte rapporter (sammenfattende fremstillinger), åtte NKP-dokumenter, seks avisutklipp (fire fra *Friheten*, ett fra *Aftenposten* og ett fra det danske kommunistpartiets avis *Land og Folk*), én utskrift fra Moskva Radio og fire eksterne notater: et fra Stedfortrederrådet i NATO, et fra norsk UD, et fra chargé d'affairs ved den norske ambassaden i Wien og et fra fremmed etterretning.⁵⁸

POTs overvåking resulterte i at tjenesten tidlig fikk informasjon om både Fredsfronten og NKPs planer i fredsoffensiven. Man kunne ved hjelp av innhentet korrespondanse fra og til NKP dokumentere at partiet så fredskampen som et instrument til å oppnå partipolitiske mål. Informasjonen som ble innhentet var også detaljert. I forbindelse med Berlin-appellen ble det dannet et eget utvalg som skulle konsentrere seg utelukkende

⁵⁷ Antakeligvis var det flere, både dokumenter som lå i andre arkivenheter og dokumenter som senere har blitt forflyttet av forskjellige årsaker. Videre må det bemerkes at min undersøkelse av arkivene har konsentrert seg om de dokumentene som var av interesse. Enkelte dokumenter kan ha unnsluppet min interesse, og dermed også mine notater. Det viktige i denne sammenhengen er imidlertid at POT samlet *minst* 36 dokumenter om Fredsfronten i perioden 1951–1956.

⁵⁸ Oppstillingen av dokumentene er gjort i følgende tre arkivenheter i Overvåkings-sentralen: P - 50: 0731; P - 50: 0740 - I; P - 50: 0730a. Det hører med til dette bildet at andre arkivenheter, som dokumentsamlingene om NKP og NKU, antakelig inneholder stoff om Fredsfronten som ikke har fått sin plass i arkivene om Fredsfronten. Verken NKPs eller NKUs mapper hos POT er undersøkt i forbindelse med denne fremstillingen. Utover dette finnes sannsynligvis også en del materiale om Fredsfronten i fredsaktivisters personmapper. Bare én slik personmappe er gjennomgått av meg. I den finnes tre dokumenter som har direkte tilknytning til Fredsfronten.

om den ene kampanjen.⁵⁹ Kopier av enkelte av dokumentene fra dette såkalte "Fredspaktens Landsutvalg" ble ervervet av POT. De hadde dermed innsyn i interne forhold i utvalget. Blant annet hadde tjenesten kjennskap til en konflikt mellom utvalgets formann Anders Ekanger og resten av utvalget som resulterte i at Anders Ekanger trakk seg.⁶⁰

Tjenestemenn ved politikamre i andre deler av landet var blant POTs viktigste informanter om Fredsfrontens utbredelse. POT fikk rapporter fra distriktene om møter i lokale fredskomiteer og eventuelle dannelser av nye fredskomiteer. Typisk i så måte er et møte i Bergen fredskomiteé den 17. desember 1951 som ble referert av en POT-kilde. De viktigste kampsakene, talere og gjenkjente møtedeltakere ble notert av POT-kilden. I tillegg til dette ble en av talernes opplysninger om dannelsen av en ny fredskomiteé i Stavanger referert.⁶¹

Det vites ikke om opplysningene fra dette møtet om fredskomiteen i Stavanger var bakgrunnen, men den 27. desember skrev Stavanger politikammer et notat til overvåkingssjef Bryhn der den nye "Stavanger-ungdommens Midlertidige Fredskomiteé" ble omtalt.⁶² Politikammeret i Stavanger foretok en politisk kategorisering av komitémedlemmene der følgende 5 kategorier ble benyttet: "kommunistisk interessert", "ivrig medlem av NKP", "hele familien medlem av NKP", "ukjent politisk farge" og "venstremann".⁶³ Ifølge Stavanger-politiet var det tung overvekt av personer med kommunistisk orientering med i den nye fredskomiteen. Blant komiteens arbeidsutvalgs 5 medlemmer var samtlige kategorisert i de tre første kategoriene, og av komitémedlemmene hørte elleve av de 21 medlemmene hjemme i en av de første tre kategoriene. Det fantes 8 personer av ukjent politisk orientering, og bare to "venstremenn". Denne

⁵⁹ PAX 0008, b. 02, m. 01, o. 05, brev fra AU i kampanjen for femmaktsmøte til Øivind Bolstad, 18.4. 1951.

⁶⁰ OVS, P - 50: 0731, utkast til sirkulære fra "Landsutvalget for fredspakten", 13.6. 1951; møtereferat (høyesterettsdommer K. F. Dahl) fra møte i AU for landsutvalget, 19.6. 1951.

⁶¹ OVS - P - 50: 0731, rapport fra møte i Bergen fredskomiteé, 17.12. 1951.

⁶² OVS - P - 50: 0731, notat fra Stavanger politikammer til Bryhn, 27.12. 1951.

⁶³ Det fremgår ikke av notatet om den siste kategorien innebar medlemskap i parti Venstre eller anga et venstreorientert politisk ståsted. Sammenholdt med andre kategorier som "kommunistisk interessert" og "ukjent politisk farge", der usikker eller venstreorientert politisk holdning signaliseres, anser jeg det som mest sannsynlig at man her snakket om medlemmer av parti Venstre.

kommunistiske dominansen ble da også påpekt av Stavangerpolitiet: "En har merket seg at der både i arbeidsutvalget og i komiteen er innvalgt påfallende mange kommunistisk interesserte ungdommer."⁶⁴ Omkring ti måneder senere, i oktober 1952, kom det en tilsvarende politisk kategorisering. Denne gangen var det Ungdommens Fredskomiteé i Kristiansand det handlet om. I et notat ble det meddelt, at av arbeidsutvalgets fire medlemmer var to kategorisert som "K", og to som "ikke K". At det var de to som ble kategorisert som "K" som ble sett på som interessante, viser det faktum at det var bare deres fødselsdatoer som ble oppgitt fra Kristiansand.⁶⁵ POT var altså klar over den kommunistiske dominansen, og forholdt seg til bevegelsen deretter.

Rapporter som kom inn fra POT-kilder som hadde vært tilstede ved møter i Fredsfrontens regi inneholdt fra tid til annen kildens egne vurderinger av fremtredende møtedeltakere. En særlig markert karakteristikk fikk to medlemmer av FFIn, Gunnar Brøvig og Ivan Rosenquist, etter et møte i Oslo fredskomiteé i desember 1953 der POT hadde en observatør.⁶⁶ Gunnar Brøvig ble av POT-kilden, i dette tilfellet arbeiderblad-journalist Arne Hjelm Nilsen, karakterisert som farlig. Hjelm Nilsen mente at Brøvig hadde "i lengre tid vært kommunistenes beste støttepillar i fredsagitasjonen", og at han anså ham som "et av de aller farligste redskap kommunistene nytter på dette området".⁶⁷ Som vi har sett tidligere, ble Gunnar Brøvig i 1954 ekskludert fra DNA. Det er som nevnt høyst sannsynlig at denne rapporten var medvirkende til at Brøvigs medlemskap ikke ble av lengre varighet enn et drøyt år. Også dr. philos Ivan Rosenquist ble beskrevet i notatet. Hjelm Nilsen gjorde først oppmerksom på at han ikke tidligere hadde sett ham, men han hadde fått følgende inntrykk av Rosenquist etter et innlegg på dette møtet: "Han virket kynisk og [...] som en kritikkløs tilhenger av alt som knytter seg til Sovjet-Samveldet. På meg virket han troende til litt av hvert."⁶⁸

⁶⁴ OVS - P - 50: 0731, notat fra Stavanger politikammer til Bryhn, 27.12. 1951.

⁶⁵ OVS - P - 50: 0731, notat fra Kristiansand S til OVS, 25.10. 1952. Fødselsdatoer var nyttige opplysninger hvis POT besluttet å opprette overvåkingssak.

⁶⁶ POTs referat fra møtet sier ikke noe om hvordan det ble overvåket. Møtet ble holdt i Folkets Hus, og dermed er det store muligheter for at romavlytting fant sted.

⁶⁷ OVS, 8896, notat om møte i Oslo fredskomiteé, 2.12. 1953, datert 4.12. 1953.

⁶⁸ *Ibid.*

Antakelig var vurderingen av Rosenquist et uttrykk for at Hjelm Nilsens tolkning var forankret i hypotesen om at Fredsfronten var å betrakte som et farlig propagandainstrument for sovjetiske interesser.

Hjelm Nilsen konkluderte med at det var "grunn til å tro at kommunistenes særegne arbeidsmetode på dette området vil bli mer aktivt i tiden framover".⁶⁹ Han mente at FFiN i den nærmeste tiden ville henvende seg til andre deler av organisasjonslivet med forespørsler om deltakelse i og støtte til Verdensfredsrådets arrangementer og aksjoner. Det skulle vise seg at Hjelm Nilsens vurderinger av FFiNs fremtidige aktivitetsnivå slo feil. I januar 1954, bare en måned etter møtet i Oslo fredskomiteé, måtte *Svart på Hvitt* gå inn som følge av svak økonomi. Illustrerende for det lave aktivitetsnivået er et POT-notat om et fredsmøte som ble arrangert i 1955 på Tofte i Hurum med Adam Egede Nissen jr. som foredragsholder.: "Det var meget dårlig tilslutning til møtet idet det bare var 12 av stedets kommunister som hørte på dr. Egede Nissen. På dansen etterpå var det omtrent bare komiteen - 8 stykker."⁷⁰

POT-materialet tyder på at tjenesten lenge var usikker på om FFiN eksisterte etter 1956, selv om bevegelsen ikke lenger arrangerte møter. Først i 1962 konstaterte POT at FFiN hadde lagt ned sin virksomhet: "Organisasjonen er opp-løst [sic] og utøver ikke lenger noen virksomhet. Det har ikke vært holdt møter de siste 6 til 7 årene. Det er i steden opprettet en kontaktkomiteé med Verdensfredsrådet hvor Pastor Ragnar Forbech er formann."⁷¹ Kontaktkomiteen besto stort sett av de norske personene som var medlemmer i Verdensfredsrådet, som i 1954, og antakelig også i 1956, var følgende fire personer: Kirsten Hansteen, Hermann Tønnesen, Knut Løfsnes og Ragnar Forbech.⁷² Høyst sannsynlig holdt POT oversikt over de nordmennene som var medlemmer av Verdensfredsrådet.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ OVS, 8896, notat om fredsmøte på Tofte, 6.6. 1955.

⁷¹ OVS, P - 50: 0731, notat av 19.3. 1962.

⁷² OVS, P - 50: 0730a, "oversikt over årene 1954-1961".

Propagandakonferanser og industrispionasje

POT holdt seg også orientert om Fredsfronten ute i verden. Særlig ett arrangement som hadde sitt utspring i Verdensfredsrådet ser ut til å ha vekket overvåkingstjenestens interesse. I februar 1951, på den samme fredskonferansen i Berlin som vedtok Berlin-appellen, kom et initiativ fra Verdensfredsrådet. Initiativet gikk ut på å arrangere en "økonomisk konferanse" i Moskva.⁷³ Tanken om en slik konferanse ble videreutviklet på det neste møtet i Verdensfredsrådet, i København i mai samme år. Konferansen var ifølge Marshall D. Shulman ment som et propagandafremstøt mot amerikanske handelsrestriksjoner mot Sovjetunionen og Øst-Europa.⁷⁴ På København-møtet kom det frem at Verdensfredsrådet så på konferansen som en mulighet til å rekruttere tungvektene innen økonomi til bevegelsen. Der hevdet blant andre sovjetrepresentanten Aleksandr Kornejtsjuk at Fredsfronten kunne vinne innflytelsesrike venner blant økonomer.⁷⁵ Den ekskluderte belgiske sosialdemokraten Isabella Blume, som var fremtredende medlem av både Verdensfredsrådet og KDV, hadde også stor tro på at en slik konferanse ville være nyttig for Fredsfronten.⁷⁶

Den økonomiske konferansen ble drøftet i NATOs stedfortrederråd den 29. oktober 1951, og POT mottok, via Utenriksdepartementet, referat fra dette møtet. Stedfortrederrådets medlemmer betraktet konferansen med atskillig skepsis. I "franske regjeringkretser" hadde man vært i tvil om konferansen skulle oppfattes som en oppriktig samarbeidsinvitt fra Moskva, eller om den "bare ville få vanlig propagandakarakter".⁷⁷ Man hadde kommet frem til at det siste var tilfellet. Den franske regjeringen hadde ifølge møtereferatet vurdert to forskjellige taktiske trekk i forbindelse med konferansen: Den ene muligheten var å drive motpropaganda på konferansen "ved å oppmuntre pålitelige og intelligente folk til å reise til Moskva". Den

⁷³ OVS - P - 50: 0730a, notat ang. øk. konferanse i Moskva, 3.-10.4. 1952, 30.4.1952.

⁷⁴ Shulman, *Stalin's Foreign Policy Reappraised*, ss. 186-187.

⁷⁵ GARE, f. r-9539, op. 1, ed. khr. 126, l. 75, protokoll fra WPCs møte i København 5.-8.5. 1951.

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ OVS - P - 50: 0730a, gjenpart av brev fra Dag Bryn (Norges representant i NATOs stedfortrederråd) til UD, 30.10.1951.

andre muligheten var å begrense antallet franske representanter ved konferansen. Den siste varianten ble valgt, og man henstilte til en rekke av de inviterte om ikke å dra.⁷⁸

Dette synet ble delt av den britiske, amerikanske og nederlandske stedfortrederen. Den britiske mente at den riktige veien å gå var "å sette pressen inn i saken og la den offentliggjøre offisielle erklæringer som skulle åpenbare konferansens sanne ansikt". Stedfortrederrådet hadde konkludert med at man ikke kunne hindre noen i å delta hvis de ønsket det. I Nederland hadde man imidlertid tatt i bruk midler for å begrense deltakelse på konferansen: "Den nederlandske stedfortreder kunne meddele at hans myndighet hadde oppnådd å 'rettelede' forretningsfolk ved å påpeke at hvis de søkte visum for å delta i konferansen, ville dette bevirke at de ville få vansker senere med å få visa til 'andre' land."⁷⁹ Det norske utenriksdepartementet var ikke i tvil om at den økonomiske konferansen hadde et propagandistisk siktemål:

[K]onferansen i Moskva [vil] være et videre ledd i utbyggingen av Verdensfredsrådet som et mulig alternativ for F.N. Det må i denne forbindelse huskes at noen dager før Verdensfredsrådet trådte sammen i Berlin, ble det av Stalin selv forsynt med et direktiv, idet han i et intervju som ble offentliggjort i Pravda erklærte at F.N. ikke lenger hadde makt til å fullføre sin hovedoppgave som var å bevare freden og derved dømte seg selv til moralsk nederlag. Lederen av konferansen i Berlin, den italienske representant Pietro Nenni, understreket også på konferansen at Verdensfredsrådet ville vinne folkenes tillit i samme grad som FN holdt på å miste den.⁸⁰

Som stedfortrederrådet konkluderte UD med at man ikke kunne hindre folk som ønsket det, i å delta i konferansen. Mottiltak måtte begrenses til opplysning om det man mente var kampanjens egentlige siktemål.⁸¹ POT mottok gjenparter av både UDs notat om saken og notatet til den norske representanten i stedfortrederrådet. Tjenesten var dermed godt orientert om disse instansenes syn på saken.

I POTs arkiver kan man finne en rekke notater som ble utarbeidet om konferansen. Det er mulig at POTs innsamling av

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ OVS - P - 50: 0730a, UD-notat om øk.konf. i Moskva, 30.10. 1951.

⁸¹ Ibid.

informasjon om konferansen også ble gjort for å kunne opplyse offentligheten, kanskje i tråd med UD's ønsker, om det propagandistiske siktemålet man mente den hadde. Kritiske meldinger om konferansen kom i hvert fall til syne i pressen. Eksempelvis hadde *Arbeiderbladet* den 6. november 1951 en notis der det ble hevdet at konferansen var et ledd i planleggingen av en handelskrig mot det kommunistene kalte "den anglo-amerikanske aggresjonsøkonomi".⁸² Med tanke på den nærhet som eksisterte mellom personer i *Arbeiderbladet* og POT, er det ikke usannsynlig at notisen var skrevet på grunnlag av POTs informasjon.

POT oppfattet konferansen som et opplagt propaganda-prosjekt fra Sovjetunionens og Verdensfredsrådets side.⁸³ POTs kjennskap til, og stoffmengde om, den økonomiske konferansen i Moskva var uvanlig omfattende. De fleste andre arrangementer som hadde tilknytning til Verdensfredsrådet, ble omtalt i enkelt-notater. Noen ganger nøyde POT seg med å klippe eventuelle omtaler om arrangementer fra pressen, andre ganger samlet man ikke stoff i det hele tatt. Den spesielt store interessen for den planlagte konferansen i Moskva er naturlig å se i lys av at både stedfortrederrådet i NATO og Utenriksdepartementet hadde viet den spesiell oppmerksomhet. POT kjente til alt dette. At POTs notater om konferansen var i den grad omfattende var muligens et uttrykk for at man arbeidet etter instruks fra UD.

En ny, og nødvendigvis mer urovekkende, melding om Verdensfredsrådet ble POT til del via UD bare to måneder senere. Denne gangen var det chargé d'affaires ved den norske legasjonen i Wien, Ole Ålgård, som videreformidlet opplysninger om Verdensfredsrådet som han hadde fått fra innenriksministeriet i Østerrike. Opplysningene gikk ut på at Verdensfredsrådet "i all hemmelighet" hadde planlagt å drive storstilt rustningsspionasje i vestlige land. Planen så ifølge østerrikske myndigheter slik ut:

I alle land skal de lokale fredsorganisasjonene opprette kontorer som skal ha til oppgave å overvåke krigsviktig produksjon i de forskjellige bedrifter. I hver større bedrift skal man forsøke å få plassert en representant av fredsorganisasjonen, og denne skal ha

⁸² Notisen ble referert i OVS - P - 50: 0730a, udatert notat ang. øk.konf. i Moskva.

⁸³ OVS - P - 50: 0730a, notat om øk.konf. i Moskva, 3.-10.4. 1952, datert 30.4. 1952.

til oppgave å holde kontoret underrettet om hvorvidt bedriften produserer krigsviktige varer og i tilfelle sette opp en nøyaktig fortegnelse over disse varer. Likeledes skal denne representanten undersøke hvordan disse varene blir sendt. Så vidt mulig skal representanten forsøke å gi en mest mulig nøyaktig beskrivelse av de enkelte varer. Disse beretninger blir fra de enkelte kontorer oversendt et sentralsekretariat som Verdensfredsrådet skal opprette i Paris. Det skal dermed bli mulig å stille opp lister over såkalte krigsleverandører og disse lister skal offentliggjøres fra tid til annen. Det dreier seg imidlertid ikke bare om å registrere de firmar som produserer krigsviktige varer, men fremfor alt også å gi den nøyaktigste beskrivelse av de forskjellige fabrikata med nøyaktige angivelser av f.eks. et metals legering, en viss ståltypes hårdhet osv.⁸⁴

Det vites ikke om dette notatet ga foranledning til spesielle tiltak fra POTs eller andres side overfor FFiN. Jeg har heller ikke funnet dokumentasjon på at Verdensfredsrådet virkelig bedrev det Ålgård kalte "spionasje i rustningsindustrien". Det som imidlertid med stor sikkerhet kan antas, er at POTs oppmerksomhet mot Fredsfronten ikke ble mindre etter Ålgårds brev.

POT fikk anledning til å se nærmere på et av Verdensfredsrådets arrangementer da Oslo var vertsby for et møte i Verdensfredsrådets byrå fra den 29. mars til den 1. april 1952. Dette var en av de mindre forsamlingene i Verdensfredsrådet, men møtet var likevel et stort løft for en liten organisasjon som FFiN. POT fant ut at man hadde reservert 60 rom på "Hotel Viking", og hadde i den forbindelse merket seg en del sikkerhetstiltak fra Verdensfredsrådets side: For det første hadde det vært vakter i hotellets korridorer. Noen hadde ifølge POT frakoblet høytalerne i konferanserommet "uten at dette var blitt gjort av hotellets elektriker". Videre fastslo POT at "maskinskrevet og stensilert makulatur ble samlet og brent hver dag", og dessuten at "hotellets betjening ikke slapp inn på russernes rom for å gjøre rent under oppholdet".⁸⁵

Hemmeligholdet bidro nok til å mystifisere Verdensfredsrådets virksomhet ytterligere. Fra Folkekongressen for Fred i Wien i 1952, ble liknende sikkerhetsforanstaltninger rapportert:

⁸⁴ OVS - P - 50: 0730a, notat signert Ole Ålgård om "plan om spionasje i rustningsindustrien", 30.12. 1952.

⁸⁵ OVS - P - 50: 0730a, notat om WPCs byråmøte i Oslo 29.3.-1.4. 1952.

Med den begrunnelse at enkelte delegerte ville få vanskeligheter i sine hjemland dersom det ble kjent at de hadde deltatt på kongressen, ble det ikke offentliggjort noen fullstendig liste over deltakerne. Også på andre måter søkte man å hemmeligholde deres identitet. Alle hoteller i den sovjetiske sektor ble instruert om at kongressdeltakerne ikke skulle innføres i fremmedboken.⁸⁶

POT hadde altså opplysninger som tydet på at Verdensfredsrådets virksomhet var av såkalt "konspirativ" karakter.⁸⁷ Spesielt gjaldt dette, som vi har sett, hemmelige møter, skjulte identiteter og tilintetgjøring av dokumenter. En mulig begrunnelse for hemmeligholdet kan ha vært at en del av Verdensfredsrådets virksomhet i POTs og andre vestlige overvåkingstjenesters oppfatning lå innenfor definisjonen av femtekolonnevirksomhet. Den angivelige planen om spionasje i rustningsindustrien taler for dette. Det "konspirative" i Fredsfrontens virksomhet var i alle fall egnet til å styrke POTs mistanke om femtekolonnevirksomhet. Realiteten i en slik oppfatning av Verdensfredsrådets og FFiNs virksomhet er vanskelig å bedømme. Det som imidlertid kan fastslås med sikkerhet, er at POT arbeidet ut fra en hypotese om at Fredsfronten bedrev femtekolonnevirksomhet. Like sikkert er det at denne hypotesen ble styrket av opplysningene som fremkom gjennom overvåkingen av Fredsfronten, og fortolkningen disse ble gjort til gjenstand for av tjenesten.

Overvåking og legalitet

Det fremkommer av POTs dokumentasjon om fredsbevegelsen at tjenesten var klar over at den sto overfor en, grovt sett, todelt aktivisme: På den ene siden fantes den tradisjonelle fredsbevegelsen. På den andre siden var den kommunistiske Fredsfronten. POTs hovedbekymring hva angikk den tradisjonelle fredsbevegelsen, eller den "pasifistiske" som den ble definert i POTs notater, var at den skulle infiltreres av kommunistiske interesser. POTs overvåking tydet da også på at dette var tilfellet i en rekke organisasjoner. Særlig utsatt mente man at IKFF var,

⁸⁶ OVS - P - 50: 0730a, notat om Folkekongressen for Fred i Wien, 12.-20.12. 1952, datert 20.1. 1953.

⁸⁷ Adjektivet "konspirativ" var i POT brukt om all type virksomhet som ikke foregikk i det åpne, med det endelige mål å styrke kommunistiske interesser. Se for eksempel Lund-rapporten, s. 93, som omtaler et kurs i POT-regi i 1953 som behandlet NKP som en organisasjon som anvendte "konspirative teknikker".

men også andre fredsorganisasjoner ble antatt å befinne seg i faresonen.

Overvåkingen av den kommunistiske Fredsfronten fikk langt større plass. POTs vurdering av FFiN, KDV og Verdensfredsrådet var entydig: Alle organisasjonene var underlagt kommunistiske retningslinjer. Synet på dem var preget av at man stadig fikk bekreftet nærheten mellom FFiN, KDV og NKP. Denne informasjonen fikk POT både gjennom overvåking av FFiN og KDV, men også gjennom sin overvåking av NKP. Kommunistenes fredsarbeid ble av POT oppfattet som flersidig. For det første drev bevegelsen aktiv propaganda. Denne var utformet for å styrke Sovjetunionens posisjon i den norske opinionen. For det andre forsøkte kommunistiske fredsfor kjempere å infiltrere andre organisasjoner. For det tredje hadde POT opplysninger som tilsa at Fredsfronten muligens ville igangsette spionasje i rustningsindustrien. For det fjerde visste POT at Fredsfronten oppfordret til streiker og andre aksjoner for å svekke utvalgte virksomheter. Et eksempel på dette var KDV's oppfordring til havnearbeiderne i Oslo om å unnlate å losse varer som var en del av Marshall-hjelpen i 1948.

Overvåkingen av Fredsfronten kan derfor vanskelig ha blitt oppfattet som juridisk sett problematisk av POT, i hvert fall ikke etter at den nye overvåkingsinstruksen kom i 1952. De fire punktene jeg har nevnt ovenfor kan kategoriseres som følger: propaganda, infiltrasjon, etterretning og sabotasje. Hvis vi så tar frem igjen teksten fra overvåkingsinstruksens § 3, ser vi at Fredsfronten lot seg passe inn i det som beskrives som femtekolonnevirksomhet:

Med femtekolonnevirksomhet forstås i denne instruks virksomhet fra enkeltpersoner, grupper eller organisasjoner som går ut på etterretningsvirksomhet, propaganda, infiltrasjon, sabotasje og attentater m.v. for å svekke landets forsvar og alminnelige motstandsevne.⁸⁸

At Fredsfronten gjennom sin agitasjon svekket landets forsvarsevne, eller kunne bidra til dette, var POT ikke i tvil om, og tolkningen av FFiNs virksomhet ble deretter. Antakelsen om Freds-

frontens femtekolonnevirksomhet ble styrket av det materialet som ble fremskaffet i de årene man overvåket bevegelsen.

Det er åpenbart at POTs overvåking av Fredsfronten først og fremst var knyttet til at kommunistene satte inn krefter i fredsaktivismen. Som vi har sett, var NKP fra 1948 erklært som den fremste interne trusselen mot Norges sikkerhet. Derfor så POT det som sin oppgave å orientere seg om NKPs fredsstrategi. Denne strategien, som internasjonalt ble innledet av Verdensfredsrådets tilblivelse, og den etterfølgende dannelsen av freds-komiteer i Norge, gjorde Fredsfronten interessant. Det syntes åpenbart for POT at NKP og andre kommunistpartier forsøkte å påvirke opinionen ved hjelp av fredssaken.

På samme måte er det naturlig å forklare at POT ikke begrenset seg til å overvåke den delen av fredsbevegelsen som mer eller mindre åpent sto i forbindelse med NKP. Også her kan man anføre NKPs interesse for fredssaken som et viktig element. For det første medvirket den kommunistiske fredsoffensiven til en kompromittering av fredsaktivisme som sådan, både i store deler av pressen og i samfunnet for øvrig (også hos POT). Videre var infiltrasjon sett på som et faremoment. Fredsfronten var opptatt av å oppnå samarbeid med den mer tradisjonelle fredsaktivismen. POTs resonnement var at hele fredsaktivismen sto i fare for å bli dominert av kommunistiske interesser.

Sist, men ikke minst, var det endelige argument for overvåking gjerne betinget av en organisasjons stilling til regjeringens sikkerhetspolitikk, i første rekke Atlanterhavspakten. Som vi vet, var fredsbevegelsen i sin helhet svært kritisk til sikkerhetspolitikken som ble ført av DNA-regjeringen. Kritikken mot sikkerhetspolitikken ble, i samsvar med overvåkingsinstruksens § 3, antakeligvis tolket som et uttrykk for "propaganda [...] for å svekke landets forsvar og sikkerhet".

⁸⁸ Fra § 3 i Overvåkingsinstruksen av 1952, som er sitert i Lund-rapporten.

Epilog: 1956

Natt til 25. februar 1956 holdt Nikita Khrusjtsjov sitt hemmelige, men etter hvert så berømte, foredrag for de delegerte til SUKPs 20. partikongress. Foredraget var et oppgjør med personlighetskulten som hadde utviklet seg omkring Stalin og hans lederskap.¹ Foredraget ble sommeren 1956 offentliggjort av den amerikanske regjeringen, og dermed kjent også for den vestlige offentligheten. Tøværperioden, som ble innledet etter Stalins død i mars 1953 og forsterket av Khrusjtsjovs foredrag,² ble fulgt av to konflikter som virket i motsatt retning.

Den 29. oktober 1956 igangsatte Israel et angrep mot Egypt som hadde nasjonalisert Suez-kanalen. Israel mottok først moralsk, dernest militær støtte fra Frankrike og Storbritannia, som gikk inn med egne styrker i området den 31. oktober. Dette førte til en internasjonal krise. Sovjetunionen truet med å intervenere på egyptisk side.

Bare fem dager senere, den 4. november 1956, rykket sovjetiske styrker inn i Ungarn. I Polen og Ungarn hadde avstaliniseringen ført til vidtgående reformforsøk. Det sovjetiske lederskapet klarte ved hjelp av innrømmelser, som for eksempel fjerningen av Marskalk Konstantin Rokossovskij som Polens forsvarsminister, å løse uoverensstemmelsene med de polske myndighetene. I Ungarn gikk det ikke slik. Det ungarske kommunistpartiet var dypt splittet i synet på Stalin. Etter en lengre

¹ Se Khrusjtsjovs tale som gjengitt i Nikita Khrusjtsjov, *Krusjtsjov minnes*, Oslo 1971, ss. 502–558.

² Uttrykket "tøvær" hadde også før Khrusjtsjovs tale vært i bruk som politisk begrep. Ilja Ehrenburgs novelle *Ottepel* (tøvær(et)) som sto på trykk i *Novyj Mir* våren 1954 tematiserte den sovjetiske intelligentsias problematiske situasjon under Stalin og dens nyvunne frihet etter Stalins død i mars 1953. Se Victor Terras (red.), *Handbook of Russian Literature*, London 1985, ss. 469–470; Robert Service, *A History of Twentieth-Century Russia*, Harvard University Press 1997, s. 335. Begrepet fikk et dypere innhold etter den 20. partikongress i 1956 da Khrusjtsjovs kritikk av sin forgjenger medførte en kollektiv selvransakelse i den kommunistiske bevegelsen, og dessuten forsøksvise lettelser i menings- og tryningskontrollen i Sovjetunionen.

konflikt vant reformisten Imre Nagy, støttet av SUKP, makten fra stalinisten Matyas Rakosi. Nagy gikk imidlertid for langt for det sovjetiske lederskapet da han den 30. oktober erklærte at ettpartsystemet var forlatt og at en ny koalisjonsregjering med begrenset kommunistisk deltakelse skulle innsettes. Nagys kanskje mest provoserende framstøt var å uttale at Ungarn ville trekke seg ut av Warszawa-pakten og stille seg nøytralt mellom stormaktsblokkene. Kampene mellom de sovjetiske intervensjonsstyrkene og ungarske opprørsstyrker varte i en uke, med store tap av menneskeliv og et stort antall flyktninger som resultat. En ny regjering under ledelse av János Kádár overtok makten.³

Disse begivenhetene innebar store utfordringer for Fredsfronten. Verdensfredsrådet skulle overleve påkjenningen, mens trykket ble for sterkt for FFiN.

Fredsfronten, NKP, den 20. partikongress og Ungarn-krisen

Den amerikanske regjeringen offentliggjorde Khrusjtsjovs tale i juni 1956. Verdensfredsrådet innkalte hastig til møte for å vurdere hva den nye linjen fra Moskva betød for Fredsfronten. Rådet kom sammen den 23. juni i Paris. Khrusjtsjovs oppgjør med Stalin-kulten ser ut til å ha medført et behov for å distansere seg fra stalinismen. I den forbindelse øvet ifølge POT "[f]lere av talerne [...] selvkritikk for sin tidligere stalinistiske innstilling".⁴

Om den ideologiske omstillingen ble følt vanskelig, skulle de nye utfordringene utover høsten vise seg vanskeligere. Da de sovjetiske styrkene invaderte Ungarn den 4. november, førte dette til samarbeidsproblemer i Verdensfredsrådet. Det var åpenbart at bevegelsen ikke kunne tie om det inntrufne, samtidig som det var vanskelig å finne frem til en omforent uttalelse.

³ Se Willie Thompson, *The Communist Movement Since 1945*, Oxford 1998, ss. 78–83.

⁴ OVS, P-50: 0730a, "oversikt over stoffet i årene 1954–1961", 2. del 1956. Ifølge dette notatet hadde sovjetiske representanter i WPC, og dessuten utenriksminister Dmitri Sjepilov, allerede i april "nærmest gitt uttrykk for å ville oppløse organisasjonen". Stemningen skal siden ha snudd. Jeg har ikke sett dokumentasjon fra Fredsfronten selv som tilsier at POT's antakelser om Sjepilovs holdning til WPC var korrekte.

Sprikene innad i Verdensfredsrådets ledelse om hvordan bevegelsen skulle forholde seg til Ungarn-krisen, voldte bekymring på øverste nivå i det sovjetiske kommunistpartiet. I et brev til Nikita Khrusjtsjov satte Ilja Ehrenburg ord på denne bekymringen. Brevet er datert 30. oktober 1956 og det antas at generalsekretær Khrusjtsjov selv har lest det.⁵ Ehrenburg refererte til foruroligende tendenser i Verdensfredsrådet i forbindelse med situasjonen i Ungarn. Det var særlig de italienske sosialistene, anført av Pietro Nenni, og de franske kommunistene med professor Jean Bernal i spissen som var opptatt av at Verdensfredsrådet måtte ta stilling til krisen i Ungarn. De hadde levert inn et resolusjonsforslag som inneholdt sterke innsigelser mot den sovjetiske opptreden i Ungarn. Ehrenburg mente at man måtte gi visse innrømmelser til "våre medløpere". Derfor hadde han utformet et resolusjonsforslag som han mente kunne tilfredsstillende "medløpernes" krav. Det var samtidig viktig for Ehrenburg at resolusjonsteksten ikke rettet seg mot Sovjetunionens fremferd i Ungarn.⁶ Ehrenburgs utkast var, ikke uventet, rundt formulert og henviste til "internasjonale spenninger" som årsak til hendelsene i Ungarn. Teksten inneholdt klare hentydninger til at disse spenningene var et resultat av at det virket krefter i verdenssamfunnet med "fredsfiendtlige mål for øyet".⁷

Lederen for SUKPs internasjonale avdeling, Boris N. Ponomarjov,⁸ sa seg i et brev til sentralkomiteen i SUKP uenig med Ehrenburg. Han avviste at det var nødvendig for de sovjetiske representantene i Verdensfredsrådet å komme med innrømmelser i Ungarn-spørsmålet. Han var vel vitende om at italienske, franske og britiske fredsforkjempere planla en felles uttalelse der de tok prinsipiell avstand fra enhver intervensjon. Ponomarjovs forslag innebar at de sovjetiske representantene i

⁵ Fond 89, per. 45, d. 30. Brev fra Ilja Ehrenburg til Nikita Sergejevitsj Khrusjtsjov, 30.10. 1956. Ehrenburgs posisjon var så sterk, og brevet i den grad personlig rettet til Khrusjtsjov at det må antas at det nådde frem til generalsekretæren selv.

⁶ *Ibid.*

⁷ Fond 89, per. 45, d. 30. Vedlegg (resolusjonsutkast) til *ibid.*

⁸ Boris N. Ponomarjov er en betydelig skikkelse i sovjetiske utenrikspolitikk. Foruten å ha hatt høye posisjoner i det sovjetiske utenriksapparatet, står han sammen med Andrej Gromyko som redaktør av det sovjetiske standardverket om Sovjetunionens utenrikspolitikk fra 1917 til 1985. Se Andrej A. Gromyko og Boris N. Ponomarjov (red.), *Istorija vnesnej politiki SSSR 1917-1985*, bind 1-2, Moskva 1986.

Verdensfredsrådet ikke skulle gi sitt samtykke til noen uttalelse der de sovjetiske styrkenes tilstedeværelse i Ungarn ble omtalt som en utidig innblanding i et annet lands indre anliggender. Videre skulle den sovjetiske fredskomiteé, dersom de ulike nasjonale fredskomiteene likevel insisterte på å sende ut en uttalelse om Ungarn-spørsmålet, gå ut i pressen med en melding. Ponomarjov ville plassere skylden der den hørte hjemme: "De reaksjonære kreftenes kontrarevolusjonære kupp i Ungarn, som er rettet mot livsinteressene til det ungarske folk og som har sluppet løs den grusomme terror mot landets progressive krefter, har vist seg å være en trussel mot freden og sikkerheten i Europa."⁹ Avslutningsvis, mente Ponomarjov, skulle den sovjetiske fredskomiteé uttrykke sin varmeste støtte til János Kádár's fredselkende regjering.

Ponomarjovs tilnærming til Verdensfredsrådet skilte seg fra Ehrenburgs også i et annet sentralt spørsmål. Han anså det hensiktsmessig å "sende et telegram til de franske kameratene via den franske ambassaden med en forespørsel om å forklare Joliot-Curie og andre ledende fredsforkjempere hvordan situasjonen i Ungarn skal forstås". I motsetning til Ehrenburg mente Ponomarjov at Verdensfredsrådets fremste menn nok ville la seg overtale bare de ble forklart "sannheten" om krisen i Ungarn. Ponomarjov antok at representanter for den ungarske Fredsfronten ville være i stand til å "hjelp Verdensfredsrådets til å innta den korrekte holdning til hendelsene i Ungarn".¹⁰

Ponomarjovs anbefalinger vant frem. Hans formuleringer er tatt direkte inn i et instruksjonsbrev fra SUKPs sentralkomiteé til formannen i det øverste sovjets utenrikskomité og partiets sjefs-ideolog Mikhail A. Suslov, utenriksminister Dmitrij Sjepilov og Ponomarjov selv. Ehrenburgs resolusjonsforslag i brevet til Khrusjtsjov satte ikke spor i sentralkomiteens behandling av saken. Verdensfredsrådet sendte ut en melding fra sitt møte i Helsinki den 8. november, fire dager etter den sovjetiske inva-

⁹ Fond 89, per. 45, d. 30. Brev fra B. Ponomarjov og V. Teresjkin (h.h.v. leder og stedfortredende leder for SUKPs internasjonale avdeling) til Sentralkomiteen i SUKP, datert november 1956 (antakelig en av de første dagene i denne måneden).

¹⁰ *Ibid.*

sjonen i Ungarn. POTs omtale av meldingen gir et bilde av en splittet bevegelse:

I en kort melding som Verdensfredsrådet sendte ut ved møtets avslutning heter det at det hersket så stor meningsforskjell på møtet at det ikke var mulig å sende ut en felleserklæring om Ungarnsspørsmålet. Det var enighet om at dramaet i Ungarn er et resultat av den "kalde krigen" og de feil som er begått av den ungarske regjeringen.¹¹

Man må gå ut fra at de sovjetiske representantene i Verdensfredsrådet var tilfredse med dette resultatet. Det viktigste var å unngå at Verdensfredsrådet protesterte mot Sovjetunionens innmarsj i Ungarn.

Dette betød ikke at vanskelighetene innad i den kommunistiske bevegelsen og Fredsfronten var over. NKPs vakkende holdning i spørsmålet illustrerer de problemene Ungarn-krisen medførte, selv for SUKPs søsterpartier. I løpet av åtte dager, fra 4. til 11. november, kom partiet med tre tildels selvmotsigende uttalelser om Ungarn-krisen og Suez-krisen. I tillegg kom parti-formann Løvlien med en uautorisert uttalelse fra Stortingets talerstol.¹²

Den første uttalelsen, forfattet på partikontoret, var forsiktig. Den fremhevet et nøytralt fredssønske uten å rette spesifikk kritikk verken mot alliansen som intervenerte i Suez-krisen eller Sovjetunionens rolle i Ungarn. Den neste uttalelsen, som kom to dager senere og var vedtatt av sentralstyret, var sterkt kritisk til "den israelsk-britisk-franske aggresjon" i Suez. Samtidig støttet den Sovjetunionens "redningsaksjon" i Ungarn. Det ble gjort klart at "kontrarevolusjonære krefter" og "grove feil i ledelsen av landet [Ungarn] og brudd på de sosialistiske prinsipper" var problemets kjerne, og at dette hadde gjort seg gjeldende allerede før Sovjetunionen intervenerte: "Norges Kommunistiske Partis sentralstyre vil beklage den utvikling som har foregått i Ungarn og som førte til at sovjettroppene grep inn – etter at det var oppstått anarkistiske tilstander med terror og vill lynsj-justis." Uttalelsen var helt i tråd med den offisielle sovjetiske holdningen.

¹¹ OVS, P-50:0730a, omslag med tittelen "oversikt over stoffet i årene 1954–1961", 2. del 1956. Jeg har ikke lyktes i å spore opp meldingen fra WPC.

¹² AAB 1110 (NKP), D – 032, 3.30, NKPs uttalelser om Suez og Ungarn, datert 4.11, 6.11. og 11.11. 1956.

NKP reservert seg imidlertid noe ved å påpeke at det beste ville være om de sovjetiske troppene etter hvert overløst løsningen av problemet til den ungarske arbeiderklassen. Dagen etter uttalte Løvlien seg i Stortinget. Han stilte seg blant annet positiv til at FN skulle gripe inn i Ungarn, noe Sovjetunionen var sterkt imot. Med henvisning til Løvliens innlegg, kom den tredje uttalelsen fra NKPs side, denne gang fra partisekretariatet. Nå slo man fast at "et folks problemer kan ikke løses av fremmede tropper". NKP holdt fast på den linjen Løvlien hadde innledet på Stortinget: "Norges Kommunistiske Parti mener at det vil være et bidrag til å skape ro og fredelige forhold i Ungarn og dermed også gi grunnlag for tilbaketrekking av sovjettroppene, om henstillingen fra FNs hovedforsamling om å motta FN-observatører i Ungarn blir imøtekommet."¹³ Bildet av et parti i forvirring var komplett.

Det falt på partisekretær Just Lippe å klare opp i misforståelsene. I et 17 sider langt foredrag om "den internasjonale situasjonen og partiets stilling" gikk han gjennom utviklingen i østblokklandene som i hans øyne hadde ført frem til krisen i Ungarn. Det fremgikk at NKP støttet Sovjetunionens intervensjon. Selv om partisekretæren gjorde det klart at sovjetiske tropper ikke var løsningen på de ungarske problemene, var intervensjonen i den foreliggende situasjonen i Lippes øyne et uunngåelig virkemiddel hvis man ønsket å bekjempe Imre Nagys "kontrarevolusjon". Lippe øvde imidlertid, i tråd med Khrusjtsjovs budskap på den 20. partikongress, kollektiv selvkritikk på vegne den kommunistiske bevegelsen for sovjetiske overgrep mot østblokklandene generelt. Lippes redegjørelse for de forskjellige og sprikende uttalelsene som kom fra NKP i tiden etter 4. november, fremstår noe uklar. Om Løvliens støtte til FN-observatører til Ungarn, skrev Lippe: "Løvlien måtte her på stående fot ta standpunkt. Han fikk i høyden tid til en kort konferanse med Vogt om saken." Det fremgår ikke klart hvorvidt Lippe selv mente at FN-inntreden var et ønskelig tiltak.¹⁴ Foredraget var i

¹³ *Ibid.*

¹⁴ AAB 1110 (NKP), D – 032, 1.30, materiale fra agitasjons- og propagandautvalget i NKP, gjengivelse av Lippes foredrag på landskonferansen i Oslo, 24. og 25.11. 1956.

det hele tatt mer egnet til å tåkelegge den vanskelige problematikken enn å klargjøre. Det er mulig at dette var Lippes hensikt.

Holdningen hos FFiN var mer entydig. Den 13. november behandlet Hovedkomiteen spørsmålene. Den vedtok en uttalelse som ble sendt til Verdensfredsrådet og den sovjetiske fredskomiteé (SKZM). Uttalelsen inneholdt fire punkter. For det første krevde FFiN at alle fremmede tropper måtte trekkes tilbake, uavhengig av hvor disse var stasjonert. For det andre ønsket Hovedkomiteen et europeisk sikkerhetssystem basert på FNs charter som skulle erstatte NATO og Warszawa-pakten. For det tredje måtte Egypts suverenitet i Suez anerkjennes. I den sammenheng krevde FFiN fredsslutning mellom Israel og araberstatene. Det siste punktet, som var mest interessant, var at FFiN tok klar avstand fra den sovjetiske innblandingen i Ungarns indre anliggender.¹⁵

I følgebrevet som FFiN sendte med uttalelsen til SKZM, ble det gitt uttrykk for at "den sovjetiske fredsbevegelse kan gjøre mye for å senke spenningsnivået, som har vokst fram som et resultat av hendelsene i Midtøsten og Ungarn".¹⁶ Dette var en utvetydig oppfordring til SKZM om å protestere mot den sovjetiske intervensjonen i Ungarn. Oppfordringen sier oss ikke bare noe om FFiNs holdning til Ungarn-spørsmålet. Den reflekterer også den tiltro norske fredsforkjempere hadde til den sovjetiske Fredsfrontens styrke, ikke bare som en tallmessig stor gruppe, men også som en reell maktfaktor i det sovjetiske samfunnet. Disse forventningene hadde ikke rot i virkeligheten. SKZM var, som all annen legal virksomhet i Sovjetunionen, underlagt streng politisk og ideologisk kontroll. De sovjetiske fredsforkjempernes reaksjon på FFiNs henvendelse var da også i full overensstemmelse med den sovjetiske ledelsens ønsker. Aleksandr Karev ga Hovedkomiteen sterk kritikk av dens holdning til Ungarn-spørsmålet.¹⁷ Dermed var FFiN for første gang på kollisjonskurs med sine sovjetiske kampfeller.

Hovedkomiteen i FFiN var altså i utakt med NKP, SKZM og andre som, etter en viss betenkningstid, gjorde de intervenserende

¹⁵ OVS, P- 50: 0731, notat om møte i Hovedkomiteen, 13.11. 1956.

¹⁶ GARF, f. r-9539, op. 1, ed. khr. 478, l. 7, brev fra FFiN til SKZM, 14.11. 1956.

¹⁷ OVS, P- 50: 0731, notat om møte i Hovedkomiteen, 13.11. 1956.

sovjetiske troppenes sak til sin. Dette ble igjen demonstrert på et åpent møte i NKP den 22. november. Just Lippe innledet med et foredrag der han blant annet argumenterte for at Imre Nagy ville ha ført Ungarn inn i fascismen om han hadde fått sitte som regjeringssjef. Den eneste som ser ut til å ha tatt til motmæle var Adam Egede Nissen jr. Med henvisning til nylige generalstreiker i Ungarn mente han at det var åpenbart at János Kádár's regjering ikke nøt tillit hos folket. Han nektet videre å tro at et flertall av de streikende var fascistiske, slik det ble hevdet. Egede Nissen kritiserte videre Kádár for at han, i motsetning til Nagy, ikke var villig til å forhandle med de opposisjonelle ungarske arbeiderrådene. Han hevdet at det eneste som kunne hjelpe Ungarn ut av krisen, var å få dannet en ny regjering. Egede Nissen la ikke skjul på at han mente at Nagy var den rette mann for jobben. Fredsforkjemperen var av den oppfatning at Sovjetunionen hadde fratatt Ungarn den viktigste politiske lederen landet hadde. Disse påstandene fikk ikke stå uimotsagt på møtet. NKPs Arne Jørgensen ga uttrykk for at han anså det bevist at uten Sovjetunionens inngripen ville det raskt ha gått mot et rent fascistisk Ungarn, eller med andre ord: en permanent trussel mot verdensfreden. Hva angikk arbeiderrådene, mente Jørgensen at de var blitt påvirket av fascistiske agitatorer.¹⁸

Ungarn-krisen fremprovoserte sterke uoverensstemmelser innad i Fredsfronten og den kommunistiske bevegelsen. Adam Egede Nissen jr. var et godt eksempel på splittelsen i bevegelsen. Til tross for at han hadde vært nært tilknyttet NKP og Sovjetunionen i hele sitt voksne liv, gikk han hardt ut mot kommunistpartiet og den sovjetiske intervensjonen i Ungarn.

Også i andre organisasjoner var stemningen desillusjonert. KDVs internasjonale hovedkvarter sidestilte nærmest Ungarn-krisen med "aggresjonen mot Egypt" riktignok i en tilbakeholden tone.¹⁹ Sambandet Norge-Sovjetunionen fant det vanskelig å forholde seg til situasjonen. Mange av medlemmene var skuffet etter den 20. partikongress og Ungarn-krisen. POT mente at det var muligheter for at sambandet ville bli nedlagt. Ledende personer innen Sambandet, som Henrik Finne, var

¹⁸ OVS, 8896, notat om åpent NKP-møte i Sinsen kino, 22.11. 1956.

¹⁹ AAB 1110 (NKP), D - 033, 6.43, erklæring fra KDV, 30.11. 1956.

derimot av den oppfatning at Ungarn-krisen var en spore til forsterket innsats ut fra et resonnement om at ikke-offisiell kulturutveksling var på sitt nødvendigste når de mellomstatlige forbindelsene sto svakt. Sambandet fortsatte med fornyet kraft sin virksomhet etter 1956, og ble, slik Finne hadde fremholdt, styrket av de svekkede forbindelsene mellom øst og vest.²⁰

Som kulturorganisasjon kunne Sambandet med en viss rett unnlate å forholde seg til storpolitikk. Fredsfrontens virksomhet var på en helt annen måte berørt av hendelsene i Ungarn. 1956 var et problemår for alle de "progressive organisasjonene". POTs vurderinger av situasjonen etter den 20. partikongress og Ungarn-krisen tyder på at de progressive organisasjonenes innarbeidete lojalitet til sovjetiske autoriteter var i ferd med å svinne hen:

Felles trekk for samtlige frontorganisasjoner i det innværende år er at Sovjet-lederne har vist en vakkende holdning. Det har vært reist tvil om organisasjonenes fortsatte nytte for Sovjetunionen. Denne holdningen har vakt kritikk fra vestlige kommunister som påpeker passiviteten og manglende interesse. Til tross for de diskusjoner som har vært ført om dette forholdet bak kulissene, fortsetter frontorganisasjonene sin virksomhet som normalt. [...] Det er en tendens innen vestlige kommunistkretser i retning av [tvil om] deres forhold til frontorganisasjonene og hensiktsmessigheten av dem i den aktuelle situasjonen. Et fremherskende syn er at frontorganisasjonene mere er en hindring enn en støtte for styrkelsen av øst-vest-kontakter og at den tid er forbi da Sovjetlederne i sekretariatene kan pådytte de andre sitt syn uten å rådføre seg med dem på forhånd.²¹

Denne beskrivelsen passet i stor grad på Verdensfredsrådet, selv om det tilsynelatende bare var Ilja Ehrenburg blant Sovjetrepresentantene som tok den nye realiteten inn over seg. En av POTs senere rapporter om Verdensfredsrådet henviser til de indre problemene Fredsfronten opplevde:

Etter hendingene i Ungarn og Det nære Østen er det tegn som tyder på at fredsbevegelsen står sterkt splittet i flere sentrale politiske og organisatoriske spørsmål og ikke lenger er et så effektivt instrument for kommunistene som tidligere. Splittelsen var særlig

²⁰ Ingunn Rotihaug, "For fred og vennskap mellom folkene". Sambandet Norge-Sovjetunionen 1945-70" i serien *Forsvarsstudier*, 1/2000, ss. 58-60.

²¹ OVS P - 50: 0730a. omslag med tittelen "oversikt over stoffet i årene 1954-1956", 2. del 1956.

markert etter begivenhetene i Ungarn i høst, idet "karierekommunistene" har forsøkt å få Verdensfredsrådet til å slutte betingelsesløst opp om Sovjet-Samveldets politikk, mens en mer uavhengig innstillet gruppe anført av Nenni-sosialistene ønsker at Rådet skal innta en nøytral stilling og fordømme alle krigshandlinger selv om de begås av Sovjet-Samveldet.²²

Belastningen var stor for Verdensfredsrådet. Organisasjonen var likevel i stand til å fortsette sin virksomhet. For FFiN derimot, innebar hendelsene i 1956 slutten.

Den siste dråpen for en allerede svekket bevegelse

FFiN var ingen sterk organisasjon da den gikk inn i det turbulente året 1956. Bevegelsens omkring 7 år lange liv hadde gitt langt flere tilbakeslag enn fremganger. De ulike appellene, som i startfasen ble oppfattet som bevegelsens viktigste virkemiddel, hadde fungert dårlig i den norske opinionen og mistet mye av sin betydning for FFiN.²³ Medlemsbladene *Fram For Fred* og *Svart på Hvitt* hadde vist en negativ tendens. Fra å utgi mellom ti og 18 nummer årlig av medlemsbladet i perioden 1949-1952 (bladene *Informasjonsbulletin*, *Informasjon*, *Fram For Fred* og *Svart på Hvitt om Krig og Fred*), ble utgivelsen sterkt redusert i 1953. Det året utkom bare fire nummer. Året etter maktet ikke FFiN å utgi mer enn januarnummeret før bladet gikk inn. Når Fredsfronten i 1954 ikke lenger klarte å utgi medlemsbladet, først og fremst av økonomiske årsaker, betydde dette et alvorlig slag, især for bevegelsens lokale virksomhet.²⁴

Den bakenforliggende årsaken til de økonomiske problemene var at bevegelsen aldri oppnådde betydelig støtte i den norske befolkningen. Til tross for at nye personer som Ragnar Forbech og Knut Løfsnes hadde tatt over mye av den utadrettede virksomheten, hadde FFiN forblitt en politisk isolert bevegelse. I stedet for at de nye personene tilførte bevegelsen legitimitet, ble de selv kompromittert gjennom sin deltakelse. Forbechs mottak-

²² *Ibid.*, 1. del 1957.

²³ Samtale med Solveig Sudmann, 4. 6. 1998. Sudmann var FFiNs siste sekretær.

²⁴ Samtale med Solveig Sudmann, 4. 6. 1998. Sudmann karakteriserer bladets nedleggelse som dødsstøtet for de små fredscommitéene omkring i landet. De lokale avdelingene var ifølge henne mer eller mindre avhengige av et informasjonsorgan for å holde liv i aktiviteten.

else av den sovjetiske fredsprisen i Sverdlovsksalen i Kreml foran 400 inviterte gjester,²⁵ hjalp neppe for bevegelsens oppslutning.

Som vi har sett i forbindelse med Sambandet Norge-Sovjetunionen, hevdet Henrik Finne at den økte spenningen i verdenspolitikken i 1956 var et argument for forsterket innsats. Den samme Finne konstaterte på et møte i Sambandet i 1957 at organisasjonens aktivitet hadde gått drastisk ned i de årene det norsk-sovjetiske forholdet var på sitt beste i første halvdel av 1950-tallet.²⁶ På samme måte influerte spenningsnivået i verdenspolitikken Fredsfronten. Da Stalin døde i 1953, og frontene ikke lenger var like kalde, gikk FFiNs aktivitet ned. Dette ble ledsaget av at bevegelsen på denne tiden maktet å engasjere flere ikke-kommunister for sin virksomhet. Tøværret som først ble avbrutt av hendelsene høsten 1956, var ironisk nok en belastning for FFiN. Man kunne dermed forventet at den nye spenningsperioden som fulgte høsten 1956 ville virke i positiv retning for bevegelsen. Likevel klarte ikke FFiN å fortsette arbeidet. Forklaringen ligger i at FFiN, i motsetning til Sambandet Norge-Sovjetunionen, ikke hadde tilstrekkelig kraft til å stå imot den belastningen Ungarn-krisen påførte bevegelsen.

I 1956 hadde FFiN i realiteten bare én skanse tilbake, nemlig Hovedkomiteen i Oslo. Denne sto både svakt og alene. Det er ikke riktig at FFiN forsvant alene fordi sovjetiske styrker invaderte Ungarn. Mye tydet på bevegelsen gikk mot en nedleggelse uavhengig av dette. Krisen i Ungarn må likevel betraktes som den utløsende årsaken til at en videreføring av Fredsfronten i opprinnelig form ble for vanskelig. Ifølge hovedkomitesekretæren Solveig Sudmann var tiltroen til Sovjetunionens "fredspolitik" en viktig faktor i FFiNs arbeid. Sovjetunionens invasjon av Ungarn ble av mange oppfattet som en imperialistisk krigshandling.²⁷ Det var nettopp dette FFiN sammen med Verdensfredsrådet hadde kjempet mot, med stadige henvisninger til den "sovjetiske fredspolitik". Da det viste seg at sosialiststaten ikke innfridde forventningene, mistet FFiN grunnlaget for store deler av sin retorikk og dermed også sin eksistensberettigelse.

²⁵ OVS, P – 50: 0731, notat om prisoverrekkelsen.

²⁶ Rotihaug, "For fred og vennskap mellom folkene", *Forsvarsstudier*, 1/2000, s. 59.

²⁷ Samtale med Solveig Sudmann, 4. 6. 1998.

Konklusjon

Perioden 1949–1956 markeres i hver ytterkant av to begivenheter som var bestemmende for Fredsfrontens, og særlig FFiNs skjebne. Signeringen av Atlanterhavspakten i april 1949 dannet grunnlaget for den opposisjonen som Fredsfronten ble bygget rundt. DNA-regjeringens tilslutning til pakten var en avgjørende forutsetning for bredden den sikkerhetspolitiske opposisjonen fikk i Norge. I den andre enden, i november 1956, mistet FFiN sin siste livsgnist da Sovjetunionen invaderte Ungarn. Myten om sovjetsozialismens naturgitte fredsælhet, slik den kom til uttrykk i det som her har blitt kalt den kommunistiske fredsmytologi, var ikke lenger troverdig. Hva var det som mellom disse to ytterpunktene karakteriserte historien om Fredsfronten?

Kommunistenes rolle og opinionen

Verdensfredsbevegelsen ble umiddelbart etter Wrocław-kongressen nært identifisert med sovjetiske interesser. Bevegelsens sammensetning og retoriske innhold bar bud om østorientering. Da Verdensfredsrådet, blant annet gjennom sin kampanje mot påstått amerikansk bakteriologisk krigføring i Korea søkte å utfordre FN, kom tilknytningen til sovjetisk utenrikspolitikk særlig godt til syne. På dette tidspunktet, da Sovjetunionen boikottet Sikkerhetsrådet, var FN en sentral skyteskive for sovjetiske interesser, hovedsakelig på grunn av det militære engasjementet i Korea.

Den overveldende støtten Verdensfredsrådet fikk fra de kommunistiske landenes ledelse og befolkning, utgjorde det tallmessige grunnlaget for bevegelsens krav om å bli en faktor i verdenspolitikken. Verdensfredsrådet oppnådde aldri en tilsvarende støtte i vestlige land. Med unntak av Frankrike og Italia sto det svakt. Styrken i nettopp Frankrike og Italia har sin årsak i de betydelige kommunistiske og venstreradikale bevegelse-

sene i disse to landene. Verdensfredsrådets svake stilling i de fleste vesteuropeiske land skyldtes at bevegelsen ble for sterkt assosiert med kommunistiske krefter. Dette viser et paradoksalt trekk i Verdensfredsbevegelsens historie. På den ene siden var Fredsfronten avhengig av kommunistene for å være en livskraftig bevegelse. Samtidig var det nettopp kommunistenes deltagelse som diskrediterte bevegelsen, og isolerte den politisk.

Hvilke ambisjoner og forventninger lå til grunn for NKPs satsing på fredssaken fra 1949 og i årene som fulgte? Den norske Fredsfronten var utvilsomt under sterkt forventningspress fra NKP. Partiet la opp til at FFiN skulle være et samlingspunkt for alle krefter som sto i opposisjon til den norske sikkerhetspolitikken. På den måten håpet man at den skulle omfatte langt flere personer enn NKP kunne regne med å få tilslutning fra innenfor rammene av sin partipolitiske virksomhet. NKPs interesse for Fredsfronten var en refleks av generelle retningslinjer i den internasjonale kommunistiske bevegelsen, som ble styrt fra Moskva.

Det samme paradokset som hemmet den internasjonale Fredsfronten gjorde seg gjeldende i Norge. NKPs sentrale rolle i den norske Fredsfronten var både nødvendig og på samme tid ødeleggende. Den var nødvendig for at FFiN i det hele tatt skulle ha kapasitet til å drive sin virksomhet. Den var tilsvarende uheldig fordi den synliggjorde Fredsfrontens kommunistiske slagside. NKPs tilstedeværelse gjorde FFiN til et lett mål for motstanderne, som gjennom presse og andre kanaler diskrediterte bevegelsen i opinionen. NKPs engasjement hadde også en annen bivirkning. De indre stridigheter som preget partiet etter eksklusjonen av Furubotn og hans tilhengere ble overført til FFiN. Furubotntilhengernes virksomhet var et uromoment i bevegelsen. Dette hadde antakelig i like stor grad sin årsak i NKP-medlemmenes motvilje mot å samarbeide med ekskluderte kommunister som den angivelige splittende virksomheten Furubotn-tilhengerne sto for.

Sovjetiske interesser så en potensiell kraft i Fredsfronten. I tallrike dokumenter ble det fastslått at de demokratiske organisasjonene og Fredsfronten var de viktigste målbærerne av sovjetisk kontrapropaganda mot amerikansk innflytelse i det norske

samfunnet. Det var viktig for Sovjetunionen at Fredsfronten ble sterk, og dessuten at den ble gitt et bestemt innhold. Hvilke kanaler hadde sovjetiske interesser til disposisjon for å styrke Fredsfronten og gi den retning? Man kan snakke om tre hovedkanaler.

For det første var det partikanalen. Det sovjetiske kommunistpartiet var, slik det for eksempel kom til uttrykk på Kominforms konferanse i 1949, overbevist om at fredskreftene var et velegnet våpen for å oppnå politiske seire. I tråd med denne overbevisningen skulle NKP bidra til å styrke FFiN. NKPs forskjellige rundskriv viser at Fredsfronten ble satt i første rekke i de norske kommunistenes virksomhet. NKPs vurdering av FFiNs muligheter var som et ekko fra Mikhail Suslovs Kominform-tale i 1949. Kommunistenes intensjon var at den norske Fredsfronten skulle utvikle seg til en bred allianse av fredskrefter under tilbaketrukket, men kyndig ledelse av NKP.

I nær sammenheng med partikanalen sto det som kan kalles fredsfrontkanalen. Sovjetledelsen hadde, via Kominform og sine representanter i Verdensfredsrådet, åpne innflytelseskanaler også til den norske Fredsfronten. Verdensfredsrådet var å betrakte som en integrert del av den sovjetiske utenrikspolitiske strategi overfor vestlige land. "Lenken" av fredskomiteer som sto tilknyttet Verdensfredsrådet skulle svekke vestlig sikkerhetspolitikk, og i første rekke Atlanterhavspakten. Nærheten mellom partikanalen og fredsfrontkanalen kom særlig til syne under møtet mellom den franske kommunisten Lafitte, den sovjetiske kommunisten Guljajev, som begge hadde fremskutte posisjoner i Verdensfredsrådet, og de norske kommunistene Randulf Dal-land, Just Lippe og Arne Fredriksen før den nordiske arbeiderfredskongressen høsten 1952. Arne Fredriksen var den eneste som var medlem av Hovedkomiteen. På dette møtet fikk Just Lippe støtte for sin linje i fredskampen i Norge.

Den tredje kanalen vil jeg kalle den utenrikspolitiske kanal. Det sovjetiske utenriksministeriet (MID) arbeidet og la opp sin taktikk overfor den norske opinionen blant annet med utgangspunkt i Fredsfrontens antatte styrke. Fredsfronten sto i sentrum for den planlagte kontrapropagandaen mot DNA-regjeringens pro-amerikanske linje. Det var Norge som Atlanter-

havspaktland som interesserte Sovjetunionen. Norske innenrikspolitiske forhold var interessante bare i den utstrekning de angikk atlantehavssamarbeidet.¹ Til den utenrikspolitiske kanalen hørte Sovjet-ambassaden i Oslo, MIDs underordnede instans. Den definerte sine kontakter i det norske samfunnet ut fra deres innstilling til Atlanterhavspakten. Norge ble av MID vurdert som "NATOs svakeste ledd".² Ministeriet ga retningslinjer til Sovjet-ambassaden som gikk ut på at den skulle styrke opposisjonen i landet for om mulig å bryte lenken. Sovjetiske tjenestemenn hadde nære forbindelser til Fredsfronten, først og fremst gjennom NKP-ere som Adam Egede Nissen jr., men også gjennom partiløse fredsforkjempere, som Mimi Sverdrup Lunden. Ambassaden var derfor i stand til å følge utviklingen i FFiN på nært hold. Sovjetiske tjenestemenn søkte, i den grad det var mulig, å styrke Fredsfronten. Dette innebar i første rekke samtaler med representanter for FFiN, og dessuten oppmuntret ambassaden et sterkere engasjement fra NKPs side.

I perioden etter 1953 klarte Fredsfronten det den hadde forsøkt på lenge: Å rekruttere ikke-kommunister til sentrale roller i bevegelsen. Den norske Fredsfronten møtte den nye situasjonen etter Stalins død med en viss optimisme. Det tredje landsmøtet hadde tilsynelatende vist at bevegelsen kunne knytte til seg ikke-kommunister. Det skulle imidlertid vise seg at bevegelsens nye forgrunnsfigurer ikke var i stand til å øke oppslutningen om bevegelsen. Den forble politisk isolert, og motstanden fra DNA kom i forsterket form til uttrykk gjennom Haakon Lies to skrifter *Kaderpartiet* og *De kommunistiske dekkorganisasjonene*.

I denne perioden ser det ut til at NKP ga opp sine sterkeste forhåpninger til Fredsfronten, og orienterte seg i andre retninger. Sovjet-ambassaden ble på samme måte mindre entusiastisk på vegne av Fredsfronten. De sovjetiske tjenestemennene, som befant seg i umiddelbar nærhet av den norske virkeligheten, så med egne øyne hvilke svakheter FFiN led under. Likevel forsøkte ambassaden til en viss grad å følge opp MIDs vektlegging av Fredsfronten.

¹ Jurij Derjabin på IFS-seminar, 30.11. 1998.

² *Ibid.*

Om Norge ble betraktet som Atlanterhavspaktens svakeste ledd, var FFiN et av den internasjonale Fredsfrontens svakeste ledd. Dette kom til syne allerede i den første perioden da bevegelsen skulle bygges opp, og ble bekreftet gjennom de dårlige resultatene som ble oppnådd på Stockholms-appellen og Femmaktsappellen. De store ambisjonene hos det sovjetiske kommunistpartiet, MID og Verdensfredsrådet sto ikke i stil med den faktiske situasjonen i Norge. FFiN kom ikke ut av den politiske isolasjonen og var derfor ikke i stand til å engasjere personer utenfor en snever venstreradikal krets. Verdensfredsrådet, MID og til dels NKP og Sovjet-ambassaden tilskrev svakheten i den norske Fredsfronten dens manglende forståelse for egne muligheter. Dessuten ble det lagt vekt på motstanden FFiN møtte i pressen og blant brorparten av norske politikere.

Fredsfronten: et overvurdert spenningsprodukt

Det er i vår sammenheng fruktbart å dele hele tidsrommet 1949–1956 inn i to perioder. Den første perioden, 1949–1953, var Stalins fire siste leveår. Spenningsnivået internasjonalt og i Norge var høyt, og fra 1950 preget av konflikten i Korea. Øst og vest sto steilt mot hverandre, og Fredsfrontens agitasjon var aggressiv. Den andre perioden, 1953–1956, ble innledet av Stalins død i mars 1953. Tiden som fulgte, det såkalte tøværet, var kjennetegnet av en mer forsonende tone i internasjonal politikk. Våpenhvilen i Korea kom i stand sommeren 1953.

To momenter i Fredsfrontens utvikling fortjener spesiell omtale på bakgrunn av denne periodiseringen. Først har vi Sovjetunionens tilsynelatende overdrevne forestilling om hva Fredsfronten var i stand til å utrette. Fra sovjetiske side gjorde dette seg først og fremst gjeldende i perioden 1949–1953. Påpekningen fra MID til ambassadør Afanasjev om at han "tok feil" da han i en rapport i 1950 hevdet at de demokratiske organisasjonene, deriblant FFiN, sto svakt i kampen mot de imperialistiske kulturimpulsene,³ var karakteristisk for denne perioden.

³ AVPRF, f. 0116, op. 40, p. 161, d. 13, l. 230, betenkning fra Pavel Orlov om Sovjet-ambassadens årsrapport for 1950, sendt til viseutenriksminister Zorin, 4.5. 1951. Kopi av betenkningen ble sendt til Afanasjev.

Den sovjetiske forestillingen om Fredsfrontens styrke og potensial ble delt av enkelte i DNAs toppsjikt. Fremtredende i så måte var Haakon Lie, som med sine hefter i 1954 etter eget utsagn drev folkeopplysning for å forhindre at kommunistene skulle klare å dominere organisasjonslivet.

Også POT hadde en tendens til å overvurdere Fredsfrontens betydning. Gjennom sin overvåking kunne POT konstatere at FFiN sto svakt. Likevel valgte tjenesten å opprettholde søkelyset på bevegelsen. Etter at FFiN ikke lenger var i aktivitet, fortsatte kartleggingen av Verdensfredsrådet. Den ble ikke avsluttet før omkring 1990. FFiN skulle i 1977 gjenoppstå under sitt tidligere navn, Den norske fredskomiteé, og ble da underlagt systematiske undersøkelser fra POTs side.⁴

Man kan derfor snakke om at både MID, POT og DNA overvurderte Fredsfronten. Mens MID satte sin lit til at den skulle lykkes i å fylke store deler av den norske opposisjonen under sin fane, var DNA, med Haakon Lie i spissen, og POT i beredskap for å hindre det samme. Som denne studien har vist, var FFiN ikke i stand til å oppnå noen substansiell støtte i det norske samfunnet. FFiN utgjorde ikke noen fare for rikets sikkerhet, slik POT øyensynlig mente. NKP og Sovjet-ambassaden, som befant seg i FFiNs nærhet, var etter hvert mer realistiske på Fredsfrontens vegne, og erkjente dens svakheter.

Til tross for den relative svakheten i den norske Fredsfronten i perioden 1949–1953, var det i denne tiden den sto sterkest. FFiN hadde enda helhjertede støttespillere i MID og Sovjet-ambassaden, og NKP hadde fremdeles en viss tro på at FFiN kunne lykkes. Den kommunistiske vektleggelsen av Fredsfronten i disse årene må ses i sammenheng med den internasjonale situasjonen. Det høye spenningsnivået ga små muligheter for en reell dialog mellom øst og vest. Sovjetunionens taktikk i denne situasjonen var å forsterke propagandaen mot vestlige regimer og deres sikkerhetspolitikk. Fredsfrontens budskap var et sentralt ledd i denne propagandaen. Det har til og med blitt hevdet

⁴ Lund-rapporten, s. 195. Se dessuten *op. cit.* s. 121, der en liste over norske fredsorganisasjoner som ble overvåket av POT på 1980-tallet foreligger. Av listen fremgår at det bare for Den norske fredskomiteé og FMK ble opprettet registreringssak. FMK var på den tiden antatt infiltrert av AKP(m-l).

at Fredsfronten i årene fra 1949 til 1952 i praksis erstattet det sovjetiske diplomati i vestlige land.⁵

Dette bringer oss til det andre viktige momentet i Fredsfrontens utvikling: dens sammenheng med det internasjonale spenningsnivået. Da tøværet kom etter Stalins død og Korea-krigens slutt, førte Sovjetunionen en mer åpen og forsonlig politikk overfor vestlige land. Vektleggelsen av dialog med representanter for vestlige regimer var et nytt trekk i sovjetisk utenrikspolitikk. I forholdet mellom Norge og Sovjetunionen ble dette markert av en åpnere linje fra ambassadens side fra 1953/1954. Den nye linjen resulterte blant annet i Einar Gerhardsens besøk i Moskva i 1955. Da ambassadens kontaktflate i det norske samfunnet ble større, mistet Fredsfronten mye av sin status i den sovjetiske og kommunistiske strategi, og ble mer og mer overlatt til seg selv.

De nye kontaktene hadde sannsynligvis også innvirkning på SUKPs forhold til NKP. NKP hadde imidlertid en eksistensberettigelse i kraft av sin politiske virksomhet. For FFiNs del derimot, var den senkede spenningen en av de medvirkende årsakene til bevegelsens undergang. Selv om den nye åpenheten var noe FFiN over lengre tid hadde kjempet for, virket den svekkende. FFiN holdt riktignok sin virksomhet gående til 1956, men den allerede marginale aktiviteten ble i de siste to årene redusert til et minimum.

Det kan synes nærliggende å identifisere den sterke sovjetiske satsingen på Fredsfronten som et trekk ved den stalinistiske utenrikspolitikken, og i mindre grad ved sovjetisk utenrikspolitikk som sådan. Mens den sovjetiske utenrikstjenesten i perioden 1949–1953 satte Fredsfronten i forgrunnen, valgte Stalins etterfølger å tale for seg selv, snarere enn gjennom Fredsfronten. Khrusjtsjov la riktignok ikke bort den sovjetiske satsingen på fredskreftene, de kom bare mer i bakgrunnen.⁶

Det finnes imidlertid grunnlag for å tolke sovjetisk satsing på Fredsfronten som mer enn et særskilt trekk ved stalinistisk utenrikspolitikk. Fredsfronten ble, som vi så i introduksjonen, sen-

⁵ Wohlforth, *The elusive balance*, s. 119. Se også Shulman, *Stalin's Foreign Policy Reappraised*, s. 199.

⁶ Samtale med Jurij Derjabin, 30.11. 1998.

tral da spenningen økte i det som er blitt kalt "den andre kalde krigen" fra slutten av 1970-tallet. Et viktig fellestrekk mellom siste del av Stalins maktperiode og "den andre kalde krigen" var nettopp det spesielt høye spenningsnivået. I begge perioder sto altså Fredsfronten sentralt. I perioden som har fått navnet tøværeret, kom den i bakgrunnen. Derfor er det rimelig å tolke Fredsfronten som et spenningsprodukt. I tider da det internasjonale klimaet ikke innbød til åpen dialog mellom stormaktene, ble propagandaens rolle forsterket. Fredsfronten ble sett på som en viktig formidler av sovjetisk propaganda, og ble langt sterkere vektlagt i slike perioder.

Kilder

Arkivalia

AAB	1328, Mimi Sverdrup Lundens arkiv
1110, NKPs arkiv
1224, Haavard Langseths arkiv
AVPRF	f. 0116, f. 021, f. 07
GARF	f. r-9539, f. 9539, f. r-9605
Fond 89	The Soviet Communist Party on Trial
OVS	8896, P - 30: 202, P - 32: 00, P - 32: 01,
P - 32: 02, P - 32: 03, P - 32: 04, P - 32: 05,
P - 50: 0730a, P - 50: 0731, P - 0740 - I
PAX	0008 (FFiN), 0009 (Kristent Fredslag)

Muntlige kilder

Jurij Derjabin	intervju, 30.11.1998
Jurij Derjabin	seminar i regi av Institutt for forsvarsstudier,
30.11.1998
Ingrid Eide	intervju, 8.11.1996
Paul Engstad jr.	intervju, 13.12.1996
Berge Furre	intervju, 25.3.1998
Roald Halvorsen	telefonsamtale, 8.3.1999
Terje Halvorsen	telefonsamtale, 17.3.1999
Kristian Jørstad	telefonsamtale, 8.3.1999
Solveig Sudmann	telefonsamtale, 4.6.1998
Torggrim Titlestad	telefonsamtaler, 8.3 og 16.3.1999

Aviser og periodika som forekommer

Aftenposten
Arbeiderbladet
Commune
Dagbladet
Farmand
For a lasting Peace, For a People's Democracy!
Fram for Fred
Fred og Frihet
Fri Fagbevegelse
Friheten
l'Humanité
Informasjon
Informasjonsbulletin
Izvestija
Kommunistforbundets magasin
Land og Folk
Morgenbladet
Nationen
Norges Kvinner
Norlandsposten
Pravda
Rørleggeren
Svart på Hvitt om Krig og Fred
Trud
Verdens Gang
Vårt Land

Litteratur

- Andrew, Christopher og Oleg Gordievskij, *KGB – sett fra innsiden*, bind 1-2, Oslo 1991.
 Arnesen, Ulf, "Starten av Orientering", Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1968.
 Barron, John, *KGB. Sovjetunionens hemmelige tjenester*, Oslo 1975.
 Bergh, Trond m. fl. (red.), *Vekst og Velstand. Norsk politisk historie 1945–1965*, Oslo 1977.
 Bergh, Trond og Knut Einar Eriksen, *Den hemmelige krigen, Overvåking i Norge 1914–1977*, bind 1-2, Oslo 1998.
 Berntsen, Harald, *Hvem bygde landet for hvem? Norsk Bygningsindustriarbeiderforbund 1945–48*, Oslo 1993.
 Berntsen, Harald, *Det lange friminuttet. Et essay om ungdom i 1960-åra*, Oslo 1998.
 Bjørklund, Tor, *Mot strømmen. Kampen mot EF 1961–1972*, Oslo 1982.
 Bjørnstad, Stein, "Soviet German policy and the Stalin note of 10 March 1952", Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1996.
 Bull, Edvard, *Norge i den rike verden. Tiden etter 1945*, bind 14 i Knut Mykland (red.), *Norges historie*, Oslo 1979.
 Carter, April, *Peace Movements. International Protest and World Politics since 1945*, London 1992.
 Cauter, David, *The fellow-travellers. Intellectual Friends of The Soviet Union*, London 1988.
 Ceadel, Martin, *Thinking about Peace and War*, New York 1987.
 Cold War International History Project *Bulletin*, Issue 11, Winter 1998.
 Conte, Francis, *Khronologija rossijskoj istorii*, Moskva 1994.

- Danielsen, Egil, *Norge-Sovjetunionen. Norges utenrikspolitikk overfor Sovjetunionen 1917-1940*, Oslo 1964.
- Det Norske Studentersamfund gjennom 150 år*, Oslo 1963.
- Engberg, Peppe, *Sovjet och freds rörelsen. Myt och verklighet*, Södertälje 1985.
- Eriksen, Knut Einar og Helge Øystein Pharo, *Kald krig og internasjonalisering 1949-1965*, bind 5 i *Norsk utenrikspolitikk historie*, Oslo 1997.
- Evensberget, Snorre og Dag Gundersen (red.), *Bevingede ord*, Oslo (Kunnskapsforlaget) 1995.
- Fedosejev, P.N. m.fl. (red.), *Nautsjnyj kommunizm*, Moskva 1979.
- Fic, Miroslav, *The Moscow Peace Offensive and its Revolutionary Potential (A study in political dynamics)*, Chicago 1956.
- Finger, Matthias, *Paix - Les dix bonnes raisons d'adhérer au nouveau mouvement pour la paix*, avhandling, Universitetet i Genève 1988.
- Forbech, Ragnar, *Prest på allfarvei - og utenfor*, Oslo 1967.
- "Fred som kommunistisk våpen", Oslo (Brosjyreforlaget Skansen) 1953.
- Friis, Jakob, *Kritikk av norsk utenrikspolitikk etter krigen*, Oslo 1952.
- Furre, Berge og Ingolf Håkon Teigene, *Forsvar for fred*, Oslo 1983.
- Furre, Berge, *Norsk historie 1905-1990. Vårt hundreår*, Oslo 1993.
- Gedde-Dahl, Rasmus, "Sovjetunionen og Norge 1949-1955", Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1997.
- Gerhardsen, Einar, *Samarbeid og strid. Erindringer 1945-55*, Oslo 1971.
- Gilberg, Trond, *The Soviet Communist Party and Scandinavian Communism: The Norwegian Case*, Oslo 1973.
- Goldin, Vladislav I. og Jens Petter Nielsen (red.), *Frykt og forventning. Russland og Norge i det 20. århundre*, Arkhangelsk 1996.
- Goodman, Walter, *The Committee. The extraordinary career of the House Committee on Un-American Activities*, London 1969.

- Gripsrud, Johanne Skog, *Fredsarbeid og fredsarbeider. Glimt fra historien om fred og frihet*, Oslo 1985.
- Gromyko, A.A. og B.N. Ponomarev (red.), *Istorija vnesnej politiki SSSR 1917-1985*, bind 1-2, Moskva 1986.
- Grusjko, Viktor, *Mitt liv i KGB*, Oslo 1995.
- Halvorsen, Solveig, *Rørleggernes fagforening i Oslo gjennom 100 år*, Oslo 1984.
- Halvorsen, Terje, *NKP i krise - om "oppjøret med det annet sentrum" 1949-50*, Oslo 1981.
- Hammond, Thomas T. (red.), *Soviet Foreign Relations and World Communism. A selected annotated bibliography of 7.000 books in 30 languages*, New Jersey 1965.
- Harding, Neil, *Leninism*, London 1996.
- Hetland, Tom M., "Sovjetunionen og norsk tryggingpolitikk 1948-1959", Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Bergen 1983.
- Hollander, Paul, *Political Pilgrims. Western Intellectuals in Search of the Good Society*, London 1998.
- Holloway, David, *Stalin and the Bomb. The Soviet Union and Atomic Energy 1939-1956*, London 1994.
- Holtmark, Sven G., "A Soviet Grab for the High North? USSR, Svalbard and Northern Norway 1920-1953" i *Forsvarsstudier* 7/1993.
- Holtmark, Sven G. (red.), *Sovjetunionen og Norge 1917-1955. En utenrikspolitisk dokumentasjon*, Oslo 1995.
- Holtmark, Sven G. "Gullet fra Moskva. Sovjetisk pengestøtte til norske kommunister 1917-1990", *Ifs-info* 2/1999.
- Holtmark, Sven G., *Avmaktens diplomati. DDR i Norge 1949-1973*, Oslo 1999.
- Haaland, Arild og Harald Ofstad (red.), *Tenk en gang til om fred og forsvar*, Oslo 1952.
- Haarstad, Gunnar, *I hemmelig tjeneste*, Oslo 1988.
- Jensen, Kenneth M. (red.), *Origins of the Cold war - The Novikov, Kennan and Roberts "Long Telegrams" of 1946*, Washington D.C. 1991.
- Jensson, Gunnleik (red.), *Norsk Presse under Hakekorset*, bind 3 i *Den illegale presse*, Oslo 1946.

- Jølstad, Anders, "Norsk sikkerhetspolitisk samarbeid med Vest-Tyskland fra 1955 til 1965", Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1995.
- Kaltefleiter, Werner og Robert L. Pfaltzgraff (red.), *The Peace Movements in Europe and the United States*, London 1985.
- Kan, Aleksandr, *Istorija Norvegii*, Moskva 1980.
- Kan, Aleksandr, "Naboskap under kald krig og perestrojka" i *Forsvarsstudier* 6/1988.
- Khrusjtsjov, Nikita S., *Krusjtsjov minnes*, Oslo 1971.
- Kjelstadli, Knut, *Fortida er ikke hva den en gang var*, Oslo 1992.
- Komarov, Ju.D., Ju.V. Kudrina og O.V. Tsjernysjeva, *Antivoennoe dvizjenie v skandinavskikh stranakh*, Moskva 1985.
- Kort, Michael, *The Soviet Colossus. The Rise and fall of the USSR*, London 1993.
- Lenin, Vladimir I., *Imperialismen og den imperialistiske krig*, bind 5 i *Verker i utvalg 1914–1917*, Leningrad 1934.
- Lie, Haakon, *Kaderpartiet. Kommunistisk strategi og taktikk*, Oslo 1954.
- Lie, Haakon, *De kommunistiske dekkorganisasjonene. Dagbladet og Kaderpartiet*, Oslo 1954.
- Lie, Haakon, *...slik jeg ser det*, Oslo 1975.
- Lindstøl, Aslak, "'De 13' – 'Protest mot atomvåpen' – Et utenomparlamentarisk initiativ under atomdebatten i Norge våren 1961", Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1978.
- Luihn, Hans, *De illegale avisene. Den frie hemmelige pressen i Norge under okkupasjonen*, Oslo 1960.
- Lund-rapporten, Dokument nr.15 (1995–1996). Rapport til Stortinget fra kommisjonen som ble nedsatt for å granske påstander om ulovlig overvåking av norsk borgere. Avgitt til Stortingets presidentskap 28. mars 1996.
- Løfnes, Knut, *Motstandsmann og politiker. Fra Xu til Kings Bay*, Oslo 1991.
- Mastny, Vojtech, *The Cold war and Soviet Insecurity*, New York og Oxford 1996.

- Meyer, Johan Kr., "Opposisjonen og den sikkerhetspolitiske debatt i Norge 1949–1953", Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Bergen 1987.
- Meyer, Johan kr., "NATOs kritikere. Den sikkerhetspolitiske opposisjon 1949–1961" i *Forsvarsstudier* 3/1989.
- Njølstad, Olav, "For farlig for en lovløs verden. Truman-administrasjonen og spørsmålet om internasjonal atomenergi-kontroll 1945–1946", Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1987.
- Pedlow, Gregory W. (red.), *Nato Strategy Documents 1949–1969*, Historical Office, Supreme Headquarters Allied Powers Europe, 1997.
- Procacci, Giuliano (red.), *The Cominform. Minutes of the three Conferences 1947/1948/1949*, Milano 1994.
- Riste, Olav og Arnfinn Moland, "Strengt hemmelig". *Norsk etterretningsteneste 1945–1970*, Oslo 1997.
- Rotihaug, Ingunn, "Sambandet Norge–Sovjetunionen 1945–1970. Kulturambassadør eller politisk reiskap?" Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1998.
- Rotihaug, Ingunn, "'For fred og vennskap mellom folkene' – Sambandet Norge–Sovjetunionen 1945–1970" i *Forsvarsstudier* 1/2000.
- Rowe, Lars Erik, "'Forsvaret av freden og kampen mot krigsbrannstifterne'. Fred som politisk våpen 1949–1956" Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1999.
- Rowe, Lars, "Fredskamp og maktkamp i arbeiderorganisasjonene" i *Arbeiderhistorie* 2000.
- Rysakov, P., *Monopolii SsjA i strany Severnoj Evropy*, Moskva 1956.
- Rønnow, Tom, *I motvind. Venstrevidde erindringer*, Oslo 1982.
- Santi, Rainer, *100 years of peace making*, Jyväskylä 1991.
- Seip, Jens Arup, *To linjer i norsk historie. Fra embetsmannsstat til ettpartistat. Høyre gjennom hundre år*, Oslo 1987.
- Selle, Per, *Norges Kommunistiske Parti 1945–1950*, Oslo 1983.
- Selznick, Philip, *The Organizational Weapon. A Study of Bolshevik Strategy and Tactics*, London 1952.

- Service, Robert, *A history of Twentieth-Century Russia*, Harvard 1997.
- Shulman, Marshall D., *Stalin's Foreign Policy Reappraised*, New York 1969.
- Sirevåg, Torbjørn, *Eclipse of the New Deal – The Fall of Vice President Wallace 1940–1944*, New York 1976.
- Sjevtsjenko, Arkadij, *Brudd med Moskva*, Oslo 1985.
- Skogrand, Kjetil og Rolf Tamnes, *Fryktens likevekt – Atom-bomben, Norge og verden 1945–1970*, Tiden Norsk Forlag 2001.
- Smith, Hedrick, *Russerne*, Oslo 1977.
- Snow, Edgar, *Stalin Must Have Peace*, New York 1947.
- Sverdrup, Jakob, *Inn i storpolitikken 1940–1949*, bind 4 i *Norsk utenrikspolitikk historie*, Oslo 1996.
- Tamnes, Rolf, *The United states and the Cold War in the High North*, Oslo 1991.
- Terras, Victor (red.), *Handbook of Russian Literature*, London 1985.
- Thompson, Willie, *The Communist Movement Since 1945*, Oxford 1998.
- Timasjkova, O.K., *Skandinavskaja sotsial-demokratija na sovremennom etape*, Moskva 1978.
- Titlestad, Torgrim, *Fortielsen. Den kalde krigen og Peder Furubotn*, Stavanger 1997.
- Titlestad, Torgrim, *I Stalins skygge. Om korleis ein politisk leiar byggjer og taper makt. Peder Furubotn, NKP og SUKP 1945–49*, Stavanger 1997.
- Tofte, Ørnulf, *Spaneren – Overvåking for rikets sikkerhet*, Oslo 1988.
- Tucker, Robert C. (red.), *The Lenin Anthology*, London 1975.
- Ulam, Adam B., *Expansion and Coexistence. The History of Soviet Foreign Policy 1917–67*, London 1969.
- Uljanova, N.N., *Mezjdunarodnye demokratitsjeskie organizatsii*, Kiev 1956.
- Voronkov, L.S., *Severnaja Evropa. Obsjtsjestvennost i problemy unesjnej politiki*, Moskva 1976.

- Westad, Odd Arne, Sven Holtmark og Iver B. Neumann (red.), *The Soviet Union in Eastern Europe 1945–89*, London og New York 1994.
- Wohlforth, William Curti, *The Elusive Balance. Power and Perception During the Cold War*, London 1993.
- Young, Nigel, "Peace Movements in Industrial Societies. Genesis, Evolution, Impact" i Väyrynen, Raimo, Dieter Senghaas og Chr. Schmidt (red.), *The Quest for Peace*, London 1987.
- Zjigalov, I.I. (red.), *Istorija antivoennogo dvizjenija v kapitalist-itsjeskikh stranakh Evropy (1945–1976)*, Moskva 1981.
- Zubok, Vladislav og Constantine Pleshakov, *Inside the Kremlin's Cold War. From Stalin to Khrushchev*, London 1996.

English Summary

Several mammoth peace congresses, starting with the World Congress for Intellectuals for Peace in Wroclaw, Poland in 1948, marked the advent of the so-called Peace Front. This study is an attempt to give an account of the creation and early years of this movement, with emphasis on its Norwegian branch. The main organisation was the World Peace Council (WPC), and its national section in Norway was called the "Strugglers for Peace in Norway" (Fredens Forkjempere i Norge - FFiN). There have been frequent assertions that the peace movement in western countries was a political tool for the Soviet Union during the Cold War. The commonly supposed link between Soviet interests and peace activism was mainly undocumented, but, as has become apparent after the collapse of the Soviet Union, not entirely unfounded. Soviet archives have now been opened, giving historians abundant opportunities to scrutinise Soviet strategies and tactics.

In opposing the western countries' security policies, and most importantly the North Atlantic Treaty (North Atlantic Treaty Organisation - NATO - from 1952), the Peace Front was in line with the Soviet position in the most difficult issue in international politics after the Second World War. Also in other important issues, like the debate over nuclear weapons, the Peace Front's and the Soviet official views were coherent. This was obvious in several periods in the post-war period, especially in the early fifties, the late seventies and the early eighties. In some cases, the correspondence between Soviet and the peace activists' stand went further than the single issue being debated. The WPC maintained that socialism as a system, and therefore also the Soviet Union, was synonymous with peace. Accordingly, the "opposite" system, capitalism, was synonymous with the "opposite" quality, war. This left the impression among many

contemporary commentators that peace activism was an essentially political activism founded in socialist values. Some meant that the Peace Front constituted a danger to western democracies.

The main message brought forth by the World Peace Council and its national tributaries was strongly influenced by what I have called *the peace mythology*. The peace mythology was designed to attribute the striving for peace exclusively to the socialist ideology and its foremost representative on the world arena, the Soviet Union. It rested on three main foundations.

Firstly, one can speak of *the ideological foundation*. As can be said of Soviet foreign policy at large, the ideological foundation had its focal point in Vladimir Lenin's writings on imperialism. Lenin had established that militarism and imperialism were traits of capitalism's highest stage, and that expansionistic mechanisms within the capitalist system inevitably led to the outburst of imperialist wars. Lenin, as we know, predicted that the international class struggle against the capitalist and imperialist system would eventually be victorious. This would pave the way for socialism which, being the antagonism of capitalism, had eliminated the mechanisms leading the capitalist society towards armed conflicts. In short, the ideological foundation established a dual oppositional pair: war-peace corresponded with capitalism-socialism.

This ideological foundation had to be demonstrated in real life. Consequently, the history of Soviet foreign policy was interpreted as a never-ending quest for peace, an interpretation constituting *the historical foundation* for the peace mythology. The single most important historical event, was what has been known as the Soviet Union's first appearance on the international diplomatic scene: On the 8 of November 1917, Lenin issued the so-called peace decree, effectively ending the Russian involvement in World War I. According to the historical foundation of the peace mythology all ensuing acts of Soviet foreign policy in the interwar period were meant to promote peace.

Finally, the peace mythology rested on what may be labelled *the rhetorical foundation*. Through a series of statements from 1948 onwards prominent leaders, including Stalin, Andrey

Zhdanov and Vyacheslav Molotov, expressing their wholeheartedly support to "the international peace forces", sought a position in the vanguard of the anti-war movement. These statements confirmed the peace mythology's ideological and historical foundation, and were perceived as informal directives to the Communist movement, emphasising the need to give priority to the peace struggle.

The peace mythology's propaganda value would be marginal without a credible messenger. The main mouthpiece was the WPC, backed by a conglomerate of so-called progressive organisations. Among these were the International Union of Students, the World Federation of Democratic Women and the World Federation of Democratic Youth. However, the most prestigious progressive organisation was the WPC itself, which had a supreme function given its all-embracing goal, world peace. The WPC was established in 1949, and was given its formal name and organisational structure the following year.

The WPC soon had national sections in all European countries, including Norway. The Norwegian "Strugglers for Peace" was established in 1949, and tried to form alliances with non-communist and pacifist organisations on the basis of their common opposition to the North Atlantic Treaty. FFiN was shortly after its establishment discredited as a communist-front organisation, which was a burden it had to bear throughout its existence. Thus, it remained politically isolated and was not able to reach the Norwegian populace, nor influence Norwegian decision-makers. Any action taken by the FFiN met fierce resistance in the Norwegian press and from Norwegian non-communist politicians.

In 1953 the movement experienced what they hoped would be a breakthrough. A number of high-profiled persons, radical though not communist, were willing to lend their name to, and sometimes actually participate actively in, FFiN's work. This development moderated the movement's rhetoric, but brought significant change neither to its popularity, nor to its political orientation. One of the reasons for the Peace Front's lack of ability to recruit non-communists was the counterattack led by high-ranking officials in the Norwegian labour movement.

Especially the social-democratic labour party (DNA) was eager to halt the Peace Front's advances. DNA's powerful party secretary, Haakon Lie, launched an aggressive attack in 1954. His two pamphlets *The Cadre Party (Kaderpartiet)* and *The Communist Front Organisations (De kommunistiske dekkorganisasjonene)* left no doubt as to where the author meant the FFiN placed its loyalty. The pamphlets caused a heated public debate, and dealt a major blow to the FFiN. The social democrats also took concrete action against their own. When some DNA-members took part in FFiN activities, they were threatened by exclusion from the party. Some chose to continue their peace work, and left the labour party, but most of them gave up their contacts with the Peace Front, at least officially.

The Norwegian Communist Party (NKP) gave substantial support to the Peace Front from day one. According to directives from the Soviet communist party, first and foremost through the Cominform conference in 1949, European communists were directed to consider the peace struggle the most important task, both organisationally and ideologically. Thus, the party made world peace the main issue in their political struggle. In 1949 "peace" was the primary slogan in NKP's election campaign. Nonetheless, communist party members had great difficulties cooperating with pacifists. Another group with which it was hard to find a common ground, was the adherents of the excluded NKP secretary Peder Furubotn, who were allegedly trying to find a basis for their power struggle against the NKP leadership in the Peace Front. These factors contributed to NKP's failure to give the Peace Front a solid organisation. NKP was unable to renew their strategy for the movement as the circumstances changed.

The Soviet embassy in Oslo followed the instructions from the Soviet Ministry of Foreign Affairs (MID), keeping in touch with and encouraging oppositional elements in Norway. The embassy's main concern was that Norway had signed the North Atlantic Treaty in 1949. In the Peace Front the embassy saw a potential driving force in the struggle to gain influence. On some occasions the Soviet embassy gave financial support to FFiN, as did the Polish legation on at least one occasion. The Soviet func-

tionaries set high hopes on the FFiN, but soon had to come to terms with the disappointing reality. MID for a long time failed to grasp the Norwegian situation. The ministry insisted that the embassy did not fully understand the vast potential of the Peace Offensive, and ordered the embassy to strengthen its efforts. Then, after Stalin's death, this came to an end. A new generation of diplomats entered the embassy in Oslo, and brought with them a new and less dogmatic attitude. The Peace Front was now more or less abandoned by the embassy. New radical forces, politically situated between the communists and the social-democrats, were given priority.

Another agency following the Peace Front closely was the Norwegian security police (POT). The development in Norway had paralleled the development in Western countries as a whole. From 1948 onwards the Norwegian political parties, with the obvious exception of the communist party, were convinced that the communist threat had to be combatted. This meant among other things that POT was given extensive authority in its surveillance. All aspects of the communist party were to be examined, including its activity in the Peace Front. The result was a comprehensive collection of material related to the peace movement in the security police headquarters. POT was obviously anxious that the Peace Offensive would be able to lead popular opinion astray, and thereby establish itself as a major threat to Norwegian democracy.

The massive resistance confronting the Peace Front in Norway weakened the movement. In the year 1956, it was nearing the end. The turbulence created this year, especially for all who had put their faith in the Soviet Union, was too big a blow for FFiN. When Soviet forces invaded Hungary in October /November 1956, many of the movement's "fellow-travellers" raised their voices against their earlier hero state. The Soviet leadership had great doubts as to how to meet this criticism, but decided to stand firmly on their actions in Hungary without giving any concessions to their western sympathisers. The WPC survived this blow, but the Norwegian Peace Front collapsed. Many of the activists in FFiN, even some of the communist activists, opposed the Soviet invasion. The basic assumption that

a socialist society was unable to engage in, and far less initiate, imperialist wars met with a harsh reality. Thereby, FFiN had lost its *raison d'être*.

The Peace Front, internationally and even more so in Norway, had a paradoxical relationship to the communist movement. On the one hand, the peace strugglers depended on the communists' active support to obtain a minimum degree of organisational strength. In Norway, the communists were decidedly the major force in the movement. On the other hand, the Peace Offensive was, due to the obvious participation of communists, discredited as a cold war political struggle.

Another seemingly paradoxical development in the history of the Norwegian Peace Front was that the period in which a number of non-communists finally were recruited, coincided with its demise. It is possible to identify several reasons for this. Firstly, the new recruitment alarmed the social democrats to the extent that the latter decided to oppose the movement more actively. Secondly, while Stalin's death in 1953 and the ensuing thaw in international politics enabled non-communists to take part in the Peace Front, the lower tension opened new doors for Soviet diplomacy. The Peace Offensive was thus rendered superfluous. In other words, Stalin's death caused both the Peace Offensive's relative success as well as its demise.

This warrants for an interpretation of the Peace Offensive as a trait of Stalinist foreign policy, rather than a trait of Soviet foreign policy. Nonetheless, a more general interpretation springs to mind. Given the fact that the communist movement revitalised their peace struggle during the "second cold war" in the late seventies and the early eighties, one can argue that the Peace Offensive was a trait of Soviet foreign policy *in high tension periods*. In such periods the Soviet diplomacy was far less effective, and thus unable to influence western decision-making. In place of diplomacy came propaganda, voiced through the conglomerate of progressive organisations, headed by the World Peace Council.

In either case, one must conclude that the Peace Front in the first cold war period was a disappointment to the Soviet Union, both internationally and in Norway. Accordingly, the Nor-

wegian social democrats and labour movement leaders, together with POT were not facing an opponent as fierce and powerful as they feared it might be.

This study is based on archival material from the state archive of the Russian Federation (GARF) and the foreign ministry archives of the Russian Federation (AVPRF). Soviet and western literature, the archives of the Norwegian peace movement (Kornhaugstiftelsens arkiv) and the Norwegian Communist Party (NKP) and relevant units in the archives of the Norwegian security police (POT) have been examined.